

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

7

Gand. Univ.

A N E C D O T A

L I T T E R A R I A

EX MSS. CODICIBUS

ERUTA

V O L . I V .

R O M A E

APUD ANTONIUM FULGONIUM

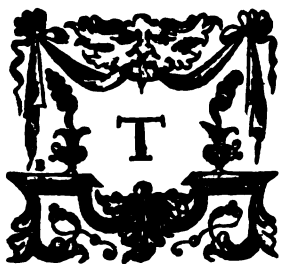
CLIO MDCC LXXXIII

PRAESIDIUM APPROBATIONE.

LECTORIBUS ERUDITIS

EDITORES.

ANDEM post varias rerum , & temporis vicissitudines in lucem prodit IV. Anecdotorum volumen , cuius impressio primum dilata , dein post eius inchoationem diu suspensa , ac demum , superis bene iuvantibus , ad exitum quomodocumque perducta est . Quis enim & eventuum omnium , & fati viribus , quae se potissimum nobis obiecerunt , oblucriari , aut praeeminere se posse confidat ?

Tom. IV.

a

Re-

Rebus ergo ita se habentibus ,
 eo nos modo adductos cernimus ,
 ut institutum hoc nostrum iam
 abruptum omnino existimare ,
 atque volumen hoc ipsum tam-
 quam operis nostri postremum
 proponere aegre cogamur . Qua-
 re vela colligamus , & littera-
 riae reipublicae , quam novo hoc
 eruditionis pabulo detinendam
 susceperamus , tum pro conati-
 bus nostris libenter exceptis ,
 tum pro negligentis comiter
 tolleratis , gratos nos , ut decet ,
 profiteamur . Non ignoramus
 quidem laborem hunc nostrum
 multorum laudem tulisse : quod
 facile nos ad ipsum prosequen-
 dum animum adiecisset . Neque
 igno-

ignoramus quinetiam nonnulla aliquibus eorum, qui nobis adiutrices manus praebuerunt, excidisse, quae aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura, quibusque ut veniam facilius obtineamus, ipsa nos nunc aperire (quod ingenui potissimum animi esse nemo non fateatur) nequaquam verebimur. Occurrit siquidem in primo ipso volumine *S. Basilii magni epistolae ad Theodoram Canonicam ex Latina anonymi versione fragmentum anecdotum, quod ex cod. ms. membr. saeculi XIII. bibliothecae monachorum congreg. Casinensis Florentiae, nunc primum in lucem profert Petrus Aloysius Gallettius*

Romanus eiusdem congr. Abbas, nunc Episcopus Cyrenensis. Ast caveant eruditi Lectores, ne laudatum fragmentum pro anecdoto habeant; quandoquidem si consulant tomum II. operum S. Basilii editionis Garnerianae Parisiensis, incident in epistolam xxii. (a), quae anepigrapha est, quaeque tamen agit περί τελειότητος βίης μοναχῶν, *de perfectione vitae monachorum*, atque eius pars est fragmentum, quod superius designavimus. Cum enim argumentum huius epistolae affine esset alteri, quae scripta est πρὸς Θεοδώραν Κανονικὴν *ad Theodoram Canonicam*, quaeque in

(a) Pag. 98.

in laudata editione disiuncta, censetur numero CLXXIII. tomo citato (a), hinc forte factum est, ut Latinus interpres, quem haud temere Ambrosium Camaldulensem quis existimet, aut etiam pius amanuensis, unam alteri subiunxerit, ut fere in unum ambo coaluerint. Ceterum haud confundendae videbantur, cum prima quidem, ex qua est fragmentum illud perperam pro anecdoto propositum, ad monachos inscripta sit, altera vero ad religiosam matronam, ut legentibus utramque epistolam facili negotio intelligere licet. Atque haec est prioris lapsus,

a 3 quem

(a) Pag. 260.

quem editori lectores facile indulgeant, ingenua, & honesta confessio. In tomo eodem habetur sylloge epistolarum Italico idiomate conscriptarum, quarum agmen ducit, quae a civibus Florentinis ad Senenses missa est, quamque editor, scilicet cl. Iohannes Ludovicus Blanconius, cuius cura, & sumptibus haec volumina edebantur, exaratam refert a Carolo Marsupinio Florentinae reipublicae a secretis; quod tamen subnotatio ipsa litterarum a veritate alienum ostendit. Litterae enim datae sunt *die xx. iulii MCCCCLIII.*, & cum Marsupinius vitam cum morte commutaverit
hoc

hoc ipso anno die xxiii. aprilis, numquam fieri poterat, ut literas, post duos ab eius obitu menses datas, ab ipso exaratas haberemus. Quare potius ab homine, qui eius munus temporarie obiret (siquidem Benedictus Michaëlis filius Accoltius Arretinus, qui Marfupinio municipi suo successit, nonnisi anno mccccclviii. eius locum obtinuit) conscripta haec epistola haberi debet. Verum hoc nominis σφαλμα est, non vero anecdoti operis falsa venditatio. Hanc vero epistolam statim subsequitur altera Nicolai Perottii civis Sentinatis, sive Saxoferratenensis, & Archiepiscopi Sypontini, scri-

pta ordini , populoque Saxofer-
 ratensi *ex insula curifugila die xi.*
nov. MCDLXXIV. , quam ipse Blan-
 conius ut anecdotam exhibuit ,
 cum tamen edita antea fuisset
 ab Apostolo Zenio in Vossianis
 dissertationibus (a) . Haftenus
 vidimus , quae animadversio-
 digna in tomum primum irrepse-
 runt . Nunc prodeant , quae in
 altero locum immerito obtinue-
 runt . Ibidem ergo occurrit pri-
 mum *epistola S. Meropii Paullini*
Episcopi Nolani ad Alethium ex
codice ms. membranaceo saecu-
li xv. bibliothecae Mediceo-Lau-
rentianae Florentiae , quam maxi-
ma ex parte anecdotam nunc pri-
 mum

(a) Tom.I. cap.xlvii. pag.258.

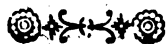
mun in lucem profert Philippus Angelicus Becchettius Bononiensis ordinis Praedicatorum. Ast cum dein per alios innotuerit, illam laudatae epistolae partem, quae ut anecdota habebatur, penes postremam Veronensem Paullinianorum operum editionem inchoari circa dimidium numeri x. epistolae xiii. ad Pammachium inscriptae, eiusque segmentum esse, editor poenitentia ductus, partim alium incusans, partim excusationem ex causis nonnullis petens, lapsum suum palam edixit datis ad auctores Ephemeridum Romanarum litteris, qui ipsas dein erudito orbi communicarunt, ut facilius per ipsas verita-

ritatis ratio constaret (a). Bis etiam ad eundem offendit lapidem laudatus Blanconius, qui in sylloge Latinarum epistolarum edidit Francisci Petrarchae epistolam ad Marchionem Nicolaum Estensem, tamquam a se exscriptam *ex ditissima Lipsiensis urbis bibliotheca, celeberrimo discente Mascovio*, neque adhuc cognitam, cum tamen habeatur, ut cuilibet consulenti patebit, inter seniles Petrarchae epistolas (b), luculentissimis typis excusa. Ceterum bono fato factum est, ut nihil culpandum in

(a) *Efemeridi letterarie di Roma per l'anno 1774. num. xxvi. pag. 263.*

(b) *Ib. xiii. epist. 1. pag. 215. edit. Bareac.*

in tertio volumine inventum
haecenus fuerit; quod utinam
& de hoc quarto praedicare us-
que liceat. Quis ergo erit qui
confitentes fontes non absolvat,
& sponte emissam accusationem
venia dignam non censeat? Hoc
dum a vobis, eruditi Lectores,
communi nomine vehementer
petimus, illud insuper postula-
mus, ut postremam hanc operis
nostri partem, in qua litterariae
lautitiae consueta tum elegan-
tia, tum varietate nitescent,
comiter, ut & antea fecistis, am-
plectamini. Bene valete,

ELEN-

ELENCHUS OPUSCULORUM

Quae in hoc Vol.IV. continentur.

- I. **E**uthymii Zygabeni libri *inveſtivi*
contra Bogomilos , fragmentum
ex Vaticano codice erutum , & e Grae-
ca in Latinam linguam converſum a Ni-
colao Fogginio praefecto bibliothecae
Corſinianae . Pag.i.
- II. Fragmentum Copticum ex actis S. Colu-
thi Martyris , erutum ex membranis
vetuſtiſſimis ſaeculi V. , ac latine reddi-
tum , quod nunc primum in lucem pro-
fert ex muſeo ſuo Stephanus Borgia
a ſecretis ſacrae congregationis de Pro-
paganda Fide . 47:
- III. Epistoſa S. Bernardi Abbatis Clarevallen-
ſis ad Raymundum dominum Caſtri Am-
bruoſii , quam ex codice membranaceo
ſaeculi XIV. bibliothecae Mediceo-Lau-
ren-

rentianae nunc primum profert Iohannes Christophorus Amadutius ; accedit Epistola Matronae cuiusdam ad S. Bernardum ex altero cod. membranaceo saeculi XV. eiusdem bibliothecae . 229.

- IV. *Laurentii Granae Romani Episcopi Signini Oratio in funere Clementis VII. , ex ms. cod. membranaceo bibliothecae Marii Compagnonii Marefuscii S. R. E. Card. amplissimi eruta , & a Iohanne Christophoro Amadutio nunc primum in lucem edita . 255.*

- V. *Laurentii Granae Romani Episcopi Signini Oratio in funere Aegidii Canisii Card. Viterbiensis , ex ms. cod. membranaceo bibliothecae Marii Compagnonii Marefuscii S. R. E. Card. amplissimi eruta , & a Iohanne Christophoro Amadutio nunc primum in lucem edita. 285.*

- VI. *Sylloge Epistolarum variorum Scriptorum , nimirum Iacobi Sadoleti Card. , Marci Antonii Mureti , Petri Victorii , Camilli Palaetii , Paulli Sacratii , & Ascanii Columnae Card. , quae ex diversis mss.*

- mss. codd. nunc primum proferuntur a Iohanne Christophoro Amadutio. 323.*
- VII. *Lettere Italiane di alcuni illustri Scrittori del secolo XVI., e XVII., cioè di Teodoro Gazza, di Annibal Caro, d'Ulisse Aldrovandi, di Giacomo Sirmondo, di Benedetto Castelli, e di Bonaventura Cavalieri, cavate dai loro originali. 365.*
- VIII. *Fasciculus Latinorum Carminum Venantii Fortunati, Petri Damiani, Francisci Petrarchae, Aeneae Silvii Piccolominei, Angelae Nogarolae, Pandulphi Malatestae, Roberti Ursii, Iohannis Francisci Varini, Hannibalis Tuscii, Francisci Commendonii, & Iani Pelusii, quae ex variis mss. codicibus nunc primum in lucem profert Iohannes Christophorus Amadutius. 417.*
- IX. *Capitoli tre di Cleofe Gabrielli di Gubbio al Duca Borso d'Este, tratti da un codice ms. membranaceo della biblioteca pubblica di Gubbio da Giovanni Cristofano Amaduzzi. 449.*
- X. Ia-*

- X. *Iacobi Donadei Episcopi Aquilani Diaria rerum suis temporibus Aquilae, & alibi gestarum ab anno Domini CIOCCCCVII. ad CIOCCCCXIII. , nunc primum in lucem edita ab Antonio Ludovico Antinorio Aquilano olim Archiepiscopo Anxanensi, dein Acheruntino, & Materanensi.* 481.
- XI. *Sylloge Inscriptionum veterum anecdotarum.* 513.

IMPRI-

IMPRIMATUR,

Si videbitur R^mo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici .

F. A. Marcucci Patriarcha Constantinop. Vicefg.

Volumen hoc IV. Anecdotorum plurium diligentia , & labore conlectum , praesertim cl. viri Iohannis Christophori Amadutii Graecae linguae in hac Romanae Sapientiae Universitate Professoris , diu ab eruditis expetitur , in lucem tandem datum , libenter iussibus R^mi P. Thomae Mariae Mamachii Sac. Palatii Apostolici Magistri perlegi , nihilque in eo quod catholicae fidei , aut bonis moribus adversetur reperi ; quare vulgari tuto posse censeo . Ex bibliotheca Rom. Sapientiae VI. kalendas septembres , anno repar. salut. MDCCLXXXII.

Prosper Petronius eid. biblioth. Praefectus .

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Maria Mamachius Ord. Praedicatorum , Sac. Palatii Apostolici Magister .

EUTHY-

EUTHYMII ZYGABENI
LIBRI INVECTIVI
CONTRA BOGOMILOS
FRAGMENTUM
EX VATICANO CODICE BRUTUM
ET E GRAECA IN LATINAM LINGUAM CONVERSUM
A NICOLAO FOGGINIO
PRAEFECTO BIBLIOTHECAE CORSINIANAE.

Tom.IV.

A

IOHANNI CHRISTOPHORO

AMADUTIO

NICOLAUS FOGGINIUS

S. D.

EN, vir clarissime, opusculum Graecum, quod inter schedas meas ex cod. ms. descriptas, etsi mutilum, visum est tamen tibi aptum ut interfereres Tomo iv. Anecdotorum, quorum editionem reipublicae litterariae bono diligenter curas. Illud ante hos plures annos descripsi ex codice Vaticano 840. (a), qui olim fuit Antonii Augustini Archiepiscopi Tarraconensis; & quia dum in Latinam idioma converterem, complura adnotavi, tum quod attinet ad Auctorem opusculi, tum ad ea, quae in ipso opusculo leguntur, has quoque adnotationes ad te mitto, quibus uti poteris, ut tibi magis placuerit.

II. Itaque hoc primum adnotaveram, Euthymium Zygabenum opusculi Auctorem monasticam vitam egisse Constantinopoli in monasterio Peribleptae, & doctrinae laude inclaruisse a tempore Alexii I. Comneni, cui acceptissimus fuit, & cuius iussu opus composuit inscriptum: Panoplia dogmatica orthodoxae fidei adversus omnes haereticos ex Patrum scriptis contexta. Marquardus Freherus (b) sub Alexio II. Euthymium Panopliam concinnasse asseruit; sed erravit profecto toto caelo, & hoc ex eo

A 2

faci-

(a) Pag. 185.

(b) In Chronographia.

facile liquet, quod Anna Comnena celeberrima Alexii I. filia luculentam huius operis mentionem fecerit (a). Haec Panoplia latine tantum edita est Veneriis anno 1515. ex versione Petri Francisci Zini Veronensis; quae versio deinde recusa est Parisiis, ac tandem inserta Tom. XIX. Bibliothecae PP. Lugdunensis; & falso eam in Veneta editione textu Graeco munitam esse asserit Gerardus Iohannes Vossius (b). Textus Graecus Panopliae Euthymii typis excusus est primum anno 1530. Tergovisti in Walachia. Porro Zinus in sua Latina versione, quae Euthymius contra Latinos collegerat, editor vero textus Graeci integrum titulum, qui contra Saracenos est, & quem Graece cum Latina versione Iohannis Iacobi Beureri iam ediderat e cod. ms. Palatino Fridericus Sylburgius in Saracenicis, nec non etiam quaedam in primis titulis, ubi de Trinitate disputatur, (hic certe veritus, ne Turcarum offensionem incurreret, ille vero fortassis ne operi auctoritatem, & pretium imminueret) praetermiserunt. Itaque nullam habemus hactenus perfectam Panopliae Euthymii editionem; quamvis huic adornandae plures non desint codices in bibliothecis superstites. Insignis inter eos est codex Caesareus Vindobonensis, quem ipsa Euthymii aetate scriptum putat Lambecius (c): nec minori in pretio fortasse est habendus regius Parisiensis, quem laudat Richardus Simonius (d), & quem

(a) <i>Alexiad.</i> lib. xv.
pag. 490. edit. Reg.	(c) Tom. v. pag. 51.
(d) <i>Bibliothec. select.</i>
Tom. I. pag. 49.
(b) <i>De Historicis Graecis</i> lib. II. cap. 27.	

Et quem a Zini editione in pluribus differre testatur. Praeterea alium codicem praestantissimum ex oriente secum attulit Michael Eneman Suecus, de quo fuse edisserit Iohannes Albertus Fabricius (a). Etiam bibliotheca Vaticana plures suppeditare posset codices, utique non spernendos; quos inter notatū dignus praecipue est, qui num. 1447. signatur; etenim Pachomii cuiusdam Monachi scholia, et adnotationes in Euthymii Panopliam completitur. Demum animadvertere iuvat Panopliae titulum xxiii., ubi de Bogomilis agitur, seorsim descriptum, veluti singularem libellam reperisse in codice Bodleiano Ioh. Christophorum Wolsium, et hinc ita illum edidisse Graece, et Latine in Historia Bogomilorum, eruditissimis notis illustratum.

III. Praeter Panopliam Euthymius multa etiam alia digessit opera, praecipue in sacras litteras. Commentarium in omnes Psalmos, et in sacrae Scripturae Cantica Latinum fecit Philippus Saulus Episcopus Brugnatenensis, et post eius obitum hanc versionem Paullinus Turchius Ordinis Praedicatorum vulgavit Veronae anno cicoxxx. quae pluries deinde, semper tamen sine Graeco textu, recusa est. Solummodo praefationem, qua Auctor de natura, usu, scopo, multiplici Psalmorum genere, obscuritate, variisque versionibus Graecis diligenter admodum disputat, Graece et Latine publici iuris fecit Stephanus Moynius (b). Scripsit etiam Commentarium in quatuor Evangelia ex Chrysostomo, aliisque Patribus concin-

A 3

natum,

(a) *Biblioth. Graeca*.
Vol. VII. pag. 461.

(b) *Var. Sacr. Tom. I.*
pag. 150.

natum, ex quo loca quaedam Graece edidit Richardus Simonius (a): & quem integrum habemus tantummodo Latinum ex versione Iohannis Hentenii, editum Lovanii anno MDCLXIV., ac deinde recusum iterum iterumque diversis in locis. Graecus huius Commentarii textus exstat in codice Vaticano 665., mancus tamen, quia duos tantum priores Evangelistas complectitur Matthaeum & Marcum. Explanatio quaedam in Canticum Zachariae, quae in codice Vaticano 669. sub Euthymii nomine descripta reperitur, an pars sit Commentarii in Evangelium Lucae, an potius aliud peculiare opusculum mihi nunc certo non constat. Item in Epistolas Pauli Commentarium ex Patribus studiose Euthymius collegit, cuius Graecus codex in eadem Vaticana bibliotheca num. 636. notatus adservatur. Is nec Graece, nec Latine editus est, nisi pauca quaedam excipias, quae ex Commentario in Epistolam ad Timotheum affert ex eodem forte codice Leo Allatius (b). Tandem Epistolas etiam Catholicas suo Commentario adornaverat, teste Guillelmo Caveio (c), sed eius nullus mihi Graecus codex innotescit.

IV. Hisce libris, qui Euthymii sacram eruditionem testantur, plures accedunt, ex quibus eius elucet ingenium, & eloquentia. Etenim disputationem quamdam edidit de fide cum Saraceno Philosopho in urbe Cappadociae Melitene habitam, quam habet Graecus

(a) *Hist. critic. novi din. apud Graecos* p. 196. *Testam. lib. I.* p. 110. 145. (c) *Histor. litter. Scriptor. ecclesiast.* pag. 567.
lib. III. pag. 84.
(b) *De interstitiis Or.*

cus Vaticanus codex 952. (a), & quae, teste Lambecio (b), adservatur etiam in Graeco codice bibliothecae Vindobonensis. Praeterea sub eiusdem nomine occurrit in Vaticano codice 820. (c) oratio, cuius etiam meminit Allatus (d), inscripta : Ἐγκώμιον εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἱκετήρια τῆς ἀγίας αὐτῆς σοφῆς τῆς ὁ Καλκοπρατίου. Encomium de cultu beatissimae Deiparae praestando, & de dedicatione sanctae eius fori, quae est in Chalcopratiis. Sancta forus vel sancta theca appellabatur tum capsula ipsa, qua vestis, & lodes sepulcrales B. Mariae Virginis continebantur, tum aedes, in qua depositae illae reliquiae asservabantur. Duae autem erant haec thecae altera in aede Blanchernensi, Theophanonis Augustae religione incluta (e), ubi omophorium, seu velum Deiparae custodiebatur, altera in aede B. Virginis Chalcopratiarum, ubi ceterae vestes, & fasciae religiose custodiebantur. Iam quisque intelligit, tum Blanchernas, tum Chalcopratiis nomina esse locorum urbis Constantinopoleos, in quibus sacra haec templa Deiparae dedicata assurgebant. Disputant eruditi an hi Chalcopratii vicus quidam, seu plates fuerint, in quibus aerariae officinae sitae essent, an potius legendum sit Chartopratiis, ibique chartarias officinas exstitisse arbitremur. Verum quaestionem hanc, utpote huic loco minus opportuna,

A 4 nam,

(a) Pag. 147.

(b) Tom. v. pag. 206.

(c) Pag. 391.

(d) De Symeonum scri-

ptis pag. 108.

(e) Vid. Thesab. p. 223.

nam, libens praetermittam. Nec diutius immorandum quoque opinor in perquirendo aedis huius conditore, de quo non bene inter se conveniunt Byzantini Scriptores. Id unum modo satis sit adnotasse, omnes in eo convenire, templum hoc antiquius Theodosio iuniore non fuisse. Hoc autem omnino praeterire non licet, Alexium I. Comnenum, quum, aerario exhausto, imminetibus imperii necessitatibus satisfacere non posset, argenteas valvas, ac vasa insuper nonnulla ex hoc templo abstulisse: quod quum aegre tulissent cives, ac in Imperatorem rumores iniquos spargerent, ipse convocatis proceribus ab hoc crimine purgare se studuit, iussitque, ut in posterum ex aerario regio annuum veltigal persolveretur, ut illi alerentur, qui in hac Deiparae aede divinas laudes quotidie celebrabant (a). Ad huius itaque templi dedicationem pertinet panegyrica, de qua loquimur, Euthymii oratio, in qua, ut ex eius inscriptione constat, plura etiam de cultu Deiparae praestando disputavit. Nec male fortassis, meo quidem iudicio, coniicere quis posset, ad hoc idem Chalcopratorium Deiparae templum esse referendum aliud Euthymii Encomium in zonam B. Mariae Virginis, quod inter mss. Bodleianae bibliothecae codices recensetur. In eo namque templo, ut superius innuimus, vestes omnes, ac fasciae B. Virginis servabantur.

V. Utrum vero adscribenda Euthymio nostro sit etiam Monodia, sive oratio funebris ad tumulum sanctissimi Thessalonicensis Archiepiscopi Domini Eustathii paucis ab eius obitu diebus recitata,

(a) Vid. *Annam Comnen. Alexiad.* lib. VI. p. 157.

rata, quae sub eius nomine in codice Bodleiano describitur, neque cum aliis adfirmare ausim, nec solus inficiari. Si vere ad eum pertinet, ex ea intelligitur exactae admodum aetatis Euthymium obiisse. Quum enim Alexii I. iussu Panopliam scribere suscepit anno cxcxviii., facile est sibi persuadere ipsum tunc in primo saltem iuventutis flore fuisse. Quia vero Eustathius anno cxcxciv. in templo S. Demetrii Martyris Miroblytae concionem habuit ad populum, concedamus licet, quod hoc ipso anno mortem obierit, eius funebrem laudationem Euthymius nisi centum fere annos natus conficere haud potuit. Quin etiam centum annos praetergressus profecto confecisset, si habenda esset fides Alexandro Politio (a), qui Eustathium Xiphilino anno cxcxcviii. e vivis exempto superstitem putat, quia ipse memoratur ab Iohanne Citri Episcopo in responsione, quam dedit Constantino Cabasilae circa ordinem in ecclesiasticis officiis servandum. Nam quum Proteclicus, seu Iudex in criminalibus causis Clericorum, inter minora officia prius connumeratus ad maiorem gradum ab Iohanne Xiphilino fuisset evectus, idque aliquorum censuram suscitasset, in ea responsione Iohannes Citri Episcopus inquit, id optime a Xiphilino fuisse constitutum, atque ad eam innovat onem. Eustathii auctoritatem accessisse, qui id summo opere commendaverat. Verum hoc non evincit, ut Politus censuit, Eustathium Xiphilino fuisse superstitem, & usque ad Iohannis illius Episcopi tempora pervenisset, sed

(a) In Praefat. ad Comment. Eustathii in Homer. pag. xvi. & xvii.

sed potius Xiphilino, dum ita faciendum decrevit, suum prae buisse assensum. Quod quidem ex ipsius quoque Iohannis verbis erui posse videtur; dum enim Eustathii meminit, ea praemittit verba τὸ ἐν ἀγίοις, quae eum iam decessisse indicant, quoniam probos, sanctosque viros in pace Christi quiescentes ita compellere consueverant.

VI. Haecenus Euthymii laudes prosequuti sumus, sed fateri oportet Graecorum schismati adhaesisse: quod potissimum constat ex libello, cui titulus: Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ρώμης, ἥτοι τῶν Ἰταλῶν, ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἡς ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον πνεῦμα. Adversus Romae veteris cives, sive Italos, quod non ex Filio procedit Spiritus Sanctus. Leo Allatius (a) pluribus contenderat orthodoxiam Euthymii comprobare, sed ab Iohanne Auberto monitus, se huiusmodi libellum in bibliotheca Parisiensi invenisse, non esse amplius defensionem locum fassus est. In eam sententiam Allatius descenderat, quod in edita Panopliae Zini versione nihil invenerat quod catholicae fidei, & Latinae ecclesiae adversaretur; at in codice Graeco, quem supra laudavimus, Michaelis Eneman exstat titulus xii. qui ex Photio decerptus est, totusque contra Romanos processionem Spiritus Sancti a Patre & Filio asserentes conscriptus. Id ipsum invenitur in alio etiam codice ms. Panopliae, qui exstat in bibliotheca regia Parisiensi num. 1231., & hinc constat, praedictum libellum nihil esse aliud, nisi titulum xii. Panopliae separatim descriptum, tum in duobus codicibus

(a) De utriusq. eccles. concens. lib. ii. cap. x. pag. 642.

dicibus regiis (a), quorum unus ad manus venit Auberti, tum in tribus Vaticanis (b), qui omnes Miscellas quasdam variorum excerptorum complectuntur. Hoc Bigotium olim animadvertisse testatur eius epistola, quam in Bibliotheca critica (c) edidit Saingorius. Praeterea alium quoque Euthymii libellum habemus in ms. codice Vaticano Palatino 361., in quo ille contendit, Christum magna quinta feria cum discipulis suis legale pascha celebrasse; & hinc intelligitur, non modo defensionem suscepisse errorum Photii, sed etiam errorum, in quos incidit Michael Caerularius. An hic quoque libellus ex Panoplia excerptus sit, certo affirmare non audeo, quum integrum ad manus non habeam Graecum textum Panopliae. Attamen ita esse vehementer suspicor ex eo, quod scriptor Graecus a Leone Allatio (d) citatus narrat, Alexium Comnenum Zygabeno, Iohannique Furno iussisse ἐκ πάντων τῶν θείων βίβλων λόγους ἱερωνόμους κατὰ τῶν αἱρέσεων τὴν δογματικὴν πανοπλίαν συντάξαι· καὶ κατ' αὐτῶν δὲ Ἰταλῶν διὰ τὴν προσθήκην τῆς ἀγίας συμβόλης, καὶ τὰ ἄζυμα, ut ex omnibus divinis commentariis sententias colligentes contra haereseis dogmaticam Panopliam componerent; & contra eosdem Italos propter additionem in sacro symbolo, & azyma. Quod si de azymis Euthymius in Panoplia

(a) Cod. 1371. n. 21.,
& Cod. 2782. num. 5.

(b) Cod. 579. p. 189.,
Cod. 680. pag. 438., &
Cod. 717. pag. 199.

(c) Tom. III. cap. x.
pag. 97.

(d) De utriusq. eccles.
consens. lib. II. cap. x.
pag. 643.

plia scripsit, frustra sane Leo Allatius (a) asseruit ex hoc capite erroris argui Euthymium non posse, quia adia phoram quaestionem prosequutus esset. Quum enim Panopliam ad confutandas haereticas quaestiones exaraverit, manifesto statim argui potest, Latinorum sententiam, & ritum ita oppugnasse, ut illam haereseos insinulaverit, & hunc non modo illicitum, sed etiam uti invalidum & nullum reiecerit; in quo praecipue Michael Caerularius, eiusque sectatores a recta fide aberrabant, & ob quam potissimum causam eos Leo IX. Pontifex refutaverat, atque damnaverat.

VII. Iam vero, ut ad opusculum, quod modo vulgandum est, proprius accedam, Euthymius contra Bogomilos illud concinnavit, quorum haeresim alio quoque singulari opusculo insectatus est, quod integrum Graece & Latine, eruditisque notis auctum, & illustratum ex codice Vindobonensi, in quo velut appendix Panopliae legitur, edidit Iacobus Tollius (b). Inscriptum est: Victoria, seu triumphus de impia Massalianorum secta, quia in eo non rationum momentis Bogomilorum errores discutiantur, ac refutantur, sed singuli, uti iam refutati, anathematizantur. Codicem illum Vindobonensem iam descripserat Lambecius (c), & speciminis loco primos tres anathematismos vulgaverat. Idem Lambecius (d) nos docet in bibliotheca Vindobonensi aliquas etiam reperiisse epistolas contra Phundagiagitas, seu Bogomilos.

(a) *De consens.* p. 462. (c) Tom. III. pag. 71.
 (b) *Insignia itinerar.* (d) Tom. V. pag. 38.
Italic. pag. 106. & seqq. 127. 134.

milos conscriptas, missasque a monasterio Peribleptae in patriam suam, quarum epigraphem Tollius Graece recitat cum Latina versione, in qua verba τῆς μονῆς τῆς Περιβλήπτης illustris coenobii Latine reddidit; sed rectius sane reddidisset coenobii Peribleptae, hanc Graecam vocem intactam reliquens, quia est veluti cognomen illius coenobii, quo utebantur tamquam epitheto Virginis Deiparae, cui coenobium hoc erat dedicatum, ut ab aliis, quae erant Constantinopoli, coenobiis, ac templis eidem Deipare sacris distingueretur.

VIII. Qui fuerint Bogomilorum errores, necessarium non est hic exponere, quoniam vel ex iis solum, quae in hoc libello narrat Euthymius, satis innotescunt. Appellabantur autem Bogomili ex voce Bog, quae Bulgarorum lingua significat Deum, & voce omilui, quo verbo apud eosdem exprimitur miserere, quasi illi essent qui Dei misericordiam implorabant (a). Idem Bogomili dicti sunt etiam Phundagiatae, vel Phundaitae ex eo, ut coniicit Cotelerius (b), quod marsupia ad colligendas eleemosinas gerebant: φῦνδα enim apud Graecos sequioris aevi Scriptores pro marsupio indicando reperitur. Praeterea aliis etiam nominibus distinguebantur, nam & Massaliani, & Euchitae, & Enthusiaetae, & Encratitae, & Marcionitae dicebantur, ut ex eodem Euthymio constat: quae omnia Bogomilorum nomina prolixè admodum, & erudite
in

(a) Vid. cl. Praefulem (b) In notis ad pag.
Stephanum Borgiam in 144. Tom. I. Monument.
Comment. de Cruce Vatic. Graec.
cap. VII. pag. 79. adn. (b).

in adnotationibus suis Tollus (a) exposuit. At prae ceteris notatu dignum est nomen, quod Euthymius in hoc opusculo asserit Bogomilos sibi tribuisse, nempe Christopolitas, seu Christi cives; hoc enim nomine, quo specialem erga eos Christi dilectionem ostentabant, appellari gaudebant, ut facilius simpliciores in eorum errores pertraherent (b). Atque eandem etiam ob causam monasticam vitam profitebantur, tantamque sanctitatis speciem exterius simulabant, ut quasi omnis perfectionis cultores viderentur. Hanc eorum vitae rationem ad vivum & eleganter describit oculata testis Anna Comnena (c), cuius tamen verba modo hic asserre non vacat.

IX. Inquirendum est potius quomodo impia Bogomilorum dogmata Peribleptae Monachos infecerint. Equidem in ea sum sententia, Bogomilos in unum quoddam collegium coaluisse, in quo monasticam vitae institutum profiteri simularent. Causam cur ita sentiendum suspicor praebet mihi primum Christopolitarum nomen, quod eorum societati fecerunt; ac deinde Annae Comnenae (d) narratio, scribentis Basilium novae huius sectae auctorem duodecim sibi discipulos adiunxisse, quos & Apostolos, ad Manetis exemplum, nominaverat. Ex hac enim narratione statim subit opinio, eos non communem, cum aliis Monachis vitam egisse, sed inter se tantum

(a) <i>Insignia Itiner. Ital.</i>	pag. 122. num. 12.
pag. 110. & seqq.	(c) <i>Alexiad.</i> lib. xv.
(b) Consule adnotationem, quam ad hoc nomen apposuit Tollus,	pag. 486.
	(d) <i>Alexiad.</i> lib. xv.
	pag. 247.

tum iniisse societatem; eo magis quod quasdam etiam discipulas iis fuisse immixtas ab eadem Anna affirmatur. At vero patefacta demum Bogomilorum haeresi ac hypocrisi, & Basilio, iussu Alexii Comneni, in Hippodromo Regiae Urbis exusto, impia haec societas dissoluta est ac dispersa, eiusque errores damnati. Astamen sicuti quotidie usurvenire conspiciamus, ut si quando error aliquis menti cuiuspiam insederit non facile animus ab eo retrahitur, ita de Bogomilis accidit. Nam sex & viginti annos postquam eorum haeresis damnata fuerat, Nipho quidam Monachus illam rursus innovare iam coeperat, non paucis in suam sententiam pertractis. Quod cum delatum esset ad Manuelem Comnenum Alexii I. ex filio Iohanne nepotem, qui tunc imperabat, synodum Constantinopoli cogi iussit, ut Niphonis causa discuteretur. Congregata ea synodus fuit anno 1144. pridie idus octobris in Thomaite, seu Patriarchali Triclinio, praesidente Michaele Oxita Patriarcha, ac Manuele Comneno Imperatore, pluribusque Episcopis, & Optimatibus assidentibus, qui accersito Niphone, & de eius sententiis perquisito, quum male eum in fide sentireprehendissent, in monasterium Peribleptae interim relegandum censuere, monentes Abbatem, ceterasque Monachos, ut neque ipsi cum eo colloquerentur, neque cuius extra monasterium degenti ad eum aditus permitterent. Res tamen non cessit ex voto. Nipho enim, arrepta occasione, cum quibusdam Peribleptae Monachis paulatim coepit instituire colloquia, & haereseos suae viras eis propinare; ab quam causam eiusdem synodi Patres, ne pestis

pestis illa Monachorum mentes depasceret, Nipbonem monasterio extractum, ac igne & aqua interdictum longius exfulare coegerunt. Utrumque synodale decretum, quo haec acta constitutaque fuerunt, Graece, & Latine edidit Leo Allatius (a). Quamobrem non male, ut arbitror, coniicere quis poterit, tum primum ex Niphonis consuetudine quosdam Peribleptae Monachos Bogomilorum errores fuisse amplexos.

X. Quanam vero ratione Euthymius horum Monachorum pravitatem detexerit, eorumque deliramenta didicerit, ipse in hoc libello longius enarrandum aggreditur. Atque hic adnotes velim, Euthymium, ut melius rem totam cognosceret, imitatum fuisse Alexium Comnenum, qui Basilium comiter in palatio excepit simulans cordi sibi esse eius dogmata ediscere, ut ille impietatis suae venenum confidentius evomeret (b). Porro praecipuum Bogomilorum dogma totum ex Manetis doctrina desumptum erat; duo enim principia, quorum unum esset bonum, alterum malum, adstruebant. Principium malum Dei nomine decorabant, ac divinis percolebant honoribus, ut in hoc libello innuit Euthymius, ac luculentius affirmat in Panoplia (c), ubi inquit Bogomilos Daemonem Filio Verbo natu maiorem, praestantioraque, utpote Primogenitum, credidisse. Insurgit hic adversus Euthymium Beausobrius in sua, quam digessit

(a) De utriusq. eccles. consens. lib. II. cap. XII. pag. 680. & seqq.

(b) Vid. Annam Comn. Alexiad. lib. XV. pag. 487.

(c) Titul. XXIII. §. 6.

Tom. IV.

B**brins**

(a) *Histoire critique de Manicbée &c.* lib.ml. c.v.

(b) Pag. 207. 208.

huius opificium, hominisque creationem tribuerint? Negavit certe callidus Calvinianus, Manichaeos numquam principem tenebrarum Dei nomine honorasse, at quam immerito id fecerit, laudatus Georgius (a) satis edocuit.

XI. Praestat modo praecipuum Beausobrii argumentum exponere, quo nititur demonstrare, Bogomilos dum Satanam Verbo natu maiorem dixerunt, recte in fide sensisse, Euthymiumque huius sententiae sensum ex industria pervertisse, ut inde tantam adversus eos calumniam confingeret. Duae sunt, inquit, sententiae, quas aliqui veteres Scriptores catholici sequuti sunt; prima scilicet quod Divinum Verbum hypostasim propriam habuerit primum a mundi creatione, altera, quod Satanas & Angeli pluribus ante mundum hunc visibilem saeculis exstiterint. Itaque quum Bogomilis placuerit Angelorum creationem ante mundum statuere, quumque Verbum Divinum in mundi creatione hypostasim propriam habere coeperit, inde concludit, quod sine haeresi ii affirmare potuerunt, Satanam Verbo natu maiorem esse. Hoc tamen Calviniani hominis deliramentum, quod prima fronte simplicioribus fortasse posset fucum facere, si paullo perpendamus, nullius prorsus est roboris. Atque, ut ab eo exordiar, quod absque ulla religionis iniuria affirmari posset, Angelos nempe pluribus ante mundum hunc visibilem saeculis fuisse creatos, ei ultro concedam. Quod vero ad alteram sententiam attinet, quam pro catholica confidenter obtrudit, notandum est per

(a) Ib. pag. 25.

per veteres illos Scriptores catholicos Tatianum
potissimum, & Athenagoram designare voluisse,
quasi eorum fuerit opinio, ut credidit etiam Peta-
vius (a), Verbum Divinum non ante mundi crea-
tionem propriam hypostasim habuisse. Ac, licet ob-
scurius veteres hi Patres de Verbi generatione lo-
cuti sint, numquam tamen quidquam dixerunt, quod
eius divinitati, aeternitati, & personalitati possit
officere. Ac revera quod ad Tatianum pertinet,
ait scire, in principio Verbum fuisse in Patre, utri-
que ut in persona consubstantiali, cum quo omnia
sustentabat; quibus in verbis manifeste etiam divi-
nitatem, atque aeternitatem ostendit. Dum vero
addit, quod Verbum ex Patre prodierit quando
ad mundi creationem progressum est, intelligit, quod
Deus per Filium omnibus paternis ideis, & attri-
butis instructum omnia creaverit. Ac quamvis inter
Verbi progressionem, rerumque creationem necessariam
ponat connexionem, tamen iuxta eundem Tatianum
ita Verbum a Patre in rerum creatione progressum
est, ut ab eo abscissum & separatum non fuerit,
quia si abscissum fuisset, Pater *ἀλογος* foret. Ita-
que falso omnino asseritur, Tatianum sensisse, Di-
vinum Verbum hypostasim propriam habuisse in mun-
di creatione; nam id tantum adstruit, Verbum
illud, quod ab aeterno in Patre omnia sustentabat
tam in rerum creatione ex Patre prodisse, quia
omnia per ipsum facta sunt. Eadem fere ratione Athe-
nagoras quoque de Verbi divinitate disseruit. Dicit
enim

B 2

(a) *De Trinit. lib. 1. cap. 3.*

enim quod Deus, quum sit mens aeterna, habuit ab aeterno in seipso Verbum, utpote ab aeterno rationalis: & quod hoc Verbum prodierit, ut omnium creaturarum rerum idea, & operatio existeret. Constat autem voluisse Athenagoram hisce in verbis hoc solum docere, per Verbum res omnes creatas esse, quoniam Filius aliquo modo dici potest Dei ratio, mens, sapientia, & operativa potentia, quae primum in rerum creatione exterius prodiit. Hanc sententiam probavit quoque S. Augustinus, ubi illud Iohannis In principio erat Verbum exponens: Hoc loco, inquit (a), melius Verbum interpretamur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam, quae per Verbum facta sunt, operativa potentia. Habuit ergo Verbum propriam, ac distinctam hypostasim ab aeterno dum omnia cum Patre sustentabat, sed in rerum creatione patuit quodammodo, quia omnia per Verbum facta sunt. Ad haec, ut magis eluceat infelix Beausobrii vafrities, animadvertere iuvat, quod etiam admissa hoc errore, Verbum propriam habuisse hypostasim ex rerum creatione, nec non illa sententia Angelos ante mundum creatos esse, nullatenus sequeretur anteriorem fuisse huic hypostasi Satanam; tunc enim Verbum non in mundi, sed in Angelorum creatione hypostasim habuisset, quia tunc extra Patrem prodiiisset: ac proinde semper Verbi hypostases Angelorum creationem praecessisset.

XII. Cetera Bogomilicae sectae placita memores in hoc libello Euthymius, neque est opus de singulis

(a) Quaest. 63.

gulis differere. Fortassis distinxim illa Euthymius re-
futeverat, sed in codice Vaticano solum supersunt
argumenta, quibus urget Bogomilos in eo, quod pertinet
ad mortuorum resurrectionem. Ut autem eam certe fu-
turam probet, opponis primum haeretico fidei Ni-
caenae symbolam trecentorum decem & octo Pa-
trum auctoritate firmatum; deinde vero concilium
Chalcedonense, cuius auctoritati ut magis fidem con-
ciliet, miraculum quoddam describit a Deo patratum
per S. Euphemiam Martyrem, in cuius basilica
huius concilii Patres ab Imperatore Marciano congre-
gati fuerunt. Complures Scriptores eiusdem miraculi
meminere, sed alii ipsius concilii tempore, alii ab-
soluto demum concilio illud evenisse narrant. Poste-
riorem sententiam sequuti sunt Michael Glycas (a)
ac Zonaras (b): scribunt enim quod cum Euthychis,
Dioscorique fautores decreta concilii subsannarent,
eiusque auctoritatem non veritate, sed potentia Im-
peratoris niti dicerent, atque ita pravitatem sen-
tentiae suae stabilire conarentur, Anatolius Patriar-
cha, adversariis convocatis, proposuit ut unaquaeque
pars propriae fidei symbolum libello inscriberet,
& in loculo S. Euphemiae uterque libellus depone-
retur, ut gloriosa haec Martyr de veritate rectae
fidei iudicium ferret, ac testimonium. Hoc autem
consilium quum & haeticis placuisset, remoto la-
pide, qui loculum claudebat, duo libelli supra Sanctae
Martyris pectus positi sunt, & deinde loculus non

B 3 modo

(a) *Annal.* Par. IV.
pag. 263.

(b) *Annal.* lib. XIII.
cap. 25.

modo iterum clausus, sed etiam utriusque partis sigillis munitus, & obfirmatus. Post triduum quam convenissent, Imperatore etiam praesente, aperto loculo, haereticorum libellus ad pedes Martyris proiecitus, alter vero in manu eius dextera inventus est. Num ne huic Zonaræ, Glycæque narrationi propterea fidem nostram præstemus prohibet Evagrii, aliorumque, qui de concilio Chalcedonensi scripsero, silentium; quum minus certe probabile videatur rem adeo mirabilem, ac recordatione dignissimam tum demum tot a concilio elapsis sæculis primum innotuisse. At vero magis procul dubio a veritate abhorret Theodori Beati, & Constantini Tii Episcopi (a) opinio, quam Euthymius quoque amplexus est, qui hoc miraculum ipsius concilii tempore operatum fuisse affirmant. Ut enim egregie animadvertit Baronius (b), si hoc fidei experimentum a concilii Patribus tentatum fuisset, sine acta tunc diligenter conscripta tantum hoc miraculum nullo modo siluissent. Accedit insuper, quod nunquam Patres in œcumenicis conciliis ex miraculis quaesierunt dogmatum veritatem, quam ex divinis inspiratis Scripturis, & antiquis ecclesiae traditionibus, ac demum ex Sanctorum Patrum assertionibus quaerere, proponere, affirmare, atque stabilire consueverunt. Quapropter eruditis viris libenter assentior, qui opinati sunt hoc miraculum posterioribus sæculis fuisse omnino confictum, piamque hanc fabellam ex ipsis concii-

(a) In historia inventionis &c. num. IX.

(b) Ad annum 451. num. 122.

concilii actis non bene intellectis profluxisse. Patres namque Chalcedonenses, absoluto concilio, ut ostenderent omnia, quae in concilio feliciter gesta fuerant, patrocinio, & auspiciis S. Euphemiae esse referenda, ita in litteris ad S. Leonem Pontificem datis loquuntur (a): Deus enim erat qui operabatur, & quae suo thalamo concilium coronavit ornata decore victoriae Euphemia: quae tanquam propriam confessionem fidei definitionem suscipiens a nobis, suo Sponso per piissimum Imperatorem, & amicam Christi Augustam obtulit, omnem quidem perturbationem contrariorum sedans, veritatis autem confessionem roborans, ut amicam, & manu, ac lingua universorum decretis pro demonstratione subscribens. Praeterea observandum est quoque, pictores veteres, ut hoc ipsum Euphemiae Martyris erga concilium patrocinium exprimerent, eam volumen manu tenentem quandoque in tabulis effinxisse, tanquam fidei professionem Patrum Chalcedonensium Deo offerentem; etenim probabile valde videtur quod huiusmodi etiam picturae Graecis sequioris aevi miraculum illud commiscendi praebuerint argumentum.

XIII. Nec falsum est minus aliud, quod Eusebius statim subdit, S. Basilii miraculum, etsi omnibus manifestum adserat. Eius summa haec est. Cum Arianus Valentis Imperatoris freti potentia, ex Ni-

B 4

caena

(a) Inter Epist. S. Leonis Opp. pag. 1094. edit. Magni ep. 98. Tom. I. Ballerin.

caena ecclesia catholicos militari manu eiecissent, orthodoxus populus ad S. Basilium accurrit multo clamore Imperatoris iniuriam exposulans, ob quam causam Imperatorem Valentem ille adiit, ac tanta eum eloquentia tamquam violati iuris reum libere increpavit, ut Imperator rei iudicium ipsi S. Basilio commiserit. Reversus itaque S. Basilus Nicaeam pactum cum Arianis firmavit, ut clausis ecclesiae ianuis, sigilloque obsignatis, utri populo post triduum eae sponte patuissent, is ecclesia potiretur. Cum autem Ariani tres dies noctesque precando insumpssissent, sed inde supplices ad ecclesiam incassum progressi essent, tunc Basilius templum S. Diomedis Martyris extra civitatem oraturus ingressus est, & expleta nocte pervigili populum ad urbem reduxit; & cum ad ecclesiam accessisset, clausae obsignataeque eius fores statim apertae sunt tamquam vehementi aura pulsae, & ad muros illisae. Haec est historia, quam pro certa, & inconcussa in medium afferre non dubitat Euthymius, sed quae profecto nimis imbecillo nititur fundamento. Scriptor Graecus, qui primus miraculi huius meminit, est auctor vitae S. Basilii, quae saeculo VIII. vel potius IX. prodiit. Fuere quidem nonnulli, qui hanc vitam S. Amphilocho Iconiensi Episcopo, ipsique Basilio familiarissimo facile tribuerunt, quia in mss. codicibus sub Amphilochii nomine reperitur descripta, & quia certo scimus S. Amphilocho Episcopum Iconiensem quoddam encomium S. Basilii posteris reliquisse. Verum encomium hoc ad nos usque pervenit, & ab hac vita stilo, differt, & rebus. Quare

commun.

communis criticorum est sententia, *Amphilochium* vitae S. Basilii scriptorem post tempora longa ab aetate Sancti Doctoris vixisse, & res non a se visas, sed in vulgus sparsas sine delectu descripsisse, & fortasse *Amphilochii* nomen sibi assumpsisse, ut operi suo auctoritatem conciliaret, & fidem. Communi huic iudicio adversatus est Franciscus Combesius, cui hanc quoque vitam S. Basilii S. *Amphilochio* Episcopo placuit vindicare; compulsus est tamen & ipse fateri fuisse illam a Monachis, per quorum manus decursu temporum transiit, interpolatam, & vulgaribus traditionibus, ni miris etiam confectis ad ornatum mirificis narrationibus commixtam, & auctam. Graecum huius vitae textum latine reddidit Ursus S. R. E. Subdiaconus Anastasio Bibliothecario coaevus; & quia plura occurrunt in hac versione, vel immutata, vel adiecta, vel omissa, necesse est dicere quod Ursus aut codicem ad manus habuerit puriorem, aut quod aequum bonumque duxerit non modo interpretis sibi partes sumere, sed etiam iudicis. Porro quia inter omissa hoc ipsum est ab Euthymio memoratum miraculum, manifesto patet, etiam ante Euthymii aetatem illud vel pro penitus falso, vel saltem pro valde dubio fuisse habitum.

XIV. Haec sunt, vir cl., quae in meis schedis adnotaveram de Euthymio Zygabeno, & de eius libro invectivae contra Bogomilos, cuius fragmentum ineditum, a me ex Vaticano codice olim descriptum, nunc iuris tui libens facio. Plura adiacere potuissim; sed esset profecto praeter propositum suum

*tuum edendi veterum Scriptorum anecdota, si tibi
mitterem prolixum de Bogomilorum historia tra-
ctatum. Vale.*

Erer-

ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΕΤΤΟΥ

Συγγραφὴ σπλιτευτικὴ τῆς ἡμέρας, καὶ ἀσεβῶν
αἰρετικῶν, ἡμερομύρον Φυνδαγιαῶν, αἰρέσεως
καθὼς ἐξ αὐτῶν ἡμερομύρων διδασκάλων ὑποκριθεὶς
μαθητὴ προσωπεῖον ἐδιδάχθη, καὶ παρ'
αὐτῶν τῷ μαθητῷ Συμεὼν πλανηθέντος ὑπ'
αὐτῶν, καὶ πάλιν μεταμεληθέντος.

ΣΤΙΝ ἡ αἰρέσις ἡμερομύρων Φυν-
δαγιαῶν ἡμερομύρων ἀπο-
καλέντων Χριστοπολίτας, ἐν
δὲ τῇ δύσει καλυμμένων Βο-
γομίλων αὐτῇ. Οἱ ταῦτοι
Θεὸν ποιητὴν ἔραν, καὶ τῆς
γῆς ἐσέβοντα, ὅτε Θεότοκον, ὅτε τίμιον σαυρόν,
ἔτε

EUTHYMII MONACHI

VENERABILIS COENOBII PERIBLEPTAE

Liber invecivus contra haereticum execrabiliū, & impiotum haereticorum, qui Phundagiatae dicuntur, secundum ea, quae personam discipuli simulans ab ipsis eorum magistris acceperit, nec non a Symeone discipulo suo, qui cum ab illis deceptus fuisset postea resipuit.

Execrabiliū Phundagiatarum, illi dicuntur, talis est haeresis. Hi Deum caeli, terraeque factorem non venerantur, neque Deiparam, neque

ἔτε ἅγιον, ἔτε εἰκόνας, ἔτε θῆρας ναὺς, ἔτε ἅγιον βάπτισμα, ἔτε ὅξ ὧν οἱ χριστιανοὶ σίβονται, καὶ τιμῶσιν, ἀλλὰ πάντα βδελύσσονται, καὶ ἀτιμάζουσι· πιστεύουσι δὲ καὶ σέβονται τὸν ἄρχοντα τῆ κόσμου, ὃς ἔστιν ὁ Σατανᾶς, ὑποκρίνοντα δὲ δολίως οἱ δόλιοι τὸν χριστιανισμόν, καὶ τὸ τῷ μοναχῶν χῆμα, καὶ τὴν ἱερωσύνην, καὶ τὰς θείας γραφὰς ὡς δέλεαρ ὅππῃ σώματος φέρουσιν, ἐποθύοντες ταύτας, ἀλλ' ὅπως πλανῶσι τοὺς ἀπληγέτους, τὴν ἐνδομυχῆσαν ἀσέβειαν ἐκ παῖρας μεμαθηκώς.

Ἐτυχε γάρ με ποτὲ σωθεῖν μετὰ τινος τῷ ἀθίῳ, χῆμα ἔχοντος μοναχῆ, καὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης, ὡς εἶπεν, ἀξίωμα· ἠγνόουν δὲ ἐγὼ ὅτι ἀσεβής ὄντιν· αἰς λόγους ἐν μοι ἐλθὼν ἀναιδώς,

neque pretiosam erucem, neque sacra mysteria, neque imagines, neque divina templa, neque sanctum baptisma, neque ex iis aliquid, quae christiani, venerantur, & colunt; sed omnia excorantur, atque contemnunt. Credunt autem & venerantur mundi principem, qui est Sathanas, & ad collos comparati christianitatem, habitumque monachorum & sacerdotium dolose simulant; divinasque Scripturas, velut, escam prae-

ferunt in ore, non quod illas amene, sed ut simpliciores seducant; etenim latentem in eis impietatem experientia me edocuit.

Contigit enim, ut olim ego iter instituere una simul cum quodam ex his e viris excetabilibus, qui habitum monachi, & sacerdotii, ut aiebat, dignitatem habebat; & ignorabam quod a recta fide esset alienus. Cum igitur mecum loqueretur

δῶς, καὶ ἀνυποσώλως· ἤπέ μοι τὸ ἀσβεῖς τῆτο
ῥῆμα, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν ἐκ ἔστι· προβαλλό-
μενος ὁ δόλιος γραφικὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ τῷ
ἁγίου Παύλῳ ὁπισθεῶν, ὃς ὦν μάλλον ἠλέγχε-
το κακῶς λέγων· ὑπολαβὼν δ' ἐγὼ ὅτι ὃς ἁμα-
θίας, καὶ ἀφελείας τῆτο τὸ βλάσφημον ἐξῆιπε
ῥῆμα, ἔσχω· αὐτὸν, ἀναθιμεντίσας καὶ τὸν
αὐτὸ τῆτο ἐκδιδάξαντα, καὶ εἰπὼν αὐτῷ· σὺ
ἀδελφε, ἔτε γνωσικότερος εἶ, ἔτε ἀγιώτερος τοῦ
ῥηματοῦ δεικνύοντος ἐν ἁγίοις πατρῶν, οἵτινες ἐξ-
θεντο καὶ τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ ἐβεβαίωσαν
τὴν ὁρθόδοξον πίσιν, ὡς τὸ δόγμα ὑπέγραψαν
καὶ δύο πρᾶτετελευτηκότες ἅγιοι ἐπίσκοποι Χρύ-
σανθος, καὶ Μυσόνοος, ὡς ἡ δόξα τῷ τοιαύτῳ
δαύματος γενημένῳ ἐν Θεῷ εἰς αἰχλὺν τοῦ
βλασφημῶν αἰρετικῶν, βεβαίωσιν δὲ καὶ πληρο-
φορίαν

recte, impudenter, & libere im-
pium hanc sententiam mihi dixit
non esse resurrectionem mortuo-
rum, asserens delosus Scripturae
testimonium ex epistolis S. Pauli,
unde potius eius sententiae falsi-
tas evincebatur. Respondens au-
tem, quod ex imperitia, & sim-
plicitate blasphemiam illam pro-
tulisset, ipsum irridens, & qui
talia ei tradidisset anathematizans,
dixit: profecto, frater,

neque sapientior, neque sanctior
es tu trecentis decem; & octo
sanctis Patribus, qui sanctum
symbolum composuerunt, ortho-
doxamque fidem confirmaverunt,
quorum dogma subscripserunt
etiam duo iam defuncti sancti Epi-
scopi Chrysanthus, & Mufonius,
quo tempore magnum, ac plane
stupendum miraculum ad blasphe-
mos haereticos confundendos, &
doctum, & orthodoxum populum
convit-

φορίαν τῷ πισοτάτῃ καὶ ὀρθοδόξῳ λαῷ · ἐδὲ
 τῷ ἐν Χαλκηδόνι ὀξακοσίῳν τριάκοντα ὁγίῳν
 πατρῶν , οἵτινες τὸ αὐτὸ δόγμα ἐβεβαίωσαν ,
 καὶ ἐπέδωτο ἐν τῷ σήθει τῷ ἀκρίαντῃ τῆς ἀγίας
 τῇ Χριστῷ μάρτυρὸς Εὐφημίας ἅμα τῷ τῷ αἰρε-
 τικῶν συγγράμματι · καὶ τὸν μὲν τῷ αἰρετικῶν
 πῶμον μόλις ὑπερῶν ἡδυνήθησαν ἐρρίμμενον εἰς τὰς
 τῆς ἀγίας πόδας , τὸν δὲ τῷ ὀρθοδόξῳ τῇ
 δεξιᾷ καὶ δραξαμένην , καὶ φυλάττεσαν ἑυρόν ·
 εἶδα δὲ , ὅτι καὶ τὸ τῷ μεγάλῃ Βασιλεῖ Θεῷμα
 ἐκ ἀγνοῆς · καὶ γὰρ τοῖς πᾶσι τῷ καταδελόν
 ὅτι , πῶς ἐν τῇ Νικαίῳ ἐκκλησίᾳ ἐν μία νυκτὶ
 διεθίντως αὐτὴ μετὰ τῷ ὀρθοδόξῳ λαῷ , καὶ σὺν
 εὐχῇ σφραγίσαντος τὰς τῷ πύλας , σωτηρί-
 βησαν αἱ κλεῖδες τῷ ῥωματιστῶν , καὶ αὐτομάτως
 ἠνοίγη αὐτοῖς ἡ ἐκκλησία · αἱ δὲ αἰρετικὴ τρεῖς
 ὅλας

conservandum , roborandumque ,
 factum est a Deo ; neque pariter
 plus sapis sœcenis triginta san-
 ctis Patribus , qui Chalcedone hoc
 ipsum dogma conservaverunt , il-
 ludque super pedibus cadaveris san-
 ctæ Christi martyris Euphemiae
 una cum hæreticorum volumine
 collocarunt : & hoc quidem vo-
 luntatem ad sanctæ martyris pedes
 projectum vix invenire potuerunt ,
 contra vero orthodoxorum librum

ipsam sanctam manu destra arre-
 ptum tenere , eumque custodire &
 deprehenderunt . Puto autem ,
 neque te ignorare magni Basilii
 miraculum , omnibus vultu mani-
 festum est ; quomodo in Nicæna
 ecclesia , cum ille una nocte
 populo orthodoxo dormitante ,
 orasset , & inter preces portas
 templi signasset , repugula , &
 vestes contiderunt , & sponte
 sese illis aperuit ecclesia ; hæc
 retici

ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἀγρυπνήσαντες ἑδὲν ἦν-
σαν, ἀλλὰ ἐσάφηναν μετ' αἰχύνῃς μεγάλης·
ὁμοίως κ' ἐν ἑτέροις ἐγένοντο καὶ ἄλλαι μεγάλαι
σύντροφοι, καὶ πάντες ἔτοι οἱ ἅγιοι, καὶ οἰκεμα-
τικοὶ διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες ἐβηβαίωσαν, καὶ
ἐπεκύρωσαν τὸ ἅγιον σύμβολον, ἐν ᾧ γράφει·
ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν,
προσδωκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τῷ μέλλον-
τος αἰῶνος.

Ἀνταπεκρίθη δέ μοι ὁ ἀσθεὺς εἰπὼν· ἀλλὰ
τὸ τῷ Ἀποστόλῃ ρητὸν δυνατόν ἐστι· λέγει γάρ,
ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείας Θεοῦ κληρονομήσου-
σι δύνανται, ἑδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθοράσαν κλη-
ρονομεῖ· ἔπον δὲ πρὸς αὐτὸν· οἷς οἶμαι, ἀν-
δρωπε, ἡ αἰρετικὰ σαλεύεις, ἡ τάχα καὶ σὺ
ἐξ αὐτῶν εἶ· ἐπεὶ ἐκ αὐτῶν εἶχε προσηρῆται λόγον
ὑπὲρ

secuti mecum cum tribus integris
diebus & noctibus exegissent,
nihil assequi poterunt, & multo
robore lassius discesserunt. Simi-
liter, & alibi aliae magnae sy-
nodi conchae sunt, quosque hi
sancti, & occupationis magistri,
& laetitia sanctum symbolum ra-
tum habuerunt, & confirmarunt,
in quo scriptum est: confiteor unum

confesso resurrectionem mortuorum,
& vitam venturi saeculi.

Contra vero mihi ille impius
respondit, dicens: sed Apostoli
edictum magni est roboris, sit
enim (1), quod caro, & sanguis
regnum Dei possidere non possunt,
neque corruptio incorruptelam posside-
bit. Ego vero sic ad eum dixi: aut
in haeticum, o homo, ut opi-
nor, incidisti, aut forte & te ex
illis

ὑπὲρ τῶ τοιούτου βλασφήμῳ ῥήματι, καὶ ἤρξατο
καταθεματίζειν, καὶ ὁμνῶν, ὅτι ἐκ εἰμὶ ὡς
ὑπέλαβες, ἀλλ' ὡφελείας χάριν ἱρωτῶ· καὶ λέγω
αὐτῷ· ἐὰν ἐξ ἀπειρίας ἔρηκεν τὸ βλάσφημον
τὸτο ῥῆμα, καὶ ζητῆς, ὡς λέγεις, μαθαῖν τὴν
ἀλήθειαν, ἐκ ὁκνήσεως, ἐδὲ φθονήσεμεν τῇ σω-
τηρίᾳ σε, ἀλλ' ὅπερ ὁ Θεὸς δίδωσιν, ἵνα ἔπω-
μεν· γράφει γὰρ ἡς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν
ἔτι· ὅτι [3] πολλῶν ἔθνων πατέρα τέθεικά σε
κατέναντι τῆ ὁπίστυς Θεῷ τῷ ζῶντος καὶ ὁ-
ντος, καὶ καλῶντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Καὶ
εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους πρώτην ἐπιστολὴν· εἰ δὲ
Χριστὸς κυρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται,
ὡς λέγεται τινὲς ἐν ἡμῖν [b], ὅτι ἀνάστασις
νεκρῶν ἐκ ἔστι, καὶ τὰ λοιπὰ· καὶ εἰς τὴν πρὸς
Κορινθίους δευτέραν ἐπιστολὴν λέγει· συμμορφώ-
μενοι

illis es. At postquam ne ver-
bum quidem super blasphemum
huiusmodi dictum addere potuit
coepit adfirmare, & iurare; se
talem non esse, qualem ego su-
spicabar, sed utilitatis gratia in-
terrogare. Tum ego: si ex im-
peritiis blasphemum illud verbum
protulisti, &, ut dicis, discere
veritatem quaeris, non me sanc-
tissimebit, neque salutis tuae in-
debo, sed quod Deus dederit,

illud te edocebo. Sic enim in
epistola ad Romanos scribit (2):
*Quia patrem multarum gentium po-
sui te ante Deum; cui credidisti,
qui vivificat mortuos, & vocat ea
quae non sunt, tamquam ea quae
sunt.* Et in prima epistola ad
Corinthios (3): *Si autem Christus
praedicatur, quod resurrectio a mor-
tuis, quomodo quidem dicimus in vobis,
quod resurrectio mortuorum non est,
& reliqua.* Et in secunda episto-
la

μενοι [c] τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, ἕπερ καταναντή-
σομεν [d] εἰς τὴν ὑξανάστασιν ἡμῶν νεκρῶν· καὶ
πρὸς Θεσσαλονικῆς· εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι Ἰησοῦς
ἐπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀνα-
στήσονται παρ' αὐτοῦ· καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους
πρώτῃ ἐπιστολῇ· εἰ ὅπως νεκροὶ ἔκ ἐγείρονται,
τί [e] βαπτίζονται ὡς ἡμῶν νεκρῶν; καὶ τὰ
λοιπὰ· καὶ ἀπλῶς ὅσα ὁ Θεὸς ἐδίδωκεν ἡμῶν
αὐτοῖς πρὸς τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν νεκρῶν, καὶ σόματι
μὲν ὁ κατάρτατος ὁμολογεῖ πιστεύειν, μὴ ἔχων τὴν
ἀντιφθέγγεσθαι πρὸς ταῦτα· τῇ γνώμῃ δ' ἦν
ὁ ἄπιστος, ἄπιστος, καὶ τὸ φῶς ἐκὼν μὴ θέλων
βλέπειν ὁ ἐσκατισμένος· ἐργάτης γὰρ ἦν ὁ Τσιτάς
τῷ σατανᾷ, καὶ ὑπόστολος, ὡς πρὸς πολλῶν
ἐσδύων αὐτὸν ὑπεροὺς ἑμαυτοῦ· τὸ δὲ τῷ Τσιτέ
κυνὸς συμάντημα ἐκ θείας οἰκονομίας συνέβη εἰς
Tom. IV. C ἐμὲ

In ad Corinthios (4) dicit: *Confi-*
gurati morti eius, si occurramus ad
resurrectionem, quae est ex mortuis.
Et ad Thessalonicenses (5): *Si enim*
credimus, quod Iesus mortuus est,
& resurrexit, & mortui, qui in
Christo sunt, resurgent primi. Et
in prima ad Corinthios episto-
la (6): *Si omnino mortui non resur-*
gent, ne quid baptizantur pro illis?
& reliqua. Et uno verbo quae-
cumque mihi suggerit Deus, ego

dixi illi de resurrectione mortuo-
rum: & ore quidem execrabilis
ille credere fatebatur, non ha-
bens quid illis opponeret; sed
erat infidelis animo, vere infide-
lis qui oblaram lucem, ut erat te-
nebris immerfus, deliberata men-
te nolebat videre: erat enim Sa-
tanae operarius, & apostolus,
ut a multis, qui eum cognosce-
bant, deinceps didici. Verum,
ex divina dispositione in huius-
modi

ἐμὲ γενέσθαι, πρὸς τὸ διαγαῖρά με τὸν νῦν εἰς ἀκρίβειαν, καὶ προσοχὴν τῷ τοιούτων ἀσεβῶν· μαθητὴν γὰρ ἐμὸν, ἀποδημούντός με ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔυρον οἱ τῷ παρελθόντος ἀσεβεῖς ὁμόφρονες, καὶ ἔπεισαν αὐτὸν, ἀγράμματα ὄντα, καὶ ἰδιώτην, πρὶ ἑαυτοῦ φρονήματι συνεπαρθῆναι; καὶ μηδὲν πιστεύειν Θεὸν ἐν ἑρανοῖς, ἀλλὰ τὸν ἄρχοντα τῷ κόσμῳ τέτε, ὅς ἐστιν ὁ διαβολος.

Ὅμως ἀποχωρισθεὶς τῷ τοιούτῳ κακῷ συνοδίῃτε, καὶ ἐκ τῆς ἀποδημίας, ὡς ἔπον, τῷ Ἱεροσολύμων ἐπανελθὼν, ἐν τῷ εὐαγελίᾳ μοναστηρίῳ τῆς Περιβλέπτου ἔυρον τὸν ταπεινὸν μὲ μαθητὴν ἀποπλανηθέντα· φεινοσῶσι γὰρ οἱ τοιοῦτοι ἀσεβεῖς, διδάσκοντες πανταχῶ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐς τοῖς ἔξω· ὁ δὲ μαθητὴς με εὐνοϊκῶς ὥσπερ διακείμενος πρὸς με, καὶ τὸ ἀγαθὸν δῆθεν ὅπερ μεμά-

modi eanem me incidere contigit, ut ad hosce impios homines melius, ac perfectius cognoscendos mea mens excitaretur. Discipulum enim meum, cum ego Hierosolyma discessissem, invenerunt qui eadem ac praefatus ille impius, sentiebant, eique persuaserunt, cum illiteratus esset, & idiota, ut eorum sententiae se adiungeret, & neustquam Deum, qui est in caelis, crederet, sed

mundi huius principem, qui est diabolus.

Cum autem me a malo illo comite disiunxissem, & ex ea quam dixi, usque Hierosolymam peregrinatione reversus essem, in venerabili monasterio Peribleptae miserum meum discipulum decепram inveni. Cirenae enim impij isti, & in urbibus, & extra ubique docentes. At vero discipulus meus, ut qui bono animo erga me

μαμάθηκεν εἰς ἀφέλιαν αὐτῆς, ὡς ὑπελάμβανε
ὁ ἄθλιος, βυλόμενος καὶ ὡς ἔξ ἀγάπης τὸ
διδάξαι, ἵνα μὴ ἄμοιρος καταληφθῶ τῆς πρὸς
σωτηρίαν φέρουσιν ὑδῶ, ὡς ὑπενόει, τὰ τῆς ἀσε-
βείας, χάριν ὠφελίας μου, βλάσφημα ῥήματα
ἔπιμελῶς ἀνεδίδασκε με ὅσα παρ' αὐτῶν με-
μάθηκεν· ἐγὼ δὲ τέτων ἀκέσας, καὶ τὴν πλάνην,
ἣν ὑπέστη, σωκῆς, διαγεγενημένον ἔχων τὸν νῦν
εἰς ταῦτα ἐκ τῆς τῆς κακῆς συμφορῆς δακρύου,
ἐν ὑποκρίσει ὄντι αὐτῆς λόγους ὥσπερ ὑποδεξάμε-
νος, καὶ χαρμεντιζόμενον πρὸς αὐτὴν ὑποδεί-
ξας, ὄντι διδασκάλου ἐκείνης παρεκάλει αὐτὸν
ἔπιμελῶς ὑποδείξαι μοι· ὡς κρείττονος ὠφελίας
λέγων παρ' αὐτῶν ἀμφοτέροι ἀπτευχόμεθα· σὲ
γὰρ μήπω τὴν ἑαυτὴν διδασκαλίαν ἀκριβῶς διε-
γνωκότες, διδάσκαλον ἔχειν ταύτης ἀδύνατον.

C 2

Καὶ

me esset, & bonum, quod ad
suam, ut opinabatur miser, uti-
litem acciperet, quasi ex ca-
ritate etiam me vellet edocere,
ne expertis vias invenirem, quae
ad salutem ducit, blasphemam impie-
tatis verba, quae ab illis didice-
rat, utilitatis meae gratia, ac-
curate me docuit. Ego autem
cum haec audissem, erroremque,
in quem inciderat, cognoscerem,
quod ex mali illius comitis col-

loquio mentem ad haec excita-
tam haberem, sermones eius velut
approbare simulans, vultumque
tamquam de re grata exsultantem
ei ostendens, doctrinae illius ma-
gistros, ut mihi distinde osten-
deret, precatus sum: valde uti-
lius est, dicens, ut ab ipsis am-
bo erudiamur, fieri enim non
potest, ut tu, qui nondum eam
doctrinam perfecte es assecutus,
in eadem habere magister.

At

Καὶ ὁς ἐνθὺς μὴδὲν ὡρὶ τέττε ἀναβαλό-
μενος χαίρων χαίροντας αὐτὲς ὡς μέγα τι ;
καὶ θῆεν δῶρημα ἑμοὶ τέττε περσέφερεν ἐν τῇ
τοιαύτῃ μονῇ τότε αὐτὲς ὑπάρχοντας · ἐγὼ δὲ
καὶ εἰς αὐτὲς τὴν ὑπόκρισιν μὴ παρατησάμενος ,
πατέρας ἐκάλεσεν καὶ σωτέρας τῶν ψυχῶν ἡμῶν
καὶ διδασκάλας ὅδῶν ἀσεβεῖς , καὶ ἀπατεῶνας ·
ἄλλως γὰρ ἔκ ἑχον πῶς δὲλγνῶναι τὰ τῆς
ἀσεβείας αὐτῶν μυσῆρια · ἡμέρας δὲ τινὰς ἐν τῇ
κελλίῳ με ἔχων αὐτὲς διελεγόμην · ὁ δὲ περσός
αὐτῶν τὰ τῆς εὐαγγελίης , καὶ ἀποστόλου ῥητὰ
πάντα ὁ πλάνος ἔφερεν ὅτῃ σόματος · ἔτι δὲ
καὶ τὰ τῆς Θεολόγης , καὶ τῆς Χρυσοστόμου , καὶ ἀπὸ
τῶν πατερικῶν λόγους ἀγίων γερόντων , καὶ τῆς
ψαλτῆρας , καὶ ὅτῃ πᾶτων γραφῶν · ἄς τινὰς
θῆας γραφὰς , μετὰ τὸ ἀποπλανῆσαι αὐτὲς , τινὰς
καὶ τῆς

At ille confestim nihil super
hoc immoratus, gaudens, gau-
dentes illos, tamquam magnum
quoddam, & divinum donum mihi
obtulit, atque hoc ipsum mo-
nasterium incolentes. Ego vero
etiam erga illos eadem utens si-
mulatione, patres & salvatores
animarum nostrarum, & magi-
stros, quos impios, & decepto-
res agnoscebam, vocabam; aliter
enim quomodo impletatis eorum

mysteria cognoscere possem, non
habebam. Per aliquot autem dies
in cellula mea cum illis disserui.
Eorum vero primus, evangelii,
& Apostoli verba omnia, nec
non Theologi, & Chrysostomi
sententias ad seducendum para-
tas habebat in ore, & ex libris
etiam, qui πατερικοὶ dicuntur ser-
mones sanctorum senum, & psal-
terii, omniumque scripturarum
textus recitabat; quibus plane di-
vinitus

καὶ τῆς τοῦ Χριστιανῶν ὑποσηΐται ὀρθοδόξῃ πίστεως,
 διδάσκει μὴ πιστεύειν καὶ τιμᾶν · τὸν γὰρ
 ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόσομον, Φυρτοσόμον ἀτι-
 μάζουσιν οἱ παμμίαροι · ὁμοίως καὶ ὅν λαιπὲς
 ἁγίους · καὶ τι θαυμασὸν, οἱ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν
 ἡμῶν ἀθετοῦντες, καὶ ἀτιμάζοντες, πῶς γραφὰς
 ἁγίας, καὶ ἁγίους ἐκ ἀτιμασσεσι; καὶ μὴ θαυμάζε-
 τε, εἰ τὰς θείας γραφὰς οἱ ἀσεβεῖς ὅτι σόματος
 φέρεσιν, ὅπο γὰρ συνεργίας σατανικῆς τέτο γί-
 νεται, ὡς καὶ αὐτοὶ ὑστερον ὁμολόγησαν · καὶ γὰρ
 ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ πολλαχῶς εὐρίσκωμεν, ὅτι
 καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ σατανᾶς πει-
 ράζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, γραφικῶς διελέγετο · καὶ τισι
 τοῦ ἁγίων πατρῶν εἰς τὸ γεροντικὸν γράφει ὅπο τῷ
 ψαλτῆρος χῆμα τῷ μοναχῷ ὑποκρινόμενος, δι-

C 3 λέγει ·

vis scripturis, postquam aliquem
 ita deceperint, ut ab orthodoxa
 christianorum desciscat fide, nul-
 lam fidem, nullamque honorem
 habendum esse docent. Sanctum
 enim Iohannem Chrysostomum,
 φυρτοσόμον seu ὑποσηΐταιm os ha-
 bentem irrisorie vocant scelestissi-
 mi, atque ita cum ceteris sanctis
 agunt. Quid vero mirum? Quo-
 modo enim qui Christum, & Deum
 nostrum flocci faciunt, atque
 contemnunt, divinas scripturas,

& sanctos non contemnent? Nos
 miremini, si divinas scripturas
 impii illi in ore gerant: hoc enim
 ex diabolica cooperatione fit, ut
 & ipsi deinceps falsi sunt. Etenim
 in divina scriptura non semel in-
 venit, quod Satanas in eremo
 tentans Dominum nostrum Iesum
 Christum scripturaliter cum eo
 loquebatur, & in seniorum vi-
 tis scribitur, eiusdem monachi
 habitum cum psalterio simulatum
 cum quibusdam ex sanctis Patri-
 bus

λέγῃ· καὶ τοιαύτη ὅτι ἡ πατερνική τῷ δα-
βόλῃ, ἵνα δὲ διαφόρων γραφῶν διελεύσῃ τινὰς
τῶν τῷ Θεῷ δέχων· ἄλλως γὰρ ὑποπλανῆσαι
τινὰς, εἰ μὴ ταῦτα προβάλλεται, εἰ δύ-
ναται.

Τύτῃς γὰρ, ὅς ἔυρον, τέσσαρας ἀσεβεῖς δι-
δασκάλους ἐν τῇ προδηλωθείσῃ μοῇ τῆς Περι-
βλέπτῃ φανερώσας, καὶ χωριζέντας ἀπ' ἀλλή-
λων, ἰδίᾳ ἕκαστον αὐτῶν φανερῶς ἡμῖν ἐξηκεῖν
κατηνάγκασα· ὁ πρῶτος ἐν αὐτῶν ἐρωτηθεὶς
πόθεν τέτω ἢ τῶν γραφῶν μάθησις, καὶ πῶς εἰς
διδασκαλίαν προβάλλεται ἂν ὕστερον μὴ πιστεύειν
προτρέπεται ὅτ' μαθητὰς αὐτοῦ, ἔφη· ὅτι ἄλλως
ἐξαπατήσαι χριστιανὸν εἰ δυνατόν, εἰ μὴ τὸ
μοναχικὸν γῆμα ὑποκριθῶμεν, καὶ χριστιανὸς
ἐαυτοῦ ὀνομάσομεν, καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν πάντα
ποικν-

bus disseruisse. Atque haec est
plane diaboli calliditas, ut per
diversas scripturas, tamquam
θεῖας, quosdam ex Dei servis sedu-
cat, neminem enim, nisi haec
praeferat, valet decipere.
Cum itaque hos quatuor im-
pios magistros, quos in praefato
monasterio Peribleptae adveni-
erant, & alterum ab altero
coniunxissem, ea quae eorum quis-
que sentiebat, seorsum, ac ma-

nifeste mihi enunciare coegi.
Primus itaque illorum a me in-
terrogatus, undet antea haberet
scripturarum scientiam, & quo-
modo discenda proponeret, quae
postea eius discipulos, ne crede-
rent, cohortabatur, inquit: quia
aliter christianum seducere non
possumus, nisi monasticum ha-
bitum imulemus, & christianos
nostros ipsos nominemus, & omnia
quae christianorum sunt facere
videa-

ποιῶντες φαινόμεθα , καὶ τὰ τῆς θείας γραφῆς εἰς διδασκαλίαν περὶθῶμεν . ὅτι δὲ ὅππῃ εὐαγγελίου τὰς γραφὰς φέρει δυνάμεθα , ἔστι συνεργῶν ἡμῖν ὁ ὑποσέλλων εἰς τὰ αὐτὰ κηρύγματα . Χριστὸν δὲ οἱ ἀσεβεῖς ὀνομάζουσι τὸν ἄρχοντα τῶ κόσμου , ὃς ἔστιν ὁ σατανᾶς , καὶ τὴν τοῦ ἁγίου δὲ εὐαγγελίου δύναμιν , καὶ ὅσα τῶ ἐπι-
στολῶν εἰς αὐτὸν ἐπιγράψουσι , καθὼς καὶ αὐτοὶ ὡμολόγησαν , καὶ ὁ ὑποπλανηθεὶς μαθητὴς μὲ ὤξῃ μοι . καὶ ἀληθινὰς χριστιανὰς αὐτοὶ ἑαυτὰς ὀνομάζουσιν .

Οὐ τολμῶ δὲ ἀδελφοὶ τὰς τοῦ Τριῳῦτος ἀσεβῶν βλασφημίας , ἅς κατὰ τὴ τιμὴν καὶ ζωοποιῶ σαυρῶ , καὶ τοῦ ἁγίου , καὶ σεπτῶν εἰκόνων , καὶ κατ' αὐτὰ τὴ Χριστῶ καὶ Θεῶ ἡμῶν βλασφημῶσιν , ἐγγράφως ἐκθέδω , ἅς ἐδὲ οἱ

C 4

ἀπι-

videamur , easque quae divinae scripturae continent ediscenda proponamus . Quod autem in ore scripturas ferre possimus , nobis auxiliatur , qui in sui praesentium nos incitat . Christum vero impij illi nominant principem mundi , qui est Sathanas , & sanctorum evangeliorum potentiam , & quod-
que in epistolis leguntur in illam referunt , quomodoque & ipsi

fassi sunt , & deceptus discipulus mihi enuntiavit ; & verò christianos seipsos vocant .

Ego vero non audeo , fratres , huiusmodi impiorum blasphemias , quas contra pretiosam , & vivificantem crucem , sanctasque , & venerabiles imagines , & contra ipsum Christum , Deumque patrem .

Arum scelestè proferam ; litteras

scribere .

ἄπιστοι Ἑβραῖοι ὁμῶς ἐπαῖν · ὅμως οἱ δόλοισι
 μέσον ἡμῶν πεπατῆντες, καὶ σινανασφερόμενοι
 ἐν ὑποκρίσει φαίνοντα τὰ ἡμέτερα πάντα φρο-
 γῆντες · κτίζουσιν ἐκκλησίας οἱ ἀσεβεῖς, καθὼς
 αὐτοὶ ταῦτα πάντα ὁμολόγησαν, καὶ πίσει,
 ἀλλ' εἰς τὸ ἐμπαίζαν, καὶ μιαίναν αὐτάς, ἐν
 αὐτῷ τῷ θυσιασθῆναι τὰς μιὰς περὶ αὐτῶν,
 καὶ μίξας αἰσχρὰ ποιεῖν μὴ παραιτέμενοι · ζω-
 γραφεῖσιν εἰκόνας, καὶ πίσει, ἀλλ' εἰς τὸ ὑβρίζαν,
 καὶ μιαίναν αὐτάς · ποιεῖσι σαυροῦς εἰς τὸ κα-
 ταπαταῖν, καὶ μιαίναν αὐτὰς · βαπτίζουσι τὰ
 ἄσθεα αὐτῶν νήπια ἐν ἐκκλησίαις φανερώς, οἴκοι
 δὲ ἀπελθόντες ἀποπρογίγνουν αὐτὰ ἐξανά-
 τριχα μετὰ μεμιασμένου ὕδατος, καὶ ἔρων,
 ὑπαναγινώσκοντες αὐτοῖς σατανικὴν ἐπαγγελίαν,
 καὶ τὸ ὁσιώτερον ἀπόλεμα χέουσιν ἐν αἰσχρῷ τόπῳ,
 καὶ

Hebraei audent dicere, & tamen
 dolosi in medio nostrum ambu-
 lantes, & converſantes cum hy-
 pocriſi, omnia nobiſcum ſentire
 videntur. Eccleſias aedificant im-
 pii, ſicut ipſi haec omnia con-
 feſſi ſunt, non ex fide, ſed ut
 eas illudant, & contaminent,
 cum in ipſo altari obſcenos
 ritus, turpeſque coitus facere
 non abhorreant. Pingunt item

imagines, non ex fide, ſed ut
 eas iniuria afficiant, & inqui-
 nent. Faciunt cruces, ut eas
 conculcent, & foedent. Eſcera-
 biles eorum infantes in eccleſiis
 manifeſte baptizant: domum au-
 tem reverſi aqua conſpurcata,
 & urinis eos lavant, & ſpongia
 detergunt, diabolicum ſuper illos
 carmen recitantes. eaſque ex
 ablutione ſordes in turpem, ſoc-
 dumque

καὶ μιὰρὰ, ἀπαλλοτριῶντες ἑατὰ τῆς χάριτος
τῆς ἁγίας βαπτίσματος · κοινωνῶσι τῷ ἀρχάντων,
καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, ἐ νῆσις · εἰ δὲ κ' ἔλα-
θῶν δυνθῶσι, πύξι τὰ ἅγια, καὶ κατα-
παῖσιν οἱ παρμῖαρι, καινὸν ἄρτον ταῦτα,
καὶ οἶνον ἡγέμενοι.

Καὶ ἐδὲ αὐτοὶ οἱ ὡδὲ τῷ ἁγίῳ μαθη-
τευόμενοι δύνανται σωτόμως ταύτην τὴν μιὰρὰν
ἡπανοῆται ἀσέβηαν · κανονίζουσι γὰρ ὅδ' ἀρχα-
εῖς αὐτὰν μαθητὰς ὀπιτεταμένην νησίαν, καὶ
ἐυχὰς ἐπτάκις τῆς ἡμέρας, καὶ ἐπτάκις τῆς
νυκτὸς, τὸ μονοχίτωνας εἶναι, ὅποχὴν παντελῇ
τῆς ἰδίας γυναικὸς, ἐν τέτῳ οἱ ἀσέβῃς τὸν
τῆς Θεοῦ ἀνατρέποντες νόμον · καὶ ὅτε χροníσαν-
τας ἰδῶσιν εἰς τὴν τριμύτην ἐντολὴν, τότε καὶ τὸ
βάπτισμα ὑπιχρῶνται, τὴν τῆς ἁγίας βαπτίσμα-

τος

quoque locum effundunt, a san-
cti baptismatis gratia ita eos alio-
nare cogitantes. Ad immaculata,
& vivifica mysteria sumenda non
ieiunii accedunt: ac si eos late-
re contingat, vere celesti sancta
exsperant, & conculcant, ea pa-
nem, vinumque communem exi-
stimantes.

Nec foedam hanc impletatem
excetabilium magistrorum discipu-
li faciunt, ac brevi quousq; addi-

scere. Tironibus enim discipulis
intensum ieiunium, nec non ut
per septem dies, & septem no-
ctes preces fundant, ut unam tu-
nicam gestent, & a sua sese uxore
abstineant ex lege præscri-
bunt. Ita Dei legem subverten-
tes impii, cum eos in horum
præceptorum observantia diu per-
severantes viderint, tunc & ba-
ptisma eis pollicentur, sancti
nempè baptismatis abstergeant,
& alie-

τος ὑποαπόχρισίν τε καὶ ἀλλοτριώσιν , καὶ τῆς
 σατανικῆς ἐνώδης τὴν ἐπανάγνωσιν , ἃ τινὰ
 οἱ ἀσεβεῖς βάπτισμα ὀνομάζουσι · καὶ ἐδ' ἔτι
 οἱ ἀσεβεῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν θαρρῦσι μυ-
 στήρια , ἀλλ' ἀσφαλέως καὶ ὅρκως αὐτὰς ἀπαι-
 τεῖσι , τῷ μὴ δῆλα τοῖς πολλοῖς ποιῆσαι τὰ
 παρ' αὐτῶν διδασκόμενα · καὶ μόλις μετὰ
 σκέψεως θαρρῦσιν αὐτοὶ ἐν καὶ μόνον · καὶ ὅτε
 ἴδωσιν ἔυκόλως ὡς ἀδελφόμενους τῶτο αὐτὰς ,
 λέγουσι καὶ ἕτερα · καὶ ἔτι κατὰ μικρὸν διὰ
 χρόνου μόλις ὑποκαλύπτουσι τοῖς μαθηταῖς τὴν
 ἀσέβειαν · καὶ λοιπὸν τότε φέρουσιν αὐτὰς , καὶ
 κατασκευάζουσιν αἰδοτηῶς τὸν δολόχον , τὸν ἄρ-
 χοντα τῶ σκότους , καὶ γίνονται διδάσκαλοι οἱ
 πανάθλιοι , καὶ ἐ μαθηταί · βλέπουσι δὲ ὡς
 εἰς

& alienationem , & diabolici car-
 minis recitationem , quae omnia
 impij baptismum vocant . Verum
 ne tunc quidem scelesti , imple-
 tatis eorum mysteria prodere con-
 fidunt , sed ab iis certa iuramenta
 diligenter requirunt , ne vulgo ea ,
 quae ab ipsis didicerunt , manife-
 stent : tunc vero multum caute
 animam , aut alterum illis revelant .
 Cumque eos viderint illud facile
 suscipere , etiam alia eis dicunt

& ita paulatim , & non nisi lon-
 go temporis cursu discipulos im-
 pietatem vix docent . Tunc de-
 mum eos educunt , ut diabolum
 tenebrarum principem sensibilibiter
 adorent , ex quo magistri , & non
 amplius discipuli miserrimi illi
 sunt . Qui autem adorant diabo-
 lum , veluti per Iocanium terribi-
 les rerum imagines vident . Sed &
 subscriptiones manu propria signa-
 tas requirunt magistri , quibus
 disci-

ἐξ ὕπνου φαντασίας φοβεράς οἱ περιπυνῶντες αὐτὸν· ἀπατῆνται δὲ καὶ ιδιόχρεα τῷ μηκέτι διασφέναι εἰς τὴν τῷ χριστιανῶν πίστιν.

Μὴ ἀπλῶς δὲ δεκκῶνται, ἀδελφοί, πρὸς τοῦτον τοιούτους ἀσεβεῖς, πιστεύοντες αὐτοὺς λέγοντας πατέρα, υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα πιστεύειν· πᾶσαι γὰρ αἱ αἵρέσεις τὸ αὐτὸ λέγουσι, καὶ Παυλικιανοὶ, καὶ οἱ λοιποὶ· ὅμως ἔτσι οἱ ἀσεβεῖς, καὶ ἀθεοὶ ἔχουσιν ἰδίαν τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι. Πατέρας γὰρ καλεῖσι τὸν ἄρχοντα τῷ σκοτεινῷ τὸν διάβολον τὸν ἐκ τῷ ἔρανον πεισόντα, ὡς καὶ αὐτοὶ ὁμολόγησαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησὶν, ὅτι ὑμεῖς ἐκ τῶ πατρὸς ὑμῶν τῷ δεβόλῃ ἐστέ. Τιδὸν δὲ, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, καὶ πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς πονηρίας· αὕτη ὅστις ἡ τριάς τῷ ἀσεβῶν, καὶ αὐτὴν ὁμο-
λογεῖσι

discipuli nunquam amplius ad christianorum fidem se revertere polliceantur.

At vos, fratres, ne sitis contra tales impios tam bono affecti animo, ut eis credatis, cum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum credere assueverunt. Omnes enim haereticos hoc profitentur, & Pauliciani, & reliqui omnes idem dicunt. At vero impii isti,

& execrabiles propriam quamdam Trinitatem habent, in quam credunt. Nam tenebrarum principem diabolum, qui e caelis decidit, vocant patrem, prout ipsi facti sunt; quod recte convenit cum iis quae Christus dicit (6) : Vos ex patre diabolo estis. Filium autem filium perditionis, & spiritum, spiritum iniquitatis appellant. Haec est impii Trinitas : hanc

III

λογεῖσι καὶ σέβονται . Χριστιανὸς δὲ ἑαυτὸς ὀπι-
φημίζουσιν , ἔχ' ὥς ἐκ τῆ ἀληθινῆ Χριστῷ τῷ
Θεῷ ἡμῶν , ἀλλ' ἐκ τῆ Ἀντιχρίστου . πρὸς δὲ
τῆς ἀπωλείας τῆ ψῆς , ὃν οἱ ἄνθρωποι , καὶ ἀσε-
βεῖς ἀντὶ τῆ ψῆς τῆ Θεοῦ σέβονται , καὶ Χριστὸν
ὀνομάζουσιν , ὁ Ἀπόστολος πρὸς Θεσσαλονικεῖς
ἐπιστέλλων , φησὶ , μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ
μηδέν ἄν τρόπον , ὅτι ἂν μὴ ἔλθῃ ἡ ὑποτασία
παροῦτον , καὶ ὑποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας
ὁ ὑπὸς τῆς ἀπωλείας , ὁ ἀντικείμενος , καὶ ὑποφω-
ρόμενος ὅτι πάντα λεγόμενον Θεὸν , ὥστε αὐτὸν εἰς
τὸν ναὸν τῆ Θεοῦ καθίσαι , καὶ τὰ λοιπὰ .

Τὸ δὲ πᾶτερ ἡμῶν , ὡς παρ' αὐτῶν ἐμά-
θομεν , σκοπεῖ τριετὶ λέγουσι πατέρα γὰρ
ἑαυτῶν καλεῖσι τὸν διάβολον . ἐκ τῆ ἐρανῆ
δὲ τῶτον ὀπικαλεῖνται κατὰ δύο σκοπεῖς , ἕνα
μὲν ,

illi confitentur , & venerantur .
Christianos vero seipfos decantant,
non tamquam ex vero Christo
Deo nostro , sed tamquam ex Anti-
christo dimanantes . De Filio au-
tem perditionis , quem execrabiles ,
& impii pro Dei filio venerantur ,
& Christum nominant , ita loquitur
Apostolus (7) scribens ad Thesa-
lonienses : Ne quis vos seducat ullo
modo , quoniam nisi veneritis discessio

primus , & revelatus fuerit homo
peccati filius perditionis , qui adven-
satur , & extollitur supra omne ,
quod dicitur Deus , ita ut in templo
Dei sedeat ; & reliqua .

Illud autem Pater noster , ut
ab ipsis accepimus , hac mente
dicunt . Patrem enim suum vocant
diabolum , eumque duplici on-
culla advocant de caelo : ac pri-
mam quidem secundum ea , quae
scri-

μὲν, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἰωβ· καὶ ἐγένετο ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ὠρᾶσθαι τὸν κυρίῳ, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ εἶπεν ὁ κύριος τῷ διαβόλῳ, πόθεν σὺ ἔρχῃ; εἶπε δὲ ὁ διάβολος ἐπάπτι κυρίῳ, διαπορευθεὶς τὴν ὑπὸ ἕρπον, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν γῆν, παρεῖμι· καὶ ἕτερον δὲ σκοπὸν τολμῶσιν οἱ πάσης ἀσεβείας καὶ βλασφημίας πεπληρωμένοι, λέγειν τὸν ἕρπον, τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸν διάβολον δημιερῆσαι, καὶ ἐ τὸν Θεόν, καὶ ὅτι τὸν ὠρᾶσθαι αὐτὸς ἐποίησε, καὶ τὸν ἀνθρώπον αὐτὸς ἐπλασε, καὶ ἐχ' ὁ Θεός, δύο μόνον λέγοντες εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τέτρω ἐκ τῆς δημιερῆς τῷ ἐπερῆνι Θεῷ, τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ψυχὴν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ὅτι ὁκτῶ εἰσὶν οἱ ἕρanoi, ἐπτα μὲν, ἐς ἐποίησεν ὁ ἐπερῆνις Θεός, καὶ καθε-

scripta sunt in iob (8): Et factum est sicut dies haec, & venerunt Angeli Dei, ut adfuerint Domino, & diabolus in medio ipsorum, & dixit Dominus diabolo, unde venis? dixit autem diabolus in conspectu Domini, perambulavi caelum, quae sub caelo, & perambulavi terram, adfui.

blasphemia pleni dicere caelum, & terram, & omnia, quae in eis sunt, diabolum, & non Deum creasse, itemque paradisum eum fecisse, hominemque plasmasse, nam deo tantum esse in mundo dicunt, quae ex supercaelestis Dei operatione prodierint; solem nempe, & animam hominis. Octo etiam esse caelos aiunt, septem

καθέξεται ἐπάνω αὐτῶν · ὁ γὰρ ὁ οὐρανὸς δὲ ἔστιν ὁ ὑπὸ
κάτω πάντων, ὁ καὶ παρ' ἡμῶν ὁρῶμενος, ὃν
ὁ ἀρχὼν τῆς κόσμου τέττι ἐποίησεν .

ptem quidem, quos supercaelestis est, & a nobis cernitur, quem
Deus fecit, & super illos sedet, mundi huius princeps efformavit.
oizavum autem, qui sub omnibus Cetera desiderantur.

ADNOTATIONES.

In textu Graeco .

- (a) In Vulgata : ἔστι πατέρα .
- (b) In Vulgata : ἐν ὑμῖν .
- (c) In Vulgata : συμμορφόμενος .
- (d) In Vulgata : εἰπὼς καταναντίσω .
- (e) In Vulgata : τί γὰρ .

In Latina versione .

- (1) Epist. I. ad Corinth. cap. xv. v. 50.
- (2) Cap. iv. v. 17.
- (3) Cap. xv. v. 12.
- (4) Lapsus memoriae est : hic enim textus habetur in epist. ad Philipp. cap. iiii. v. 10. & 11.
- (5) Cap. iv. v. 14.
- (6) Cap. xv. v. 29.
- (7) Iohan. cap. viii. v. 44.
- (8) Epist. ii. ad Thessal. cap. ii. v. 3. & 4.
- (9) Cap. ii. v. 1.

FRAGMEN-

**FRAGMENTUM COPTICUM
EX ACTIS S. COLUTHI MARTYRIS**

**Erutum ex membranis vetustissimis
saeculi V**

AC LATINE REDDITUM

QUOD NUNC PRIMUM IN LUCEM PROFERT

EX MUSEO SUO

STEPHANUS BORGIA

**A SECRETIS SACRAE CONGREGATIONIS
DE PROPAGANDA FIDE.**

ERUDITO LECTORI

STEPHANUS BORGIA

F Regmentum sane pretiosum , ac insigne ,
 prorsus Altorum S. Coluthi Martyris , quod
 nunc publici iuris facimus , detectum fuit
 anno CIOCCCLXXIII. inter rudera veteris monasterii ,
 quod situm erat prope Thebas in superiore Aegypto ,
 quae urbs caput , & metropolis Thebaidis quondam
 erat . Aliiter etiam audiebat haec ipsa urbs , quae
 nimirum dicta quoque est Diapolis , vel Dialpo-
 lis (a) , & Hecatompilos , mutuato posteriori hoc
 nomine a centum portis , quibus eadem donabatur (b) ,
 & ob quas apud Iuvenalem (c) legitur :

Atque vetus Thebe centum iacet obruta
 portis .

Thebarum itaque civitas , de qua nunc loquimur ,
 baud permiscenda est cum ceteris eidem homonymis ,
 quas & in Boeotia (quae quidem ob Amphionis fa-
 bulam , per quam ab eo condita eiusdem moenia
 circumferuntur , celebris evasit , quaeque & Hepta-
 pylos dicta est ob septem eidem tributas portas ,
 quas respexit Iuvenalis (d) , dum ait :

Tom. IV.

D

Rari

(a) Hinc Manethoni , urbs Parthiae maxima ,
 Africano , & Eusebio Re- & regia , inter Ecbatana ,
 ges Thebani Diospolitani & Alexandriam Ariae
 nuncupantur .

(c) Sat. xv. v. 6.

(b) Hecatompilos ea-
 dem de causa vocabatur

(d) Sat. XIII. v. 26.

Rari quippe boni : numero vix sunt totidem, quot

Thebarum portae, vel divitis ostia Nili)
& in Cilicia, & in Corsica, & in Italia tandem,
in Lucania nempe, olim existisse cognovimus. Hinc
factum est, ut Ptolemaeus (a), quo nostras Thebas
ab aliis distingueret, civitatem hanc ipsam *μεγάλην*
magnam scilicet appellaverit.

De loco, in quo huiusmodi fragmentum pro-
stabat, fidem nobis facit Angelus Antonius Bergomas
Alumnus Fratrum Minor. Reformator., Nagadae de-
gens, quod oppidum est Aegypti superioris, qui hu-
iusmodi fragmentum ad nos dono misit cum nonnullis
aliis, ac singulis quidem membranaceis, atque eodem
loco existentibus, tum & Copticis litteris exaratis;
inter quae est, quod ceteris praestet, illud, quod
Coptice, & Graece uno tempore loquitur, quodque
capitula aliquot haud tamen integra Evangelii S. Iohan-
nis comprehendit, quae insuper edenda in sacrorum
studiorum utilitatem mature curabimus (b). Interim
praeclare actum censei debet cum fragmento, de quo
agimus, quod nempe strenuum illustratorem, & inter-
pretem magnum natum fuerit, virum scilicet cl. Au-
gustinum Antonium Georgium Eremitarum Augustinen-
sium Procuratorem generalem, cui commode illud ex-
trahendum pro summa sua orientalium fere omnium lin-
guarum peritia, & pro insigni ad ardua quaeque

expe-

(a) Lib. iv. cap. 5.

Hwiidius Haunienfis in *Spec-*

(b) Vide quae de hoc
fragmento adnotavit eru-
ditiss. Andreas Christianus

*cim. ined. versionis Ara-
bico-Samarit. Pentateuchi*
Romae 1680. pag. 14.

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 10
PART 1
1880

Specimen characteris fragmenti Coptici
membranacei saeculi V. in museo Borgiano
Velitris

† ΝΑΚΩΠΤΑ
 ΩΕΝΕΚΒΛ
 ΑΧΩΝΓΡΟΣΕ
 ΑΝΕΤΡΕΚΣΕ
 ΕΡΟΣΖΗΝΟΥ
 ΟΟΟΥΤΗ
 ΠΕΧΕΠΡΩ
 ΜΕΧΕΤΟΥ
 ΩΩΕΖΕΕ
 ΤΕΕΖΙΜΕΝ
 ΖΑΙΚΤΑΧΩΚ
 ΕΚΟΛΩΠΖΩΒ
 ΝΤΑΠΤΖΑΓΙ
 ΟΓΙΚΟΛΟΥ
 ΘΟΣΖΟΝΗ
 ΕΤΟΟΤ

expedienda alacritate commissimus. Quare cum duo tantum, eaque mutila prodigia contineat fragmentum Actorum S. Coluthi, quae ad eius martyrium patrata perhibentur, ita ad ea supplenda ipse industriam, & animum suum comparavit, ut nil sive verosimilius, sive felicius excogitari posse videatur iis, quae ab eo nunc proponuntur.

Nos vero, ut quoquo modo huic rerum apparatui sane egregio respondeamus, & orientalis litteraturae studiosis morem geramus, characteris specimen aere insculptum exhibemus, quod nempe ex prioribus fragmenti lineis petatum est, ut proinde ex eo iudicium ferri possit de universa Copticarum litterarum forma, qua quinque omnino membranae, binis in unaquaque scripturae columnis appositis, exaratae sunt, quot nempe a pag. 221. ad pag. 230., quemadmodum recensentur, existunt. Hinc sane colligere est, fragmentum hoc pertinuisse olim ad codicem, in quo forsitan alia Sanctorum Martyrum acta continebantur, quodque vulgo Passionario appellari consuevit. Profecto scribendi forma magnam redolet vetustatem, quae ex sententia laudati Georgii nostri, & Raphaelis Tukii natione Aegyptii, & Episcopi Arsenovensis, cui acceptae referri debent editiones peractae Liturgicorum librorum, & Psalmorum Coptice loquentium typis Propagandae Fidei, viri sane utriusque ad iudicium de huiusmodi re recte ferendum perquam idonei, saeculi quinti aetatem citra dubium omne attingat. Nulla in hisce membranarum capitulorum vestigia, sive sectionum indicia, neque eo loci, quo ad rem aliam fiat oratio-

nis conversio ; ut idcirco ubi explicit prioris miraculi narratio per haec verba : Dantes gloriam Deo , & Sancto Colutho , continenter , citra alterius capituli auspicationem , alterius prodigii descriptio subsequatur per haec verba : Audite quoque magnum aliud miraculum . Acta haec Thebanensi , seu Sabidica dialecto , quae in superiore Aegypto obtinebat , non autem Memphitica , seu Alexandrina , quae communiter adhibebatur , concinnata sunt . At non haec nos nunc agimus .

Quare in eo potius erit propositum nostrum , ut monumenta , quae de S. Colutho innotuerunt , quaeque nos coegimus , afferamus . Sancti huiusce Martyris mentio occurrit primum in Graeco Basilii Imp. Menologio ad diem xix. mensis maii (a) , in quo tum de eo , tum de ipsius martyrio haec leguntur :

Ἀθλητὶς τῆ ἀγίας Μάρτυρος Κολλέθου .

Ὁ τῆ Χρυσῆς μάρτυς Κολλέθου ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανῆς , ἐκ Θηβαΐδος πόλεως τῆς Αἰγύπτου . ὅτε δὲ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν κρατηθεὶς ὑπὸ τῶν περσικωμένων τὰ ἑδωλα , παρεδόθη τῷ τῆς χώρας ἡγεμόνι . Καὶ μὴ τε κολακείαις δελεασθεὶς , μήτε ἀπειλαῖς πωπηθεὶς , ὡμολόγησεν τὸν Χριστὸν παρρησίᾳ . Διὰ τὸ τοῦτο ὠρώτον μὲν λίθῳ μεγάλῳ τὸν τράχηλον περσίδεθαις , ἐκρεμάσθην κατὰ κεφαλῆς . Καὶ τυπόμε-

νος

(a) Tom.III. edit. Urbini 1727. pag.105. & seq.

σοι ὑπὸ τῶν δημίῳν, ἔλεγον. Οὐχ ἄξια τὰ παθήματα τῆ νῦν καιρῷ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ὑποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Ἐπειτα τῷ ξύλῳ, ἐν ᾧ ἐκρέματο, καταβιβαθεὶς, ἠναγκάζετο ἀπελθεῖν εἰς τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων, καὶ θύσαι. Καὶ μὴ πειθεὶς, τὴν διὰ τῆ πυρὸς ὑπόφασιν εἰσέεισε καὶ ἐμβλιθεὶς εἰς κάμινον ἰχυρῶς ἐκαΐσαν, τέλος ἔχε τῷ ποροσκαίρει βίῳ.

Certamen Sancti Martyris Colluthi.

Martyr Christi Colluthus fuit Imperatore Maximiano, ex Thebaide Aegypti urbe. Ob Christi autem confessionem ab idololatriis comprehensus, praesidi regionis traditus est: a quo neque blanditiis illectus, neque minis perterritus, Christum libere profitebatur. Idcirco primum quidem ingenti saxo ad eius collum alligato, inverso capite suspensus fuit. Cumque a lictoribus flagellaretur, dicebat: Non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Postea e ligno, in quo suspensus fuerat, depositus, fanum idolorum ingredi, & sacrificare compellitur. Quod cum facere recusaret, ut flammis addiceretur, sententiam accepit. In fornacem itaque valde accensam iniectus, huiusce temporariae vitae finem habuit.

Haec Basilii Imp. Verum in ms. Synaxario, & mss. Menaeis Mediolanensibus bibliothecae Ambrosianae, & Taurinensibus Regis Sardiniae ista leguntur apud Bollandium (a), qui Latinam tantum versionem refert: Certamen Sancti Martyris Coluthi. Hic fuit tempore Maximiani Imp. in Thebaide Aegyptiaca, & ob professionem Christianae religionis ad Arianum praesidem adductus, primum quidem lapide cervici alligato aggravatur, deinde per ignem accepit vitae finem, & martyrium consummavit. Synaxarium Divionense simile elogium habet Sancti Martyris Acoluthi, cum disticho adludente ad nomen, unde & ἀκολούθῳ, sequor ducitur, quod est huiusmodi apud laudatum Bollandium (b):

Ὁ μάρτυς Ἀκόλουθος ὡς πρὸς πασάδα
Ἐπακολουθεῖ τοῖς ἄγεσι πρὸς φλόγα.

Martyr Acoluthus ad rogam sequitur libens,

Ceu nuptialem duceretur ad thorum.

Hos versus ex eodem Graeco textu, seu ex Codice Petri Francisci Chiffletii, vertit quoque L. Urbanus Godofius Sibernus in Ecclesiae Graecae Martyrologio metrico ex Menaeis (c), licet haud pressim Graecae linguae genium sequutus videatur. En illos:

Hic Martyr Acoluthus ascendit pyram
Perinde acsi duceretur ad thorum.

Prae-

(a) Ad diem XIX. maii
pag. 309. Antuerpiae,
1685.

(b) Loc. cit.
(c) Lipsiae in officina
Lancisiana 1727.

Praeter Menologii, aliorumque Graecorum librorum commemorationem praesto est etiam commemoratio Aismavur, seu Menologii Armenorum (a). Quamquam hic liber emanet a Menologio Graecorum, ex quo in Armenum idioma conversum est a Gregorio, qui Uchaiafer, scilicet amator martyrum, dictus est, quique saeculo xi. floruit, tamen id peculiare habet, ut diem prodatur, quo apud Armenos celebratur festum S. Coluthi, quod nempe incidit in diem xxii. mensis maii ab Armenis mais nuncupati; quemadmodum penes Syros duobus antecedit diebus hoc idem festum, ut dies xx. maii, sicut inferius etiam adnotabimus, eidem assignatus comperiat; tum & nomen Indicis, quod deest in Menologio Basilii,

D 4 lii,

(a) *Aismavur* nuncupatur ab Armenis diarium, hoc est lectionarium continens vitas Sanctorum per anni circulum. Manuscriptum circumfertur, sed editum quoque habetur CPoli an. Chr. cxcxcv. Armenorum cxcclv. Apud cl. Iosephum Simonium. Assemanium Tom. III. Par. I. *Bibl. Orient.* p. 651. ubi Sanctorum tantum nomina excerpta ab *Aismavur* habentur, mendum irrepsit in nomine S. Coluthi, quod *Zolotbae* peram notatur pro *Gulutba*, ut revera scribunt Armeni, & apud eundem Assemanium Tom. citat. pag. 647. legitur in Armenorum libro *Donazur*, qui est ordo perpetuus iuxta ritum Armenorum indicans officium, cantus, lectiones, ac festa Sanctorum per annum, editus CPoli sub *Astazadur*, seu Deodato Patriarcha *Ecmiazta*, in quo ad diem xxii. maii habetur memoria *Theodoti venditoris vini*, & *Colutae*.

lii , ad cuius tribunal primum S. Coluthus stetit . Is Arianus vocatur : ac penes Simeonem Metaphrastem in *Actis* SS. Apollonii & sociorum eius idem iudex Arianus , qui Thebaidi praeerat , memoratur , qui condemnavit Apollonium ipsum monachum satis celebrem in Thebaide , tum & eius socios , qui apud Antinoum civitatem passi primum sunt (a) , deinde Alexandriae martyrium in Diocletianea persecutione consummarunt (b) . Idem Arianus iudex alios martyres , Asclam scilicet celeberrimum martyrem (c) , Paphnutium , & socios in ipsa Thebaide morte affecit (d) . Quare cum tempus & regia concordent , Ariani nomen recte additum videtur tum aliis Graecorum libris , quos ex Bollandio retulimus , tum Menologio Armeno , cuius textum nunc accipe , eiusque litteralem versionem , quae a Paulo Leonio , Armenorum Episcopo pro obeundis Romae saceris gentis suae ordinationibus , nobis communicata est :

August.

(a) Vide Bolland. ad diem VIII. martii pag. 753. Antuerpiae 1668.

(b) Vid. Ruinart. *Act. MM.* pag. 428. edit. Veronae 1731.

(c) Vide Bolland. ad diem XXIII. ianuarii p. 456. Antuerpiae 1643.

(d) Vide Bolland. ad

diem XXIV. septembris p. 684. Antuerpiae 1757., ubi animadvertit Arianum praesidem postea conversum , & martyrio coronatum fuisse , ut habent *Acta* SS. *Philemonis* , *Apollonii* , *Ariani* &c. ad diem VIII. maii .

Յայտմ' աւուր . Վ կայաքանութե
սրբոյն կուլութայ . Սը վկայն քմի կու
լութաս էր 'ի թէբայիթէ եգիպտաց
ւոց , յամու մոքսիմիանոսի արքային :
Յաւուր միում կոչեաց զկուլութաս ,
արիանոս դաւաւորն աւալի իւր , և
ասէ . զսհեո՛ չմոծոցն . և նա զսհ
եաց . այլ զքմ Կաւանեաց . և զկուլան
անարգեաց : Յայնժամ քարկացեալ
եաւ սաանջէլ զսքն . և յետոյ հրով այ
րեցին զնա , և այնպէս կատարեցաւ
'ի քմ :

In hac die . Testificatio Sancti Gulutha :
Sanctus testis Christi Guluthas erat ex Thebai-
de Aegyptiorum , anno Maximiani Regis : Quo-
dam die vocavit Gulutham Arianus iudex ante
se , & dixit : immola Diis ; & ipse non immo-
lavit , sed Christum professus est , & idola
despexit . Tunc dedignatus dedit in tormentis
Sanctum : & postremo igne combusserunt eum ,
& ita in Christo perfectus est .

*Tempori vero etsi respondere non videatur
Synaxarium , sive Martyrologium ecclesiae Alexan-
drinae , sive Copticae (siquidem diem alium , diver-
sum & a xix . , quem exhibet Graecum Menologium ,
a xx . iuxta Syros , & a xxii . , quem exhibet Menolo-
gium*

gium Armenicum, hoc ipsum praeferat); tamen iuxta diversas temporis supputandi rationes hae dierum varietates in nostrum xx. diem maii redire apertum est. Huiusmodi enim Synaxarium, quod, ut alibi adnotavimus (a), collectum fuit initio saeculi xv., refert S. Coluthi commemorationem ad diem xxv. (quae est apud nos xx.) maii, sive mensis bescenes, ut a Coptis vocitatur. Si quae vero sunt discrimina, ea sunt quoad nonnulla alia, ut lectori facile constabit, tum ex textu Arabico, tum ex Latina versione, quorum utrumque ex laudati Tukji nostri humanitate nobis communicatum heic nunc exhibemus:

في هذا اليوم استشهد القديس كولوتوس

الطبيب الانصاوى

هذا القديس كان أبوه رجلاً خائفاً

من الله وكذلك أمه أيضاً وكان والده والى

انصنا ولم يكن له ولداً فلم يزل يسأل

المسيح الى حيث رزقه هذا القديس

فعله الكتابة وحفظه كتباً كثيرة من

كتب البهجة: وكان طاهراً من صغيرة

ناسكاً

(a) De Cruce Veliterna pag. 110. Romae 1780.

فلمسحاً عابداً مصلياً صلوات كثيرة:
فكان قانونه في صلاته مائة صلاة في
الليل ومثلها في النهار: فلما نما قليلاً
طلب أبوه أن يزوجه فلم يفعل: وكان
لهما ابنة قد رزقاها بعد القديس
فازوجاها لاريانا الذي تسلم الولاية بعده.
لان أبيه لما شاخ سأل الملك فاعفاه من
الولاية وسلمها لاريانا صهره. ولما توفى أبيه
بنا فندقاً وجعله للغرباء. ثم قرى الطب
وصار طبيباً وكان يطيب بلا أجره. فلما
اشتد كفر نيقلا ديانوس وافقه أريانا
لأجل الولاية وصار يعذب الشهداء
فقصد القديس الشهادة فأتى إلى المحفل
وشتم الملك وأريانا صهره وأوتانهم فلم
يقدر

يقدر أريانا أن يفعل به شيئا لأجل اخته .
 بل سيرة آل البهنسا فاقام في السجن
 ثلث سنين فارسلت اخته وخلصته ثم
 أتى وإلى آخر فعرف خبره وأرسل أحضره
 وهدده . فلم يلتفت إلى تهديده فغضبه
 جدا وأمر بعذابه تعذب بأنواع العذاب .
 وملاك الرب يأتي إليه ويقويه ويعزيه
 وأجرى الله على يديه آياتا عظاما . ولما
 تجبر الأمير في عقابه وهو لا ينتهي عن
 زايه المستقيم فكتب باخذ رأسه : ثم
 كنفوه أهل بيته وجعلوه في مكان جدد
 وكان يظهرون جسده آيات وعجائب لا
 تحصى صلواته وشفاعته تكون معيا
 آمين ﴿

In hac die martyrium subiit Sanctus Collutus
Medicus Anthinoensis .

Hic Sanctus patrem habuit virum timen-
tem Deum , similiter etiam fuit mater eius
(*fuit religiosa*) . Et erat genitor eius praefe-
ctus Anthinoe , nec habebat filium ; unde non
cessabat Christum rogare , quousque ei con-
cessit hunc Sanctum , eum itaque docuit scri-
bere , & instruxit libris multis ex libris eccle-
siae . Fuit vero purus a minoritate sua (*ab
ineunte ipsius aetate*) , continens , devotus , orans
multas orationes . Canonem habuit in sua
oratione , centum orationes (*fundere*) in nocte ,
& totidem (*similesque*) in die . Cum aliquantulum
adolevisset , parentes eius exquisierunt illum
coniugio ligare , at ipse non fecit (*noluit con-
sentire*) . Et fuit eis filia , quam obtinuerunt
post Sanctum , hanc autem in coniugem dede-
runt Ariano , qui praefecturam post ipsum
(*patrem Coluthi*) suscepit ; nam pater eius , cum
seniuit , a Rege petiit , eumque a praefectura
exemit , eamque tradidit Ariano genero ipsius .
Et cum e vita decessit pater eius , aedifica-
vit (*Coluthus*) hospitium pro peregrinis .
Deinde medicinae studuit , factusque est medi-
cus , medebaturque absque mercede . Cum
perfidia Diocletiani confirmata fuit , eique
assenfit Arianus ob praefecturam , & coepit
tormētis afficere Martyres , Sanctus martyrium
assequi proposuit , & venit ad concilium (*curiam*) ,
& conviciis laceffivit Regem , & Arianum virum
foro-

fororis suae, & idola eorum: nec potuit Arianus quidquam in eum agere propter sororem eius; sed in exsilium eum misit ad Behnesam (*civitatem*). Mansit vero in carcere tribus annis, & misit soror eius, eumque liberavit: deinde venit alius praefectus, qui cognita eius causa misit, ac coram se sisti praecepit, eique minatus est. Conversus vero non fuit ad minas eius (*non acquievit minis eius*); iratus proinde est (*praefectus*) valde, & eum cruciari iussit; & variis tormentis affectus fuit: & Angelus Domini veniebat ad ipsum, eumque corroborabat, & consolabatur. Et patravit Deus per manus eius signa magna. Et cum miratus esset praefectus, quod cruciaretur, quin desisteret a sua recta sententia, caput eius tolli scripsit: tum sindone involverunt eum domestici eius, eumque collocarunt in loco optimo: & ex corpore eius apparebant signa, & miracula, quae numerari nequeunt. Oratio eius, & intercessio eius sit nobiscum, amen.

Ex duobus, quae adduximus, monumentis (quandoquidem Armenum, praeter iudicis nomen, cum Graeco Menologio, ex quo illud processit, omnino conveniat) Synaxarii auctoritatem prae Menologii testimonio attendendam potissimum Copti arbitrantur. Menologium sane, si collectionis tempus respiciatur, vetustius habendum est; atque vero cum Synaxarium Copticum in Aegypto concinnatum, & in unum collectum fuerit ab Episcopo Aegyptio, haeretico tamen (quod utinam expurgatum publica luce aliquan-

aliquando donetur, ne tot praeclarissimorum Martyrum nomina diutius quamplurimos lateant) tum res sit de Aegypto Martyre, ut plura nimirum suadent testimonia, tum evincit ipsum Coluthi nomen, ab aliis gestum, ac praesertim a Colutho, sive Colutho, ut scribit S. Epiphanius (a), Aegypto haeresiarcha tempore Arii, a quo dicti Colluthiani; tum & a celebri Colutho Thebano Lycopolita, sub Imp. Anastasio florente, & auctore carminis heroici, cui titulus 'ΕΛΙΩΝ ΔΡΑΧΥΝ, Helenae raptus, quod in Basilianorum monachorum coenobio prope Hydruntum feliciter detexit Bessarion Cardinalis Nicaenus (b), ac primus in publicum emisit Aldus Manutius; illud facile consequi videtur, ut quae in Aegypto litteris consignata habentur, ad veritatem, & certitudinem magis accedere deberent tum quoad tempus, & diem,

(a) Adv. haereses lib. II. To. II. haeres. LXIX. p. 728. Tom. I. Oper. Gr. Lat. Coloniae 1682. Itaque, inquit, alii ad Arium adhaeserunt. alii ad Colluthum, alii Carponae. alii Sarmatae partes tuebantur; & cum in sua quisque ecclesia alius aliquid interpretando proponeret; prout in unumquemque favore, ac laudatione propensiores erant, alii Colluthianos, Arianos alii sese nomina-

bant. Quippe & Colluthus falsa quaedam ac depravata docuit: sed eius secta diuturna non fuit; statimque dissipata est. Quod utinam & Arii furiosae illi sectae, vel infidelitati potius, aut si mavis pravae fidei contigisset!

(b) Vid. Comment. de vita & reb. gest. Bessarionis Card. Nicaeni cl. Aloysii Bandinii pag. 18. Romae 1777.

& diem , tum quoad ceteras vitae , & martyrii circumstantias , Compertum sane est , quanta sedulitate veteres recesserint illustrium virorum memorabilia , & acta Martyrum , qui pro Christi fide sanguinem effuderunt (a) ; quae quidem acta ad nos usque transmissa id ipsum abunde testantur . Quapropter
ita

(a) Pontius Diaconus Carthaginensis in prologo ad vitam S. Cypriani laudat studium Christianorum in iis naviter adnotandis , quae ad Sanctos Martyres pertinebant : Cum maiores nostri , inquit , plebeiis , & cathecumenis martyrium consequutis tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint , ut de passionibus eorum multa , aut prope dixerim pene cuncta conscripserint , ut ad nostram quoque notitiam , qui nondum nati fuimus , pervenirent &c. S. Gregorius Neocaesariensis , Thaumaturgus dictus , qui obiit circa an. CCLXV. , teste S. Gregorio Nysseno in eius vita , Decii persecutione completa omnem regionem peragrasse dicitur , ut in singulis locis

Martyrum , qui in iis fuerant consummati , festa institueret . Vide quae ad rem notavimus in Illustratione *Vaticanae Confessionis* pag. 97. Romae 1776. De persecutione vero Diocletiani haec memoriae prodidit Sulpicius Severus lib. II. *Hist. sacr.* cap. 47 : Exstant etiam mandatae litteris praeclarae eius temporis Martyrum passionnes : quas connectendas non putavi , ne modum operis excederem . Forſan intelligit eas , quas Eusebius historiae suae mandavit ; ille enim separatim eas quoque edidit . Verum ad nos non pervenerunt . Utinam ad tam praeclaram conservandam memoriam Sulpicius in suam historiam inveniſſet !

ita comparati sunt Copti , ut Synaxario Alexandrino maius auctoritatis momentum quoad Coluthum Martyrem Aegyptiacum tribuendum putent , dum interim observamus hoc ipsum Synaxarium quoad martyrii tempus cum Menologio Graecorum convenire . Contigit hoc sane ingruente x. persecutione , cuius initium exstitit ab edicto , quod tulit Diocletianus Imp. anno cccii. Nicomediae Bithyniae die xxiii. perizii , sive februarii mensis . Diocletiani iniquo consilio adhaesit Maximianus Hercules , & Galerius Maximianus , qui a Laetantio (a) praecipuus incentor persecutionis habetur . Quapropter in Synaxario , Diocletiani , sub quo Coluthus Martyr passus est , non Maximiani , ut in Menologio , nomen adnotatur ; siquidem manifestissime pateat , anno ccxcii. , degentibus Nicomediae Diocletiano , & Maximiano , ab ipsis salutatois fuisse Caesares Constantium Clorum , & Galerium Maximianum , ac cum Romanum imperium in quatuor partes esset dispendendum , Diocletianum sibi reservasse Syriam , Aegyptum , cum primum ab Achillei manibus erepta fuisset , ceterasque orientis provincias , ducto ab ipsius Byzantii freto initio . Revera quidem Diocletianus anno ccxcvi. obsedit , & expugnavit Alexandriam , & an. ccxcix. iam totam Aegyptum sibi vindicaverat . Hinc Diocletiani imperii epocha novae aerae principium apud Coptos Aegyptios , & Aethiopes Abissinos exstitit , quae dein aera Aegyptiorum , ac saepe etiam aera gratiae , & misericordiae , & a tran-

Tom. IV.

E

situ

(a) De mort. persecut. cap. xv.

situ Martyrum dicta est. Licet re quidem vera Diocletianus non nisi septembri mense anni cclxxxiv. Imperator electus fuerit, tamen aera, quae ab imperio suo inchoatur, a die xxix. augusti, sive a prima mensis thoth anni cclxxxiv. numerari coepta est. Cum enim fere universae haec, de qua sermo est, aera apud Christianos in Aegypto degentes obrinisset, non aliter eam, quam a die xxix. augusti auspiciari iidem consueverunt, a qua quinetiam omnes Aegyptiorum anni, qui dein certo statuti sunt, decurrere incipiebant. Licet enim persecutio a Diocletiano, & sociis suis in Christianam religionem excitata haud ipsi Diocletianae aerae suppar fuerit, quae nimirum postmodum, anno scilicet cccii. , processerit; tamen aera Diocletianei imperii appellari quoque potuit aera Martyrum, siquidem eo renunciato Imperatore modo in hac, modo in illa provincia Christianorum sanguis effundi coeperit, quod profecto suadent Acta ss. Martyrum Claudii, Asterii, & aliorum penes Ruinartium (a), qui nimirum in oriente, Aegeae scilicet in Cilicia, martyrium subierunt anno cclxxxv. Augusto (Diocletiano), & Aristobulo Consulibus; tum Chronicon Paschale (b), in quo ad an. ccxcv. legitur, quod martyrium subiit Sanctus Menas, qui fuit Martyr Aegyptius celeberrimus, in cuius honorem magnus Constantinus ecclesiam exstruxisse C. Poli dicitur apud Nice-

(a) Act. MM. p. 336.
edit. Veronae 1731.

(b) Pag. 275. edit. Paris.
1688.

Nicephorum : donec tandem Christiani sanguinis effusio passim obtinuit anno xx. aerae Diocletiani , si Gallias excipias , tum & Britanniam (ut vir doctus Iohan. Andreas Paternò Castellius Monachus Casinensis (a) contendit) , quae provinciae cum obvenerent Constantio Cloro Caesari in Christianos bene animato , persecutio circa aedificia dumtaxat versata est (b) ; dum interim facile fuit in aliis locis , quibus ipse imperabat , in Hispania nempe , & in Mauritania Tingitana , quae ad Hispaniam pertinebat , praefectos persecutionis edita , prout ipsis lubebat , executioni mandare . Vexabatur ergo , ait Lactantius (c) , universa terra , & praeter Gallias , ab oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant , Diocletianus nempe , & duo Maximiani . Verumtamen frustra se extinxisse Christianorum nomen gloriati sunt (d) , quin potius ex Martyrum sanguine nova Christianorum proles progigni , & amplificari visa est . Recte ergo ad id ait Augustinus (e) : Cum vidissent inimi-

E 2 ci ,

(a) In not. ad Lactantium de mortib. persecut. pag. 54. Venetiis 1766.

(b) Ne dissentire, inquit Lactantius de mortib. persecutor. cap. xx. pag. 53. cit. edit., a maiorum praeceptis videretur , conventicula , id est parietes , qui restitui poterant , dirui passus est .

(c) Lactantius de mortib. persecutor. cap. xxi. pag. 53. & seq. cit. edit.

(d) Vid. opusc. nostrum de Confessione Vaticana pag. 96. Romae 1776.

(e) In Psalm. XC. serm. I. pag. 966. & seq. Tom. iv. Oper. Parisiis 1681.

ci, quod multi festinarent ad martyrium, & tanto plures crederent in Christum, quanto plures patiebantur, dixerunt apud se: Nos occisuri sumus genus humanum; tot millia, quae credunt in hoc nomine, si occiderimus omnes, prope nullus in terra remanebit. Incassum sane hoc de se iactarunt Imperatores; quemadmodum & nequicquam ethnici sibi ipsis in animum induxerunt, ope quorundam carminum Graecorum, quae tamquam oracula in vulgum protulerant, quibus nempe Christus uti cultum sibi vindicaturus spatio CCCLXV. annorum solummodo protendebatur, Christianaeque religionis finis indicabatur uno tempore imponendus, id se tandem consequi posse, quod nequaquam cruciatuum, & suppliciorum immanitate antea obtineri nequiverat (a).

Ex

(a) Accipe, quae ad rem habet S. Augustinus lib. XVIII. de civit. Dei cap. 53. pag. 535. To. VII. Oper. Parisiis 1685. Cum enim viderent [ethnici nempe] nec tot tantisque persecutionibus eam [Christianam religionem] potuisse consumi, sed his potius mira incrementa sumpsisse, excogitaverunt nescio quos versus Grae-

cos, tamquam consulenti cuidam, divino oraculo effusos, ubi Christum quidem ab huius tamquam sacrilegii crimine faciunt innocentem, Petrum autem maleficiis fecisse subiungunt, ut coleretur Christi nomen per CCCLXV. annos, deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem. Verum stultae praedictioni contraria

Ex his ergo consequitur, Sanctum Coluthum
martyrio coronatum fuisse sub Diocletiani imperio (a);

E 3 quod

traria prorsus obvenisse
vidimus: & tantum absuit
religionem Christianam de-
fecisse, & Deorum cultum
in pristinum restitutum
fuisse, ut quae reliqua es-
sent templa ethnicorum
diruta fuerint, quod Au-
gustinus ipse demonstrat.
Porro ad solamen suo-
rum de iisdem falsis oracu-
lis ab ethnicis in Africa
excogitari, & iactari soliti
idem Augustinus haec
alibi in *Psalm. XL.* pag.
346. Tom. IV. *Oper.* Paris.
1682. habet: *Sedent paga-
ni, & computant sibi an-
nos, audiunt fanaticos suos
dicentes: Aliquando Chri-
stiani non erunt, & idola
illa coli habent, quemad-
modum antea colebantur.
Adhuc dicunt: Quando
moriatur, & peribit no-
men eius. Bis victi, vel
tertio sapite: mortuus est
Christus, non periit nomen
eius; mortui sunt Marty-*

*res, multiplicata est ma-
gis ecclesia, crescit per
omnes gentes nomen Chri-
sti: qui de morte sua,
& de resurrectione sua
praedixit, qui de morti-
bus Martyrum suorum,
& de corona praedixit,
ipse & de ecclesia sua fu-
tura praedixit: si verum
dixit bis, tertio mentitus
est?*

(a) Quam dira fuerit
sub Diocletiano persecutio
in Aegypto, prodit Igna-
tius Patriarcha Antioche-
nus a Scaligero consultus,
qui in quadam epistola
Arabica, quam refert Atha-
nasia Kircherius in *Pro-
dromo Copto, sive Aegy-
ptiaco* cap. II. pag. 25. Ro-
mae 1636., ait, *hoc edi-
cto [Diocletiani nempe]
martyrio coronata sunt fi-
delium terrae Coptae cen-
tum quadraginta quatuor
millia, septingenta autem
in exsilium acta. Sed quid*
quid

quod sane martyrium , ex quo animam Deo reddit , non ignis ministerio paratum , sed capitis truncatione absolutum fuit ; quod primum quidem in Menologio forte perperam legitur , posterius vero multo verosimilius in Synaxario traditur . Posset sane secundum hoc martyrii genus colligi quinetiam ex passione .
xxxvii. Aegyptiorum Martyrum apud Ruinartium (b) ,
si Col-

quid sit de hoc Martyrum numero , illud certum , populus ingentem numerum Martyrum in Aegypto celebrari ab Eusebio *Hist. eccl.* lib. viii. cap. 13. , ubi , tum & in cap. 8. & 9. de Martyribus , qui in Aegypto , & in Thebaide sub Diocletiano pro Salvatoris nostri doctrina passi sunt , copiose pertractat . Idem in libro *de Martyribus Palaestinae* cap. xiii. asserit innumerabiles in singulis provinciis Martyres exstitisse , in Libya scilicet , & per universam Aegyptum , ac Syriam , omnesque provincias , quae ab oriente usque ad tractum Illyrici quaquaversum protenduntur . Tandem Sulpicius Severus lib. ii. *Hist. sacr.* cap. 47. de acerbissi-

ma persecutione Diocletiani , quae per decem continuos annos plebem Dei depopulata est , haec adnotat : *Qua tempestate omnis fere sacro Martyrum cruore orbis infectus est . Quippe certatim gloriosa in certamina ruebatur , multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quaerebantur , quam nunc Episcopatus pravis ambitionibus appetuntur . Nullis umquam magis bellis mundus exhaustus est : neque maiore umquam triumpho vicimus , quam cum decem annorum stragibus vinci non potuimus .*

(a) *Act. MM.* p. 488. cit. edit. Exstant quoque penes Bollandium ad diem xviii. ianuarii .

si Collotus, sive etiam Collustius, ut alii codices habent, qui ibidem recensetur, ad nostrum traduci posset. At vero, praeterquamquod omni carent temporis nota huiusmodi Acta, id insuper argui posse videtur, Collotum, cuius ibidem mentio habetur, diaconum, vel clericum cuiuscumque alterius ordinis, non vero laicum, ut nosceret, existisse. Neminem vero latet, saepe contingere, ut martyres, ac sancti viri homonymi in ecclesiasticis diptychis occurrant. Synaxario ergo, multis sane absurdis referto, si quis nimium tribuat, alia etiam nobis innotescerent omnino peculiaria, quae S. Coluthi vitam pertingunt. Primum quidem sunt in eo, quae prodant ipsum medicinam fecisse, tum cetera, quae recte adnotata videntur, cum fragmento nostro mire convenient (a). Ceterum ille quoque absque mercede exercebat medicam artem; ut ex Menologio Basilii intelligimus (b) hac etiam ratione se gessisse Cosmam, & Damianum, qui idcirco Anargyri dicti sunt: Tria sunt SS. Anargyrorum paria, qui & iidem Cosmae, & Da-

E 4

miani

(a) Medicinam, sed spiritualem toti Aegypto, imo universo orbi praebuisset. Antonium magnum Abbatem in Thebaide, affirmat S. Athanasius in eius vita cap. XIX: *Et ut infinita brevi sermone comprehen-*

dam, bonum Aegypto medicum Christus indulserat. Quis non tristitiani apud Antonium mutavit in gaudium? quis non iram vertit in pacem? &c.

(b) Tom. I. pag. 124. XVII. octobris.

miani nominibus appellati fuerunt, & medicinae artem tractaverunt, & Anargyrorum cognomen habuerunt. *Atque hoc sane ab aliis viris sanctitate claris factitatum quoque cognovimus. Si de patria nunc quaeratur, Graecorum quidem Menologium ipsum ex Thebaide facit, quod generale nimis est; est Synaxarium patriam eius fuisse Antinoem (a) luculenter indigitat, atque insuper addit (etsi inverisimile videatur) S. Coluthi patrem ibidem praesidem egisse, atque ob senectutem munus*

(a) *Antinoe, Antinous, flammicam, & Pentapolim a Libya sicciore dissociatam. Igitur Thebais multas inter urbes clariores aliis Hermopolim habet, & Copton, & Antinoon, quam Hadrianus in honorem Antinoi ephebi condidit sui. De quo legendi Spartianus in Hadriano, Cassius Dio lib. lxxix., & Eusebius in Chron. Ab Hadriano dicta etiam Hadrianopolis; sita in dextra Nili ad orientem ripa, media fere inter Babylonem, quae Cairus dicitur, & Copton, urbes nostra quoque tempestate celebres.*

(a) *Antinoe, Antinous, flammicam, & Pentapolim a Libya sicciore dissociatam. Igitur Thebais multas inter urbes clariores aliis Hermopolim habet, & Copton, & Antinoon, quam Hadrianus in honorem Antinoi ephebi condidit sui. De quo legendi Spartianus in Hadriano, Cassius Dio lib. lxxix., & Eusebius in Chron. Ab Hadriano dicta etiam Hadrianopolis; sita in dextra Nili ad orientem ripa, media fere inter Babylonem, quae Cairus dicitur, & Copton, urbes nostra quoque tempestate celebres.*

nus dimisisse, quod Ariano eius genero, illi nempe qui S. Coluthum in exsilium dedit, non vero ad martyrium condemnavit, ut habent superius relata Graeca, & Armena monumenta, ab Imperatore dein fuit collatum. Ceterum in Syrorum Calendario ad diem xx. mensis maii, qui iiar apud ipsos audit, ita notatum patriae nomen habemus (a): ܡܪܝܢܐ ܡܪ ܕܥܠܘܬܐ

ܡܪܝܢܐ ܡܪ ܕܥܠܘܬܐ Martyrium Mar Colutos sapientis

ex Atlsena ; nempe ex Antinoe, cuius nomen, ut frequenter accidit in versionibus propriorum nominum ex una lingua in alteram, corruptum prorsus in allato Calendario habetur. Celebris evasit haec civitas, utpote quae facta est metropolis civilis Thebaidis, cum antea hoc honore potiretur Lycopolis. Tandem ex Syraxario, si eidem fidere liceret, locus deprehendi posset, in quo S. Coluthus ante martyrii palmam trium annorum spatio carere detentus fuit ob Iesu Christi fidem, quam profitebatur ; siquidem id evenisse dicitur in Benhesae civitate (b). Sed iam plura de hoc argumento prosequendi nobis otium faciunt illustrato-

ris

(a) Exstat ad calcem Codicis ms. Officii Syrorum signat. n. XXI. G. 36. Romae in Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide.

(b) Nota aliud Synaxarii mendum, cum Benhesa, seu Oxyrynchus, quod antiquum eius nomen est, haud pertineret ad praefecturam Thebaidis.

*vis eruditissima monitum , ἐπίθεσις , & adnota-
tiones , quae sequuntur , & ad quas lectores nostros
amandamus .*

CL.

CL. VIRI
AUGUSTINI ANTONII GEORGII
EREMITAE AUGUSTINIANI
M O N I T U M
IN FRAGMENTUM
ACTORUM COPTICORUM
S. COLUTHI MARTYRIS.

UO tantummodo sunt miracu-
la , quae nobis ex actis S. Co-
luthi Martyris quinto, uti iure
credimus , ecclesiae saeculo
scriptis Aegyptiacum hocce fragmentum
forte fortuna servavit. Sed o utinam, quam
potiorem , eandem & integram utriusque
prodi-

prodigii conservasset historiam ! Non eam modo de ingenioli nostri coniecturis cogeremur supplere ; usque adeo misere illa discripta , & mutilata in manus nostras pervenit . Nam primi miraculi narratio toto caret exordio , eoque omni apparatu rerum , quo caecitatis vitium , non nisi divino prodigio tollendum statui in antecessuor , sciri que necessario deberet : alterius vero descriptio in ima sui parte , atque in iis maxime , quae mirificam aegri sanationem & comitata , & consecuta sunt , imminuta prorsus , & obtruncata iacet . Nunc autem , si , quae hactenus commemoravimus huius historiae damna diligentia nostra compensare licebit , faciam , ut statuarii solent . Ii namque in mutilis simulacris redintegrandis nova , quidem sive capita , sive alia quaevis membra , sed quae & abscissorum similia videri , & cum reliquis simul partibus naturalem concentum servare possint , eorum truncis inserere , & agglutinare student . Sic & ego efficere conabor , ut quicquid novi , ad ea , quae histo-

historicae narrationi in hoc nostro fragmento defunt, supplenda, de meo addidero, aptius, quoad fieri poterit, atque concinnius cum cetero corpore cohaereat. Age igitur & tu quisquis es, qui haec nostra legeris, accipe exordium, aut potius, dum ita velis, *argumentum*, quale in exsecutis amissisque Aegyptiaci codicis tabulis priori miraculo fuisse coniicimus.

THO-

Τ Π Ο Θ Ε Σ Ι Σ .

VIR Aegyptius immani, atque diurno oculorum vitio laborans caecus infelix evaserat. Artis, & naturae remediis frustra tentatis cogitationes suas ad caelestia convertere coepit. Itaque commotus fama miraculorum, quae Deus ad S. Coluthi *martyrium* operari consueverat, eo se a *domesticis* suis adduci voluit pristini visus gratiam imploraturus. Ibi interea versanti, & coram Thaumaturgo, & auspice suo beatissimo *Colutho* vota precesque pro re tanta fundenti, idem ipse S. Martyr in visione repente apparuit; & qua demum certa, mirabilique ratione optatam ei medelam allaturus de caelo esset, singillatim manifestavit. Iussit ut oculos perfunderet lacte, quod mulier, sibi quidem ignota, sed probe nota Deo, supeditasset. Et ne quicquam de felici, certoque eventu dubitaret, eundem monuit, ut uni illi praenunciatae mulieri curam omnem

omnem moderandae , & dirigendae medellae relinqueret ; neque enim fieri posse edixit , ut , quae tota summi sospitatoris instinctu , atque imperio ducenda , & gubernanda esset , in statuti operis directione erraret . At hominem statim atque ab ecstasi ad se rediit , nonnihil fortasse turbarunt , implicaruntque inopinata nomina *mulieris* , & *lactis* , quae eum in varias subinde suspicionum ambages de veracitate dignitateque visionis facile coniecere potuerunt . Nam & ad voces Angeli , qui desperatae sterilitati , & effoetae senectuti filium nuntiarat , Sara risit , & Zacharias sacerdos primum dubitavit . Deus tamen , qui ad omnipotentiae suae , & ad Martyrum suorum gloriam multis & miris modis ubi , & quando vult , utitur creaturis suis , quique , ut ait Apostolus , stulta & infirma mundi eligit , ut confundat sapientes , oraculi fidem dubitanti caeco persuadere novit . Hinc ille ad historiam omnem *visionis* famulis suis , aliisque convennis , qui magno numero ad S. Martyris

memo-

memoriam accefferant, libere, palamque narrandam progressus mox est : eamque narrando novis veluti supernae lucis radiis, igniculisque accensus, ad S. Coluthi iussa exsequenda se magis, magisque incitari, inflammarique sensit. Ecce, quam in primi miraculi narratione deperditae historiae partem hucusque supplendam existimavimus. Reliquam exordientem a postremis verbis S. Coluthi, quae sibi dicta in coronide visionis caecus ipse retulit, prima fronte dabit nostrum hocce fragmentum ex residua amissi Codicis pag. 229.

ACTA

ACTA COPTICA
S. COLUTHI MARTYRIS,

MIRACULUM I.

Ἦνακ ἐπταλδο ἐνεκβαλ:
αὐτῷ ἡγροσε ἀν' ἑτρεκθε ἑρος
ἐν οὐκοῦτῃ. Πεχε πρῶν
μεχε ἰοῦαυ ἐρε εἰς ἐρε
ἡρακ, ταχικέβολ ἀπρῶν
ἡταπραγιδος. Κολοῦθος
ἐρῆς ἐτοῦτ. Πεχε τεσρε
μεχε ἀνοκ. Ἦνακ ἐνεκβαλ ἡκ
ρῶν τε ἐν παῖκιβε 4. Πεχε
πρῶν ἐρε πᾶς πετερε νεκβαλ
Tam. IV. F cyane

MIRACULUM I.
VERSIO.

Tibi dabo sanitatem oculorum
tuorum : & difficultas non faciet
eam tibi deficere in directione.

Disit homo : volo invenire mulie-
rem puerperam, ut perficiam opus,
quod a Sancto Colutho iussum est
mihî. Dixit mulier : ego implebo
oculos tuos lacte ex uberibus meis.
Dixit autem ad eam vir ille, cuius
ocu-

ΠΕΧΕ ΠΕΣΘΑΙ ΝΑΣ ΕΗ ΟΥ
ΛΗΤΑ ΤΗΝ ΔΕ ΤΕ ΧΕ ΕΜΟΟΣ
ΝΕ ΑΠΡΩ ΠΑΙ⁶ ΑΝΘΩΤΕ ΜΟΥΤ//
ΑΙΛΟ⁷ ΕΥΣΩΒΕ ΗΣΩΙ. ΠΕΧΕ
ΧΕ ΕΥΝΔΩΒΕ ΗΣΩΙ ΕΤΗΕΟΥ.
ΑΠΟΚ ΓΑΡ ΕΙΤΗ ΤΗΣ ΤΙΣ Η
ΠΑΝΤΕΥΓΕΝΗΣ ΛΗ ΤΕΣΩ
ΗΝΔΕΙΟΥΤΕ ΤΗΣ ΤΕΥ⁸ ΧΕ ΕΙΝ
ΕΥΑΠ ΜΕΡ ΠΕΥΒΑΛ ΠΕΡΟΥΤΕ
ΕΥΝΔΕΚΙΒΕ ΕΥΑΠΟΥ ΕΒΟΛ ΕΥ
ΕΤΗ ΕΒΟΕ ΑΠΡΑΓΙΟΥ ΚΟΛ
ΛΟΥΤΟΥΣ. ΠΕΧΑΣ ΠΑΥ ΜΕ ΑΝ
ΜΟΥΤΕ

oculi erant infirmi : fac caritatem
mecum : ecce vides cruciarum
meum , & afflictionem meam ,

Dixit illius matris ad ipsam
in incredulitate quia manens erat,
ne hoc facito, ne forte detrecta-
tores deriderint te. Dixit illi:

deriserint me? quare? Ego enim
per fidem nobilitatis meae, & do-
ctrinam Patrum meorum credo,
quod si implevero illius oculos
lacte ex uberibus meis, ille vide-
bit per virtutem Sancti Columbi
dicens ei: an aliquando vide-
rant

ΠΟΤΕ ΔΗ ΡΩΜΕ ΠΑΥ ΕΡΡΙ ΕΙΣΩ
 ΔΕ ΔΥΟ ΕΙΘ ΗΡΑΡΑΥ' ΔΥΩ ΔΥ
 ΧΟΟΣ ΕΛ ΠΕΤΡΗΤ ΧΕ ΔΡΩΜΕ
 ΚΟΙΝΩΝΕΙ ΠΕΛ ΕΑΙ ΕΠΒΟΛ ΗΝ
 ΤΚ ΣΙΝΩΝΙΑ ΕΠΑΡΔΑΙ. ΕΙΣ
 ΘΗΝΤΕ ΤΡΑΝΤΡΕ ΚΗΤΗ ΕΛ
 ΠΟΟΥ ΟΥΟΝ ΠΙΛ ΕΤΣΩΤΑΙ ΕΝ
 ΡΘΙ ΕΙΩΡΚ ΚΗΤΗ ΕΠΘΑΓΓΙΟΣ
 ΚΟΛΟΥΘΟΣ ΔΗ ΤΕΠΡΟΣΦΟΡΑ Η
 ΜΕΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΔΗ ΗΘΙΣΕ ΗΤΑΝ
 ΠΕΥΧ' ΟΥΟΠΟΥ ΕΙΠΕΣΤΑΤΡΟΣ ΙΟ
 ΧΕ ΕΛΠΕΙ ΚΟΙΝΩΝΕΙ ΔΗ ΡΩΜΕ
 ΧΗΤΑΙ; ΕΙ ΕΒΟΛ ΕΗ ΘΗΤΕ
 ΕΝΤΑΛΕΛΑΤΕ ΗΣΑ ΠΑΡΔΑΙ ΕΛ

F. 2 ΜΕΤΑ

runt me homines deridendam? aut
 fui voluptuosa, aut dixerunt in
 corde suo, quod homo commu-
 nionem habuit mecum praeter tui,
 mariti mei, consuetudinem? Ecce
 testor vobis hodie, quotquot estis
 qui me auditis: iuro vobis per

Sanctum Coluthum, & per obla-
 tionem christianorum, & per cru-
 ciatus, quos Christus passus est
 in cruce, quod communionem
 non habui cum homine ex quo
 fui nuptui tradita. Veni ab utero
 matris meae ad maritum meum
 solum.

λεγαδ' αὐτῷ εἰπατε διχαῖρ' ἔ-
 ῥε τὰς ἀρ'· ἡρ' ραίει ἡγέεο
 ἡνε πρὸς τὸν σὺν τῷ ἑρὸς ἄν-
 πνατ' ἡπαδ' ἀγ' κη·

Αὐτῷ ἡτ' εἶρε ἀσχι· ἡτ' εἶρε
 ἑρῶ τε¹² ἀσχι· ἡβ' ἀλ' ἡπρῶν
 ἡε αὐτῷ περὶ αἰετος ἡτ' εἶρε
 χε ρε πρᾶν ἡπ' ὁρε· ἡπρ' ἀ-
 γίος Κολοῦθος περὶ αἰετος
 αὐτῷ ἡτ' εἶρε ἀπ' ἐβ' ἀλ' τ' αὐτῷ
 αὐτῷ ἀτ' ὁρε ἡεα τε·

ἡτ' εἶρε αὐτῷ ἀπ' ἐβ' ἀλ' τ' αὐτῷ
 ἡεα τε ἀπ' ἐβ' ἀλ' τ' αὐτῷ
 ὅτε τε ἑρὸς πρᾶν ἡπ' ὁρε
 ὅς¹³ αὐτῷ ἡτ' εἶρε ἀπ' ἐβ' ἀλ' τ' αὐτῷ
 ὅς

solam. Et quando caro mea tacta
 est a viro alieno? Nonne Dominus
 exaudivit me videns necessitatem
 meam?

Et sic accepto lacte suo imple-
 vit oculos hominis: & sic dicebat:

in nomine virtutis Sancti Coluthi
 medici veri: & sic oculi eius effu-
 derunt aquas, & hac defluerunt
 multum.

Inter haec autem statim eos spe-
 ruit dicens: credo tibi Sancte Co-
 luthi:

ΒΟΛ ἔπεφρασε ἐφ' ἡμέρας
 καὶ εἰσῆντε διὰ τὸ ἔβολ 14
 ἡντοκοι ἡιερρε.

Πεξε τέτριε παρ καὶ
 αἱ εἰς ταλαρὸν ἡκεσσι: πρῶ
 με δε αἰσῶντος ἔρος ἐφ' ἡ
 μέρας καὶ ἐρε πρὸς παρ
 ρερ ἐρὸς ὡς τεβῶκε περ
 βιχ. ἡτος δε αἰσῶντος περ
 βάλ ἡπῶντος σσι σκατ αἱ
 τατ ἡμῶντος ἔβολ 15 ἡπερρο.

Ὅτι καὶ οἱ κοῖτι δε οἱ αἰσῶ
 των ἡμῶντος. αἰσῶντος ἐπὶ κα
 μῆ 16 παρ περ καὶ ἀληθῶς
 αἰσῶντος 17 ἡπῶντος καλῶς.

F 3 Ὅτι καὶ

labe : & eodem tempore exclamavit ad homines suos dicens : ecce visum recepi , ita ut parumper discernam .

Dixit mulier ad eum : sine ut eos impleam alia vice . At homo benedixit ei dicens : Dominus con-

servabit te quousque pertigeris manus eius . Illa vero ut implevit oculos eius secundo , aquam hii emilerunt copiosius .

Paullo post iterum eos aperuit , respexit huc & illuc dicens : vere video has vice bene .

Rariss

Ὑπὴς οὐκοῦτι δὲ οὐ πεχε
 τερζιμε ἐπρωμε κε ατεις
 ταλαδρου ἐπεικε σὸν ατωτ
 πιστευε κε πταλδο παγωπε
 πακ . ἡτος δὲ ἀσφραγι
 ζε ἐπεσώμα τηρεμένη πεσε
 κίβε ρέπραν ἐπεχς ἐν πει
 αειν ἐπεστὰς τὸς ¹⁸ . ἀσμερ
 περβαλ ρη τεσερωτε ἐπλερ
 γρωιήτ ἡσὸν εσχαίεας
 κε ρε πρην ἐππότητε ἐπ
 πρᾶγιος Κολογθὸς ¹⁹ . πεχας
 κε παρ ἡβιτερζιμε κε στωμα
 ἡνεκβαλ ἡοτκοτι ²⁰ ατω περ
 αὐτ ἐππότητε ἐπ πρᾶγιος
 Κον

Rurfus post paululum dixit mu-
 lier ad hominem illum : sine ut eos
 impleam alia etiam vice ; etenim
 credo, quod sanitas erit tibi . Ipsa
 porro signavit corpus suum omne,
 & ubera sua in nomine Christi,

signaculo crucis : implevit oculos
 eius lacte tertia vice dicens : in
 nomine Dei , & Sancti Coluthi .
 Dixitque illi deinde mulier : clau-
 de oculos tuos parumper & gratia
 Dei , & S. Coluthi sit tibi . Eadem
 autem

Κολοῦθος καὶ ὡς πακ : ἵπτος
 δε τες ραε πετιγενης πεσα
 τ' αχρηι ρη τ' πισ-τις ²¹ ἐλα
 τε . επειδαν ασηατ' επταλβου
 ἡταρ' ὡς παρ' αὐνελωνη ²² .
 αηησα ογκουι δε αφορτων ἐλ
 αουτ' ατ' ἡ οταρ' ἡρ' αειν ²³
 ατω ἡ τεκνοτ' ασηατ' επ' οτο
 ρη ρη οταε ²⁴ αη οτακ .

Ἡρωεσ δε ατ' ατωτη ρη
 ογκοδ ἡρ' ατ' αβωκ ασηα
 περ' ρη πλοτ' τηρ' ατω περ'
 αχωκακ ἐβωλ εχ' αηαειν
 δε ἡτ' ογκοδ εκ ρα οουτ' ἡρ'
 τε αηραγιος Κολοῦθος ²⁵

F 4

28

autem ingenua semina in fide
 summo opere confirmata est, quo-
 niam vidit sanitatem, quae facta
 fuerat illi (homini) sensim . Post
 puellulam eos aperuit : adfuerunt
 hodie domestici : aequae tempore

vidit lucem verae, atque perfectae.

Homo vero ille surgens in ma-
 gno gaudio, ambulavit, lavit fa-
 ciem suam in pelvi, & exclamabat
 dicens : tu magnus es, tibi glo-
 riam deferō, o Deus Sancti Colu-
 thi,

κτοπος . Νειδυτε θωου ητες//
 ριλλε λην πεσνη 29 λην πεσρω
 λλε ατει ετραυε ετσεου . ατω
 ετφεου ετχωλλου . Χε
 τεσμελλετ ητο ρη νεριουε
 α τεσωνε ατω τεσυερε χε
 αρχι εου επουτ ρη τενητε
 ηοτενηεβουλ χε αρψιπε
 ηρε ηρωλε ρι ριλλε ριτη
 τουαητεγενη . ερε γαρ
 μεερε ερω 30 τεσυερε ερε
 η πεθου ετβε τουαητε//
 γενη λην τουαητερεαυ 31
 λην τουβιηαχε ετρελδ .
 Τεν

& in anima mea ; quia factus sum dignus venire ad locum hunc multorum . Parentes quoque mulieris cum eius fratribus , eiusque hominibus venerunt gaudentes , benedicentes , & glorificantes dicebant : Benedixti tu inter mulieres , o soror nostra , & filia nostra , quia

gloriam hodie accepisti in medio multorum , ex quo confudisti multitudinem hominum , atque multorum per nobilitatem tuam . Multitudo enim puravit te , o filia nostra , deprehendere in malo propter nobilitatem generis , & comitatem , atque suavi loquentiam .

Ηος

ΤΕΠΟΥ ΔΕ ΑΠΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥΘΟΣ ΘΥΑΝΘΡΕΒΟΛ ΑΠΘΟΥ
 ΗΤΟΧΠΟΘ ΑΛΕΗΤΕΥΓΕΝΗΣ ³² ΘΥΑ
 ΤΗ ΗΠΟΘ ΗΤΑΛΘΟ ΕΤΥΕΙΡΕ ΑΛ
 ΛΟΥΘΗ ΗΠΕΤΥΩΠΕ ³³ ΕΤΠΙΣΤΕΥΕ
 ΕΡΟΥ :

ΟΙΗΝΣΑ ΠΑΙ ΑΠΟΤΑΠΟΥΑ ΕΙΛ
 ΠΕ ΑΠΕΠΤΑΥ ΕΡΗΤ ΑΛΛΟΥ ΘΥΕ
 ΠΕΥΗΝΙ ³⁴ ΑΥΤΑΔΥΕ ΑΠΛΑΡΤΗ//
 ΡΙΟΝ ΑΠΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥΘΟΣ .
 ΑΥΟΥΑΛΙ ΑΥΩΑ ΘΥΕ ΠΕΥΤΟΝ
 ΠΟΣ ³⁵ . ΑΥΒΩΚ ΕΠΕΥΗΝΙ ΘΗ ΟΥΕΙ//
 ΡΗΗΝ ΕΥΤΕΘΟΥ ΑΠΠΟΥΤΕ ΑΠ
 ΠΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥΘΟΣ .

MIRA-

Hoc tempore Sanctus Coluthus ma-
 nifestavit gloriam magnitudinis,
 & nobilitatis suae per magnitudi-
 nem sanationum, quas fecit illis,
 qui infirmi erant, & qui credide-
 runt ei.

Post haec unusquisque abiit cum
 eo in domum suam. Honorarunt
 martyrium Sancti Coluthi: man-
 ducarunt, biberunt in ipsius loco,
 & rediere domum dantes gloriam
 Deo, & Sancto Colutho.

MIRA-

MIRACULUM II.

Οὐτως δὲ οὐ ἐκένος ἠΰνηρε
 ἡ τὰς ψαυπε ἐβόλ ριτοῦ τῆ
 ἀπρὰ γιός Κολοῦθος. Ἀπὲν
 ἦν δὲ οὐ ἡ ὀτρυνεῖ ἑς ἑνὸς
 ἐκείνου ἐκείνου ἐκείνου ἐκείνου
 περὶ ὅτερη τε ἐπὶ τῆς. Ἀπὲν
 περὶ οὐ ριτοῦ ἐβόλ τε αὖ
 σῶς ἀλλὰ περὶ σῶς ἐπερὶ σῶ
 σῶς ῥε πκὰρ ἡ ὅς ἡ περὶ ὅς
 κοῦ ἐκείνου ῥε πκὰρ αὖ
 καὶ ῥε περὶ τοῦ ἐπὶ
 τὰς. περὶ σῶς δὲ ῥε περὶ
 τῆς

MIRACULUM II.

VERSIO.

Audite quoque magnum aliud
 miraculum, quod factum est per
 S. Coluthum. Adductus porro est
 & homo macilus non habens vim
 ambulandi super pedibus suis omni-

no : erantque manus eius aridae
 simul : non equidem gressum extru-
 lit, sed incedebar trahendo cor-
 pus per hamum, quemadmodum
 eunt filii parvuli raptantes se super
 terram : dimissusque est in illius
 loco sancto. Erat autem iacens
 in martyrio deprecans Deum, in-
 terpel-

τῆριον ἐγχοῖς 3 ἐπνοῦτε
 ἐγπαρακαλεῖ 4 ἐπράγιος
 Κολοῦθος ἐτβε πῆαλδο ἐν
 περσῶαα χεκάς ἐρε οὔθεν
 ραίτια σῶπτε παρ : ἀτα περδᾶ
 σῶρρε ἐπερρὸν ἐν τέτση.
 περσῶρρε δέ οἱ ἡρᾶρ ἡσῶν.
 Ἐγχα ἡρᾶρ ἡρᾶρ ἡρᾶρ
 ἐγχα ἐλῶς χε βὸνθαι ἐρῶι
 παρῶν ἡρᾶρ πῆαλδο. ἐβὼλ χε
 ἡτᾶι παρ ἐρᾶτῆ παρῶν
 ἐν περῶρ τῆριον ἐτῶαδ
 ἐτρεκῶν ἡτῆ ἐχῆτᾶ ἐν τε
 βῆν 5. Ρῶα δέ οἱ τῆρῶν πε
 ἀοκρ ἡρᾶρ τε ἐτῶν τῶ
 ἐβὼλ

terpellans S. Coluthum propter sa-
 niratē corporis sui, ut ei fieret
 sanatio. Et ingemiscbat die ac
 nocte plorans etiam multoties : vo-
 ciferans in magnis angoribus ani-

mi dicebat : adiuva me medice
 sanator ; ob id enim confugio
 ad te, domine mi, & ad tuum
 hocce martyrium sanctum, ut mi-
 sereris vilis meae. Homines
 vero

ЕВѢЛЪ ЖЕ ПЕСЦЮ ПОУМЕНИ СУЕ
ПЕКАРЪ ПОНУ.

[illegible]

vero omnes affligebantur vehementer propter eum clamantes: vere cruciatur.

Post hæc autem omnia misertus est illius S. Colutrus medicus fanationum effector. Venit ad eum in visione noctis : stetit super eum,

dixitque illi: nōstī me? Respon-
dit ei: nōn, domine mī: tu quē
es, qui invenīris magnitudine glo-
riæ circumdatus. Dixit ei in vi-
sione: ego sum Coluthus medi-
cus, & homines quoique habentes
fidem sano omnes gratis, & nul-
lius

Digitized by Google

εἰσὶν αὖ ἐρ' ἑταίρων ἡλέας τῶν
 ἵππων ἀπὸς βεκε¹². Ὑπὲρ ῥο-
 τε δ' αὖ ἀπ' ὧν πε. Οὐκ ὅτι πο-
 τ' ἂν ἡσυχὰς ἀπ' οὐκ ὅτι ἡσυχὰς
 ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν
 ἐβόλ' ἰδοὺ τὸν¹³. δ' αὖ σὺ δ' αὖ
 ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν
 ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν
 ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν
 ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν πε ἡσυχῶν

quare? dic illis: volo noctem
 cum ea transigere: dabo ei mer-
 cedem suam. Ne timeas, & ne
 verecunderis; magnum enim do-
 num, & magna gratia fiet mulieri

illi per te. Deferet turpitudinem
 erroris sui: fiet illustis tua hac
 occasione, quum audiverit miseri-
 cordiam sanationis tuas

CL.

CL. VIRI
AUGUSTINI ANTONII GEORGII
EREMITAE AUGUSTINIANI
A D N O T A T I O N E S
IN MIRACULUM I.

(1) **Ἀλλὰ ἡ ΓΡΟΨΕ ΔΗ ἘΤΡΕΚΘΕ
ἘΡΟΨ ὅτι ΟΥΚ ΟΥΔ' ἦν.** Sunt haec
necessario intelligenda de *Muliere*, quam
S. Coluthus, ut iam monuimus in supple-
mento *exordii*, tamquam ministram, & mo-
deratricem adhibendae medelae caeco ho-
mini revelaverat. Ea enim una est, ad
quam referre quis possit pronomen femi-
nei generis **ἘΡΟΨ**. Quodque magis ur-
get ipsa est totius rei gestae series, quae
ne aliter verba haec accipiamus omnino
iubet, vehementerque suadet. Itaque
gloriosus Christi martyr, postquam visio-
nis contemplatori sponderat oculorum
sanationem eo modo, quo destinata mulier
indi-

indixisset , praestandam , ut illius se fidei , consiliisque tuto , confidenterque committeret , sic hominem clientem suum , quem admodum κατὰ χάμμα interpretati sumus , affatur ; *Es difficultas non faciet eam tibi deficere in directione* . Quae enim miracula , & beneficia per servos suos praedicat , & pollicetur Deus , ea certissime futura sunt , nec ullo umquam hominum errore , aut impedimento intercipi queunt . Atque huic nostrae interpretationi Aegyptiaca ipsa verba apte prorsus , accurateque respondent . **Ⲯⲁⲃⲉⲛⲛⲓⲱⲙ** Thabennensium , sive Sahidarum dialecto , quae caret aspirata **h** , & **ⲓ** saepissime vertit in **ⲉ** , idem est ac **ⲃⲟⲥⲓ** Memphitarum , (derivatum , ut puto , ab Hebraico נֶפֶשׁ , unde נֶפֶשׁ) & Copticum **ⲃⲟⲥⲓ** , Thabennensibus **ⲉⲃⲉⲛⲛⲓⲱⲙ** , sic frequenter scriptum in duobus aliis eiusdem dialecti fragmentis hactenus ineditis , illisque inter litteraria cimelia longe eruditissimi , magnique nominis Praefulis *Stephan*

Tom. IV.

G

Born

Borgiae asservatis; quorum alterum miracula quaedam S. Macarii, alterum vero nonnullas reliquias historiarum de rebus gestis S. Athanasii complectitur. Id enim hoc in loco adnotatum volumus, ut intelligamus vocem **ⲓⲅⲣⲉⲥ** in hoc nostro Aegyptiaco monumento eorum temporum antiquitatem ingeniumque referre, quibus Thabennenses aspiratam **ⲃ** non per simplicem **ⲉ**, sed per geminam **ⲓⲅ** vegetiori sono efferre consueverant. **ⲃⲟⲥⲉ** vero plures habet significationes, inter quas ea est, quae molestiam, laborem, & difficultatem in agendo exprimit, ut Graeca *πόνος*, & *κόπος*. At ex sententia nostra, uti & ex toto ipso orationis nexu, difficultas reddissime, ni summopere fallor, exponitur. **ⲁⲛ** non, originem fortasse ducit ab Hebr. **ⲓⲛ** per sincopem. **ⲉⲧⲣⲉⲕⲉ** mihi quidem non aliam referre videtur significationem, quam quae est vel in Memphitica **ⲉⲣⲓⲉⲣ**, vel in Sahidica **ⲉⲧⲣⲉⲉ**.
Utra-

Utraque enim *cadere, excidere*; adeoque etiam *declinare, ac defecere* significat. Nec te moveat **ⲉⲩ** Sahidicum pro **ⲉⲩⲓ** Memphitico usurpatum, Nam & **ⲕⲁⲉⲓ** terram, ut eam Memphitae pronunciant, Thabennenses **ⲕⲁⲉ** per apocopen perpetuo efferunt. **ⲕ**, quam legis **ⲉⲩⲩⲣⲉ** affixam, ut **ⲉⲩⲩⲣⲉⲕ** habeas, *pronominalis* est; eaque iure suo postulat, ut, quemadmodum nos ipsi vertimus, latine reddatur, *tibi*. Plenior sic etiam erit orationis sensus, qua S. Colutum caeco dixisse exponimus: *nullo difficultas (mulierem) faciet tibi desistere*. **ⲉⲩⲓ** **ⲙⲟⲩⲩⲩⲩⲩⲩⲩⲩ** in *directione*. Verum & heic siste parumper, ac mecum perpende, si lubet, quam recte se habeat, totique orationi respondeat ea, quae mox tradita est huius postremae locutionis interpretatio. **ⲟⲩⲩⲉⲩⲣⲱⲩⲩ** **ⲛⲉⲙⲟⲩⲩⲩⲩⲩⲩⲩⲩ** Thabennensibus, *virga directionis*

tionis dicitur Ps. XLIV. 7. **ΔΙΝΑΔΟΥΝΕ**
ΠΑΚΕΒΟΛ ΠΩΣ ΉΕΝ ΟΥΣΩΟΥΤΕΝ
ΗΤΕ ΠΑΘΗΤ Confitebor tibi, Domine,
in directione cordis Ps. CXVIII. 7. Memphi-
 ticae editionis. Hinc Genes. XXIV. 40.
ΕΥΕΣΟΥΤΕΝ ΠΕΚΛΩΙΤ *diriget* (An-
 gelus) *viam tuam*. Itemque Dan. c. XI. v. 36.
ΕΥΕΣΩΟΥΤΕΝ ΨΑΗΤΕΥΧΩΚ
ΗΧΕΠΙΧΩΝΤ : *Dirigetur, donec com-*
pleteatur iracundia. Et iterum **ΟΟΟΥΤΕΝ**
ΠΙΛΩΙΤ ΗΤΕΠΟΤ Iohan. I. 27. *Di-*
rigite viam Domini : & sic alibi saepe ver-
 bum **ΟΟΟΥΤΕΝ** idem est ac *dirigere*.
 Iure igitur **ΩΗ ΟΥΣΟΟΟΥΤΕΝ**, verti-
 mus *in directione*, quae, Deo sic ordinante,
 designatae mulieris fidei in huius caeci
 illuminatione commissa fuerat. Haec paul-
 lo fufius, & accuratius observanda erant,
 ut mirabilis curationis ratio, quae ab ad-
 notata *perilope* maxime pendet, certio-
 rem acciperet, splendidioremque lucem.

(2) **Τον**

(2) **Τοταυ ἐρε ετεεριαε
 ἡρακ**. Expeditissima est versio nostra:
Volo invenire mulierem puerperam. Sed ne
 alicui fortasse in mentem veniat in alienum
 sensum detorquere voccs **ἐρε** & **ἡρακ**,
 pauca quaedam de iis differere operae
 pretium duco. Et quod ad priorem illam
 attinet, mitto in **ἐρε** notam infinitivi **ε**;
 nam tota ambiguitas in uno verbo **ερε**
 apprehendi fortasse posset. At nemo, cre-
 do, erit, qui in dubium revocare velit,
 num Thabennensibus idem prorsus sonet
ερε, quod Latinis est *invenire*. Exempla
 enim, quae exstant praeclarissima Iohan.
 cap. I. v. 41. **παι αρερε επερεον
 Γεμων ηερερα**. *Hic (Andreas) in-*
venit fratrem suum Simonem primum:
 Luc. xxiii. 14. **επερερε ελαεε ηοβε**
non inveni ullam culpam: Act. xxiv. 17.
αερεερεοι *invenerunt me*, & alia id

G 3 genus

genus *phara*, de significatione, quam huic
voci tribuimus, dubitare non solum.
Nam & in fragmento vetustissimo *Admo-
nitionum ad Monachos* e Thebaicis rude-
ribus nuper, ut iam nosti, eruto,
Admonitione v., ubi de extremo iudi-
cio, deque beata felicitate iustis do-
nanda graviter, eloquentesque discer-
unt, pag. 728. 389. lacerni codicis,
locus addertur ex c.xli. Evangelii Lucae,
in quo vv. 39. & 40. bis *et* occurrit
eamdem habens significationem. Quam-
quam vocem hanc in Memphitica diale-
cto numquam in eum praefertim sensum
usurpatam viderim. Memphiticae enim pro
et tam in adjectivis testamoniis, cum alibi
perponitur adhibent *et*, aut *et*.
Quod argumento est, eam in Thabennan-
sum scriptis spectari tamquam propriam
dialekti superioris Aegypti. Sed satis
de hac. Nunc ad alteram venio: *et*
aut mendosa vox est, aut per *metathesin*
in

in Thebaide sic pronuntiatur, pro Memphitica **NAKDJ** dempta per apocopem more gentis, quemadmodum fieri vidimus in **KAJ** pro **KAJ**. Iam vero, etfi **NAKDJ** dolores parturientis denotet, & ipsam tamen mulierem parturientem, peraeque designat, ut Psalm. IV. vers. 15. **HAHNEIC JANOMIA AC JANAKDJ**: *idè wðhnmaw adwñaw*: *Ecce iniustitiam parturiit*. Rom. VIII. v. 22. **CTNAKDJ NEERAK** *parturis nobiscum*: & in eodem Ps. IV. 19. **JNAKDJ**, *wðhwa*, *parturiq*. Cognata praeterea est cum finitimae Aethiopiae vocabulo **IKO** *nakea*, sive *nakya*: *scindi*, & *rumpi*, ut *effluat aliquid*, teste Ludolpho in Lex., unde & **IKO** *sons*, *scaturigo*: quo nihil aptius ad parturientis mulieris actionem, naturamque indicandam adferri potest. Nullus itaque dubito, quin hoc in loco **TECJARE HJAK** *mulierem* exprimat *puerperam*. Nam undenam, quaeso,

G 4

lac

lac hominis, nisi ab ea, quae filium peperit? Hanc ergo, qualiscumque tandem futura esset, dummodo mammas lactentes gereret, bonus iste caecus designavit, quo momento temporis, absoluta iam narratione visionis, & vi quadam arcana divini Numinis ad S. Martyris dictis obsequendum se acrius concitari, incendique persensit, & domesticis famulisque suis, quos ille tunc alloquebatur, *volo*, inquit, *ut inveniatur mulier puerpera, quae mihi lac praebeat a S. Colutho praescriptum.*

(3) **ΝΤΑΠΞΑΓΓΙΟC ΚΟΛΟΥΘΟC.**
Nomen heic habes S. Coluthi. **ΞΑΓΓΙΟC** cum spiritu aspero ex Graeco ἀγίος pronunciandum in fragmento nostro constanter legitur. Sic enim semper scriptum occurrit. At spiritus asper non apice, superne depicto, sed integra littera **Ξ** hori, ad latus **Α** explicatur. Hinc etiam colligo codicem Aegyptiacum fuisse exaratum ante saeculum ecclesiae VI., quum nondum in Thebaide cognitae essent *spirituum*,

rituum, & *accentuum* notae a Graecis scriptoribus postmodum usurpatae, licet eorum soni, tamquam linguae congeniti, auctore Philone in *Hexam.*, & teste Sancta ipsa *Syncretica* in eius vita ex Tom. I. M. E. Corel. p. 258., in pronunciando exprimerentur. Nam sequutis temporibus tum in mss., quae mihi consulere licuit, tum etiam in sacrae Liturgiae, & Euchologii libris praestantissimi Episcopi Raphaëlis Tukii opera ex Romana typographia Apostolici collegii de Propag. Fide ad vetustiorum codicum normam hos ante annos editis, spiritus asper in **ΑΥΙΟΘ** perpetuo neglectus cernitur. Cuius vitii causa ea fortasse fuit, quod posterioris aevi Aegyptii, ne cum apicibus indicantibus spiritum fortem confunderent lineolas, quibus in singulis fere vocibus utuntur ad litteras deficientes supplendas, *antiq̃uoris orthographiae* curam, in eo spiritu per litteram **Ε** compensando, abiecerunt; quamquam huiusmodi aspirationis formam alicu-

alicubi, ut in voce **ἐνθροῦνεν**, retinuerint. Verum alia non desunt gravioris ponderis argumenta, quae huius fragmenti antiquitatem saec. IV., aut certe V. ingenium redolere demonstrant. Inter cetera illud est, quod, ut in priscae vetustatis codicibus, raro admodum in eo occurrunt distinctiones vocabulorum, tam arcte antecedentium litterae litteris sequentium sine intervallo plerumque adhaerent. Praeterea formae litterarum, quas maiores appellant, quarumque ectypa edidit Montfauconius in *Palaeographia*, nullae sunt, quemadmodum nec ullae sunt in antiquissimis codicibus Graecorum. *Coluthus* vero nomen & ipsum est originis Aegyptiacae. Sic appellati sunt tum *Colluthus* Meletianorum Symmistae, & Episcopus ἐν τῷ ἄνω Κνωφ in *superiori Cyno* Thebaidis ex *Breviario* Episcoporum ab eodem ipso Meletio tradito S. Alexandro Patriarchae Alexand., tum etiam *Colluthus* alter presbyter item Alexandrinus, qui tamquam cetero-

terorum in ordine suo princeps subscripsit
 Encyclicae S. Alexandri contra Arium .
 Hunc nonnulli diversum faciunt a *Collutho*
 presbytero auctore *Colluthianorum* , quos
 magnus Athanasius in Apol. cont. Arian.
 utpote infensos ecclesiae hostes una cum
 Meletianis schismaticis , & Ariomanitis
 haeticis acriter reprehendit , vehemen-
 terque dolet . Sed & eum esse putant ,
 qui sibi auctoritatem episcopalem in or-
 dinando presbytero *Ischyra* infami illo
 S. Athanasii calumniatore sacrilege arro-
 gaverat . Maurini PP. viri doctissimi ad
 Apol. cont. Arian. Tom. I. Athanasianor.
 oper. pag. 134. Parisiensem editionem ca-
 stigant , quod in ea *Κόλουθος* pro *Κόλλυθος*
 scribatur . At hodie , uti fas est augurari ,
 ab hac notanda lectione sibi facillime tem-
 perarent , ducti auctoritate fragmenti no-
 stri Aegyptiaci , in quo *Κόλλυθος* cum λ sim-
 plici appellatur ; praesertim quum doctis-
 simus Valesius hanc nostram lectionem al-
 teri anteponendam censeat in animadvers.
 suis ad cap. 11. lib. VII. H. E. Euseb. , ubi
 etiam

etiam *Coluthum*, poëtam Anastasii temporibus celebrem, eumque ex *Thebaide* oriundum, ut scripserat *Suidas*, commemorat. Ceterum, si Tillemontium audiamus Tom.v. M. H. E. pag. 559. plures eiusdem nominis Martyres in Aegypto commemorantur. Qui enim XIV. five XVII. kal. februarias colitur, hunc Tillemontius diversum coniicit a duobus ceteris, quorum alius XV. kal. apriles in Martyrologio Hieronymiano, alius vero XIV. kal. iunias a Graecis honoratur. Ac prior quidem in Actis XXXVII. Martyrum Alexandrinorum a Bollandio ad XVIII. ianuar. editis, & a Ruinartio iterum evulgatis inter *A. sincera MM.* pag. 556. celebratur: nomenque gerit *Colluthi* alias *Collothi* in cod. Colbert., & in Noail. *Colloctii*. Ex quo autem de Martyribus illis omnibus Acta tradant: *In numero SS. Doctorum ponens eos Dominus in circuitu misit eos* (per omnem Aegyptum) *erudire indoctos* in Christiana fide, colligit Ruinartius *Diaconos fuisse, vel alius cuiusvis ordinis clericalis*.
Erant

Erant hi in turmas quatuor distributi, ut alii ad orientem, alii ad occidentem solem, alii ad austrum, alii ad septentrionem Aegypti evangelicae doctrinae lucem propagarent. Capti singuli, & Diis sacrificare negantes, qui de orientali, & australi turma erant, ad ignem, qui de occidentali, ad crucem, qui de septentrionali, ad securim damnati sunt. De postrema erat Coluthus, adeoque capite caesus pro Christo gloriose occubuit. At de genere mortis, quo *secundus Coluthus* & ipse Diaconus Alexandrinus martyrii coronam ad diem XVIII. martii adeptus est, (semel ac a priori distingui debeat) Martyrologia, quae illius memoriam referunt, nihil dicunt. Tertius, quem Graeci colunt ad diem XIX. maii, post varia suppliciorum genera in ardentem denique rogam, ut eorum Menologia narrant, coniectus sub Maximiano, aut potius, ex Tillemontii sententia, sub Maximo, illustre martyrium ad Christianae religionis gloriam *in Thebaide* fecit.

Faci-

Facile fuit, ut rerum harum fama, ac praedicatio delata in Graeciam fuerit a Palladio, Evagrio, aliisque Monachis, qui saeculo ecclesiae IV. vertente in Thebaidis, & praesertim in *Antinopolis* monasteriis diu vixerant. Certe quidem Palladius, ut paullo post dicam, istius S. Martyris mentionem facit in *Historia Lausaca*. Sed Graeci scriptores, nescio quā pronuntiandorum nominum licentia, Columbum verterunt in Ἀκόλυθον; nisi eos deceperit qualiscumque similitudo, quam habet gentilis cum peregrina voce Coptorum. Nam idem ipse S. Greg. Nyssæ. loquens orat. II. contra Eunomium de schismatico *Colytho*, cuius frequens mentio fit in Apol. magni Athan. eum, ut iam observavit Valesius, appellat *Acoluthum*. At vero ad alia properanti obviam ex obliquo venit *Synaxarium* Copticum, in quo de rebus gestis S. *Colybi* multa, imo fere omnia, quae nova prorsus, & Graecis, Latinis, aliarumque ecclesiarum scriptoribus incomparata essent, mihi spectanda offere-

offerebantur . Principio quidem satis verisimilia visa sunt , quae de nobilissima *Columbi* nostri progenie tradebantur . Noram enim ex Eusebii historia quam multi inter Christianos & nobilitate , & opulentia , & honoribus , & muneribus clari cum in aliis Romani imperii provinciis , tum vero maxime in Aegypto floruerint , vitamque etiam pro Christo Deo generosius profuderint . Nihil praeterea habebam , quod Synaxario opponerem , ubi S. Martyrem narrabat *Antinoe* , in ea scilicet urbe natum , quae *Adrianopolis* quandoque . & modo corrupta Arabum voce *أذسنا* *In fine* Wanslebii , rectius *Anfna* apud Renaudot. in H. P. Alex. dicta , testibus Palladio in H. *Laus.* c. 47. Rufino , & Victore Tunnonen. , *Thebaidis metropolis* erat . Id unum optassem , ut Auctor Synaxarii nomen *patris* proferret . Nam si aut *Coluthus* , aut *Coluthion* fuisset , ansam mihi saltem praebuisset aliquam paullo curiosius inquirendi , an ex eo appellata sic fuerint in H. E. *Eusebii* lib. vii. cap. 11. cura *Coluthionis* , quod illorum

rum fortasse dominus esset idem ipse S. Martyris genitor. In ea *Valeriani*, & *Galleni* praecepto per *Aemilianum* Aegypti Praefectum indicto, iussus est an. 357. in exsilium abire *Dionysius* magnus ille Alexandrinae ecclesiae episcopus. Ita enim apud eundem Eusebium de se scribit in epistola contra Germanum: *Posteaquam vero mihi renunciatum est, ut ἐξ τῆς Καλλιθίωνος, ad Colluthionis regionem migrassem memetipse accusabo: principio quidem aegre admodum, ac moleste tuli. Etsi enim regio illa notior nobis, magisque familiaris erat, quam Cephro (in Lybia,) tamen fratribus, ac probis viris ἱερμεν . . . χωρίον vacuus esse locus dicebatur, & viatorum turbis, latronumque incursonibus obnoxius. Sed multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt locum illum a civitate propius abesse, atque adeo multo etiam aptiorem, accommodatioremque esse futurum ad sacros agendos peculiares conventus, quo proinde tamquam ad suburbana remotiora venturi essent, uti reipsa contigit, episcopo SS.*

SS. adfirmarunt. Ad quae doctissimus Adnotator Valesius sic habet : *Erat hic locus in Mareotica praefectura . Sic etiam τὰ βυκόλα tractus quidam Aegypti dicebatur , a nomine scilicet dominorum , qui ea loca olim possederant . Apud Nicephorum Κολέδιον hic locus dicitur cum simplici lambda , quam scripturam rectiorem puto . Nam Κολυθίων nomen est deflexum a Colutho , quod nomen fuit frequens in Aegypto . Quid si ergo & tale nomen , quasi avitum , gessisset huius nostri Martyris parens domus nobilitate in Antinói urbe conspicuus , nonne suspicari licuisset ab eo fortasse denominationem accipere potuisse eum terrarum tractum , qui Colluthionis in Mareotica praefectura appellabatur ? Sed quid nominis ille gereret , Synaxarii scriptor penitus ignoravit . Heic missa faciam , quae in hac Arabica narratione de libris multis من كتب البيعة , ex libris ecclesiae , deque قانونه في صلاته regula diurnarum , nocturnarumque precum commemorantur ; sapiunt enim haec inferioris aevi mores , & instituta . Prae-*

Tom. IV.

H

terco

tereque vocem *ἄνθρωπος*, quae semel, & iterum in textu Synaxarii adhibita nisi aliter quam factum est (ex incuria fortasse, & errore amanuensis) in extrema linea p. 59. accipiat, & in eum sensum iuxta Gigerii lexicon latine vertatur, ut *Arianum* dicat non *generum*, sed *maritum sororis S. Coluthi*, narrationem omnem turbat, eamque etiam ridiculam facit. Mitto & illud dicere, quam improbabile prorsus, & a vero alienum videri debeat, voluisse *Coluthi* nostri patrem, virum, qualem nobis Synaxarium depingit, tantopere religiosum, & de Christiana religione sollicitum, nuptui tradere filiam *Ariano* Praefecto Thebaidis, homini non modo pagano, sed, ut in pluribus Martyrum Actis repraesentatur, impio, truci, crudeli, & qui ob suscepti muneris administrationem & esse, & censeri necessario debebat paratus ad quodcumque vel atrocissimae persecutionis genus in Christianae fidei cultores per universam provinciam exercendum. Inde etiam velim, ut alii quique coniiciant quam parum, aut

aut nihil fidei mereatur Arabicus scriptor eo maxime loci, ubi ait: **الولاية... لا** **أبيه لما شاخ سال الملك** *praeſecturam ... cum pater eius* (Coluthi) *ſenuit petit ab Imperatore pro Ariano* genéro ſuo. Nam ego interim ad ea, quæ multo graviora ſuperſunt, obſervanda progrediar. In primis praeſectura Antinopolitana, ſive Thebaidis, quam ad ipſam uſque fere extremam ſenectutem S. Coluthi parentem geſſiſſe tradit Synaxarium, ut purum putum commentum habendum eſt, quoties ea vera eſſe ponantur, quæ ab initio narrationis de Chriſtiana illius pietate ac religione commemorantur. Neque enim fieri poteſt, quin in ea tempora inciderit, quibus Praefecti Aegypti, & Thebaidis in Chriſtianum populum carnificinam exercuere. Idque perſpicue demonſtrabit annorum ſeries collecta ex factis, rebusque ipſis in *Synaxario* narratis. Si quis praeterea graviffima Bollandi auctoritate ductus adoptare velit *Acta SS. MM. Apollonii, & Philemonis*, ea praefertim quæ latine edita ſunt ex anti-

quis Codd. Bibl. S. Maximini Trevir. , aliarumque , ad diem VIII. martii , in promptu habebit , unde nostrum hunc Thebaidis Praefectum ad tempora usque Imperatoris Decii revocare facillime possit . In his Actis *Arianus* est Praeses *Antinoe* , qui *Philemonem choraulam* , & mimum insignem , sed stupendo divinae gratiae prodigio per S. Apollonii ministerium ad Christi fidem repente conversum , & se Christianum esse aperte fatentem , in haec verba alloquitur : *Maluissem te ante unam de tribus filiabus meis pro libidine praesumpsisse , quam iudiciariam severitatem in conspectu Christianorum nunc resolvere .* Quum haec *Antinopoli* agebantur , annus erat Imperatoris Diocletiani III. , Christi CCLXXXVII. , ut Graeci ferunt . Sed , si eo anno singulae Arriani filiae iam aptae erant viro , illarum adultior annos plus minus *octodecim* , ex quo in lucem venerat , numerasset ; earum vero mater , germana soror *Coluthi* , annum saltem explevisset *trigesimum quintum* , vel *trigesimum sextum* . Ea maior erat frater *Coluthus* , is ergo natus

tus fuisset sub *Decio*, ex *patre Praefide Thebaidis* anno CCL, hinc enim ad annum usque CCLXXXVII. excurrunt anni XXXVII. anteaetae vitae eiusdem *Coluthi*. Ceterum ad huius praefecturae fabulam refellendam, illud semel observasse sat erit, quod Romani Imperatores per ea tempora hanc sibi veluti legem ad imperii securitatem statuerint, ne ullum umquam, qui aut indigena, aut Christianus esset, sive Aegypti, sive Thebaidis Praefectum crearent. Indeque est cur Tillemontius putet *Ἀρειανὸν*, sive *Ἀρριανὸν Arrianum*, nomen esse Romanae originis Tom. v. pag. 726. not. 11. in *Act. S. Ariani*. Narrat deinde Arabs scriptor S. Coluthum ingressum in Curiam *conviciis laceffuisse Regem* (Imperatorem nempe) *Arianum*, & *idola eorum*. Idque accidisse statuit *فلما العت كنو ديقل*, *ديانوس*, quum multiplicata fuit perfidia *Dioctetiani*, idest, ut quivis facile intelligit, post funestissimae persecutionis ab eo in Christianam gentem excitatae exordia. At vero post annum CCXCVI., quo Diocle-

H 3 tianus

tianus *Achilleum* imperii usurpatorem in Aegypto domuit, & profligavit, numquam eo rediisse legitur. Quicquid ergo in Synaxario traditur de Colutho nostro, quasi qui praesentem Diocletianum in Antinoina curia conviciis impetierit, obelo & litura dignum est. Vehementer etiam dubito de exilio S. Martyri ab *Ariano* indicto in *Benhesam*. Est enim ea civitas *vetus Oxyrinchus* in provincia Arcadia, alias dicta Heptanomo, quae a Thebaide seiuncta, ne quidem *Ammiani Marcellini* temporibus *Antinopolitano* Praesidi parebat. De ea enim ita ille scribit lib. xxii: *Aegyptus ipsa, quae iam inde, ut Romano imperio iuncta est, regitur a Praefectis, exceptis minoribus multis, Athribi, & Oxyrincho, & Thmui, & Memphi maximis urbibus nitet*. Ad Aegypti itaque Praefectum, dum recte *Ammiani* verba intelligam, pertinebat *Oxyrinchus*. Sic & historiola de *sorore*, quae vi adhibita, utpote *Ariani* iudicis coniux, fratrem e carceribus *Benhesae* liberari iusserit, sua sponte repente corruit. Postremo duo in Synaxario

xario de tempore martyrii S. Coluthi narrantur, quae inter se conciliari nullo modo queant. In eo ubique ponitur, *Coluthum* imperante quidem *Diocletiano*, sed ab alio Antinoi Praefide, quam ab *Ariano*, damnatum, abscisso capite, mortem gloriose oppetiisse pro Christo. Quam rem aperte declarant verba Synaxarii: *ثم اتي الى احرفر فضيرة*, *deinde venit Praefectus alter, qui caeco impetu recognovit causam eius*. At *Arianus* viso ingenti miraculo circa *Philemonem*, & *Apolloniam* illius iussu in ardentem rogam coniectos, multoque etiam mirabiliori divinae gratiae prodigio ad Christi fidem repente conversus, unaque cum eodem Apollonio, Philemone, aliisque sociis Alexandriam ex urbe Antinoe ductus, martyrium subiit die *quarta martii* sub Aegypti Praefecto anno CCCV., uti pluribus ostendit doctissimus Tillemonius Tom. v. M. H. Ec. pag. 364., & 728. Nec citius certe, nec serius S. *Arriani* passio statui potest, semel ac ad Imperatoris Diocletiani tempora referri debeat.

H 4

Nam

Nam Diocletianus se imperio abdicavit kal. maii eodem an. CCCV., quemadmodum celeberrimi superioris, nostrique aevi Chronologi, reiecta Valesii sententia, ad unum omnes fatentur. Aut ergo *S. Coluthus* Martyr occubuit die xx. maii saeviente ipsius Diocletiani persecutione; & tunc necesse erit Sancti Confessoris passionem revocare vel ad CCCIII., vel CCCIV., sed sub *Ariano* Praefecto Thebaidis; (quod Synaxarium disserte negat; die enim maii *vigesimo* an. CCCV. Diocletianus iam *Salonam* ad hortos colendos abierat) aut passus est sub alio Praefide, qui Arriano in Thebaide administranda successit, ut narrat Synaxarium, & tunc gloriosum Martyris nostri certamen protrahendum necessario erit ad tempora persecutionis *Maximini* post an. CCCV., quod Tillemontio placuit eodem Tom. v. M. H. E. pag. 559. Sed ea mihi, tamquam multo planior, & expeditior arrideret sententia, quae annum passionis *S. Coluthi* affigeret annis Diocletianae persecutionis, aerae Christ. CCCIII.,
vel

vel CCCIV. Ad diem martyrii quod spectat, conveniunt Copti, vel in hoc ipso Synaxario, cum Syris, & Aethiopibus. Nam dies xxv. *bescenes* respondet xx. maii. Aethiopes tamen, qui sacra pene omnia exceperunt a Coptis, in gentis suae *Kalendario* apud Ludolphum ad xxv. *ginbot*, & xx. maii Iul; eum vocant, ut Graeci solent, *ἁγίου Ἀκολύτου* *Acolytum*. Ceterum quem Graeci ad xix., & Armeni ad xxii. maii colunt, idem omnino esse videtur ac noster iste gloriosus Christi Martyr *Coluthus*.

(4) **ἈΠΟΚ ΤΗΣ ΠΑΡΕΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΑΛΗΣ**
ἩΕΡΩΤΕ Εἰ ΠΑΡΕΚΙΒΕ. Praeclara est magni Augustini sententia in ep. lxxx. ad Paullinum: *Plerumque non voce de caelo, non per prophetam, non per revelationem vel somnii, vel excessus mentis, qui dicitur extasis, sed rebus ipsis accidentibus, & ad aliud quam statueramus vocantibus cogimur agnoscere Dei voluntatem esse aliam, quam erat nostra. Sic plane huic nostrae Aegyptiae matronae evenisse credo. Accesserat reli-*

religionis caussa ad S. Coluthi aedem nihil omnino cogitans de re , quam non modo ignorabat futuram , sed ne somniando quidem fingere ante poterat . Fecit interea Deus , ut illa praesens adesset , qua hora caecus , exposita visionis historia , exquiri iussit mulierem qualem ad sanationis suae opem gloriosus martyr ostenderat : & ecce pia & honestissima femina ex hac veluri accidenti caussa Dei voluntatem esse intelligens , ut quaecumque instrumentum esset promissi prodigii , atque ab eo in primis excitata , & interius adiuta , qui solus , & semper facit quicquid promittit , quaesitam medelam praeter omnium expectationem ultro statim obtulit , & ego , ad caecum ipsum , (vix dum ille optata sua indicaverat) dixit , *implebo oculos tuos lacte ex uberibus meis* .

(5) **ΑΡΙΤΑΓΑΠΗ** *ἢ* **ΛΕΠΡΩΣ** .

Locutio IV. , V. , & VI. ecclesiae saeculo apud christianos Aegyptios usitata . *Ποίνισον ἀγάπην* , dixit Angelus sub specie leprosi appa-

apparens S. Abbati *Agathonī*, *fac caritatem*,
& iterum, *ποίησον πάλιν ἀγάπην* in. *monum.*
eccl. Gr. a Cotelerio editis Tom. I. p. 382.
ποίησον ἀγάπην sic rogabat quidam senum
Abbatem *Achillem* ibidem pag. 387. eam-
demque formulam adhibent Abbas *Elias*
pag. 448., & *Iohannes Persa* p. 504. Habes
& apud *Iohannem Moschum* in *λαμωναρίω*
cap. 166. *ποίησον ἀγάπην*, & rursus *ποίησον*
ἔλεος μετ' ἑμῆς : *fac caritatem* : *fac misericor-*
diam mecum, ut est in Copto ΝΕΛΛ ΕΛΛΙ.
Etsi enim ΝΕΛΛ plerumque sit particula
coniunctiva &, saepe tamen pro *cum* usur-
patur, perinde atque Gracca καὶ, quae,
iudice S. Athanasio lib. II. cont. Apollina-
rium num. 19. edit. Maur. pag. 955., recte
aliquando vertitur σὺν *cum*.

(6) Ζὴν οὐρανὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ
ἄνθρωπος νε ἐπὶ τὸν πατέρα. Verba sunt
quidem mariti cum uxore sua colloquen-
tis. Non eam tamen, sed caecum, in quem
diriguntur, unice spectant. Is enim est,
qui,

qui, ut in praevio supplemento animadvertimus, indicium aliquod increduli, haesitantisque animi ante dederat. At vero defectio, & imbecillitas fidei impedimento esse poterat, ne expectatum miraculum perficeretur. Quid namque tam certum, tamque exploratum, ac testatissimum est in Evangeliiis, in Actibus Apostolicis, in scriptis Patrum, & in publicis catholici orbis monumentis, quam Christianam, divinamque fidem requiri in iis, qui vel ipsa corporalium curationum miracula sive pro se, sive pro aliis a Deo & vitae, & salutis omnis auctore, aut per Angelorum, aut per Martyrum, Sanctorumque preces, ac ministeria impetrare desiderant? *Ut enim in Deum credatur, quod & Christus est, illi faciunt quidquid mirabile faciunt*, ait August. lib. XXII. *de Civ. Dei* c. 11. Recte proinde inquit saec. VI. vertente scriptor vitae, idemque discipulus, & comes individuus S. Patriarchae Constantinopol. Eutychii *Eustathius* presbyter sub initium cap. VI., interprete Dan. Papebr.: *Curationibus efficiendis*

ne-

*necessarium est, ut curantium fides adsit, & curantium virtus. Horum alterum si defuerit, nihil proderit alterum. Et ideo Christus ipse in patria sua Nazareth propter civium animarum incredulitatem multa signa, teste Evangelista Marco cap. VI., facere noluit. Hisce itaque luminibus illustratus vir christianus propter piae credulitatis defectum in caeco deprehensum de illius prodigiosae curationis eventu dubitans; atque ob hanc causam aegerrime ferens, quod ei uxor sua, tam festino, ac subito impetu, quasi imprudens quaesitum lac obtulisset, unde in publicae derisionis periculum venire posset, si miraculum, uti timebat, non accideret, eam a data fide, maritali auctoritate, revocare studuit per haec verba: *In incredulitate manens erat: ne hoc facito: ne lac scilicet oblatum ei porro praebeto. Qua in sententia si propriam, rigidamque significationem illius geminae vocis ΕΛΘΕC ΝΕ retinere velis, dices: sedens erat. Sed ad rem ipsam parum,*
aut*

aut nihil facit istius *grammatici* verbi rigor .

(7) **Ἰκετῆλο** . Diu me torfit huius vocis , cuiusque originis investigatio . Itaque ad divinandum me verti , & mecum ipse cogitare coepi , num **Ἰκετῆλο** derivatum esset a Memphiticis **κετ - ἔλεθ** , idemque sonaret ac *satores concertationum , pugnarum , & litium* , quasi compositum tum a **κετ** *serere* , atque *iacitare* , tum ab **ἔλεθ** , sive **λεθ** deducto ex hebr. כּוּחַ *concertationes* ; unde sic dictae noscuntur *λογομαχίαι pugnae verborum* ab Ap. Paulo 1. ad Tim. VI. v. 4. , & ad Tit. III. v. 9. Non raro enim solent Thebanenses omittere aspiratam Memphiticam **θ** , qua caret eorum Alphabetum ; & a quandoque etiam vertunt in *o* ; atque ita vocabulum **Ἰκετ - ἔλο** *contentiosi* , oriri facile potuit . Sed tandem in eam veni opinionem , qua *detractores* , sive *detrahatores* significari putavi . **λο** namque eandem quan-

quandoque significationem habere videtur, quam habet *ωλι* auferre, tollere, per iniuriam usurpare, diripere, invadere, & similia. Id mihi nonnulla exempla suadent, inter quae illud est ex fragmento epitomes rerum gestarum S. Athanasii:

ΤΟΤΕ ΔΥΛΟ ΕΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝ

ΤΕ. Sermo ibi fit de Georgio Cappadoce invasore Alexandrinae Sedis. Primum describit Auctor Georgii ingressum in **ΡΑΚΟΤΕ**, in urbem scilicet Alexandrinam, & calamitatem ab eo partam ecclesiae, deinde citata verba subiungit; quae si cum aureis magni Athanasii scriptis de ea irruptione contuleris, vix dubito quin ea sic reddere velis: *Tunc* (Georgius urbem Alexandrinam ecclesiam) *diripuit* ἡρπάξε *quaqua-*

versum circumiens. Itaque **ἡΡΕΤΕΥΑΛΟ**, *qui auferunt, tollunt, detrahunt, perdunt, iacturamve pariunt*, dicti a me sunt *detra-ctores*. Quicquid horum feligas, ab orationis scopo non aberrabis.

(8) **ΣΙΝ**

(8) **ΕΙΤΗ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ**
ΤΕΤΡΕΝΝΗΝ ΕΙΤ ΤΕΤΡΕΝΝΗΝ ΕΙΤ ΤΕΤΡΕΝΝΗΝ
ΤΕ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ ΤΗΝ .

Eo uno simplici-
 consilio adducta verba a muliere nostra
 prolata fuisse videntur , ut praesentissi-
 mum , fidissimumque testimonium , & indi-
 citum essent interioris fidei , qua divinitus
 illustrata miraculum , uti S. Coluthus osten-
 derat , certissime eventurum credebat .
 Atque ob hanc plane causam Christianae
 fidei gloriam , illiusque doctrinae lucem
 a maioribus suis , eorumque magisterio
 in se quasi hereditario iure una cum ge-
 neris claritate derivatam commemorat .
 Nam & S. *Macrina* magni Basilii , & Nysseni
 Gregorii soror sub extremam vitae suae
 horam *eo sibi sine proposito , ut gratias age-*
ret Deo , non dubitavit parentum maio-
 rumque suorum *nobilitatem* , sed *fidem* in
 primis , & certamina pro Christi confes-
 sione suscepta accurata narratione , eodem
 praesente , & admirante Nysseno , referre .
 Licuit ita nobili , fidelique matronae
 acmu-

aemulari sanctissimam Gregorij Nazianzeni matrem, quae sub initium epigrammatis CVII. apud cl. Murator. Anecdotor. G.L. a filio compositi sic cecinisse inducitur: *Πῶς ἑρπύλλης γάρβαν.* *E radice pia sum orta,* ut dicitis, factisque suis fidem, & auctoritatem omnem, quae ad rem praesentem maxime necessaria erat, facilius conciliare posset.

(9) **Πρῆραυ** . Suspiciari quis forte poterit de mendo vocis , ni eam Sahidarum more sic scribi , ac pronunciari sole-
re putet , **πῆ-ραυ** pro Memphitica
πῆ-ραυ . Atque haec quidem a Graeca *πῆρος* , sive *πῆδος* , sublato per *aphaeresin* π , aperte deducta videntur ; idem-
que proinde in utraque lingua sonant
δ *πῆρος* , *πῆδος* , & **πῆ-ραυ** , *mitis* ,
& *mansuetus* . Psalmi xxiv. alias xxv. v. 9.
Marth. vi. 5 , & c. xi. v. 29. *mitis* . *Πῆρος*
verò apud Hesychium in malam etiam par-
tem usurpari posse intelligo . Nam & *ἡσυχον*
exprimit , quod est *ἀπραγμὸν* , *otiosus* nem-
Tom. IV. I pc ,

pe, & *iners*. Quare si **ρᾶ-ραυ** nostrum pro **ρᾶ-ραυ** *ἡσυχᾶ* accipiat, orationis sensus, postulabit, ut hoc in loco **ρᾶ-ραυ** vertatur *otiosa*. Sed

nomen istud ortum arbitror a **ραυ**, *gaudium*, graece *χαρὰ* in Hefychii lexico, *ἡδονή*, *ἀγαλλίωσις*, *voluptas*, *exsultatio*.

Ραυε dicunt Thebanenses tum in sequentibus huius miraculi reliquiis, tum in alio etiam Borgiano fragmento historiarum de rebus gestis Sancti Athanasii pag. 02 74. dilacerati cod., ubi epitomes auctor exemplum daturus epistolae *Ioviani* (**Ιουλιανός**) Imperatoris ad magnum ipsum Athanasium missae: **αὐτῷ**, inquit, **ἀπεγράψα Ἀθανασίου** **ποτεπιστολὴν ἐς μερὲς πᾶντον** **πρὸς τὸν** **ἐν** **ραυε** **ἐν** **πρὸς τὸν** **πρὸς τὸν** **πρὸς τὸν** (leg. **πρὸς τὸν** **πρὸς τὸν**) & *misi epistolam plenam consolationis*

his ad gaudium , seu voluptatem , & exultationem christianorum . Itaque **παρ-παυ** recte , mea quidem sententia , redditur : voluptati dedita , idest *voluptuosa* .

(10) **ΕΙΩΡΗ ΠΗΓΗ ΕΠΕΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥΘΟΣ ΕΗ ΤΕΠΡΟΦΟΡΑ Η ΠΕΥΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΕΗ ΗΡΩΣΕ ΗΤΑΝ ΠΕΥΧΩ ΠΟΡΟΥ ΕΙ ΠΕΣΤΑΥΡΟΣ .**

Singulare id est iurisiurandi genus , cuius nullum ante id temporis exemplum in ecclesiasticis monumentis me legisse memini . Per *tria* matrona nostra iurat : per *S. Coluthum* , per *oblationem christianorum* , & per *passionem Christi sui in cruce* susceptam .

Mitto dicere de *S. Colutho* , de quo plura iam diximus , ut statim ad *oblationem* veniam . Hanc religiosa femina simplici nomi-

ne **προσφοραν ηνευχριστιανος** *oblationem christianorum* appellat , ne contra disciplinam arcani , a quibuscumque initiatis fidelibus integre custoditam , atque servatam , ageret , si forte eucharistici

sacramenti mysterium significantioribus vocibus enuntiasset . Haec disciplina vige-
bat adhuc saec. v. , eodemque ipso tem-
pore , quo Sozomenus librum viii. H. Eccl.
scribebat . Ibi enim ad cap. 5. pulcherri-
mum de eo ritu testimonium habes . Hinc
intelligere fas est , cur Aegyptia nostra sa-
cro sanctum corporis & sanguinis Domini
sacrificium pro illius aetatis more simpli-
citer appellaverit *oblationem christianorum* ;
eamdemque appellationis simplicitatem re-
tinuerit , fideliterque servarit huius mi-
raculi scriptor . Quodque peculiari obser-
vatione dignum nemo non arbitrabitur, vo-
cabulo usa est , apud fideles cuiuscumque
ordinis in Thebaide vulgatissimo , ibique
antequam sub nomine SS. Basilii , Grego-
rii , & Cyrilli liturgiae in Aegypti eccle-
siis ad aram recitarentur , iam inde ab aevo
S. Marci evangelistae passim recepto , quasi
unico , & ad tanti mysterii celebrationem
significandam primitus instituto . Ἀναφορά
titulus est liturgiae S. Basilii , cui princi-
pem locum inter ceteras Copti concedunt.

Qua

Qua de re plura dabit doctissimus Renaud. in commentariis ad eandem Copt. liturg. At in Thebaide, qua aetate huiusmodi iurisiurandi formula & audita, & scripta est, christiani sacrificii celebratio singulari veluti nomine προσφορά dicebatur. Sic τὴν τῆς ἁγίας προσφορᾶς ἡσυχίαν sanctae oblationis silentium in S. Isaac discipulo S. Ab. Apollinis : ὑπὸ τῆς ἁγίας προσφορᾶς ἀ sanctae oblatione illuminatos : προσφορὰν τῆς Ἀββᾶ Παμβῶ oblationem Abbatis Pambo, ad quam venit S. Macarius Aegyptius; presbyterum τὴν ἁγίαν προσφορὰν missam celebrantem S. Abbati Marco : ἐγένετο προσφορὰ oblationem celebratam in monte S. Antonii laudant monumentum. Eccl. Gr. apud Coteler. To.I. p.507. 508. 526. 340. 571. & 664. Ibidemque pag.560. Abbas Matoes, & frater eius, licet iam ordinati presbyteri, ambo mortui commemorantur, μὴ ἐγγίσαντες τῷ θυσιαστηρίῳ ἵνα κεν τῇ ποιῆσαι προσφορὰν cum numquam altari appropinquassent ad consecrandam oblationem. Palladius quoque in H. L. cap.40. meminit Aegyptii presbyteri, qui

προσφορὰν celebrari vetuit pro duabus monialibus, quae sua sibi sponte necem intulerant. Eidemque voci responderet indictio, ut ego opinor, a diacono facta proxime ante praefationem, sive *magnae actionis initium*: **προσφέρειν: προσφέρειν: προσφέρειν κατὰ τὸν τρόπον**: quemadmodum legimus non in una modo, quae dicitur S. Basilii, sed & in duabus reliquis liturgiis, quarum altera sub S. Gregorii, altera S. Cyrilli, sive S. evangelistae Marci nomine ex Copticis typis collegii apostolici de propag. fide Romae prodierunt. Et utinam earum saltem mss. exempla, quae antiquissima sunt, in Renaudotii manus aliquando venissent! Quae vero res per hoc nomen *προσφορὰν* demonstratur, verum est, & reale sacrificium corporis & sanguinis Domini. Habes in liturgia Gr. Alexand. S. Basilii *πνευματικὴν ταύτην, ἢ ἀναιμάκτον θυσίαν*, *spirituale hoc & incruentum sacrificium*: in Copt. **ἁγία θάι εἰς τὸ ἄλλο δὲ ἐν δόξῃ**
sacri-

sacrificium quod est sine sanguine. In liturg. pariter Gr. Alexand. S. Marei, quam Renaudotius *insignem ecclesiasticae antiquitatis monumentum* appellat, προσφέρωμεν, dicitur, τὴν λογικὴν καὶ ἀναιμάκτον λατρείαν ταύτην: Copt. **ἔπαι ψωτοψωτοψαι ἡλογικον: πεε παι ψεεσι πατσκοψ**: ἢν προσφέρει πάντα τὰ ἔδνη, *offerimus rationabilem, & incruentam latriam, seu oblationem hanc, quam offerunt tibi, Domine, omnes gentes*. Habes & in hac oblatione divini operis ineffabile sacramentum, quo panis, & vini elementa in corpus ipsum & sanguinem Christi Domini κατ' ἐσίαν verissime transmutantur: προσφέρωμεν...., aiunt Aegypti fideles, δέόμεθα, καὶ ὡς καλεῖσθαι σε... ἐνδοξία τῆς σῆς ἀγαθότητος εἰλθεῖν τὸ πνεῦμα σὺ ἅγιον... in anaphora Sancti Basilii apud Renaudot. (Copt. **εὔρε πεκπῆ εὔοταβ ἰ...**) καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τέτον γίνεταί εἰς τὸ ἅγιον σῶμα, *offerimus.... rogamus, & deprecamur te... & adoramus te cum beneplacito*

cito bonitatis tuae , ut veniat Spiritus tuus sanctus & faciat panem quidem istum fieri corpus sanctum ipse (populo iuxta Copticum ritum interclamante **†ⲛⲁⲉⲧ** credo) Domini Dei , & salvatoris nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum , & vitam aeternam ex illo participantibus . Populus : Amen . Et calicem hunc pretiosum sanguinem novi testamenti ipse (populo & heic adclamante credo) Domini Dei , & salvatoris nostri Iesu Christi ... , populus : Amen . Quamobrem ad sacram communionem tum ante, tum in ipsa *mysteriorum* distributione sacerdoti solemnem confessionis formulam proferenti : Σῶμα ἁγίον , καὶ αἷμα τίμιον , ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ . Ἀμήν . Corpus sanctum , & sanguis pretiosus , verus Iesu Christi filii Dei . Amen . Respondet populus : Ἀμήν , Amen : & iterum eandem ipsam fidei confessionem geminanti , populus adclamat : Amen . Atque eam primam, ὁμολογίαν confessionem apud Coptos notas habere primaevae antiquitatis iure asseruit

ruit Renaudot. laudato comment. in Copt.
liturgiam S. Basilii. Porro secundum hanc
publicam fidei formulam, ὡς παρίδωκεν
ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, *quemadmodum credit*
ecclesia catholica, Aegyptii monachi in *Sceſi*
versantes orthodoxum hocce, ac divinissi-
mum dogma de conversa elementorum
substantia in substantiam corporis, & san-
guinis Christi salvatoris, deque reali ipsius
praesentia in altaris sacramento se con-
stantissime credere, ac profiteri testaban-
tur. Audiantur inter ceteros senes illi
duo, de quibus S. Arsenius Danieli Ab-
bati narravit. Eorum enim haec verba
sunt Tom. I. Monum. Eccl. Gr. apud Co-
teler. pag. 422. Ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι αὐτὸς
ἄρτος, σῶμά ἐστι τῷ Χριστῷ, καὶ τὸ ποτήριον,
αὐτό ἐστι, τὸ αἷμα τῷ Χριστῷ, κατὰ ἀλήθειαν,
ὅ ἐστι (al. ἐκ) ἀντίτυπον. Nos credimus, quod
ipse panis corpus sit Christi, & calix, ipse sit
sanguis Christi, secundum veritatem, non se-
cundum figuram: ... ὁ ἄρτος, ὃν ἔπιν, ὅτι
τὸ σῶμά μου ἐστίν, οὗτος πιστεύομεν ὅτι κατὰ
ἀλήθειαν σῶμά ἐστι Χριστοῦ, de pane, de quo
dixit:

*dixit : corpus meum est : sic credimus , quod iuxta veritatem sit corpus Christi . Nec mirum cuiquam videri debet , si mulier cum oblatione , sive sacrificio christianorum coniunxit passionem a Christo sublatam in cruce . Nam ex πατρoπαράδοσιν a prima ipsa institutione ad nos usque traducta certum , constans , & ineluctabile est hoc fidei orthodoxae ἀξίωμα : eundem Christum esse & victimam & sacerdotem , qui seipsum semel in cruce pro totius mundi pretio, atque salute, *cruenta immolatione* per manus carnificum , Deo Patri hostiam obtulit , nunc autem *vera* quidem , sed *incruenta* , & *mystica immolatione* , per *spiritualem* , & *incorporeum gladium* , ut eum in orat. ἡ ἁγία ἑκκλησία ad Patrem, Copticae appellant , peracta , sub panis , & vini speciebus, sacerdotum, quos ipse instituit , ministerio , illud idem sacrificium in ara eucharistica aram crucis repraesentante offert , immolat , perficitque . Et ecce quid illa esset *oblatio christianorum* , per quam*

Aegy-

Aegyptia matrona iuravit . Quod si quis mihi memoret teterrimum exemplum, impii presbyteri Novatiani, qui miseris quibusque hominibus ad eucharisticam communionem accedentibus , ut narrat Euseb. lib.vi. H.E. cap.43. , eorum constri&is manibus, haec horrendum in modum insinuat : *Iura mihi per corpus, & sanguinem domini nostri Iesu Christi te numquam meas partes deserturum, nec ad Cornetium esse rediturum ;* intelligat is coram *solis initiatis*, & in eo loco, quo nemo gentilium admittebatur, huius etiam iuramenti formulam, ore quamvis sacrilego, a scelesto illo, furentique schismatis auctore fuisse pronunciatam .

Erit , qui paullo acrius in hanc nostram Aegyptiam feminam ob emissi iurisiurandi causas inquirendum putet . Mihi vero sine ulla difficultate persuasum sic est, christianam mulierem divinitus motam ad operam suam conferendam curationis prodigio , in eo fuisse discrimine positam, in quo , rebus omnibus spectatis , intellexerit Dei , & S. Coluthi gloriam postulare , ut
in

in publico conventu , ubi & mixti gentiles inveniri fortasse poterant , fidei , honestatis , & innocentiae suae famam , adiecta sacramenti religione , solemniter veluti ritu purgatam redderet , atque testatam .

(11) **ΠΧΘΕΙC** . *Dominus* . Raro , ut admonet La-Crozius in lexico Aegyptiaco-Latino , vox ista in Sahidica , sive Thebanensi dialecto , **ΠΘC** legitur , compendio scripta . In fragmento antiquissimo cap.xvi. & xvii. Isaiae Proph. **ΠΧΘΕΙC** cum ; gemina puncta supra se posita gerente semper repraesentatur . Sed nihil arcani in eo nomine per hanc scribendi rationem insinuat . Nam littera **χ** in omnibus omnino vocibus binis hisce punctis distincta effingitur , quod fieri nusquam vidi in aliis pluribus Borgianis fragmentis a me antea indicatis . In hoc tamen nostro , praecedente alia vocali , **χ** , habet duo illa puncta superne depicta ; praeterquam in **ΠΧΘΕΙC** , aliisque paucis vocabulis . In
com-

communiMemphitarum dialecto **ΠΧΘΕΙC** per notam compendiarium perpetuo scribitur **ΠΘC** ; & ab *Aegyptiis hodiernis* , eodem admonente La-Crozio , *Ibscheus* effertur . Quod cur fiat , nisi corruptae pronunciationis causa , ego prorsus ignoro .

(12) **ΑΥΩ ΗΤΕΙΘ ΑCΧΙ ΗΤΕCΗ
ΕΡΩΤΕ ΑCΕΕΘ ΗΒΑΛ ΕΠΡΩΕΕ.**

Manichaeorum secta in Aegypto grassabatur . Hi vere impii , & nefarii homines , ut nuptias , & generationem prolis tamquam opus diaboli averfabantur , sic & lac alimentum prolis averfari debebant . A *lacte* profecto , teste magno Augustino in lib. de haer. abhorrebant . At vero Deus , cuius sapientia ubique mirabilis est , ut ostenderet creaturae suae , quam fecerat , bonitatem , & christianos homines ab ea etiam erroris impietate arceret , in huius prodigiosae curationis opere *lac* adhiberi fortasse voluit . Ceterum non lac expresso ubere fluens pia matrona in oculos caeci instillavit , sed volae suae cavo ,
aut

aut etiam vasculo, quantum sat erat, modeste exceptum uni, & alteri oculorum. admovendo infudit; eoque pacto totam eorum extimam orbitam madefecit; sic enim oculos lacte *implevisse* dicitur.

Λεε idem ac **λεε** aliquando respondet Græco *εἰραίν*, quod non modo *aquam haurire*, sed & *basiam infundere* sonat.

Αλεε proinde hoc in loco aliud nihil significare potest, quam infusionem lactis in exteriores oculorum tunicas, quas caecus, utpote ex pertinaci morbo obse-ratas, ac motu vitali destitutas ante hanc horam discludere numquam potuerat. Dum vero lac infudit sic oravit, & dixit:

In nomine ἡγεῶν virtutis (sive virtutum) S. Coluthi veri medici; invocationem ex regula fidei δυνάμει scilicet, ut aiunt Theologi, virtualiter referens in Deum, quem uti supremum, & absolutum expectati miraculi auctorem intuebatur. Hinc fit, cur supra adverbium ἡγεῶν sc, eminens cerna-

cernatur picta figura CRUCIS , tamquam
singulare signum Christi crucifixi . Ira vero
demonstrat , quod quicquid in ea prima
actione haec bona mulier & gessit , & dixit ,
ad supremam SS. Triadis , & Christi cru-
cifixi virtutem integre , sancteque retulit .

(13) **ΩΥΤΕΥ ΔΕ ΑΥΟΤΩΝ ΕΛ-
ΛΟΥΤ ΕΥΧΑΙΛΕΟΣ ΧΕ ΤΗΝ
ΕΤΕΡΕ ΕΡΟΚ ΠΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥΤ
ΘΟΣ** . Quod **ΩΥΤΕΥ** est in Sahidarum
dialecō , **ΩΥΤΟΥΤΕΥ** dicitur in Mem-
phitica , & respondet Graeco *ευδώς* , *statim*
Iohan. v. 9. , & Marc. i. 10. 18. 30. 42.
Caecus itaque oculos, quos antea nec ape-
ruerat , nec ulla naturae vi aperire pote-
rat , statim ac mulier lac eis infudit ape-
ruit : eoque tam repēntino , ac inopinato
eventu commotus exclamavit : *credo tibi
sancte Coluthe* . Hinc intelligere licet ,
quod qui hoc tantum in loco se credere
S. Colutho testatur , convictus felici auspi-
cio recuperandae lucis , antea aut nihil
aut

aut certe parum ei se credidisse demonstrat. Idque etiam valet ad ea confirmanda, quae de caeci incredulitate in *supplemento* coniecimus.

(14) **ΕΙΣΘΗΝΤΕ ΔΙΝΑΤ ΕΒΟΛ**
ΝΟΥΚΟΥΙ ΠΕΙΡΕΞ. Recte observat La-
 Crozius **ΝΑΤ** coniunctum cum **ΕΒΟΛ**,
ΝΑΤΕΒΟΛ ut plurimum in communi
 Aegypt. lingua *significare receptionem visus*
amissi. Hoc idem accidit in Thabenensi.
 Non totam quidem, neque perfecte vim di-
 scernendi obiecta caecus noster receperat.
 Sed de eo, qui videndi, discernendique
 potentiam extinctam habebat, si deinde,
 divina agente dextera, videat, & quae vi-
 det aliquantulum saltem discernat, recte
 dicitur recuperasse visum amissum, quem
 admodum Marci cap. VIII. vers. 24. & 25.
ΕΤΑΥΝΑΤ ΕΒΟΛ de caeco dicitur,
 qui primo ita visum receperat, ut res *con-*
fuso tantum videret, & iterum de eodem
 ipso, qui perfecte sanatus omnia dein-
 de

de clare , & distincte videbat , dicitur
αϥηατ εβδολ . In priori enim loco
 v. 24. Coptus exacte respondet Graeco
αναβλέψας ab *αναβλέπω* , quod *visum reci-*
pere sonat , in posteriori vero v. 25. pro
ἐποίησεν ... *αναβλέψαι* , habet simpliciter.
αϥηατ εβδολ *ἀνέβλεψε* . Quam le-
 ctionem miror cur Millius in nov. Test.
 Oxon. edit. pag. 109. sub not. variantis (d)
 inobservatam reliquerit , qui mox ad
 not. (f) pro *ἀνέβλεψε* laudat Coptum.

(15) **Αϥεεθ πεϥβαλ επεεεθ**
κοπ εηατ αττατ εμεουτ εβδολ
επεεετο . Ex his nonnemo fortassè
 putabit vim lactis *secundo* infusi concitasse
 totum hocce **εμεουτ** *aquarum* proflu-
 vium , unde ea omnis morbi species ,
 qua oculi caeci laborabant , sublata peni-
 tus , ac dissoluta e vestigio fuerit . Lac
 etiam comparabit cum *felle piscis* , quod
 a Tobia filio oculis Tobiae patris imposi-
 tum acres in eis dolores , quasi per horae
 Tom. IV. K dimi-

dimidiae spatium excivit, atque ita divulsa a *cornea* pellicula ab albugine inducta, ei visum protinus restituit. Sic is putet, & sic demum quomodocumque velit compareret inter se utriusque collyrii vires, dummodo prodigium in una & altera sanatione agnoscat, illudque saltem repetatum a superna revelatione pharmaci, tum a celeritate curationis, quae tam brevi tempore perfici a tarda natura non poterat. Nam in ea, quae cap. XI. v. 13. & 14. in *Θιοπρίυοτφ* Tobiae lib. legitur, praeter Scripturae verba, quibus satis clare miraculum exprimitur, causae illae duae tam efficaces visae sunt viro summo, & insigni Theologo Guillelmo Estio, ut opus sanationis, non naturae, sed divinae omnipotentiae molimini adscribi oportere demonstrent. At ego non tam facile concesserim aut caecum nostrum Aegyptium eodem; quo Tobias, *albuginis* morbo in oculis laborasse, aut lac muliebri eadem, quam fel *lucii*, *callionymi*, *scilluri*, five alterius cuiusvis piscis, in hoc, quo de
agi-

agimus, ὀφθαλμίας genere, *naturalem* habuisse virtutem. Caecitas viri Aegyptii orta videtur ex morbo, qui vel in nervo optico, vel in musculis motoris, vel in pupilla, aut certe in vitiatis humoribus situs esset. De lacte vero id unum lego apud Hippocratem sect. v. pag. 636: πρὸς ἄρρημον αἰθέρα δάκρυον γάλα γυναικῶν μίξας χρῶν, *ad albuginem, populi lacrima cum muliebri lacte mixta utero*. Finge iam tu morbum nudum λευκῶμα fuisse, tam ne levis, & ineptus eris, ut vel iterata huius *lactis* aspersione, quasi naturali remedio, eum statim solvi, & evanescere potuisse conicias? Sed heic non de *leucmate*, sed de ὀφθαλμίᾳ agitur saltem ex vitiatis humoribus nata, quam certe lac mulieris semel & iterum oculis caeci adspersum tam brevi tempore tollere nullo modo poterat. Nec, si materies aliqua in sanationum miraculis adhibita legatur, colligendum statim est, eam vi sua morbum naturaliter depulisse. Vide cap. ix. evang. Iohannis. Luto Christus dominus linivit oculos caeci

K 2 nati,

nati, eique iussit ut illos sibi ablueret in natatoria Siloë. Iussa fecit, & visum perfectissime confestim recepit. Et tamen quid potuit in hoc tam insigni miraculo *lutum*, nisi cum occaecare, qui caecus non esset? Exemplum si modo quaeras de pharmaco divinitus revelato, sed naturaliter, quoties morbus rediret, sanante, accipe sis ex miraculis S. Stephani protomartyris, quae narrat S. Augustinus lib. xxii. de Div. Dei c.8. num. 14. Verum & inde intelliges, *lac a S. Colutho* revelatum, non eius generis fuisse *collyrium*, ut vim naturalem haberet restituendi lumina caeco.

(16) **ENICA** **LEN** **NAI**. Similis formae litterae **N** & **N** causam praebuere amanuensi, ut **NAI** fortasse scriberet pro **NAI**: *in hanc* scilicet *partem*, & *illam*; quod est in versione nostra *huc*, *illuc*. Memphitae dixissent: **È** **LEN****AI** **NE****LE** **LEN****AI**. At noster iste Tebannensium more **ENICA** adhi-

adhibuit pro **ἐ** **αἰναι**. Ubi tamen **παι** retinendum putaveris, veritas necesse est: *hinc & hinc*.

(17) **Αἰεῖωρ**. Si **ιορρ**, ut La Croz. ex Kircher. refert, *pupillam oculi* exprimit, vix dubitatem quin **ιωρ** in hac nostra voce **αἰεῖωρ** mutato **ο** in **αι**, & neglecta aspirata **ρ**, quemadmodum apud Tebannen. saepissime fieri novimus, idem prorsus significare vellet. Tum vero **αἰεῖωρ** sic reddi postulare: *Vere mihi venit pupilla oculi bene*; indicaretque vetus oculi vitium inhaesisse pupillae. At huius vocabuli originem repetendam arbitror vel ab Hebraico **רָאָה** *or*, vel a Graeco **ὄρα**, ut proinde aliud nihil sonet, quam *venit mihi lux*, sive *visio ipsa bene*: unde & **αἰεῖωρ** pro simplici *video* in versione nostra accepimus.

(18) **Ἀσφραγίσε ἐπεσώμα
τήρευν πέσειβε εἰς πρην**
K 3 **ἐπεσ**

ἐπερχὲς ἐν περθεῖν ἐπεσταν

ρος . Hinc certe vides religionem , & fidem huius nostrae praestantissimae feminae , quae non a *lactis* materie , teu quodam naturali collyrio , sed a superna potestate nominis , & crucis Christi vim omnem sanandi repetebat . Huc spectat signum sacrosanctum Dominicae passionis , quo integra corporis sui membra , & ubera ipsa , interea dum omnipotentissimum Christi Salvatoris nomen invocaret , pia , castaque mente consignavit . Ac ne quis novum putet , quod mox de Thebea muliere audivimus ; simile quiddam iam inde ab Apostolicis temporibus factum legimus a nobilissima virgine Corinthiaca . Haec enim , immanis , & turpissimi iudicis iussu , in *prostibulum* missa , instructa deinde , & animata a probo adolescente *Magistriano* , ὅλην ἑαυτὴν σφραγίσασα τῷ μνηρίῳ σωθεῖν , *quum se totam signo crucis obsignasset* , egressa ex illo loco omnino incorrupta , & *impolluta* , servata est Christi gratia ,

tia , & caussa adolescentis , qui eam sanguine suo liberavit a turpi vitio , quique die sequenti obiectus bestiis *martyr* occubuit . Ita Palladius c. 149. H. L. ex antiquissimo libro Hippolyti τὸ γνωρίμει τῶν Ἀποστόλων , qui fuit , ut ille scribit , *familiaris Apostolorum* . Ceterum curationum miracula , quae in ecclesia catholica per *signum sanctae Crucis* facta iam fuerant , quaeque suo adhuc aevo fieri Aegyptia nostra cognoverat , splendidissima erant , & per ora fidelium ubique vulgata . De S. *Macrina* ab horribili tumore per τὴν ἀγίαν σφραγίδα *sanctum signum* repente , perfecteque in Ponto Asiae minoris civitate curata , narrat in eius vita S. Gregorius Nyssenus . De *Innocentia* matrona religiosissima ex *primariis Carthaginis civitatis* in Africa , a cancro *signo crucis Christi* confestim sanata , testis est locupletissimus Augustinus lib. xxii. cap. 8. de Civ. Dei . Quid , quod tota Aegyptus , & Thebais in primis veluti princeps , & praeclarissimum istiusmodi prodigiorum theatrum merito dici , & haberi poterat ?

In actis & vita S. Antonii a magno Athanasio scripta vix quicquam tam alte extollitur, & commendatur, quam salutiferae, & vivificae crucis Christi signaculum. Si Monachi illi, viri sanctissimi, miraculorum gratia donati morbos passim curabant inunctis oleo laesis aegrotantium corporum membris, ea nonnisi signo sanctae crucis consignare solebant. Neque id solum; sed & cum signo crucis semper aut *expresse*, aut *tacite* non unius tantum Christi, verum etiam totius SS. Trinitatis invocationem eos coniunxisse arbitror. Haec enim, ut ego & credo, & sentio, simul cum forma sancti baptismatis ab exordio ecclesiae & nata, & propagata est. Cui statuendae rei, si cetera deessent, unum sat esse posset *Fragmentum Aegyptiacum* miraculorum S. Macarii ex antiquissimis rudibus in Thebaide erutum, &, ut notae omnes *palaeographicae* indicare videntur, a synchrono scriptore exaratum. In eo enim de viro illo admirabili, quem, si Alexandrinus is erat, obiisse tradunt

an.

an. 402. haec legimus ἀνάδοτα : ἡ τέ-
ρεϋ† ἐράλειη ἡβι πρᾶγιος
ἀπα παπесνητ ἀϥτορς ἐπῶ
σαια ἡβησαια ἡπερϥωῶ
ἐλεος χε ρε πρᾶ ἐπειωτ
ἐπ πϥηρε ἐπ πεπῶ ετοταβ.

*Quum signum efformaret S. Abba pater fra-
trum, (hoc eum nomine Scetenses monachi
appellabant,) unxit (oleo) corpus Besamo-
nis (aegroti), sic dicens: In nomine Patris,
& Filii, & Spiritus Sancti.*

(19) **Ζε πρᾶ ἐπποττε ἐπ
πρᾶγιος Κολοτθος.** Iam pia
mulier corpus suum omne, & mammas,
in Christi nomine pet signum crucis, ut
mox audivimus, consignaverat, quum ad
lac caeci oculis *tertio* infundendum acces-
sit. Idque illa fecit magna certe fide,
atque spe *invocans nomen Dei, & Sancti Co-
luthi*. Ex hoc vero ritu hodierni hagioma-
chi, dum aequi esse velint, & sana ratione
utantur, facile intelligere poterunt non
modo

modo quam antiqua , sed & quam grata ,
 & accepta Deo sit invocatio Sanctorum ad
 ea , quorum indigemus , beneficia , & mu-
 nera consequenda . Dei nomen est , quod
 in Martyrum , aliorumque Sanctorum no-
 minibus *religiose* interpellandis , *principa-*
liter invocatur . Illud est *primarium* , *uni-*
tum , *summum* , & *necessarium* obiectum ,
 a quo incipit , atque progreditur ; quo
 demum tota refertur , & in quo tamquam
 in fine ultimo sistit , atque conquiescit
 mens , & intentio invocantis , fidei , spei ,
 & caritatis actibus animata . Ista vero secun-
 di veluti gradus , & ordinis , obiecta sunt
 invocationis , κατὰ χάριν , & σίχιν sic dicta
ex quadam scilicet *abusione vocis* , & *rela-*
tione , quatenus per sanctorum *interventum* ,
 & *mediationem* interpellantium preces referun-
 tur in Deum . In quo nihil est , quod de-
 trahat honori uni supremo Numini singu-
 lariter debito , quodque non maxime de-
 ceat summam maiestatem Excelsi , qui per
 Sanctos famulos suos , perque Martyres
 religionis suae testes , ac defensores invo-
 cantium

cantium vota ad gloriam suam exaudire dignatur . Sic & Sancti Coluthi nomen in hac ipsa invocatione nomini Omnipotentis subiicitur , ut eum locum teneat , quem tenet apud universorum Dominum intercessio simplicis mediatoris . Hanc fidei regulam probe norat illustris matrona ; & ideo exordium invocationis a *Christo* sumpsit , quippe qui *unus esset* mediator , per quem solum interventio S.Coluthi vim suam habere poterat . Haec ex publica Ecclesiae disciplina accidisse arbitror saeculo IV. etsi miraculi scriptionem , ut severiores critici in illius antiquitate approbanda non admodum difficiles essent , paullo liberius quam forte debebam , in tempora protraxerim saeculi V. Dallaeus fatetur quarto ipso saeculo morem invaluisse invocandi Sanctos ; quo cum etiam consentiunt *Strictures Anti-Bossuetianae* Alberti Zumfelde a Crusio editae ; sed morem hunc tribus prioribus saeculis ignotum contendit . At vero , ut cetera mittam , quae magnus Episcopus Bossuetus uberrime
pro-

protulit , vel haec una mulier e medio christianae Thebaidis Dallaei figmentum satis superque refellit . Nam ritum , quem in invocatione S. Martyris adhibuit , acceperat ab antiqua *fide* , atque *doctrina* , & ea quidem non a viventibus tantummodo genitoribus , qui praesentes miraculo aderant , sed a vetustioris aevi *maioribus* in familiam suam serosque nepotes propagata . Hi enim sunt , de quibus ante dixerat : *credo per fidem nobilitatis meae , & per doctrinam ἡν ἀειότε πατρὸν scilicet , maiorumque meorum .*

(20) **Ψ-ταεε ἡνεκβαλ ἡοτα κδοτι** . Cur caeco iam sanato , & qui oculos mire apertos gerebat , iusserit mulier , ut eos parumper clauderet , divinare nequeo . Fortasse id ita voluit , ut hoc etiam experimento spectatoribus demonstraret , *vim motricem* in libere aperiendis , claudendisque oculis (dum eam , uti suspicati sumus , amiserat) integram , peracto miraculo , revixisse .

(21) **Τεν**

(21) **ΤΕΣΘΙΛΕ ΝΕΥΓΕΝΗC ΝΕCΑ
ΤΑΧΡΗΥ ΕΙ ΠΙCΤΙC** . Is est fru-
ctus . & finis , ea est veri germanique miracu-
li nota , ut vel ad unius summi Dei cul-
tum , puramque Christi fidem exciter non
credentes , vel iam credentes in eadem fide
confirmet . Alterum hoc feliciter accidit
Thebanae mulieri , quae & heic utpote
claro sanguine nata *nobilis* appellatur , &
viso miraculo *in fide* Christi *confirmata est* .

(22) **ΨΗΛΕΥΗΛ** . Ex hoc deriva-
tum putó Latinorum *sensim* , quod & Ci-
cero aliquando adhibuit cum addito , *sen-
sim sine sensu* . De re enim dicitur , quae
ex arcana vi quadam intus agente quiete ,
occulteque succrescit , ut incrementi gradus
vix sensibus patefaciat . In eum vero mo-
dum *sensim* hoc in loco usurpatum desi-
gnat *exordium* prodigiosae sanationis a Deo
in vitiatis oculorum organis primitus ex-
citatum , & per illius deinceps extraordi-
nariae virtutis , & actionis continuatio-
nem quasi per gradus ad perfectam usque
pristi-

pristini luminis facultatem , & usum secreto , latenterque productum . Sed simul etiam *terminos* exprimit , unde metiri liceat momenta temporis , quibus Deo placuit opus suum admirabile exterius manifestare . Hinc **ⲙⲛⲉⲉⲙⲛⲉ** a **ⲙⲁⲉ** , vel **ⲙⲟⲉ** Memphitico , quod est *comminuere* , *attenuare* , **λεπτύνειν** , Copto-Arabes ad cap. xxx. If. v. 14. **ⲁⲉⲃⲏ ⲁⲉⲃⲏ** interpretantur *fragmenta* , ubi Graeci legunt **λεπτά** . Sicque **ⲁⲉⲃⲏ** *segmentum* , *pars* , & *portio* vertitur apud Golium , aliosque . Quapropter si in hac historia nostra , **ⲙⲛⲉⲉⲙⲛⲉ** , de temporis partibus usurpari constituas , facile conicies mulierem , quae sic loquitur , significare voluisse admirationis suae sensum ex quo viderat sanationem fuisse caeco *ad momenta* , sive *ad intervalla exigua* temporis divinitus impertitam . Et re quidem vera *duo* dici possunt *momenta* , quibus miraculum accidit ; alterum quando caecus ad primam lactis infusionem videre , sed *debiliter* , coepit ,

pit, alterum quando omnia clare, acriter, & perfecte vidit; quemadmodum in superioribus adnotationibus 15, 17, & 19 iam observavimus. Non audeo equidem miracula Christi, nec ea, quae in divinis Scripturis celebrantur, cum aliis quibusvis Sanctorum miraculis comparare: sed si quid luminis ex iis ad cetera cognoscenda haurire conceditur, exemplum caeci, quod paullo ante ex cap. VIII. evang. Marci commemoravimus, ad praesentis sanationis prodigium explicandum nonnihil conferre posse crediderim. *Exspuit Dominus in oculos caeci, sputo, ut cum Chrysologo serm. 176. loquar, vacuas oculorum replens lacunas, divino ore luciferam dans salivam; & imposuit illi manus.* Tum vero caecus luminis *auroram* primo recepit; *imperfecte* scilicet, & *confuse* res vidit, *homines* cernens *velut arbores ambulantes*: deinde iterum Christus *manus imposuit super oculos caeci*: & ille secunda hac vice statim *perfecte* vidit, *restitutus ita ut clare videret omnia*. Quaerenti vero cur Christus non subito,

bito , sed ex intervallo amissa lumina restituerit caeco , ad illustriorem , certiorumque miraculi demonstrationem id factum dicent veteres , novique evangeliorum interpretes , aut certe ad mensuram fidei , quae ab initio exigua , deinde ardentior in caeco evasit , suum ipsius sanationis opus Dominum exordiri , & mox perficere voluisse docebunt . Quid ni vero & simile quiddam in hulus nostri Aegyptiaci caeci curatione evenisse coniciam ? Neque enim id mihi nuper quasi novum in mentem venit . Eodem namque exemplo usus est saeculo VI. vertente Eustathius presbyter in vita S. Eutychii Patriarchae Constantinopolitani n.49. , ubi de miraculo agens exsiccati pueri ad pristinam valetudinem a viro sancto *ὡς κατὰ μικρὸν paulatim* , ut vertit Paepbrochius , restituti , *videmus* , inquit , *etiam Dominum nostrum arcano quodam consilio infirmos quosdam non statim sanasse* , caecos nempe duos , alterum Iohan. cap. IX. v.6. & 7. , alterum Marci c.VIII. , eorumque *sanitates* concludit *fuisse κατὰ μικρὸν paul-*

paullatim a Domino concessas ob eas causas, quas novit is, qui quod cuique utile sit, cognoscit.

(23) **ἡρέειν**. Dubium mihi suboritur de hae voce, num forte in mendo cubet. Nam **ἡρέειν** *domestici*, legi deberet. Tebannenses enim perinde atque Aegyptii ceteri *domum* appellant **ἡ**, quemadmodum legitur tum in hoc primo, tum etiam in miraculo II. **αυπε-πῆ**, & in alio *Borgiano* fragmento pag. **ψβ. ἐβὼλ ῥε πῆ ἡτέρεντρεν ῥαλ** a *doma* captivitatis suae. Suspicio ego tamen in **ἡ**, cui *lineola* (quae solet esse nota litterae deficientis in pronunciatione supplendae) superducta cernitur, **ι**, subindicari. At de re, quae a regula deflectit, nec ullo certo exemplo innititur, nihil statuere velim. Memphitae **περεῖν** perpetuo scribunt, Gr. **οἰκίακας**, **οἰκίαις**, **οἰκατάς** *domesticos*, quo nomine servos, administratos, & familiares intelligunt.

Tom. IV. L

gunt. Quare iidem ipsi, qui Matth. c. x. v. 36. dicuntur οἱ οἰκιακοὶ ὑπὲρ *domestici eius*, Micheae c. vii. v. 6. **וְהָיוּ עַבְדֵי** appellantur, omnes scilicet, qui ad domum, familiamque eius spectant. Sed & Act. c. x. v. 7. **δύο τῶν οἰκετῶν**, ut Graecus vocat *duos domesticos*, Coptus vertit **ἔβαν** *servos duos*. Origeni in lib. de Orat. n. 27. & 28. **δικέτης** est *servus emptus*, unde & Hesychio **ὁ αἰχμάλωτος, καὶ ὁ ἐν οἴκῳ ὢν**, *servus captivus, & quicumque domi est*. Tales erant ii, qui caecum nostrum ad martyrium S. Coluthi adduxerant, famuli scilicet, qui ei tamquam *domino* obsequentes praesto aderant, & quaecumque necessaria erant, ut paullo post diserte narratur, administrarunt.

(24) **Ἡ τεκνοῦς ἀγνὰ ἐπο-
νοεῖν ἔτι οὐαὲ εἰς οὐρανόν.**
Ad illustriorem miraculi ostensionem novum veluti argumentum a *lumine* ducitur, quod non diu tantum radiante sole, sed & ipsius *noctis* tempore cereis, atque lampadibus

padibus *in martyrio* S. Coluthi ardentibus, sanatus miro gaudio affectus inter domesticos, aliosque ibi versantes, absque ulla difficultate *vere, perfecteque* cernebat.

(25) **Ν-ΤΚ ΟΥΝΟΣ ΕΚΘΑ ΕΘΟΥ
ΠΝΟΥΤΕ ΑΠΡΑΓΙΟΣ ΚΟΛΟΥ**

ΘΟΥ ΧΕ . . . Advertant haec animo Hagiomachi, & desinant quasi superstitionem, & idololatricam calumniari invocationem, & cultum SS., qualem iam inde a priscis ecclesiae temporibus Romanae communionis fideles ubique terrarum servarunt, hodieque integerrime servant, Non S. Coluthus, cuius intercessio implorata fuerat, sed *Deus* S. Coluthi ille est, cui tamquam unico miraculi effectori tota demum laus, honor, gloria, & gratiarum actio tam laetis, ardentibusque clamoribus a caeco illuminato tribuitur: *Tu magnus es, tibi gloria, o Deus S. Coluthi*: verba erant iis similia, quibus ad praeclarissimi miraculi spectaculum, Augustino ipso praesente, tota personabat Hipponensis ecclesia: *Deo*

L 2

gra

gratias , Christo laudes ; qua de re vid. serm.323. n.4. To.v. Norat ex publica christianorum doctrina gratus ille homo , qui iam sanatus fuerat , quid a se cuperet S. Martyr Coluthus . Nam , ut ait idem S. Doctor Aug. cit. lib. de civ. Dei c. 10. SS. Martyres , qui haec miracula faciunt , nec laudes suas volunt esse sacra sua , sed totum quod veraciter laudantur , ad eius gloriam proficere in quo laudantur . Unde serm.319. n.7: Per conservum , inquit , beneficia sumamus , honorem , & gloriam Domino demus .

(26) **ΝΘΕ ἡΤΑΞΑΡΧΗ** . Genus est locutionis , quo simul & inveterata caecitas soluta , & pristini luminis perfecta recuperatio indicatur . Illudque comparandum puto cum eo , quod Isaias adhibet cap.1. v.26: Καὶ ὅπσις ἦσεν τὰς κριτὰς σε ὡς τὸ πρότερον , καὶ ὅν συμβέλει σε ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς , ubi ὡς τὸ πρότερον , & ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς , vulgatus noster recte vertit *sicut prius , sicut antiquitus* . Est enim **ἡΘΕ ἡΤΑΞΑΡΧΗ** idem cum Graeco illo ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς .
Raro

Raro in Psalmis, & N. T. Copt. mihi ea locutio occurrit. Nam pro ἀπ' ἀρχῆς Coptitae frequentissime scribunt ἡγορν, ἰσxen ἡγορν, & ἰσxen θης, quamquam γορν quandoque etiam ἀρχαον *antiquum* sonat. Tantum Iohan. cap. VIII. v. 25. ἡτάρχη, Gr. ἀρχὴν, *principium*, & ἀπ' ἀρχῆς, iuxta immortalis Mazochii interpretationem Tom. II. *Spicilegii*, itemque ep. II. S. Petri c. III. v. 4: ἰσxen τάρχη ἀπὸ κτίσεως: ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, *ab initio creationis*, legitur.

(27) Ζεὲ πιαρτηριον. *Martyrium* proprie, & ex primigenia institutione sua locum designat, ubi vel integrum corpus, vel reliquiae SS. Martyrum reconditae asservabantur. Eo vocabulo uti coeperunt Eusebius in primis, alique ecclesiasticarum rerum scriptores post redditam pacem ecclesiae, sub magni Constantini imperio, quo tempore ad Martyrum sepulcra aedes sacras ubique terrarum eri-

gere christianis populis licuit . De ceteris , quae huc spectant , vide magnum Card. *Baronium* in not. ad *Martyrol. Rom.* die 26. iulii , & 5. aug. Ad eum enim nos mittit *Ruinartius* ipse in Act. SS. Theodoti , & VII. Virg. , cui addeſis cl. Praefulis *Stephani Borgiae* libr. *de Vaticana confessione B. Petri* pag. 35. & alibi . In Aegypto viri , mulieresque fideles consueverant sanctorum martyrum corpora linteis involuta , & in lectis reposita honoris causa asservare domi . Quem ego morem ad tempora persecutionis Diocletiani , & Maximiani referri oportere tradiderim . Sed eam tam indecori moris licentiam aegerrime ferebat magnus Abbas *Antonius* , qui , teste *Athanasio* in eius vita n. 90. *Plerumque rogat Episcopos , ut ea de re populos moneant : similiterque laicos pudore afficiebat , mulieresque obiurgabat . Et n. 91. sub vitae suae finem alloquens discipulos , scitis , aiebat , quantum eos saepe obiurgavi , qui haec agerent , praecipique , ut ei consuetudini finem facerent . Nulla tamen causa est ,*
cur

cur ego credam eamdem consuetudinem in *Thebaide* viguisse . Eam enim Antonius in unam praefecturam proprie dictam Aegypti irrepsisse agnoverat , & improba-
 verat . Certe quidem *S. Coluthi μαρτύριον* *martyrium* , in quo illius sacrum corpus proculdubio honorabatur , in agro Anti-
 noopolitano celeberrimum erat, antequam eo *Palladius* pergeret . *Palladius* autem an-
 circiter CCCXCII. Antinópolisi versabatur ,
 eiusdemque martyrii idem ipse mentionem facit c.89. p.146. H. Lausiacae Gr. editae a Iohanne Meursio , & cap.139. tom.XIII. Bibl.PP. a La de-Bigne p.1041. Haec igno-
 ravit auctor Synaxarii Coptici , qui pro-
 pterea *Coluthum a parentibus linteis involu-
 tum , & optimo loco repositum* simpliciter narrat , nihilque de illius certo sepulcro ,
 atque *martyrio* indicare novit . Verum an-
 tequam finem facio , castigandam arbitror oscitantiam , atque licentiam *Elmacini* , qui lib.III. H. Sarac. ad an. Heg. CCCLXXXIII. ,
 Chr. DCCCCLXXXIII. de *Adaduddaula* Rege Mahummetano scribit , *translatus e sepulcro*
 L 4 suo ,

فدفن بمشهد أمير *Cusam* suo , Bagdado , *sepultus est in loco martyrii* , ut
 vertit Erpenius, (*Imperatoris fidelium*) *Alis*
F. Abutalibis . Nam etsi Mahummedani ea
 voce impie abusi sint ad sepulcrum Califa-
 rum suorum indicandum , Christiano ta-
 men scriptori simili vocabulo ad Mahumme-
 tanorum exemplum uti non licuit . Sed El-
 macinus ea de caussa excusari fortasse me-
 retur , quod sacrae martyrum aedes multo
 ante XI. saeculi tempora *martyria* appellari
 desierint . Eas profecto كنيسة *ecclesiae*
 nomine perpetuo designat . Unde & Σω-
 τήριον μαρτύριον , *Salvatoris martyrium* , Hie-
 rosolymis erectum , & ἀνάστασις etiam ab
 Eusebio dictum , quemadmodum & *mar-*
tyrium Bethlebemiticum ab eodem Eusebio
 nuncupatum , Elmacinus p. 28. كنيسة
 القيامة *templum* , sive *ecclesiam resurrectionis* :
 & بيت لحم كنيسة *Bethlehem tem-*
plum vocat ; adeo *martyrii* vocabulum El-
 macini aevo antiquatum , quoties de tem-
 plis , aedibusque sacris ageretur , ex Ara-
 bum

bum praesertim scriptorum usu, memoriaque ipsa exciderat.

(28) **Πρωτος δε ... ηταχυων
ετι ενπεθοον ετευχριων .**

Vir iste maritus est nobilis feminae, cui, viso miraculo, dolet se causam praebuisset mali uxori suae, dum eam ab initio avertere studuerat a lacte uberum suorum subministrando caeco, ob metum & periculum publicae irrisuionis, si forte expectatum prodigium non evenisset. **Μετες** Tebannenses dicunt pro Memphitico **μετι**, & **θοον** pro **εθρον**, vel **εθων** ab **εθ**, sive **εων**, quo heic intelligitur molestia, offensio, agitatio, turbatio, & indignatio animi, honestissimae illi, & fidelissimae mulieri parta. Itaque errorem suum aperta confessione declarans veniam petit a S. Colutho.

(29) **Νειοτε εων ητευχριων
με εν πεσνη εν πεσρωμε
αυει ετραυε .** Memphitac **νιουτ**
pro

pro Tebannensi **ΠΕΙΘΥΤΕ** dixissent. Eo nomine, ut iam observavimus, non uni γονεῖς, sed *maiores* etiam πρόγονοι a Graecis sic dicti, significantur. Nam ἀπὸ πρόγονων II. ad Timoth. cap. 1. vers. 3: **ΙΣΧΕΙΝ ΘΗ ΠΙΘΥ**† vertunt Coptitae.

Imo & *consanguinei* quicumque apud Aegyptios haud aliter, atque *parentes* apud Latinos, quandoque intelliguntur. Sed hoc in loco genitores ipsos *patrem* scilicet, & *matrem* huius nostrae praeclarae mulieris designari omni procul dubio existimarim. Ita Luc. VIII. v. 56. **ΠΕΙΘΥ**† *parentes*

illius iidem sunt ac ΦΙΛΩΤΗΤΑΛΟΥ, *pater puellae*, quam omnipotentia Christi a mortuis excitavit ad vitam, & **ΠΕΛΤΕΚΑΛΑ**† *ipsius mater* v. 5 t., diserte commemorati. **ΠΕΚΗΝ**† vero Memphitis **ΠΙΣΗΝΟΥ**†, *fratres* ex iisdem genitoribus nati proprie intelliguntur: iisdemque respondent nomina **ΤΕΝΚΩΝΕ**†, & **ΤΕΝ-ΩΕΡΕ**†,

μεμπε, Memphit. **τεν-κυνη**, &
τεν-μερι *soror nostra, filia nostra*, qui-
 bus eam & fratres, & pater, materque
 appellant, laetique celebrant, & honorant.

Νερωεε *illius scilicet homines*, com-
 muni lingua **νικ-ρωεε**, *servi* sunt

honestiores; quo sensu *hominem* non Itali
 modo, sed & Latini, quorum omnium
 princeps est Tullius Or. *pro Quint.* acci-
 piunt. Sic & Actor. x. v. 7. **ἐβωκ ἂ**

ἡτάς περ ὁταετοὶ ἡερεν
ἡνι ἐβωλ ὅεν ἡνεθεενη ἐρος

servi duo Cornelii centurionis, & miles
pius ex iis, qui adhaerebant ei. At iidem
 ipsi **νιρωεε** *ἀνδρες* à Cornelio missi v. 17.
 appellantur.

(30) **Ω** **τενμεπε**. *O filia nostra,*

Graeci adverbium ω spiritu leni, & accen-
 tu circumflexo notant, ὦ. Ad huius for-
 mam accedit figura acentus, quam exhi-
 bent fragmenta duo, alterum monastica-
 rum

rum admonitionum ad fratres , alterum miraculorum S. Macarii . Copti recentiores in mss. editisque codicibus simplici lineola distinguunt ω . In nostro vero archetypo fragmento ineuntis saec. V. , aut IV. vergentis non circumflexum Graecorum ~ , neque recentium Coptorum lineolam ` , sed alterum veluti ω , Ω *mega* , exiguae formae supra se pictum refert . De ceteris nihil est, quod moneam . Nemo enim non intelligit ea , quae sequuntur, dicta esse parentum ad filiam .

(31) **Τοτεντρέραι** . Iis, quae diximus de **πέραι** ad *not. 9.* addeſis ex fragmento alio Borgiano complectente asceticos sermones aequalis fere antiquitatis sententiam , quae pag. **πλ 81.** in haec verba concepta est **ατα ενδ 2ε οη ηρηεερος εν ο ηπέραι ηρη αργυ εντ εν με ηδωντ** . In ea enim, ni egometipse fallor, agitur *de quiete redante hominem mollem, & delicatum,*
cu-

cuius *animum voluptas ducit in illecebram, & amorem tentationis*. Verum hoc in loco **τοῦ ἐν τρεῶν** *comitatem* transtulimus, quod & orationis argumentum, & vox ipsa ex haecenus observatis huiusmodi interpretationem deponere videatur.

(32) **ὙΠΕΡΓΕΝΗΣ**. Ex Graeco *ὑπερεια* sic dicta apud Thebanos, *nobilitas* est, quae in S. Martyre *Colutho* celebratur. Huic adstipulatur vetus Coptorum traditio in eorum Synaxario posterorum memoriae commendata. Mihi tamen persuadere nulla ratione possum *generis claritatem* eam esse, quam fragmenti nostri scriptor per hanc vocem **ἐν τρεῶν** indigitare voluerit. Haec enim per illustria saecularis potentiae, & humanae virtutis facinora manifestatur. At *gloria nobilitatis*, de qua modo loquimur, a S. *Colutho* manifestata dicitur *per magnitudinem sanationum, & miraculorum*. Non alia igitur esse potest, quam quae propria est S. Martyris mortem pro Christo forti, invictoque

victoque animo perferentis . Huc spectat
locus ex cap. 12. orationis Constantini
 ad Sanctorum coetum *de martyribus* , iudi-
 ce Valesio , *elegantissimus* , ubi τὸ μάρτυρος ...
 ἡ τελευτὴ πλήρης ... τῆς μεγαλοψυχίας , καὶ
 ΕΥΤΕΝΕΙΑΣ , *martyris mors plena laudatur*
fortitudinis , & *generosae indolis* , quam alias
nobilitatis quis verteret , si verbum verbo
 (ruditer tamen) reddere vellet . Inde
 & *S. Blandina* inter martyres Lugdunenses
 celeberrima , licet *dominam temporalem* ,
 & ipsam pro fide Christi certantem habe-
 ret , tamquam ceterorum omnium divino-
 rum Athletarum μήτηρ εὐγενὴς *mater nobilis*
 in ep. Lugdun. , & Vien. eccl. apud Euse-
 bium lib.v. Hist. E. cap. 1. nuncupatur .
 Quamquam itaque ego credam Coluthum
 natalium splendore Antinoopoli in Thebai-
 de cum maxime claruisse , ad id tamen de-
 monstrandum unam hanc vocem **ἐκνη-
 τευτενης** parum aut nihil valere exi-
 stimarim .

(33) **Σὺν ὁδῷ ἡ τελευτὴ ἐτρυφε-
 ρετο**

ἁγίου ἰησοῦ τοῦ θεοῦ
ἐργον . Praeclarum omnino cunctisque
 perspicuum fuisse oportuit miraculum in
 caeco peractum , quod non unius modo
 admirationis sensum , sed & fidei ardorem
 in spectantium animis excitare , & incen-
 dere actutum potuit . Inde sequuta est ea ,
 quae hic designatur , *magnitudo* , copia sci-
 licet , & multitudo *sanationum* , quas dein-
 cept S. Martyr Coluthus ceteris omnibus
ἁγίου , *Memph.* **ἁγίου**
gratis in se credentibus , suamque implo-
 rantibus opem mirifice impertivit . Quod-
 que maiori animadversione dignum est ,
 haec omnia curationum prodigia patefa-
 cta sunt coram eo christianorum coetu ,
 qui , quum *Antinoitani* essent , falsa , atque
 diabolica ostenta *Antinoe* Numini adtributa
 non ignorabant . Indeque est , quod Ori-
 genes lib. III. contra Cels. n. 36. de eo
 impudico Hadriani amasio scribens , *si quis* ,
 inquit , *veritatis amans res Antinoi incor-*
rupte perpenderit , inveniet μαργαρίτας . . .
 Αἰγυ-

Αἰγυπτίων ἔτι τὰς machinamenta Aegyptiorum, & mysteria in causa esse, cur ille Antinoopoli etiam post mortem quid facere videatur, quod fertur & in aliis templis fieri ab Aegyptiis, aliisque earumdem artium peritis. Hi enim quibusdam in locis δαίμονας μαντικὰς ἢ ἰατρικὰς daemones statuunt divinos & medicos, qui saepe etiam animadvertant in eos, qui ipsorum leges de vulgari-
bus cibis, aut de non tangendo humano cadavere violant; idque ut vulgus imperitum terrefaciant. Quamquam scriptores sint, qui harum praestigiarum auctores fecerint sacerdotes Antinoi, eosque vehementer incusent, quod ex abditis, secretisque locis vel eadem ipsa, quae Hadrianus composuerat, responsa, & oracula darent. Atque huiusmodi est (dicere pergit Origenes) qui Antinoopoli ab Aegyptiis Deus existimatur: cuius virtutes quidem comminiscuntur, quibus inde questus est. Nec tantum Origenis saeculo, sed & IV. sequenti diabolica ista portenta a gentilibus, quorum, teste Theodoretō, ingens adhuc numerus Antinoopoli erat
de

de foedissimo *Antinoo* praedicabantur . Ita vero fieri nullo modo poterat , quin tota illa Antinoitanorum fidelium multitudo , quae in aede S. Coluthi versabatur , germana a fideiis oraculis , & opera vere divina a praestigiis , atque a daemonum ostentis discernere probe , certoque valeret . Et inde est cur quotquot aderant , spectaruntque & reddita lumina caeco , & aliarum sanationum prodigia , concordibus vocibus in Dei , & S. Coluthi laudes mire laeti eruperint . Quae quidem omnia scriptor *αὐτόπτης* summa *simplicitate* , quemadmodum acciderant , enarravit , ne iis quidem ex utriusque miraculi historia *subtrahitis* , quae vel incredulis , vel criticis , & Aristarchis ipsis severioris Ingenii ansam cavilandi , atque carpendi praebere poterant . Quod est , iudice Origene lib. III. contra Cels. , certum indicium ingenui hominis , qui *φιλαλήθως* , & *ἐὺγνωμόνως* cum veritatis amore , animique candore scribat .

(34) **ΑΠΟΤΑΠΟΤΑ ΕΙΝΕ ΑΠΕΝΩ**

Tom. IV.

M

Τ&Υ

τας ἐρητ ἐλεος εἰς περὶ
 αὐτὰς εἰς περὶ τὴν ἐν
 ἁγίος Κολοῦθος. Supplevimus
 in ἐλεος, εἰ, in περὶ, η, in
 ἐπερὶ τὴν, ε, quod hae litte-
 rae in eo lacerato *autographi* loco penitus
 detritae exciderint. At verba illa εἰς
 ἐπερὶ τας ἐρητ ἐλεος non ita
 intelligenda sunt, quasi tota populi multi-
 tudo se comitem caeco illuminato, & ab
 aede sacra discedenti ad ipsius usque do-
 mum adiunxerit; sed ita accipi debent, ut,
 eo recedente, & ceteri separatim recesser-
 rint ad suos quisque lares redituri. In iis
 vero, quae mox sequuntur, versio nostra
 corrigenda est. Ubi enim vertimus: *honora-
 runt martyrion S. Coluthi*, vertendum erat:
honorarunt in martyrio S. Coluthum. Quod
 locutionis genus Palladius adhibuit c.67.
 Hist.Laus. Ibi enim de S.Martyre Apollonio
 in hunc modum loquitur: *quem nos etiam*
ἐν τῷ μαρτυρίῳ ἐυξάμενοι in martyrio prece-
ti,

ti, vidimus cum iis, qui cum ipso fuerunt
martyrio affecti, & Deum adorantes ἡσπα-
σαμεθα αὐτῶν τὰ σκευώματα ἐν τῇ Θηβαίδι,
eorum corpora salutavimus in Thebaide.

(35) **Αποτυχεσθαι καὶ εἰς πεν-
ϋτοπος.** *Epulum in martyrio S. Co-*

luchi institutum aperte commemoratur.
Manducarunt, inquit fragmenti scriptor,
& *biberunt* ii omnes, qui in illius aede
sacra tunc temporis versabantur. Nec du-
bito quin pro suo quisque gradu, & facul-
tate dapes, & instrumenta convivii eo se-
cum attulerint, quando vel etiam *pelvīm*
ad vultum manusque abluendas inibi
a servis caeci paratam vidimus. Nihil heic
dicam de *agapīs* christianis ex more, & tra-
ditione Apostolorum intra ecclesiarum se-
pta sobrie, pieque diu servatis. Alterius
enim diversique generis erant convivia
in honorem martyrum deinde instituta.
Eorum meminit Constantinus M. *orat.*
ad SS. coetum cap. 12., ubi postquam retu-
lerat hymnorum, psalmorum, variarumque

divinarum laudum cantus , & ipsius eucharistici sacrificii oblationem Deo factam , ut animadvertit Valesius , in memoriam martyrum , quicquid dicat VV. Lowth , qui in additis adnotationibus ad H. E. Eusebii de simplici *sacrificio laudis* ea Constantini verba καὶ τοιαύτη τις εὐχαριστίας θυσία . . . ἀγνὴ μὲν αἵματος , ἀγνὴ δὲ πάσης βίας , subiunxit , *sobria quoque συμπόσια convivium celebrantur a multis tum mendicorum , tum ad eorum qui patria , & bonis (saevientibus persecutionibus) exciderint , inopiam sublevandam . Quae si quis importuna esse existimet , is contra divinam & sacrosanctam disciplinam sapere videtur .* Haec vellem observasset vir summus Ludovicus Ant. Muratorius in Anecdotis Graeco - Latinis disquis. I I. *de agapis sublati* . Tum enim nescio an tam facile pronunciare potuisset : *Agapae in honorem martyrum celebratae , & non semper , saltem saepe incruento sacrificio caruisse videntur , & a rudibus potius populis , quam ab Apostolis institutae .* De agapis nempe loquitur Muratorius , quae *in die nata-*

natali martyrum peragi consueverant . At eo die actio omnium augustior , atque splendidior , ut ex veterum monumentis didicimus , eucharistici sacrificii oblatio erat , quae agaparum dapibus sine dubio prae-
mittebatur . Certe sacrificium *Deo frequentissime* offerri consuevisse *in memoriis martyrum* , eorumque solemnitatibus , ubi & agapae celebrabantur , testis est aevi sui praeclarissimus doctor SS. Aug. lib. xx. contra Faustum cap. 21. Sed agapas in honorem martyrum *a rudibus populis* institutas dicere cum magni Constantini , & Gangrensis synodi testimonio conciliari non potest . Quod si huiusmodi epularum usum ecclesiae Patres post id temporis tam vehementer , ut novimus , & acriter improbarunt , sic eorum dicta accipienda sunt , ut quicquid vitii , & corruptelae additum iis est , unice spectent . Nam populi cessante furore persecutionum a daemonum cultu ad Christum conversi , quum veteris licentiae , qua antea *dies festos cum idolis suis consumere in abundantia epularum , & ebrie-*

tate consueverant, oblivisci difficile possent, adeoque & perniciosissimis hisce, ac tam vetustissimis voluptatibus assueti, post eos, quos reliquerant, alios dies festos in honorem SS. martyrum, vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu, ut cum Aug. in ep. 29. ad Alypium loquar, invitis licet, sed eorum infirmitati parcentibus ab initio Episcopis, celebrare coeperunt. Sicque agapas christianas, quibus pauperes pascebantur, quemadmodum idem ipse Augustinus Fausto eas calumnianti respondet, per ingluviem, & ebrietatem immanissime deformarunt. Afri, ut vinolentiam sub honesti nominis titulo absconderent, *solemnitatem* martyris *laetitiam* vocabant. Hoc idem, ni fallor, sonat vox *δημοθαμία* apud Theodoretum lib. III. H. E. cap. 11. Hesychio enim *δημοθαμία* est τὴ δῆμος ἑωχία, *ἑωχία* vero ἑωφροσύνη *laetitia*. Praeclarissimi Muratorii interpretationi, qua *δημοθαμίαν* Theodoreti *epulum publicum* in aede SS. martyrum Iuventini, & Maximiani intelligit, facile subscriberem, si popularium

rium epularum usus Theodoretī aetate in orientis ecclesiis, maxime vero in Antiochena viguisset; nam μέχρι τήμερον ad eum scilicet usque diem, quo ille historiam suam scribebat, mos iste servabatur ab Antiochenis. Sed iam, quemadmodum Muratorius ipse demonstrat, pluribus ante annis vivente adhuc Gregorio Nazianzeno, & Antiochiae praedicante Chrysostomo, omnino cessarat. Interpres H.E. Theodoretī in edit. Paris. an. MDCXLII. pro ἐτήσιον δημοθωιάαν *annuo festo* vertit. Attamen nec ego, ut mox aiebam, δημοθωιάαν eo loci a Theodoro commemoratam aliter quam *convivium publicum* interpretabor, dummodo instructum ponatur extra aedem sacram. Nam ea etiam, quae *per fora* a gentilibus celebrabantur, Theodoretus appellat δημοθωιάας. Cetera, quae ad hoc argumentum spectant, vide in laudata Muratorii disquisitione. Inde scies, quo primum tempore *convivia publica* in templis, & festis diebus SS. martyrum institui coeperint, & quando demum in Africa, magno

agente Augustino , quando in oriente , eloquentissimo in primis Nazianzeno Gregorio curante , & quando Romae , Nolae , Mediolani , & in universa praesertim Italia Pontificibus maximis, Paullino , & Ambrosio auctoribus sublata finem acceperint . At frustra in Muratorio quaeres , num haec eadem *epulandi* consuetudo , quae in aliis christiani orbis regionibus per ea tempora viguit, fuerit umquam in Aegypti ecclesias inuenta , & semel inuenta quamdiu perduravit , tandemque penitus derelicta e sacris liminibus exfularit . Nunc primum huius moris apud Aegyptios mentionem diserte fieri in hoc nostro fragmento intelligo . Neque enim de puris *agapis* , quas , quum *Celsus* in odium principum adducere tentasset , Origenes statim ab initio libri I. contra eundem , tamquam proprias christianae religionis etiam in Aegypto agnovit , & vindicavit , differimus , sed de conviviis in martyrum templis celebratis in praesentia tractamus . Verum & haec , sicubi in Aegypti *martyriis* institu-

ta

ta quandoque fuisse norimus, ea ex agapis ipsis derivata putarim. Illae enim toto fere saeculo IV. in ecclesiis quoque monasteriorum Nitriae, & Thebaidis ex veterum more peragi consuevere. *Eos, fratres, qui erant habitaturi in cellis, ἐκάλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς ἐνώχίαν in ecclesiam vocabant ad convivium, scribit Palladius de Nitriensibus Ammonii monachis sect. 70. Ad convivia interpretatur Gentianus Hervetus; quamquam ob ea, quae scribere pergit Palladius, de vocis significatione dubitem. Nullam enim mentionem facit de esu ciborum, sed de una communi hilaritate, & laetitia, qua coetus ille omnis novitiorum fratrum in ecclesia collectus efferebatur, subiungit: καὶ ὡς ἔτι ἐκεῖνοι ἠνθοπαίνοντο, & interea dum illi laetitiae operam dabant, unusquisque (eorum, qui antiqui erant Nitriensis eremi cultores) quum e sua cella πολλοτὴν σὺντλην suam pellem, aut sportam pane, aut ceteris impleisset necessariis, deferrebant ad novas cellas, ut nulli nota esset uniuscuiusque κατὰ σκευὴν oblatio ex versione*

. Herve-

Herveti , five *fructuum oblatio* , ex alia huius vocis interpretatione , quam alibi tradidit Cotelerius . *Venientes autem eis ἰσθῖραν ad vesperam habitaturi , repente inveniebant omnia necessaria* . Nescio igitur quale istud esse potuerit *conviviū* genus in ea Nitriensi ecclesia celebratum , in quam ne panis quidem , sed quicquid cibi potusque erat in novas cellas vespere edendum clam illarum a Palladio ipso audivimus . Illud perspicuum est testimonium , quod in *apophthegm. PP.* apud Cotelerium pag.445. habemus ex narratione *Abbatis Esaiæ γενομένης ἀγάπης , καὶ ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἰδίωντων , καὶ συλλαλόντων ἀλλήλοις , de agape , & fratribus in ecclesia comedentibus , & mutuo colloquentibus* , atque ob ea colloquia a presbytero Pelusii increpatis . Quodque *agape* non sine incruento sacrificio , & Christi corporis participatione celebraretur , ostendit responsum *Abbatis Sisols* , qui in laudatis *apophthegm. PP.* p.670. , monacho lapsō necessarium esse dixit *μετανοῆσαι poenitentiam agere* , antequam εἰσέλ-

ἡσάλθη εἰς τὴν ἀγάπην *ad agapem ingredia-*
tur . Est & illud praeclarum *Sisois* dictum
 de temperantia , & sobrietate caute ser-
 vanda in *agapis* , quae in *ecclesiis* fieri con-
 sueverant . Quin & S. Abbas *Poemen* mo-
 rem convivandi in ecclesia (quibus tamen
 monachi non praecessent) quasi commu-
 nem toti Aegypto denuntians , ἐκὼν, inquit,
 ἀριστοποιῶσι illic prandia faciunt , & convivia ,
 apud eundem Coteler. p.600. Iam vero
 si facile erat modestiae , & sobrietatis ter-
 minos praeterire in iis etiam Aegyptio-
 rum *agapis* , quibus monachi tum maxime
 temporis rigidissimae continentiae culto-
 res intererant , annon ego credam multo
 facilius fuisse , ut laici in iis temperantiae
 modum excederent , sicque sub religionis
 specie agapas populari licentia in convi-
 via , & convivia ista in luxum ad honorem
 martyrum , quemadmodum alibi contigisse
 novimus , converterint , & transformarint ?
 Ac similis fortasse licentiae abusus in pu-
 blica convivia , quae in aede S. Martyris
 Coluthi celebrabantur , irrepsent , etfi
 huius

huius nostrae historiae scriptor eorum vitia cum Africanis, Latinis, & Graecis populis communia pingere praetermiserit. Hanc tamen qualemcumque sive consuetudinem, sive corruptelam apud ipsos etiam Aegyptios saeculo v. ex ecclesiarum liminibus depulsam non sine causa existimo; unde & miraculi huius epocham ad saec. iv. revocari debere opinor.

A D N O T A T I O N E S

IN MIRACULUM II.

(1) **Νοτρωειτε εϥχνδ**. *Homo*, qui *mutilus* erat. Nam in **εϥ - χνδ** Tebannense vocabulum **χνδ** idem est ac **δανη**, vel **δανη** Memphiticum, cui respondet Graecum *κωλδς* *mutilus*, *debilis*, *maucus*. Tebannenſes enim, ut ſolent, permutarunt litteras **δαν** ſive **δαν** in **χνδ**, & per apocopam detracta poſtrema **η**, ex **δανη**, aut etiam **δανη** tece-

fecerunt **CH6**, quod magnam habet consonantiam cum Aethiopico **፳፯** *tsiwsy*, aut **፳፯** *tsawsy*, *mutilus*, *truncatus membro debilis*. In indice Sahidicarum La-Crozii **፩፭፮፪** etiam occurrit, redditurque graece *κωλλός*. Huius miseri hominis calamitas visa mihi est eius omnino similis, quam Palladius describit cap. 26. H. L. in *mutilato* S. Eulogii Alexandrini cognomento *Scholastici*. *Invenit*, inquit de eodem Eulogio scribens, *quemdam in foro ἑρριμένον λελωβημένον, ὃς ἔτε χεῖρας ἄχεν, ἔτε πόδας. Τὸτε μόνον ἡ γλῶττα ὑπῆρχεν ἀκατάτριπτος πρὸς σύμφοραν τῶν ὀρθογυχανόντων, proiecitum mancum*, interprete Herveto, *ac mutilatum, qui nec manus habebat, nec pedes; & solum lingua remansit integra ad alloquendum eos, qui inciderent*.

(2) **Ἐϣϣλᾱ**. Inter voces, quae a Graecis desumptae in hoc Aegyptio fragmento haud raro occurrunt, visa mihi est locum habere **ϣλᾱ**, quasi ducta a **συλᾱν**. **Συλᾱν** enim apud Hesychium praec-

praeter alias significationes, & hanc sibi
 adsciscit, quae σπάω est, & *trabere* (Ita-
 lis *strascinare*) *rapere*, adeoque etiam *ra-
 ptare* designat. Inde *participium* Thebaicum
 εἰ-εὔλα, puellulos nempe humi *tractos*,
 atque *raptatos*, sive, ut similitudinis ratio
 postulat, *seipso trabentes raptantesve* inter-
 pretari libuit. Nam infantes κοῦι nec-
 dum apti ad ambulandum, dum e solo, ubi
 iaceant, se se attollere nequeunt, corpus
 quomodoque possunt versant, secum-
 que per humum imbecilla crura trahunt.
 Ita vero κοῦι εἰεὔλα εἰεῦ καε
 iidem erunt ac *pueruli humi repentes*, *ven-
 tre* scilicet *ambulant* ex Hesychio ipso,
 qui ἔρπαι exponit τῇ κοιλίᾳ ὡς πεπατῆ. Quin-
 tilianus vero lib. I. cap. 12. cum *rependi*
 morem infantibus proprium *raptationem*
 appellat. Sesi si εἰ-εὔλα Thebaicum
 repetendum esset a Memphytico ψηλ,
 paullo aliter hunc locum interpretarer,
 & ἵπτε ἵππειψηρε κοῦι εἰεὔλα
 redde-

redderem, *ut filii parvuli* (nervis) *resoluti*.

Ψηλ enim, quemadmodum & **ⲓⲗ** Persarum, *paralyticum*, & *resolutum* sonat.

(3) **Ⲙⲓⲛⲓⲥ**. Habent & Memphitae **ⲛⲓⲛⲓⲥⲉⲛ**. Ex hoc, sublata ultima syllaba **ⲉⲛ**, verbum suum istud **ⲛⲓⲛⲓⲥ** Thebaicam gentem fecisse puto. Quamquam ea syllaba, quae huic vocabulo in recentiorum Tebannensium *ⲉⲛⲉⲣⲁⲩⲟⲩⲥ* deest, in antiquissimis fortasse aut non deerat, aut certe in pronunciando exprimebatur. Nam in *autographo nostro* lineola, quae nota est deficientium litterarum, quando in sermone subintelligi, atque suppleri debent, conspicua admodum, & longiusculo calami ductu picta cernitur in **ⲛⲓⲛⲓⲥ** super duas postremas **ⲛⲓ**. Eadem licet multo brevior eo loci conspicitur in **ⲓⲛⲓⲛⲓⲥ** *deprecor* saepe laudati fragmenti miraculorum S. Macarii. Attamen discrimen est in vi significandi.

Apud

Apud Tebannenses Psalm. LX. vers. 1.
ENΔ-CONC respondet Graecae τῆς
 δέουσις με (Exaudi Deus) *deprecationem*
meam, pro qua Hebraeus habet קָנָה *cla-*
morem meum. Et rursus Iohan. XVII. v. 9.
EI-CONC respondet τῷ ἑρωτῶ, & *rogare*
 designat; quemadmodum exempla ferunt
 collecta a cl. Praesule Tukio in Gram.
 Copt. ex reliquiis quarumdam lectionum
 psalmorum, & evangelii Iohannis. Sed
 apud Memphitas pro **CONC** utrobique
 legitur **Ἰαβε**, quod *deprecationem*,
 & *deprecari* sonat: **CONCEN** vero, ut
 & La-Crozius in Lex. tradit, *blandiri*,
 & *inestare* significat; suamque fortasse
 originem ducit a קנה Hebr., Aethiop.,
 & Arab. *traxit*; unde & **COBCEB** pro
CONCEN scribunt Memphitae. Verum
 nemini mirum videri debet, si una, ea-
 demque vox in Tebannensi dialecto ad si-
 gnificandam *deprecationem* ex vulgi usu
 recepta, parem in Memphitica significan-
 di

di vim non retinuit. Nam & hoc idem in pluribus aliarum orientalium linguarum vocabulis non modo diversae, sed eiusdem etiam dialecti, per saepe accidisse norunt eruditi. Eccc prae terea **CONC** oriri non potuit ex eodem themate, unde est Memphiticum **CONCEN** *inescare*, *blandiri*, quemadmodum *δέσσις* *deprecatia* a *δέω* *ligo* & *vincio* apud lexicographos deducta traditur? *Deprecatio* miseri cum lacrimis, & gemitibus facta, Deo offert, quod ei maxime placet; suasque proinde spirituales, sincerarumque illecebras, suaque incensa thura habet; unde *καταχρησις* *κως* quasi *esca*, *hamus*, & *blandimentum* ad sibi conciliandam supremi Numinis pietatem dici quodammodo possit. Sic vicissim Latinus interpret Is. c. LXVI. v. 12. & 13. Deum comparat matri, quae filiis suis blanditur.

(4) **ΕΥΠΑΡΑΚΑΛΕΙ**. Verbum a Graecis, ut & alia plura, sed linguae legibus neglectis, mutuatum, praefixam

Tom. IV. N que

que gerens participii notam, sic reddi postulat *interpellans*, *obsecrans*, *implorans* S. Coluthum tamquam *intercessorem* suum apud Deum. Scriptor miraculorum S. Macarii de *Iulia* monacho narrat, quod eum **αϣ-παράκαλει** rogavit dicens ... Idemque *Iulius* subinde Macarium alloquens ait: **αἰπαράκαλει ἑμεοκ** rogo te. Haec etiam tene ex eodem ipso mox laudato *Borgiano* fragmento.

(5) **Ταπειντέβην**. Ex Memphitico, & Sahidico **ἑβην** *humilis*, *vilis* abstractum est: **ταπειντέβην**. Ita proinde *mutilatum* induximus clamantem ad S. Coluthum: miserearis *vilitatis*, sive humiliationis, & abiectionis *meae*. Originem suam vox ista debet Hebraicae linguae, unde ענין *egenus*, *inops*, *humilis*, *vilis*, *pauper*, *pauperrimus*. Hinc & Ebionaei haeretici sic dicti, ut Origenes scribit in IV. περιερχῶν n. 22, tamquam πτωχοὶ τῇ δυνάμει ... τῆς πτωχείας ἐπόνυμοι· ἐβίων γὰρ ὁ πτωχὸς παρ' Ἑβραίοις ὀνομάζεται, *mentis inopes*, *qui a mentis*

tis

*tis inopia nomen suum ducunt ; pauper enim
 hebraice ebion dicitur . Similia repetit
 Orig. sub initium lib. II, cont. Celsum .
 Sed vide in ea Origens loca Maurinor. PP.
 adnotationes . Euseb. lib. III. H. E. c. 27.
 ex eo Ebionaeos dictos indigitat , quod
 πτοχῶς ἢ ταπεινῶς misere admodum , viliter ,
 & abiecte de Christo sentirent ; eique con-
 sentire videtur Timotheus presb. Cpolit.
 de recept. haeret. apud Cotel. Tom. III.
 Mon. E. G. Heic in mentem mihi venit
 non impius modo , sed & ineptus , ridicu-
 lus , & stultissimus scurra magis quam scri-
 ptor *Voltaireus* , qui inter cetera , eaque
 fere perpetua mentis suae deliramenta ,
 id etiam ausus est effutire , nihil umquam
 affinitatis inter linguas Hebraicam, Syram,
 Phoeniciam, & *Aegyptiam* intercessisse, etsi
 in earum singulis infantissimus esset , Mitto
 hominis temeritatem refellere , Satis enim
 pro meritis imperitia *Voltairii* deridetur ,
 & castigatur a viro doctissimo , qui volu-
 mina tria *epistolarum* sub nomine quorum-
 dam Alemannorum , Polonorumque Iu-
 daeo-*

daeorum, quartum Parisiis edita, in eum scripsit, tom. II. *petit commentaire extrait* XIV. §. 10.

(6) **Λυει γαρ ος εν ορεον**
ροια ιτετυη. *Venit ad eum in visione noctis.* Lucas Holstenius in notis ad acta S. Perpetuae, ubi §. 10. haec leguntur: *Pridie quam pugnaremus video in oromate rem exigere censuit, ut scribatur horamate, nisi haec vox ita deformata in usu populorum Afrorum erat.* Atqui non in Africa tantum, sed etiam in Thebaide, ut ex hoc nostro fragmento liquet, efferebatur corrupta **ερροια** pro **ερραια**. Apud Memphitas variam vox ista fortunam subiit. **Σι ορεερροια** Tebannensium more scribitur Daniel. cap. II. v. 19., IV. 10., & VII. 13. **εεν ορεερροια** **ιτε νιεχωρε** *in visione noctis*, aliisque in locis. Sed in novo testam. a Wilkinsio edito, ut Matth. XVII. 9., Actor. xv. 9., & alibi passim, **ερραια** legitur. Immen-

Immensus essem si congerere modo vellem
 tam multa , eaque omnia genuina , cele-
 berrima , ac testatissima admirandarum
apparitionum , visionumque exempla , quae
 de SS. martyribus a priscis ecclesiae Pa-
 tribus , atque scriptoribus referuntur .
 De S. Potamiaena V. & M. Alexandrina ,
 quae imperante Severo , *tertio post marty-*
rium die , noctu apparuit tum *Basilidi* , suo
 ante triduum tortori , *capiti eius coronam*
 imponens , dicensque , *se ipsius causa Dom-*
inum orasse , tum & aliis pluribus civibus
 suis , quos ad Christi fidem suscipiendam
 provocavit , Eusebius narrat lib. VI. H. E.
 cap. 5. Inter acta SS. Montani , Lucii , alio-
 rumque MM. de schola S. Cypriani apud
 Ruinartium magnus Martyr Flavianus pul-
 cherrimum hocce testimonium de seipso
 edidit : *Cum iam Successus , & Paullus cum*
comitibus suis coronati fuissent ; & ego post
infirmi- tatem convalescerem , video ad domum
meam venisse Successum episcopum , vultu pa-
riter , & cultu nimis claro , cuius effigies
difficulter agnosceretur , eo quod carnales ocu-

li angelico splendore rutilarent . Quem cum vix agnoscerem ait mihi : Missus sum nuntiare tibi quia tu passurus es . De SS. Martyribus Gervasio, Protasio, Nazario, Celso, Agricola, & Vitale, qui corpora sua ubi laterent magno Mediolanensi Ambrosio palam revelarunt, testes sunt Ambrosius ipse, Paullinus illius diaconus, & Augustinus . De S. Felice Nolano haec idem Augustinus scribit cap. 16. in lib. de cura pro mortuis gerenda : *Hinc solvitur illa quaestio, quomodo martyres ipsis beneficiis, quae dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant vivi . Non enim solis beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem . . . cum a barbaris Nola oppugnaretur audivimus non incertis rumoribus, sed testibus certis . S. protomartyris Stephani apparitiones in Palaestina, in Africa, & in insulis Balearibus magna cum christianae fidei gloria, & emolumento universae ecclesiae innotuerunt . Quid multa ? In actis SS. martyrum sinceris*

ris huiusmodi caelestium *apparitionum*, & ὁρομάτων exempla tam frequenter occurrunt, ut ea quasi usitata, propriaque signa in divinis illis heroibus Nazianzenus Gregorius praedicare non dubitarit. Is enim or. IV., quae est investiva I. in Iulianum, n. LXIX. nuperrimae edit. non modo martyrum virtutes in *expellendis daemonibus*, *morbisque curandis* celebrat, sed & eorum *apparitiones*, *praedictionesque* verbis hisce extollit, ὧν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὧν αἱ προρρήσεις. Quo in loco ego equidem nescio cur doctissimus Petavius lib. XIV. de incarn. c. I. §. 4. suspicari maluerit ἐπιφάνειας a Nazianzeno usurpári ad *beneficias*, ac *salutares* Martyrum *vires* significandas. Nam si aliud quiddam quam veras *apparitiones* exponas, non intelliges quid sibi velint αἱ προρρήσεις *praedictiones* scilicet, quae certe non nisi ex *aspectabili praesentia*, & ex ore ipso martyrum in visu loquentium efferri quiverant. Accedit his, quod eloquentissimus Gregorius τὰς ἐπιφάνειας ab *ope*, & *efficacitate* martyrum in miraculis patrandis,

ut ex antecedentibus , & consequentibus illius testimonii verbis liquet , diserte prorsus , aperteque distinguit . Quod si Nyssenus or. 2. de SS. XL. MM. tom.II. eo fortasse sensu , quo putat Petavius , τὴν *ἐπιφάνειαν* semel accepit , non ideo fit quin ea usus proprie fuerit cum alibi , tum vero maxime in priori or. tom.I. p.210. , ubi eorundem MM. historiam texens , *tyrannidis administrum* , τῇ *ἐπιφάνειᾳ τῶν ἁγίων πνευμάτων* *sacrorum spirituum apparitione* , ut *Paullum maiestate Christi circumfusum* , narrat . Interpres Origenis ad §.28. lib. IIL c. Celsum τὰς *ἐπιφάνειας* *miracula* simpliciter vertit . Aio & ego *ἐπιφάνειας* , de quibus loquitur Origenes , miracula appellari posse ; sed per eam vocem Origenem veras *apparitiones* intellexisse iure contendo . Disputans namque contra Celsum *sanationes* , & *apparitiones* vere divinas , quae primum a Christo , quaeque deinde in illius nomine factae fuerant , opponit diabolicis , aut certe fabulosissimis *sanationibus* , & *apparitionibus* , quae a Celso ipso tamquam

admi-

admiranda quaedam *Aesculapii*, *Apollinis*, & *Aristeae proconnesi* prodigia insolentissime iactabantur. Sed a diverticulo in viam. Quae hactenus observavimus eo spectant, ut intelligamus quam familiares, & celebres fuerint, quarto praesertim, & quinto ecclesiae saeculo, SS. martyrum apparitiones. Tum enim splendida illa tempora, quae iamdiu beatorum athletarum agmina pro Christo occisa expectabant, ex omni caelorum plaga visa sunt elucescere, quando, sic providente Deo, eorum gloria in spectaculum totius orbis terrarum ventura erat. Huiusque tam aureae ac felicitatis dies sanctorum apparitionibus divinitus destinatos suis ipse oculis vidit, eleganterque descripsit auctor opusculi sive epistolae ad amicum aegrotum *de viro perfecto*, quae licet tributa olim fuerit D. Hieronymo, hodie tamen, ut scribit Vallarsius tom. XI. oper. Hieron. *S. Maximi Taurinensis est, nemine iam diffidente*. At inter martyres, qui per ea tempora e sepulcris suis quasi adhuc viventes,

in

in divinis sive somnis , sive visionibus , ut utrique hominum saluti , egestatique consulerent , se eis in conspectum dare consueverunt , non potuit non maxime celebris , & insignis esse *S. Colutbus* . Qua de re praestat heic recudere praeclarissimum Palladii testimonium , a Meursio primum Graecis typis , & a La-de-Bigne deinde in to. XIII. Bibl. PP. cum addita interpretatione Latina editum , ut ex eo maiorem lucem , auctoritatemque accipiant huius nostri fragmenti tabulae , ubi *S. Martyris* apparitiones , visionesque commemorantur .

Palladii Episcopi Helenopoleos historia Lausiaca
c. LXXXIX. ex Meursio .

Περὶ παρθένου τινὸς , καὶ Κολλέθου .

* Ἄλλη τις ἂν (ὡς La-de-Bignius habet) τῇ ἀληθείᾳ παρθένου παρ' τῆς ἀσκήσεως ἔργῳ νηφόντως προσέχευσα (ἐμοὶ γὰρ ἐπὶ τῇ ἀσκήσει παρεστησάμενη) ἧς τὴν ὅψιν μὲν ἐχ' ἰώμενα προῆλθε γὰρ αὐτὴ (ὡς ἔλεγον ἰδοῦτες addit La-de-Bign.) ἡ δὲ ποτε ἀφ' ἧς ἀπὸ

ἔ ἀπετάξατο, πληρώσασα ἐξήκοντα ἔτη ἐν τῇ
 ἀσκησὶ μετὰ τῆς ἰδίας μητρὸς· εἰς ὕστερον δὲ μελ-
 λέσης αὐτῆς μεταβαίνειν τὸν βίον πρὸς τὴν ζωὴν
 τὴν ἀκήρατον, ὡρτάσας τῇ ἀνδρείᾳ ὁ κατὰ τὸν τό-
 πον ἐκεῖνον ἅγιος μάρτυς Κόλλυθος λέγει αὐτῇ·
 σήμερον μέλλεις ὁδεύειν πρὸς τὸν δεσπότην σου, καὶ
 ὁρᾷν ἀπαντὰς τὰς ἀγίας· ἐλυθῆσα ἐν ἀρίσῃσιν μεθ'
 ἡμῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ (leg. ex Meursii emen-
 datione μαρτυρίῳ) ἀναστᾶσα ἐν ὄρθρου ἡ μα-
 κάρια, καὶ ἐνδυσαμένη, καὶ λαβύσα ἄρτον,
 καὶ ἐλαίας, καὶ λεπτολάχανα ἐν τῇ ἑαυτῆς σπυ-
 ρίδι, ὤξελθῆσα ἐπῆλθεν εἰς τὸ μαρτύριον ἡ το-
 σαῦτα ἔτη μὴ πωρελθῆσα. Καὶ πωρσευξαμένη,
 καὶ καθεδᾶσα, καιρὸν ὀπτηδεῖον πρὸς τὸ γεύ-
 σασθαι ἐπέτῃρει διὰ πάσης ἡμέρας. Παραγένο-
 μένης δὲ τῆς ἐννάτης, καὶ τῆς τῆ φαγαῖν ὥρας
 ἐνστάσης, μηδὲν (μηδενὸς in textu La-de-
 Bignii) ἔνδον ὑπάρχοντος τεθαικῆα τὰ βρώματ' α
 πωρσεκαλεῖται τὸν μάρτυρα, λέγουσα· εὐλογησόν
 με τὰ βρώματα ἅγιε Κόλλυθε, καὶ συνοδευσά-
 τωσάν μοι αἱ πωρεβῆαι σου. Καὶ καθεδᾶσα
 ἔφαγεν. Καὶ πάλιν πωρσευξαμένη ἦλθεν πρὸς
 ἡλίου δυσμᾶς εἰς τὸν οἶκον· καὶ δίδωσι τῇ ἑαυτῆς
 μητρὶ σύγγραμμα Κλήμεντος τῷ στρώματός εἰς
 τὸν

τὸν παρρησιότατον Ἀμώε. Καὶ λέγει αὐτῇ· ὁδὸς πάντων
τοῦ ὁπισκοποῦ πρὸς ἐξορισμένον· καὶ εἰπὲς αὐτῇ·
ἔρχου πρὸς ἐμὴν. ὁδὸν γὰρ παρὰ τὸν κυρίον με.
Καὶ ἐτελεύτησεν ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ, μὴ πυρέξασα,
μὴ κεφαλαλγήσασα, ἀλλ' ἑαυτὴν ἐταφιάσασα
εἰς χῆρας Θεῷ τὸ πνεῦμα παρέδωκε.

*Erat alia quaedam revera virgo religiosae
vitae exercitationi vigilanter addicta, mibi
vicina (intellige aede), cuius quidem vul-
tum non vidi. Ipsa enim, uti dicebant, qui
eam norant, numquam progressa est ex quo
renuntiavit, quum annos expleisset sexaginta
in exercitatione una cum matre sua propria.
Postremo autem, quum esset digressura ex hac
vita ad vitam incorruptibilem, adstans deco-
ra viri specie Sanctus Martyr Colluthus,
qui est prope locum illum (Antinuum) dicit
ei: hodie eris itura ad Dominum tuum,
& visura sanctos omnes: veniens igitur prande
nobiscum in martyrio. (Vide visionem S. Ia-
cobi M. Africani apud Ruinart. pag. 228.
edit. Amstelæd.) Quum itaque beata illa mans-
surrexisset, seque induisset, & panem, olivas,
paucaque olera in sporta sua accepisset, egressa
per-*

perrexit in martyrium ea quae tot ante annis
numquam prodierat . Et quum orasset , & se-
disset tota die tempus observabat opportunum
ad degustandum . Adventante autem nona ,
& imminente hora vesperti , quum , nemine
intus praesente , parasset cibos , rogat Marty-
rem dicens : Benedic meos cibos , Sancte
Colluthe , & me comitentur intercessionibus
tuae . Et sedens manducavit ; quumque ite-
rum orasset domum venit circa solis occasum .
Et dat suae ipsius matri tractatum Clementis
Stromatei super prophetam Amos ; dicitque ei
Hunc da Episcopo relegato , & dicit ei ut oret
pro me : vado enim ad Dominum meum . Et
nocte ipsa e vivis decessit , non febre , non ca-
pitis dolore affecta , sed quum seipsam ad se-
pulcrum composuisset , in manus Dei emisit
spiritum . In hac omni visione tam mani-
festa , & aspectabilis fuit S. Coluthi praesen-
tia , qua se huic sanctae virgini conspicien-
dum exhibuit , totumque istud , quale ha-
ctenus audivimus , familiare cum ea collo-
quium habuit , ut viri apprimè docti , & in
criticae artis studio exercitati , interque co-
teros

teros *Gentianus Hervetus*, & *Margarinus La-de-Bigne* in ea discernenda perbelle delusi, viventem adhuc *Coluthum*, eumque Martyrem non iam consummatum, sed *designatum* tantummodo, nec iam mortuum, sed *brevi moriturum* existimarint, At vero errat *Hervetus*, qui putat hic τὸν μάρτυρα esse, *praepositum martyrio*, ait *Meursius* in adnotationibus, erratque proinde & *La-de-Bignius* ipse, qui sequitur alucinatio- nem *Herveti*. Neque enim ii sic excusan- di sunt, quemadmodum iure excusantur monachi illi, qui in oriente versantes vi- vum putarunt magnum *Ambrosium*, quo die iam mortuus eis in monasterio appa- ruit, cumque ipsis oravit, & singulis ma- nus imposuit, teste epistola, quam de eo eventu a monachis ipsis ad *Ambrosium* missam successor eius *Simplicianus* recepit, & *Paullinus* diaconus rei gestae narrator fidissimus suis ipse oculis vidit, & explora- vit. Porro tota haec *visio* prout a *Palla- dio* describitur merito cum ea comparan- da est, qua insignis Martyr *Basiliscus* S. Iohan-

S. Iohanni Chrysoſtomo Comanis in templo apparuit, eique diem mortis praedixit, & ſepulturae locum oſtendit. Quod vero ad tempus viſionis ſpectat, eam accidiffe coniiicio ſub Imperatore Valente annum inter CCCLXXII, & CCCLXXIX. Palladius in huius noſtrae virginis hiſtoria commemorat *Episcopum* Antinoopolim in Thebaide *relegatum*, cui tradendus erat commentarius Clementis Alexandrini in prophetam Amos. At totis annis *quatuor*, quibus Palladius Antinoi fuit, ab anno ſcilicet CCCXCII, ad CCCXCV, uſque, nullus in ea urbe exſul epiſcopus invenitur. Hiſ itaque annis iſtius apparitionis epocha affigi nulla ratione poteſt. Uno tantum imperante Ariano principe *Valente*, ex eccleſiaſticae hiſtoriae monumentis ſcimus, ſanctiſſimum Edeſſenum epiſcopum *Barſem* primo *Aradum* in Phoenicia, deinde *Oxyrinchum* in Aegypto, tandemque *Philas* in extremitate Thebaidis *relegatum*. Neque is tantum, ſed una cum ipſo iuſſi ſunt in exſilium ire *Antinoem* in Thebaide *Eulogium*

gium Edessenorum presbyterorum ducem, & Protogenem in eo ordine post *Eulagium* secundum. Annus exilii ex urbe Edessa tribus hisce divinis viris indicti erat an. Chr. circiter CCCLXXII. *Barses* vero ante annum CCCLXXIX. ad beatam vitam iam transmigrasse creditur. Sed ut intelligatur, quomodo & is esse potuerit episcopus ille *relegatus*, cuius mentio fit in recitata narratione Palladii, sat erit audire Theodoretum, qui lib. IV. H. E. c. 14. *Barses* describens in *Oxyrinchum* deportatum, eo quoque, ait, *illius famae claritas cunctos pertraxit*, καὶ τὸ (τὸ τέτε in ms. cod. biblioth. Angelic.) κλέος συνήγαγεν ἅπαντας, unde eis φέρμιον ἔχατον τοῖς ὁκῆ γετονέουσιν (γετονέουσιν in eodem Angel. biblioth. ms.) βαρβάρους, *in ultimum quoddam castrum barbaris vicinum*, φιλὸν δὲ τέτε ὄνομα, cui nomen *Philo*, (perperam a quibusdam scriptoribus in φιλὸν mutatum, uti & prave legitur tum in reg. cod. apud Stephanum, tum in cit. ms. Angel. bibl.) *caelo dignus senex abductus est*; atque ita *has omnes provin-*

vineias, Phoeniciam, Aegyptum, & Thebaidem, virtutis suae radiis illustravit. Quidni igitur & mater ascetriae nostrae commota tanti episcopi fama ad eum, Antinoopoli discedens accedere consueverit, sicque *Barses* per matrem innotuerit filiae? Verum praeter *Barses*, *Eulogius*, & *Protogenes* uno eodemque tempore in urbe *Thebaeorum Antinoi*, eis Ἀρτινὸν τῶν Ὠβασίων, quo missi fuerant a Modesto praefecto Edessae, versabantur. Ibi cum, teste eodem Theodoretto in laudato lib. c. 18., reperto episcopo communionis suae, ecclesiasticis conventibus interessent, & paucitate cōiuntium animadversa, causam sciscitanti, incolae urbis gentiles esse didicissent, dolore affecti sunt, uti par erat, & infidelitatem civium deplorarunt. Nec tamen dolorem ac luctum sibi sufficere existimarunt, sed omni ope incubuerunt, ut illorum morbum sanarent. Ac divinus quidem *Eulogius* in cellula inclusus diu noctuque universorum Deo supplicabat. Admirandus autem *Protogenes* τὰ Ἑυρώπη (ἐκ νότου in cod. reg., & Angel. Tom. IV. O bi-

biblioth.) *γράμματα παιδαγωγίμους sacrís*
litteris , (*legitimis* , ex Sirmundi versio-
 ne , seu *legalibus litteris* , ut mallet in no-
 tis Valesius ,) *eruditus cum scholam*
ibi , ac *ludum litterarium instituisset* , *puer-*
orum magister factus in divinis elo-
quiis erudiuit . Cunque gratia curatio-
 num donatus ad domum aegrotantis ado-
 lescentis semel perrexisset , morbumque
 ab eo oratione depulisset , *reliquorum*
adolescentum patres eum singuli in domos
suas deduxerunt , *orantes ut aegrotantibus*
opem ferret . At ille negabat se Deo suppli-
 caturum , ut morbum expelleret , priusquam
infirmus baptismi donum suscepisset , illi vero
libenti animo parebant & uno , eo-
demque tempore animi simul & corporis salu-
tem percipiebant . Quod si quando sano cui-
 piam persuasisset , ut divinam gratiam suscipe-
 ret , eum protinus ad Eulogium deducebat ...
ut capto dominicum signum imponeret :
 (*baptismum* scilicet , ut Valesius in adnotat.
 exponit , conferret .) Omnes porra admira-
 bantur Protogenem Eulogio primas ce-
 den-

dentem Ex quo non sine causa coniecta-
bant , longe maiorem ac praestantiorē esse
illius virtutem . Iam vero cum sedata tem-
pestate in patriam redire iussi essent ,
cuncti eos cum gemitu , & lacrimis deduxe-
runt , praecipue vero episcopus illius loci . . .
Postquam ergo in patriam pervenero , divi-
nus quidem Eulogius , Barse ad vêtam doctoria
expertem translato , ecclesiae , quam rexerat ,
gubernacula suscepit . Admirandus autem
Protogenes excolere iussus est Carras ur-
bem agrestem , atque horridam . . . Ve-
rum haec postmodum gesta sunt (extincto
Valente) pace ecclesis restituta . Et Eulogius
quidem tamquam Edessae episcopus inter-
fuit Antiocheno concilio an. CCCLXXIX. ,
deinde Constantinopolit. I. an. CCCLXXX.
Ex his , quae Theodoretus narrat , colli-
gere statim licet , quam facile fieri potue-
rit , ut virgo nostra Antinoitana Eulogium ,
cui primas deferēbat Protogenes , pro epi-
scopo relegato acceperit . Quamquam nihil
fortasse necesse est ad aliud quodvis coniec-
turae genus confugere , si , quod Sozo-

menus lib-vi. H.E. cap. 34. testatur, *Barses, & Eulogius episcopi fuerant, non alicuius urbis, sed honoris dumtaxat causa, tamquam ad repensanda praeclara ipsorum facinora, in suis monasteriis ordinati, quo quidem modo etiam Lazarus (inter Nisibenos monachos) episcopus fuit.* Atque hunc quidem Sozomeni locum Valesius putat sic explicari posse, ut *Barses, & Eulogius initio quidem creati fuerint episcopi vacantis loci, honoris causa; postea vero sedes illis traditae fuerint, quas regerent.* Tillemontius huiusmodi *honorariorum episcoporum* ordinationem tamquam extraordinariam, & contra canones institutam censet, deque auctoritate Sozomeni se nonnihil dubitare significat. At probe norat Tillemontius ex Theodoro lib. iv. H.E. cap. 13. ordinationes non modo diaconorum, & presbyterorum, sed etiam episcoporum contra canones a S. Eusebio Samosatensi extra ordinem in Valentis persecutione eo consilio peractas, ut praesto essent orthodoxi Praefules, qui, sicubi opus esset, exsulantium vices, locumque

que supplerent. Theodoretus ipse lib.v. c.4. *aiunt*, inquit, *Eulogium* ab eodem Eusebio (certe quidem extra ordinem, & tranquillatis catholicae fidei rebus) Edessena ecclesiae pastorem fuisse consecratum: quae loquendi ratio satis apte indicare potest eum, qui fuerat ab Eusebio ordinatus episcopus, ab eodem ipso, Barsiam e vivis sublato, in Edessena sede paulo ante Antiochenam synodum fuisse collocatum. In hunc vero modum, adhibita interpretatione Valesii, ea quae Sozomenus narrat de Eulogio episcopali ordine ante exilii tempora insignito, cum Theodoreti testimonio facile conciliantur. Ad summam, Palladii historia eo nos ducit, ut coniiciamus alium neminem esse potuisse *episcopum*, quem *relegatum Antinoitana* virgo appellat, nisi aut *Barsam*, aut *Eulogium*. Quumque hae duae S. Martyris *Coluthi apparitiones*, altera scilicet, quam narrat Palladius, altera, quam modo ex *Tbebaico fragmento* evulgamus, tantam inter se affinitatem habeant, ut quasi gemel-

lae sorores uno eodemque partu natae putari queant, vix ego dubito, quin ad eandem propemodum epocham referri, atque reduci absque ulla prorsus difficultate debeant. Idem namque ingenium, ut cetera mittam, spirare videntur, eandemque & temporis, & sacrarum *agaparum* notam in fronte gerunt.

(7) **ΑΚΟΤΩΝΤ**. In autographo **ΑΚΟΤΩΝΤΙ**, vel **ΑΚΟΤΩΝΤΗ** quasi cum affixo pronomine scriptum ab initio videbatur. Sed **Ι**, aut **Η** tamquam linguae canonis adversans, atque mendosum eiusdem scriptoris spongia deletum est.

(8) **Παρις**. *Domine mi*. Memphitice in ms. cod. Boniurii Genes. c. xxiii. v. 11. & 15. **παρις**. Sic Ephron Abrahamum, sic **παρις** regem Nabuchodonosor Daniel cap. iv. v. 16., sic & Magdalena **παρις**, Christum quidem alloquens, sed quem illa *bortulanum* putabat, Ioh. xx. v. 15.

v.15. vocat . Eodem honesto loquendi genere , **ΚΕΝΩΣ** *Domine noster* , utuntur gentiles Apostolum *Philippum* rogantes apud Iohan. cap. XII. v.21. At Thebaeorum more **ΠΑΧΟΙΣ** *S. Macarium* appellat monachus *Iulius* in alio , quod saepe laudavimus , illius miraculorum fragmento : unde in monasterio feminarum *Tabennosiotarum* virgo omnium sanctior , mirumque in modum humilis atque modesta , quum *S. Pitirum* optanti licet , atque roganti ausa non esset elargiri *benedictionem* , sed hanc illa potius ab eo sibi dari exorasset , verbis hisce , teste Palladio in H. L. c.42. , usa est : *Σύ με εὐλόγησον , κυρίε μου* . Quin & vir SS. Eulogius Alexandrinus magno Abbati Antonio notissimus , miserimum *mutilatum* , quem domi suae alendum , curandumque susceperat , ut ex eodem Palladio retulimus , *domini* titulo in ipso quoque familiari colloquio salutabat . Nemini proinde mirum videri debet , si noster iste aegrotus virum

O. 4 aspe-

aspectu decorum , secumque in visu mirifice colloquentem **ΠΑΧΟΙΣ** honoris , & reverentiae caussa patrio , uti coniicitur , more , rituque appellat .

(9) **ΑΠΟΚ ΠΕ ΚΟΛΟΥΘΟΣ ΠΟΔΗΝ** **ΕΙΝ** . *Ego sum Coluthus ΠΟΔΗΝ* *medicus* . **ΠΟΔΗΝ** *medici* in citato *Borgiano* fragmento miraculor. S. Macarii commemorantur . Memphitice **ΧΗΝΙ** , *ιατρὸς* dicitur a Chal-daica fortasse , & Syra radice **ΝΟΝ** *sanare* . Verum unus is locus est , quo qualiscumque Coptorum traditio de S. Colutho medicae artis cultore in eorum synaxario indicata confirmari potest . Heic enim suo veluti ore seipsum vir sanctus , *nomine* , & *arte* quasi cunctis cognitum , *Coluthum medicum* , absolute vocat . Vide tamen ne *medicum* ex eorum ordine credas , qui , utpote κατ' Ἐπίκουρον , *Epicuraci* scilicet , aut ὑπὸ τῷ Περιπάτῃ *Peripatetici* , aut ὑπὸ *ιατρῶν Στωϊκῶν Stoici* , nuncupati , ex Aegyptiorum christianorum disciplina ab Origene lib.III. contra Celsum n.75. strenue vindi-

vindicata, fugiendi erant. Ceterum in locis aliis, ubi S. Coluthum *medicum verum, curationum effectorem, morborumque & corporis, & animi sanatorem* appellari audivimus, voces sunt, quae in actis martyrum, in SS. PP. scriptis, & in ecclesiasticae historiae monumentis, quoties de miraculis sanationum ad sanctorum sepulcra patris sermo fiat, *καταχρηστικῶς* usurpantur, & *figuratam*, atque *impropriam* significationem fere semper habent; medicosque designant non humanis artibus, sed divina virtute curantes.

(10) **ἸΓ Βωκ ἐδοτῖ ἐτνον**

ΛΙC. La-Crozius in *sylloge quarumdam vocum dialecti Sabidicae*, **ἸΓ** pro **ΑΝΟΚ** usurpari scribit, in *myst. litt.* p.47. l.8. & p.52. l.5., notatque deinde *hanc vocem superesse in lingua Sinensium*. De **ΑἸΓ** id ego legi, de **ἸΓ** vero fidem omnem esse velim apud eundem La-Crozium. **ἸΓ** profecto non in hoc nostro tantum, sed

sed & in aliis pluribus *Borgianis* fragmentis, vim habet coniunctionis &. Hinc in oratione dominica a S. Macario thebaice recitata legitur : ἡγ' ἑλθὲν ἐξ ἡμῶν
ἐξ ἡμῶν ἐπειρασμοῦ, & ne nos inducas in *tentationem*. **Βοῦκ ἐξ ἡμῶν** pariter in iisdem fragmentis pro *ingredi* saepissime occurrit. Verum id, quod in praesentia accuratiori observatione dignum videtur, est positio, & situs *martyrii* extra moenia Antinoes. Inde enim S. Coluthus iubet homini iam sanato, ut *ingrediatur urbem*. Sed, si quantum a moeniis distaret *martyrium*, fortasse quaeris, redi, te quaeso, ad historiam, quam paullo ante de virgine Antinoitide ex Palladio dedimus. Inde coniicere licebit, tantam fuisse distantiam *martyrii* a civitate, quantam metiri potuit longitudo temporis, quod in iter pedibus ab hora *post nonam*, post prandium scilicet, & iteratas patrono suo beatissimo preces, *ad vesperam usque circa solis occasum* confectum, virgo sexagenaria impendit.

(11) **ΔΞΙC**

(11) **Αχισ ἑρουντ θε δαυ πε
πνη & Μαρια τπορη.** Ne quid
S. Martyre indignum in his verbis cogi-
tes, animo tecum paullisper revolve quam
incomprehensibilia sint iudicia Dei, & in-
vestigabiles viae eius. Statuerat misericors
Dominus huius miraculi celebritate infamem
feminam Mariam nuncupatam a per-
ditionis barathro in aeternae salutis se-
mitam revocare, & ad eximiae sanctitatis
gloriam extollere. Ne tamen ei uni mu-
lieri, sed & toti civitati, in qua plurimi
adhuc gentiles supererant, patrati prodi-
gii fama ad publicam utilitatem propaga-
ta splenderet, sanati hominis ministe-
rio, eoque inusitati *excitamenti* genere
uti voluit, quo cives ad personam scisci-
tantis de *domo mulieris* paullo curiosius
agnoscendam, atque notandam induce-
rentur; atque ita & S. Coluthi merita,
& ea, quae pro conversione Mariae pec-
catricis acturus mirifice erat, per univer-
sam urbem celebrarentur. Haec omnia
sunt.

sunt , quae Deus glorioso martyri tamquam legato suo delecto in edito oraculo exsequenda communicavit . Quam in rem, vel invito arroganti, insanoque Voltairio, uti me posse arbitror gravissimis illis Theodreti sententiis, quibus S. Simeonis Stylitae acta in H. Rel. c. 25. defendit : *Ego vero, inquit, non absque divino consilio (id factum) credo . Quamobrem eos oro, quos reprehendere delectat, ut linguae frenum iniiciant, neque temere ferri sinant; sed considerent Dominum talia persaepe ad segniorum utilitatem instituisse . Nam & Esaiam nudum, discalceatumque incedere iussit ... & Osee uxorem sumere fornicariam, & rursus diligere uxorem pravam & adulteram Horum unumquodque fieri iussit universorum moderator, eos qui sermoni non parebant, & prophetiae aures praebere abnuebant, spectaculi admirabilitate colligens, & ad audiendas vaticinationes inducens . Quis enim non obstupuit, cum divinum hominem nudum ambulantem videret ? Quis eius rei causam cognoscere non desideravit ? Quis porro sciscitatus non*

non est, cur tandem cum fornicaria habitare propheta non gravetur? Ut igitur horum unumquodque universorum rex fieri iussit, ut ignavorum, ac desidum utilitati consulere, sic & novum istud, admirandumque spectaculum instituit, ut omnes rei novitate ad spectandum perduceret, probabilemque adventantibus traditam sibi admonitionem efficeret. Novitas enim spectaculi idoneum est pignus doctrinae, & qui ad spectandum venit divinis imbutus recedit. Age igitur, & tu ad hunc ordinem divinorum consiliorum duce Theodoretto, refer quicquid audis a S. Martyre huic mutilo iam prodigiose sanato in visu dictum, iussuque, ut non clam, sed palam a civibus & roget, & sciat quatenam sit domus Mariae fornicariae.

(12) **ΕΙΟΨΑΥ ΕΡΤΕΨΥΗ ΝΕΝ
ΑΑC ΤΑΨΗΑC ΔΕΠΕCΔΕΚΕ.** *Volo cum ea (fornicaria Maria) transigere no-
stem.* Verba sunt, quae a sanato dicta, si secundum praepropera, & fallacia iudicia hominum expendantur, aliquam, licet in-
incer-

incerti mali suspensionem ingerere poterant; sed secundum arcana iudicia Dei per S. Martyrem revelata, eo ordinata erant, ut cives inducerent ad sancta hominis gesta in domo Mariae studiose observanda, & ut significarent salutaria colloquia, quae ille ad mulieris conversionem sequenti nocte cum ea habiturus erat. Sic ducti speciali quodam supremi Numinis consilio viri duo cap. II. lib. Iosue ad terram Canaan explorandam in Iericho missi, *ingressi*, dicuntur, *domum mulieris meretricis Rahab* quiescentes *apud eam* innoxie, & caste. Tam *publica* deinde, tamque inusitata, & *aperta* declaratio hominis, cuius continentiam cuncti fortasse Antinoitani cives compertam habebant, *apta* per se erat ex animis audientium quamcumque mali suspensionem avertere, interea dum eorum attentionem ad insoliti facti genus expectandum provocabat. Quod porro additur de *mercede sua* danda mulieri, *figurata* locutio est, quam si quis aut mendacii, aut simulationis

tionis arguere vellet , is certe , auctore magno Augustino in lib. cont. mendac. , in ep. ad Consentium , in lib. II. quæst. evang. q. 52. , & alibi , ineptiret . Mercedis nomine singularis gratiae donum ex explicatissima eiusdem S. Martyris revelatione significatur . Nam & *gratia* Dei , ut ait idem ipse Hipponens. magister enar. in psal. xxxi. *merces nostra* vocatur . At præter ea , quæ tum in hac , tum in proxima observatione ad rem istam expediendam proferimus , vide exempla antiquissima sanctorum PP. , unde iudicii formam de hoc nostro sumere possis . *Magistrrianus* adolescens , ut ex S. Martyre Hippolyto narrat Pallad. H. L. c. 149. inspirante Deo , πρὸ σχήματι τῆς ἀκολασίας *prætextu intemperantiæ* accedit ad prostibulum , *profundo vespere ingreditur ad eum , quæ (puellas) alebat : dat ei V. solidos , & dicit ei : concede mihi μᾶναι ταύτην τὴν νύκτα manere hac nocte cum hac puella . In locum ergo occultum cum ea ingressus , dicit ei : surge , serva teipsam , & cum eam suis vestibus induisset ... dicit ei : egredere .*
Cete-

Cetera, quae sequuntur, vide in adnotat. nostra 18. ad mirac.I. In actis MM. *Alexandri & Antoninae* ad diem III. maii apud Bol-landianos: *Angelus Domini apparuit uni militum aetate iuveni, nomine Alexandro, & dixit ei: Alexander, loquere Praefidi, & ingredi ad Antoninam, eamque chlamyde tua indue, ut (e lupanari) egressa fugiat impium...* Accessit, & dixit Praefidi: *iube ut ingrediar ad Antoninam si forte eo persuadere possim;* tandemque sic fecit ut Angelus iusserat, & sanctam virginem illibatam servavit. Idem, auctore Christo Iesu, praestitit *Dedymus* cum virgine & martyre *Theodora* in meritorium tradita, quo ille omnium prior, utpote *sceleratus, & habitu peregrino indutus* ad eam liberandam ingressus dicitur in actis eorundem SS. MM. apud Ruinartium. Simile quiddam S. Ephraem Syrus de Abrahamo eremita & presbytero scripsit in vita S. *Mariae poenitentis*. Ut enim senex SS. neptem suam e sordidissimae vitae coeno erueret, indutus militaribus vestibus, & ad lupanar, ubi miscellam versa-

ri

ri intellexerat, profectus, postquam dapes a *prostituli* administro parari iusserat, quasi cum scorto coenaturus solus ad eam accedere voluit. Iohannes cognomento Κόλπος *Curtus* missus a toto Scetenſium monasterio ad *Paesiam* meretricio quaestu in fornice victitantem, ut illius saluti confu-
leret, accessit, & vetulae ianitrices negan-
ti se eum introducturum, *significa*, inquit,
dominae tuae: *magnum enim ipsi apporto emolumentum*. Id & anus, & famuli,
& puella ipsa iam ornata, & ad procum
excipiendum parata pro *mercede iniquitatis*
acceperunt; sed vir sanctus unum caele-
stis gratiae emolumentum per oblati lucri
nomen significare voluit. Haec ex Cortel.
tom.I. Mon. E. G. pag.485. Cetera prae-
terco, ne nimius fiam.

(13) ΟΥΠΟΘ ΗΘΕΛΟΥΤ ΠΑΥΩΠΕ
ΗΤΕΣΘΗΕ ΕΤΕΛΕΑΤ ΕΒΟΛΕΥΗ
ΤΟΥΤΗ. Ecce *magnae gratiae* donum,
quod, audito miraculo, per *ministerium* mu-
tilati in pristinam sanitatem feliciter resti-

Tom.IV.

P

tuti,

turi , erat Deus , valde & sponfore S. Colutho , fornicariae Mariae certissime collaturus . Inde famosa peccatrix insignis poenitentiae exemplum ad christianae fidei incrementa in tota Antinoes urbe futura erat . Neque enim dubitare licet , quin gloriosi martyris oraculum fuerit integre perfecteque completum . Ac si in fastis ecclesiae inter poenitentes sanctissimas geminae celebrantur *Mariae* , altera , quae neptis erat S. Abrahami , altera , quae vulgo *Aegyptiaca* nuncupatur : si & Moschus in Pr. Spir. c.31. tertiam commemorat *Mariam* e dissolutae vitae erroribus revocatam ; quartam modo similis & nominis , & exempli in urbe Thebaidis Antinoe haberemus . Sed , quod iterum vehementer doleo , ea potior historiae pars , quae nobis triumphatricis gratiae prodigia in huius nostrae Mariae conversione a Christo peracta singillatim proculdubio narrasset , inter Thebana rudera omnino disperfit .

ADDEN-

ADDENDA

Ad pag. 225. lin. 18.

Quamquàm exemplum , quod omnium
 fortasse pulcherrimum , & ad rem , qua de
 agitur , accommodatissimum est , memoriae de-
 fectu me praetermisisse nunc demum animadver-
 to , vehementerque doleo . Integrum illud exstat
 inter laudata *Monum. eccles. Gr.* apud eundem
 Coteler. tom.I. pag.685. ubi de *Abbate Serapione*,
 quem *magnum* Sozomenus , aliique appellant, ista
 narratur : *Veniens aliquando , Abbas Serapion ,*
& pertransiens per quemdam Aegypti vicinam , vi-
dit meretricem stantem in cella sua , & dixit ei,
senex , προσδύκυσόν με ὅψε . Θίλω γάρ ἐλθεῖν πρὸς
σε , καὶ ποιῆσαι τὴν νύκτα ταύτην ἐγγιστά σου .
Exspecta me vespere: volo enim venire ad te, atque
hanc noctem iuxta te transigere. Illa vero responsum
reddidit: bene est , Abba . Paravit ergo se , stravit-
que lectum . Vespere autem facto accessit senex : atque
ingressus in cellam ait : Praeparastine lectum ? Illa ,
etiam , inquit , Abba . Itaque clausit ianuam , & insit :
exspecta parumper , quandoquidem consuetudinem ha-
bemus , donec secundum eam fecerim . Tum inchoa-
vit senex officium suum , ac incipiens librum psal-
terii ad singulos psalmos orationem dicebat , Deum
pro illa precans , ut poenitentiam ageret , & conse-
queretur salutem . Porro exaudivit eum Deus . Nam
mulier stetit tremens oransque prope senem . Utque
totum psalterium senex complevit , cecidit mulier

*in terram . Senex vero inchoans Apostolum , multum ex ipso recitavit , atque sic finem imposuit precibus suis . Compuncta igitur mulier , atque intelligens non propter peccatum venisse ad eam , sed ut ipsius animam salvaret , procidit ei , sicque locuta est : caritatem fac , Abba , in locum me ducito , in quo possim Deo placentia facere . Tunc senex deduxit illam in monasterium virginum , & tradidit matri : Eaque ibi tamquam soror recepta , & rigidioris poenitentiae exercitationibus mire addicta , grata & accepta fuit Deo ad reliquum vitae tempus . Erat & hoc tam praeclarum , & admirabile exemplum superioribus adiiciendum . Nam & hoc ipso , quasi novo quodam , ampliorique auctoritatis genere admonemur , in ea omni locutionis formula ad *πέρην* directa : *expecta me . . . tecum esse hac nocte volo* : qua usi semel fuerint viri sanctissimi , ut aditum sibi patefacerent ad perditarum mulierum animos Deo acquirendos , mentem alloquentium puram , & beatæ conversionis finem , certo , divinoque lumine ab iis cognitum , inspicere oportere . In uno enim verborum sono , quum de hominibus innocentissimis agitur , inhaerere velle , proprium est maligni , vitiosi , & inquinati interpretis , de quo diceret Nazianzenus : *μῦθος φείδεται ἕδ' ὁσίων* , *Momus ne sanctis quidem parcit* .*

EPI-

**EPISTOLA
SANCTI BERNARDI
ABBATIS CLAREVALLENSIS
AD RAYMUNDUM**

DOMINUM CASTRI AMBRUOSII

**Quam ex codice membranaceo saeculi xiv
Bibliothecae Mediceo-Laurentianae**

NUNC PRIMUM PROFERT

IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS

ACCEDIT

**EPISTOLA MATRONAE CUIUSDAM
AD SANCTUM BERNARDUM**

*Ex altero codice membranaceo saeculi xv
eiusdem bibliothecae.*

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD FRANCISCUM M. BANDITIUM
ARIMINENSEM
ARCHIEPISCOPUM BENEVENTANUM
ET S. R. E. CARDINALEM AMPLISSIMUM
PRAEFATIO.

QUI litteris operam navant, quique eruditissimum pabulum praeberere student statim quibusdam operibus, id potissimum curant, ut primum varietate rerum omnibus placeant, tum ut ea, quae uniuscuiusque intersint, singulis consentanea faciant. Vides, Cardinalis amplissime, me in eo esse, ut anecdotis quibusdam opusculis varias litteratorum classes detinendas, oblectandasque susceperim; quod ut assequar, varia tum idiomatis, & orationis, tum aetatis, & argumenti diversitate distinctas lucubrationes iamdiu mihi edendas proposui. Quare si quae sunt, quae praecipue spectari debeant hac praesertim temporum corruptione, quae se miris litterarum, scientiarumque progressibus foede immiscuit, ea esse cum primis censui, quae ad sacra pertinerent, quaeque vel fidei praestantiam, vel morum castitatem praesferrent. Verum quam ipse umquam gratiam inirem, si huiusmodi res munusculi instar iis praeberem, qui ludicris, levibusque crepundiis assueti (nam ceteros, qui impiis, nefariisque commentis detinentur, utpote omnino aspernandos non

moror) gravia , ac se vera quaeque ad stomachum
 usque fastidiunt ? Sua ergo sponte fuit cogitatio ,
 quae ad te unum deligendum , cui Beati Bernardi
 Abbatis Clarevallensis epistolam adhuc ane-
 dotam inscriberem , ac nuncuparem , me nunc potissimum
 commonescit . Tu , qui ea studia sedulo coluisti ,
 quae tuum institutum in primis decent , qui ad bi-
 bliothecam omni scriptorum genere instruendam in
 Ariminensi Clericorum regularium collegio animum
 tot annorum spatio intendisti , quique eos praesertim
 auctores confectaris , qui & tuam praeclaram digni-
 tatem , & pastorem procuracionem praeceptis ,
 & exemplis iuvent , ac excitent , libentissime qui-
 dem excipies opusculum , quod a clarissimo , sanctissi-
 moque Cisterciensis ordinis alumno concinnatum tibi
 nunc statuo . Is enim fuit Divus Bernardus , ut sin-
 gulos fere hominum ordines instituendos epistolis
 suis sibi proposuisse visus fuerit : quandoquidem lai-
 cos , monachos , clericos , abbates , episcopos , car-
 dinales , & ipsos quoque summos pontifices in Eu-
 genio III. scriptis suis pro dignitate erudit , atque
 informavit , singulis praebens castigatioris vitae
 perquam apta documenta . Epistola , quam nunc
 profero , ea est , qua laicum variis humanae , rectae
 tamen , honestaeque politicae praeceptis imbuendum
 suscipiat ; quorum sane plura cum privatum homi-
 nem , quem se esse sentiat semper unusquisque quan-
 tacumque dignitate praecellat , respiciant , facile sin-
 guli ea vindicent , atque arripiant , quae sibi pecu-
 liariter convenire intellexerint . Nulla vero in ce-
 teris , siue epistolis , siue scriptis quibuscumque
 S. Ber-

S. Bernardi Abbatis mentio occurrit hominis, ad quem epistolam hanc hactenus ineditam inscriptam animadvertimus. Qui vero & epistolas, & scripta cetera sanctissimi huius ecclesiae doctoris, atque ea potissimum, quae Mabillonius tamquam genuina, & a spiriis distincta proposuit (a), accurata lectione percurrerit, facile in hac etiam sili dulcedinem, orationis ardorem, eloquii sanctitatem, sententiarum gravitatem, leporum copiam, quae eidem potissimum tribuuntur, non aegre deprehendet. Quod si id asserere detrectaverit, saltem anxium sancti scriptoris imitorem hanc scripsisse epistolam fateri omnino cogetur. Hanc nos quidem obtinuimus a viro clarissimo Angelo M. Bandinio, qui ex codice membranceo saeculi xiv. ineuntis, bibliothecae Mediceo-Laurentianae, cui ipse pro meritis suis praeest, exscripsit, & ut ederemus, nobis pro sua humanitate indulgit. Exstat ipsa etiam in duobus aliis eiusdem bibliothecae codicibus, quos omnes ipse accurate recensuit (b); quod dum primum facit, epistolae ingenuitatem in aliquod suspicionis dubium revocare videtur, forte ut severioribus critices regulis, quas docti interdum impensius amant, morem gerat. Habet & ipsa bibliotheca alios codices Divi Bernardi opera continentes, & ea quidem, quae in Mabillonio

(a) Parisiis apud Montalan 1719. tom. vi.

(b) Vid. tom. i. Catalog. codd. mss. Latin. bibloth. Laurent. cod. xv. plut. xLvi. §. ii. col. 387.,

& tom. iiii. cod. v. plut. lxxviii. §. iiii. col. 159., tum ibid. cod. cxxxviii. plut. lxxxx. num. viii. pag. 86. col. 697.

billoniana editione desiderentur . Cum illa vero nec pauca , nec exigua sint , ac multo egeant examine , seduloque comparationis studio , eadem nunc innuisse sufficiat , reiectis interim in imam oram eorundem indiciis , quae praesto esse possint iis , quibus hanc spartam deinceps ornare libeat (2) . Porro alibi etiam

(2) Plut. 14. cod. 18. §.xxii. Liber de quatuor principalibus virtutibus prudentia , magnanimitate , constantia , iustitia . Inc. *Quatuor virtutum species multorum sapientium sententiis definitae sunt* . Def. *aequo vivendi sine servaveris* . Vide Bandinium in catalogo tom.I. col.122.

Ibid. §.xxvii. De oblatione laudis . Inc. *Oblatio nostrae laudis , quam Deo immolamus &c.* Def. *martyrium divinum* . Sunt variae , brevesque sententiae . Vid. ibid. col.123.

Ibid. §. xxxviii. De immensa caritate Dei Patris , de mira Filii obedientia , & Spiritus sancti benignitate . Inc. *O immensa Dei Patris cari-*

tas , qua adeo dilexit mundum , ut Filium suum unigenitum daret . Def. *malum legere Salmonem , quam legere Salomonem* . Vid. ibidem col.124.

Plut. 16. cod. 1. §.xvii. Bellum de perfectione servorum Dei . Inc. *Peccantes prima excipit negligentia sui , deinde curiositas rerum exteriorum* . Def. *& haec est perfectio servorum Dei* . Vid. ibid. col.160.

Ibid. §. xxiv. Sermo de octo beatitudinibus per modum dialogi , & correspondet superiori proximo sermoni . Inc. *Simile est regnum caelorum monacho negotiatori , qui audiens proximarum nundinarum opinionem* . Def. *ubi tantam habuis copiam , & fa-*

etiam alia habentur sancti nostri doctoris opera, quae
absunt a laudata editione, quaeque forte eadem quo-
que,

& facultatem lucrandi .
Vid. ibidem col. 161.

Ibid. §.xxix. De passione Domini in septem horis canonicis meditanda .
Inc. *Septies in die laudem dixi tibi . Rogasti me , ut aliquem modum contemplandi in passione monstrarem tibi .* Def. & *sedebis iuxta eum ad monumentum eiusdem Domini nostri Iesu Christi , qui vivit &c.* Vid. ibid. col. eadem .

Ibid. §.xxxiii. De caelesti gloria , ad quam festinare debemus . Inc. *Festinemus ingredi illam sanctam civitatem , in qua filius virginis est rex .* Def. & *quidem perpetuus minimeque fucatus candor vitae aeternae .* Vide ibidem col. eadem .

Ibid. §.xxxiv. Speculum monachorum . Inc. *Fratres carissimi , locus iste , in quo convenimus ,*

locus sanctus est . Def. & *gaudere mereamini , praestante eodem Domino nostro , qui cum Patre &c.* Vid. ibid. col. 162.

Ibid. §.xxxv. Laus de Domino Iesu Christo . Inc. *Quam pulcher es angelis tuis , Domine Iesu ,* Def. *Domine , quis similis tui ?* Est brevissimum . Vid. ibid. col. ead.

Cod. 3. §.v. pag. 65. De amore Dei . Inc. *Magna res est amor , quo anima per semetipsam .* Def. *Non cessant mihi dicere , ut amem Deum meum .* Vid. ibid. col. 163.

Ibid. §.vi. pag. 66. b. De excellentia , & utilitate orationis . Inc. *Dominus dicit in evangelio , quoniam oportet semper orare &c.* Def. & *compensum faciam , orat & ipse Dominus Iesus Christus &c.* Vid. ibidem col. ead.

Ibid.

que, ac quae exstant in codicibus Mediceo-Laurentianis esse possent; quod sine nonnisi diligenti perquisitione assequi quis poterit. Scilicet cl. Martinus Gerbertius Abbas S. Blasii in *Silva nigra* ait in Itinere Alcmannico (a), haberi in mss. operibus Sancti Bernardi adservatis in bibliotheca Augustae Vindelicorum nonnulla, quae haudquaquam in Mabillonii editione occurrant, quaeque examen aliquod postulent. Insuper ipse ibidem (b) profert epistolam omnino brevem, erutam ex cod. ms. saeculi XIII. bibliothecae Ochenhusanae, quam S. Bernardus G. de Stopho scribit, quaeque in laudata editione frustra quaereretur. Non aspernanda quidem, immo plurimi aestimanda illius scriptoris opera, quae ecclesiasticam traditionem, & patrum seriem claudant, quaeque scholasticorum barbariem, quae mox in religionem, in scientias, ac litteras irrepsit, feliciter antevertant.

Nec

Ibid. §. VIII. pag. 68. b. Quomodo in pace vera obdormit anima, & requiescit. Inc. *In pace, in id ipsum dormiam, & requiescam. Pax, inquam, illa, per quam, & in qua &c.* Def. qui cum tanta fiducia psallebat, in pace in id ipsum dormiam, & requiescam. Vid. ibidem col. ead.

Ibid. §. IX. pag. 70. b. Vita S. Bernardi, quam dedit cuidam monacho ad bene religioseque vendendum. Inc. *Si vis plene assequi quod intendis, duo tibi sunt necessaria facienda. Def. fin autem, roga Deum, ut tibi dimittat, qui est misericors & pius, benedictus in saecula.* Vid. ibidem col. eadem.

(a) Pag. 175., & seq.
(b) Pag. 216.

Nec te interim pigebit, Cardinalis amplissime, si insuper addam epistolam alteram, non eam quidem a Devo Bernardo exaratam, sed a Matrona quadam, quae ab eius consilio, disciplinaque penderet, ad ipsum scriptam. Non te quidem laet, sanctissimum Abbatem nostrum cum pluribus lectissimis feminis epistolarum commercium exercuisse, ut docent ipsius epistolae a Mabillonio recensitae, ac datae ad reginam Ierosolymorum, ad Mathildem reginam Anglorum, ad Sanciam sororem Imp. Hispaniae, ad ducissam Lotharingiae, ad ducissam Burgundiae, ad Ermengardam quamdam comitissam Britanniae, ad Idam comitissam Nivernensem, ad Blesensem comitissam, ad Beatricem nobilem, & religiosam matronam, ad Sophiam virginem, ad Abbatissam Faberniacensem, ac postremo tandem ad nonnullas sanctimoniales. Amanuensis fortasse incuria (nisi id alia etiam culpa factum fuerit) Matronae, quae hanc nostram epistolam scripsit, nomen nobis invidit; neque etiam institutae a nobis hac de re observationes quidquam lucis attulerunt. Hanc epistolam quinetiam nobis communicavit laudatus Bandinius, qui ipsam ex codice altero Mediceo Laurentiano, eoque membranaceo saeculi xv. eruere sategit (a), nobisque edendam concessit. Quam vellem, ut ego gratum, & obsequentem in te animum meum proderet nunc studui, sic tu meam hanc voluntatem, & observantiam aequi, bonique consuleres! Sed quid ab antiqua tua, planeque singulari humanitate nunc mihi polliceri non dubi-

(a) Vid. tom. I. Catalog. codd. mss. Latinor. cod. II. plut. xvi. pag. 234. col. 163.

dubitem? Quae quidem humanitas etsi stimulis non egeat, nec precibus locum relinquat, patere tamen, Cardinalis amplissime, ut de ea iugiter mihi conservanda, tamquam de re mihi tum carissima, tum spectatissima, cuius instar eorum, qui pretiosas res possident, sollicitum esse me decet, te maiorem in modum exorandum nunc censeam. Vale.

Datis Romae idibus augusti anno a Christo nato MDCCCLXXX.

EPI-

EPISTOLA
SANCTI BERNARDI
AD RAYMUNDUM
DOMINUM CASTRI AMBRUOSII .

CRATIOSO militi , & felici Ray-
 mundo domino Castri Am-
 bruosii Bernardus in senium
 deductus salutem . Doceri pe-
 tis a nobis de cura , & modo rei familia-
 ris utilius gubernandae , & qualiter pa-
 tresfa-

resfamilias debeant se habere , ad quod tibi respondemus . Licet omnium rerum mundanarum status , & exitus sub fortuna laborent , non tamen hoc timore est vivendi regula omittenda . Audi ergo , & attende . Quod si in tua domo sumptus , & reditus sunt aequales , casus inopinatus poterit destruere statum eius . Status hominis negligentis domus est ruinosa . Quid est negligentia gubernantis domum ? Ignis validus in domo accensus . Discute diligenter eorum diligentiam , & propositum , qui tua administrant . Labenti , nondum lapso facultatibus minus verecundum est abstinere , quam cadere . Saepius revidere , quae tua sunt , quomodo sint , magna prudentia est . Cogita de cibo & potu animalium tuorum ; nam esuriunt , & non petunt . Nuptiae sumptuosae damnum sine honore conferunt . Sumptus pro militia honorabilis est , sumptus pro iuvando amicos rationabilis est . Sumptus pro iuvando prodigos perditus est . Familiam
grosso

grosso cibo , non delicato nutrias . Qui gulosus effectus est , vix aliter quam morte mores mutabit . Gulositas vilis , & negligentis hominis putredo est ; gulositas solliciti , & diligentis hominis solatium est . Diebus paschalibus abundanter , non delicate pasce familiam tuam . Fac gulam litigare cum bursa , & cave cuius advocatus exsistas . Si autem inter gulam & burfam iudex exsistas , saepius , sed non semper pro bursa sententiam feras . Nam gula affectionibus probat , & sic testibus non iuratis , bursa evidenter probat , iam arcis , & cellario vacuatis , vel in brevi tempore vacuandis : tunc male iudicas contra gulam , quando avaritia ligat burfam ; numquam recte inter gulam & burfam avaritia iudicabit . Quid est avaritia ? sui homicida . Quid est avaritia ? paupertatis timor . Semper in paupertate vives : recte vivit avarus in se , non perdens divitias , sed aliis reservando . Melius est aliis reservare , quam in se perdere . Si abun-

Tom. IV.

Q

das

das blado , non diligas canestrum . Diligens canestrum cupit esse pauperum homicida . Vende bladum , cum satis valet , non quando per pauperem emi non potest . Vicinis minori pretio vende , etiam inimicis ; non semper gladio , sed saepe servitio vincitur inimicus . Superbia contra vicinum balenum est ; expectas tonitru cum sagitta . Habes inimicum capitalem , in carcere positus es , habes inimicum , quaeras tuum oculum pro custode . Si habes inimicum , conversationem non habeas cum ignotis . Semper cogita , quod inimicus sagax cogitat inimici vias . Debilitas inimici non est loco pacis , sed tregua ad tempus . Si te (^{fic}) securus (a) non cogitare , quae tu cogitas , inimicum , periculo te exponis . De feminis tuis suspectis quid agant , ignorantiam non scientiam quaeras . Postquam sciveris crimen uxoris,

(a) Lege : *Si non es securus &c.*

ris , a nullo medico curaberis : dolorem de mala uxore tunc mitigabis , quando audies de uxoribus alienis . Cor nobile , & altum non inquit de operibus mulierum , malam uxorem potius risu , quam baculo castigabis . Femina meretrix , & senex omnes divitias annullabit : femina senex , & meretrix , si lex permetteret , viva sepelienda esset . De vestibus nota , quod vestis sumptuosa probatio est pauci sensus . Vestis minus apparens cito vicinis taedium parit : stude bonitate placere , non veste . Mulieris petitio habentis vestes , & vestes quae- rentis , non indicat firmitatem . De amicis teneas , quod maior est amicus , qui sua tribuit , quam qui seipsum offert , de illis magna est copia amicorum . Amicum non reputes , qui te praesentem laudat ; si consulis amico , non quaeras placere sibi , sed rationi . Dicas in consulendo amico , sic mihi videtur , non praecise sic agendum est . Facilius de malo

Q 2

exitu

exitu consilii redargutio sequetur , quam de bono laus . Audiui , quod te visitant ioculatores , attende quae sequuntur . Homo ioculatoribus intendens , cito uxorem habebit , cuius nomen est paupertas . Sed quis erit huius uxoris filius ? derisio . Placet tibi verbum ioculatoris , finge , te non audire , & alia cogitare : ridens , & gaudens de verbis ioculatoris iam pignus sibi dedit . Ioculatores improperantes digni sunt suspendio . Quid est ioculator , mala improperans ? animal homicidium secum portans . Ioculatores instrumentorum Deo placuerunt . Audi de famulis . Famulum alti cordis repelle ut futurum inimicum . Famulum tuis moribus blandientem repelle . Famulo , & vicino te laudantibus resiste , alias te cogitat decesse . Famulum de facili se verecundantem dilige , ut filium . Si vis aedificare , inducat te necessitas , non voluntas . Cupiditas aedificandi aedificando non tollitur , nimia , & inordinata aedificandi

candi cupiditas parit, & exspectat aedificiorum venditionem. Turris completa, & arca vacuata faciunt valde tarde hominem sapientem. Vis aliquando vendere, cave partem hereditatis non vendas te potentiori, sed potius minori pretio, te minori. Totum autem vende plus offerenti. Melius est gravem pati famem, quam patrimonii venditionem. Sed melius est partem vendere, quam te usuris subiicere. Quid est usura? legalis latro, praedicens quod intendit. Nihil emes in consortio potentioris: parvum consortem patienter sustineas, ne tibi societ fortiorem. Quaesivisti de usu vini. Qui in diversitate, & abundantia vinorum est sobrius, ille est terrenus Deus. Ebrietas nil recte agit, nisi cum in lutum cadit. Sentis vinum, fuge consortium. Sentis vinum, quaere somnum, antequam colloquium. Qui se esse ebrium verbis excusat, suam ebrietatem aperte accusat. Male sedet in iuvene vina co-

Q 3 gnosce

gnosceret. Fuge medicum scientia plenum, exercitio non probatum. Fuge medicum ebrium. Cave tibi a medico volente in te experiri, qualiter alios de simili morbo curabit. Caniculos valde parvos dimitte. Clericis, & reginis canes custodes utiles sunt. Canes ad venandum plus constant, quam conferant. Habentem filios, dispensatorem tuorum bonorum non instituas, sed dices, si aversetur fortuna, quid prodest vivendi doctrina? Audi quod de hoc viderim stultos obmittentes continentiam, & tandem se excusatos sub fortuna: & venit aliquando fortuna, sed servans doctrinam raro accusabit fortunam. Raro enim diligentiam cum infortunio sociabis, & rarius a pigritia infortunium separabis. Exspectat piger sibi subveniri a Deo, qui vigilare praecepit in mundo. Tu ergo vigila, & levitatem expendendi cum gravitate lucrandi compensa. Appropinquat senectus; consulo, quod Deo potius

potius quam tuo filio te committas . Disponis legatum ; consulo , quod prius servitoribus quam sacerdotibus solvi mandes . Diligentibus personam tuam non committas animam . Committe animam tuam diligenti animam suam . Disponde rebus ante morbum ; saepe quis efficitur infirmitatis servus , & servus testari non potest . Liber ergo testeris , antequam servus efficiaris . Sufficit tibi quod dictum est de testamentis . De filiis audi . Mortuo patre , quaerunt divisionem , si nobiles sunt ; melior est saepe eorum aspersio per mundum , quam hereditatis divisio . Si laboratores sunt , faciant , quod volunt , si mercatores , tutior est divisio , quam communio , ne unius infortunium aliis imputetur . Mater autem forsan remaritari quaerit ; stulte agit ; sed ut peccata sua deplorat , utinam ipsa senex accipiat iuvenem , nam non ipsam , sed sua quaesivit , quibus habitis , bibet cum eo doloris calicem , quem opravit ,

Q 4

ad

ad quod eam perducatur meta suae vitae
damnabilis senectutis . Amen .

Deo gratias .

EPI-

EPISTOLA
MATRONAE CUIUSDAM
AD SANCTUM BERNARDUM
ABBATEM CLAREVALLENSSEM

**Ex codice ms. membranaceo saeculi xv
bibliothecae Mediceo-Laurentianae .**

EPISTOLA
 MATRONAE CUIUSDAM
AD
 SANCTUM BERNARDUM
 ABBATEM CLAREVALLENSSEM.

A Ngustiae , fateor , mihi sunt undi-
 que , quoniam quem diligit anima
 mea sermonibus excitare compellit amor ,
 impatiens intellectus scaturit , dilatatur
 affectus , verum censura silentii reprimat ,
 dum nota non exprimit lingua balbu-
 tiens ,

tiens , charta deficit , retunditur calamus , manus quoque ab antiquo non impigra retardatur . Evae nempe maledictae , non corpore , sed spiritu parturiens doloribus , premor magna sollicitudine Sarae , anxiae Rebeccae desiderio , aemulatione Rachelis , Liae contemptu . Atque utinam mihi prudentia daretur Iahelis , importunitas Ruth , Iudith audacia , placor Edissae , ut operirem pallio Sisaram , amiceret Boozo , deciperem aggre-
 diens Holofernem , in bonum hoc nil ultra simile illis attentans , & adirem . Assuerum in throno sedentem languentis animae salubria petitura . O indicibile Magdalenae gaudium , o solatium , o tripudium , quae Iesu fructus virginei pedes deosculans , rigans lacrimis , capillis tergens , ungens unguento , antidotum reportavit salutis . Cum haec servo , servo Iesu . Si data licentia , & honestate concedente , impenderem ab uberitate , iucunditates conciperem . Fierem , arbitror , prae magnitudine gaudii semiviva .

viva . Gaudeo quia scienti legem loquor ,
 cui omnia prout sonant , sapiunt , & fi-
 guras , & aenigmata intelligit , & exponit .
 Quid nostra paternitatem vestram episto-
 lari distendo angustia , cum ad vocem
 dudum loquelae grandis in me ignis
 amoris omni narratione maior exarsit ;
 ita ut fructeta vanitatis omnia exusta
 sint , & cum sponsa clamarem una voce :
 filiae Ierusalem nunciate dilecto , quia
 amore langueo . Quis mihi det , ut lan-
 guentes & vos , & bibatis poculum quo
 potatis . Indulgete , pater , indulgete ,
 stulta facta sum , vos me coegistis . Ca-
 ritas quae est in Christo , urget me , ple-
 na quidem sum sermonibus , & uteri mei
 spiritus me coartant . Quapropter verbis
 finem imponens dominationem vestram ,
 quae unica & singularis est mihi , flagito
 in Christo Iesu pro vulneribus interpel-
 lans eandem , quatenus ancillae vestrae ,
 ac , quaeso , filiae memoriam habeatis ,
 quae in signum incorruptae fidei , non
 in munus per latorem praesentium enxe-
 nium

nium offero , & praesento , desiderans ,
& anhelans , antequam moriar , vestris
conspiciatibus consolari .

LAUREN .

LAURENTII GRANAE

ROMANI

EPISCOPI SIGNINI

ORATIO IN FUNERE

CLEMENTIS VII

EX MS. COD. MEMBRANACEO

**Bibliothecae Marii Compagnonii Marefuscii
S. R. E. Card. amplissimi**

ERVTA

ET A IOHANNE CHRISTOPHORO AMADUTIO

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

ANIMAE PIENTISSIMAE
MARI COMPAGNONII MAREFUSCII

S. R. E. CARD. AMPLISSIMI

IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS

Pacem, & salutem sempiternam
precatur.

MULTA in hac vita geruntur, praesertim, si officia spectentur, quae nec observantia, nec amicitia, nec gratus animus eliciat, sed quae vel assentatio, vel cupiditas, vel pavor ipse persaepe ingerat. At vero si nostra pietas exaratur erga eum, quem mors interceperit, nulla iam suboriri potest dubitatio, quin ea pura, casta, simplexque habenda sit, quae nimirum sola honestate excitetur, & a qua cunctae privati studii suspiciones omnino absint. Habe nunc ergo, Anima piensissima *Marii Marefuscii* Cardinalis, obsequium nostri pignus sincerum omnino, & ingenuum, atque illud quidem post fata, quae te nobis paullo citius surripuerunt (a), quaeque ut spem omnem gratiae assequendae interciderunt, ita & nos ab omni gratiae rependendae munere absolvere facile potuissent. Tua enim sunt, quae edimus, tuque ea no-

Tom. IV. R bis

(a) Obijt a. d. x. kal. tus esset annos LXVI. mens-
ianuarias exeunte anno ses III. dies XIII.
CICCCCLXXX. , cum na-

bis sponte obtulisti, ut proinde aequum omnino esset, ut ipsa tamquam ἀντίδωρον ad te redirent. Nos sane occulta, ac secreta ingrati animi exprobratione percelleremur, atque iratos tuos pientissimos manes videremur, si quod, te vivente, facere statueramus, illud, te mortuo, omittendum censeremus. Quare ut apud nos, ac bonos omnes vivunt adhuc virtutum tuarum merita, quae & assiduo usurpamus sermone, ita illud insuper advenisse tempus arbitramur, quo liberius etiam liceat honori tuo favere; siquidem invidia ipsa, nisi insensissimis animis insideat, aut pervicacissima atrocitate acuatur, adversus mortuos omnino obticescere consueverit. Id ipsum nimirum animadverterunt Valentinianus, & Marcianus Augusti in epistola, quam pro Flaviano episcopo Constantinopolitano vita functo conscripserunt (a):

Οὐδέ ποτε δόξα τῇ θανάτῳ τῶν ἐνδόξων ἀπέλλυται, καὶ ἐ συνανοθνήσκουσι τοῖς τελευτῶσιν αἱ ἀρεταί • μᾶλλον δὲ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἐπόληψις αὐξεται τῇ τελευτῇ, ἐπεὶ δὴ πᾶς ἑ κατὰ τῶν τελευτῶντων ἐκποδῶν γίνεται φθόνος. Gloria numquam gloriosorum hominum morte premitur, nec pereunt cum morientibus virtutes; imò etiam obitu exultatio augetur proborum hominum, quia omnis adversus mortuos evanescit invidia. Quapropter cum tempus ipsum, & grata voluntas officia, & praeconia nostra potiori nunc iure exposculent, te idcirco nunc nobis veluti spirantem sistimus, te veluti nos

(a) Concil. Chalcedon. ann. cccc. l. tom. ix. concil. Labbé pag. 238.

nos comiter auscultantem alloquimur, tibi que libentes animo plaudimus, dum typis expressam exhibemus laudationem, quam Laurentius Grana in funere Clementis VII. Romani Pontificis iam pridem habuit. Eam quidem ex codice tuo membranaceo excerpimus, ut ex altero omnino simili alteram etiam in funere Cardinalis Aegidii Viterbiensis ab ipso habitam eruiamus. Fuit Laurentius Grana, ut tu pro tua omnigena eruditione nobis ingerere solebas, patria Romanus, qui cum adolescentiam per omnem honestarum disciplinarum cultum transegisset, id assecutus est, ut inter Canonicos basilicae Lateranensis Sancti Salvatoris, cui tu, dum vixisti, beneficio Clementis XIV. praegloriosissimi Pontificis, a quo & purpurae honorem, ac cetera ornamenta accepisti, cum archipresbyterali dignitate praefuisti. Cum autem vitae, ac probitatis fama Grana ipse inclaresceret, & apud Clementem VII. gratia polleret, ad Signinum episcopatum anno MDCCXXVIII. euectus est. Duas ille, quas tu manuscriptas in instructissima tua bibliotheca adseruabas, quasque paullo ante memoravimus, funebres orationes, quas innuit & Mandosius (a), haud tamen virorum, in quorum laudem sunt, designato ab ipso nomine, composuit, ut & alia opera, quae idem dispersa ait, quaeque adhuc ignorantur. Obiit tandem Grana noster anno MDCCXXXIX. nonis septembris, eiusque corpus tumulatum est in basilica Lateranensi, ubi adest marmoreus titulus, qui & ab Ugheccio adductus cernitur (b). Quare ipse vixit annos XLV.

R 2

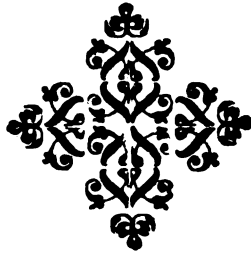
men-

(a) *Bibliothec. Roman.*
col. II. pag. 304.

(b) *Ital. sacr.* tom. I.
col. 1240.

mensēs vi. dies xi. Singula quapropter commemora-
vimus, quae de orationis auctore cognoscere aequum
erat eos, quibus ad eius lectionem accedere libuis-
set, eaque insuper praefati sumus, quae gratum ani-
mum nostrum, & perenne obsequium in te de nobis
optime meritum publice quodammodo testatum faciant.
Si te ergo nunc mortalia tangunt, aequi bonique con-
sulere velis hoc quodcumque est in te nostrae pieta-
tis, & observantiae argumentum; hincque nostri
memor usque sis, ac pete pro nobis, ut salvi
simus (a). Aeternum igitur vale, Anima pientissima
MARII MARBFUSCII Cardinalis; nos te eo ordine,
quo natura iusserit, cuncti sequemur.

(a) Vid. christianam inscriptionem apud Marango-
nium post aetia S. Victorini pag. 90.

LAUREN-

LAURENTII GRANAЕ
ROMANI
CANONICI LATERANENSIS
ET EPISCOPI SIGNINI
ORATIO
IN FUNERE
CLEMENTIS VII

Admirabilis, ac pene divina maiorum vestrorum, Patres amplissimi, ut omnibus in rebus, ita & in summorum Pontificum exequiis honestandis, prudentia enituit; qui ut novem continuis diebus eisdem, summis Pontificibus parentare, ita & totidem laudationibus illorum res gestas commemorare, & celebrare memoriam nominis consueverunt; qui mos integre quondam, sancteque observatus, in Bonifatio IX. Pontifice desiit, pravoque abolitus exemplo, si quando alias, hoc quidem tempore a nobis potissimum desideratur.

R 3

Nam

Nam si ego hodie Clementem VII. Pont. Max. pro imperii magnitudine, & dignitate, pro singulari iustitia, ac religione, pro excelsa, atque inaudita in quacumque fortuna constantia, prudentia, integritate, ceterisque animi dotibus laudare vellem, opus undequaque infinitum aggrederer. Quis etenim non videt, vel in unius Mediceae familiae laudibus connumerandis, neque omnibus, quotquot sunt, unum diem oratoribus, neque uni innumeros esse? Ea etenim si vetustate quaerimus, patriae Florentiae coeva, tot viris animi, consilii, probitatis, ingenii, & virtutum omnium affluentia conspicuis claruit, ut eidem patriae ornamento, civibus amplitudini, Italiae splendori, universo denique mortalium generi fructui uberrimo exstiterit. Possent innumera, in omni laudum genere exempla proferri, possent sub vetusta illa Medica lauro, caelo edita, atque addita caelo, omnium scientiarum incrementa citari, cui Graecas, & Latinas nostrorum temporum litteras,

ac

ac praeclaras quascumque artes , artium-
que professores , ab omni squallore , bar-
barie , & pene interitu ipso vindicatos ,
una cum morum elegantia , & rerum ge-
rendarum solertia debeamus ; ex qua Leo
ille X. opt. max. ad temporum felicitatem ,
ad bonorum salutem , ad virtutum omnium
praesidium , divinum , atque immortale
numen huic urbi , & christianae reipu-
blicaeprodiit . Tanta igitur familiae lau-
des si attingo , ad Clementis vitam pla-
num , atque expeditum mihi iter non vi-
deo ; si taceo , vestros animos , in quorum
mansuetudine , & benignitate spes omnis
nostrae orationis posita est , vehementer
offendo ; nam cum nemo vestrum sit ,
praeter unum probatissimum , atque omni
laude , & honore dignissimum Alexandrum
Farnesium vestri ordinis principem , qui
& ipse animo , atque officio huic semper
familiae coniunctissimus exstitit , nemo ,
inquam , vestrum sit , qui istam dignita-
tem , qua fulgetis , qua omnibus anteitis ,
qua summae christianae reipublicae prae-

R 4 fidetis ,

fidetis, Leoni X., & Clementi VII. Medici acceptum referre non debeat, vereor equidem, ne me consulto tot, & tantas virtutum laudes silentio obruentem infensis animis audiat. Verumtamen date, obsecro, hanc veniam pro vestra pietate, Patres, & mihi, & causae, & temporis accommodatam, quandoquidem nil ego aliud hodie, quam earum tantum rerum capita, quae ad Clementem VII. Pontificem pertinent (si vestra favebit benignitas) breviter, atque expedite perstringam. Christiana res omnis summo erat in metu, & periculo constituta, afflictæ provinciae, turbati populi, vexatae urbes, barbarus hostis, Tauruno capto, Rhodo expugnata, spe, atque animo inflatus, ingenti collecto exercitu sese efferebat, ferro, fame, pestilentia Italia vastabatur, ecclesiae navis sanctissima, ventorum iniuriæ obnoxia, Hadriano VI. Pontifice vita functo, debito rectore indigebat. Cum, divino annuente Numine, Clemens VII., quem & scire, & posse tanti molem imperii

rii sustinere compertum erat, vestris suffragiis Pontifex maximus est renunciatus. Qui sub divo Leone patruele suo, magnis semper, atque arduis in negotiis versatus rerum summae praefuerat; clarissimorum regum, ducum, populorum clientelas valido, atque intrepido animo & bello, & pace susceperat; praestantibus in omni virtutum genere ingeniis fautorem, patronum, parentem praestiterat; quem Florentia optimum, ac sanctissimum Praefulem; Bononia, omnisque Insubrum natio Legatum iustissimum, atque integerrimum; Roma semper gravem, semper modestum, semper prudentem Senatorem Vicecancellarium dignoverat; qui dignitate, opibus, auctoritate praestans innumeros ad summos honores evexerat; qui villas, atque aedificia cum antiquitate ipsa certantia extruxerat; qui incredibili benignitate, & mansuetudine suam opem nulli umquam bono expetenti denegaverat. Is igitur minime ignarus, quantum esset ad opus, vigiliamque vocatus, nullos
sibi

sibi labores , nullas molestias , ut gregem suae creditum fidei tueretur , detrectandas constituit . Primum enim (ut verum Christi vicarium , & communem parentem decebat) simultates , odia , iniurias condonavit , obliteravit , extinxit ; reges deinde , ac principes per litteras , & nuncios est adhortatus , ut , depositis armis , sedatis discordiis , se ad christianam rempublicam sublevandam , quae multis cladibus debilitata , caput iam extollere , & sese erigere vix posset , converterent . Duo tunc in Italia exercitus , qui de honore , atque imperio dimicabant , ita manus conseruerant , ut illius pugnae eventus , quem fore cruentissimum metuebamus , paucorum vix notorum peditum interitu conficeretur . Hanc Clemens occasionem , qua facile iniri foedus , & salutaris poterat concordia stabiliri , minime omisit . Quandoquidem tempore , si tuae litterae , Pastor sanctissime , oratores , monita , preces denique efferos , atque obstinatos mortalium animos ad bonum , atque aequum flectere po-

potuissent, si tua vota, & consilia, pacem, compositionem, concordiam flagitantia, valuissent, nec tantum christiani sanguinis effusum esset, nec nos in tot postea scopulos, & naufragia incidissemus. Sed nescio quo fato, perversa eorum voluntas, quorum nullae res secundae sedare cupiditatem potuerant, eam omnem rationem pacis, mentionemque Clementi intervertit. Inde novae, legiones conscriptae, novi exercitus comparati, nova bella instaurata, tot caedes, funera, exitia, quae refugit animus reminisci, lingua haesitat dicere, ex illo fonte emanarunt. Quo in loco appello ego vos, divina, atque immortalia Numina, quae hominum mentes tenetis, & cernitis, Clementem omnibus illis tot in foederibus, quae in illis reipublicae tenebris, in illorum temporum iniquitate, ac necessitate peregit, nil nisi quietem Italiae, & pacem publicam quaesivisse, tantumque apud illum pacis mentio, & oblata conditio potuit, ut Legatum praestantissimum Augustinum

Tri-

Trivultium , excelsi animi , virtutis , prudentiae Cardinalem , re bene ad Frusino-
nem gesta , pulsus , fugatisque hostibus ,
atque urbe metu , & periculo liberata ,
cum victore exercitu , ulterius progredi
passus non sit , & maritimam classem mul-
tis hostium oppidis potitam , dimisso exer-
citu revocarit . Sinite me hic , Patres
amplissimi , illorum temporum aerumnas ,
ac misérias praeterire ; nolo etenim hodie
illius diei , quo tam indigne urbs haec
concidit , memoriam repetere . Nolo ci-
catrices nostras , obducta iam vix cute ,
refricare . Clementis tantum Pontificis
prudentiam , atque animi magnitudinem
refero . Nam cum funesta ea fax , atque
impia letale illud excidium , atque incen-
dium aris , templis , penatibus Diis deni-
que , atque hominibus attulisset , & modo
integerrimos , atque amplissimos Patres ,
modo summum ipsum Pontificem , qui
Hadriani in arce sub ducum , ac tribu-
norum exercitus custodia detinebatur ,
sibi obsidem dari pro male merito multo-
rum

rum mensium stipendio peteret , ea fuit Clementis divina mens , & consilium , ut composito animo , & confirmato , incredibili mansuetudine , ac patientia , nunc sibi hos , nunc illos concilians , eo usque rem distulerit , quo ab Carolo Caesare nunc Imperatore augustissimo , qui pro sua pietate , ac religione horrendum illud facinus detestari visus est , expectatus liberandi Pontificis nuncius affuit , & ab Francisco Galliarum Rege Christianissimo validus in Italiam exercitus ad summum Pontificem , & Romanam ecclesiam defendendam properavit . Quod si in illis Clemens calamitatibus , tot adversantibus fortunae ictibus , prudentiae clypeo non obstitisset , & fracto , ac debilitato animo , maerore , aut metu aliquo concidisset , legitimum pastorem tuum Roma , una cum universa ecclesia , haud exiguo temporis intervallo desiderasses . Soleo ego , Patres amplissimi , mecum ipse aliquando summorum Pontificum , qui haecenus fuerunt , res gestas contemplari , illorumque adversis ,
ac

ac felicibus rebus nostrorum temporum varietates , turbineſque conferre , in quibus , quod ſatis , ſuperque admirari non poſſum , ſanctiſſimos illos invenio , quorum bonitate , doctrina , exemplis nil dignius praedicatur , & his graviora perpeſſos , & atrocioribus calamitatibus obrutos . Sic ſub Zozimo illo paſtore integerrimo Roma a Gothiſ peſſumdata , & pene verſa . Sic ſub Leone illo primo , qui Artilae furorem ſua ſanctitate compeſcuit , diruta . Sic ſub Pelagio & humana carne veſci coaſta , & ab Totila incenſa . Sic ſub ſanctiſſimo illo noſtro Gregorio longa obſidione , crudeli ſtrage , aquarum alluvione , aeris intemperie , fame , ac peſtilentia conſecta : & tamen non minus iſti prudentes , ſancti , optimi Pontifices ſunt appellati . Divina etenim iudicia quis evitabit ? Et niſi Dominus cuſtodierit civitatem , in ſumma humanarum rerum virtute , ac prudentia , quis non peribit ? Sed ego ad Clementem redeo , qui omnia praeſtantis animi ſenſa , & conſilia in Deo ſta-

statuens ad eas omnes actiones radicitus evellendas, quibus in nos divina potuisset iustitia animadvertere, omni cura, ac diligentia incubuit. Sic ritus, mores, habitus ad pristinam honestatem redegit. Sic quae ad sacerdotia conculcanda, ad quietos vexandos, ad lites, tricasque inferendas viguerant, prohibuit. Sic sacra, solemnesque caeremonias exquisito cultu, ac debito servari voluit, & celebrari; ipseque ante alios, Christi servatoris nostri exemplo, ne cui spes aeternae salutis, ob tot patrata in diripienda urbe flagitia, ac scelera, adimeretur, omnibus illis ducibus, militibusque pepercit. Sicque urbe cedens ad fidissimam, ac munitissimam Orvietum civitatem se contulit, ubi divino quasi numine Moschenfium Regis oratores, qui multis iam mensibus ab Hyperboreis oris ad Pontificem venerandum profecti discesserant, cunctis novos hominum ritus, habitus, sermonemque admirantibus, Clementem orthodoxae pastorem ecclesiae, ac principem, oblati-

va-

variis muneribus adoraverunt . Quos ipse benigne , liberaliterque tractatos , laetos , atque earum rerum , quas petierant , compotes , fidis ductoribus sociatos in suas oras , regionesque remisit . Ad perpetuum deinde procurandae inter christianos principes concordiae studium incumbens , eoque sua illam indagine vestigavit , quoad duae integerrimae , atque antiqui moris feminae Margarita Caroli Imperatoris amita , & Ludovica Francisci Regis Christianissimi mater , pacem tam diu quaesitam , divini miraculum Numinis (Clemente rerum omnium moderatore , atque arbitro) composuere . Haec fuerunt in tanta temporum caligine Clementis VII. studia , facta , consilia ; hac se ille constantia , prudentia , religione ad meliorem fortunam , qua suam omnibus virtutem ostenderet , & quae postea secuta sunt , ageret , reservavit . Haec dum brevibus colligo , quod haecenus fecistis , Patres , obsecro , diligenter attendite . Duas sibi res Clemens in eo temporum statu maxime procurandas

das proposuit ; alteram exitirpandae hae-
resis , alteram Turcarum furorem compri-
mendi , ac delendi . Quocirca cum Caro-
lum Caesarem Augustum in Italiam pro-
fectum summo cum honore , atque appa-
ratu Bononiae recepisset , eundemque
christiani corona , atque insignibus impe-
rii decorasset , de rebus fidei pristinum
in statum communi consilio vindicandis ,
saevissimi , atque immanissimi tyranni co-
natibus infringendis , deque nonnullis ,
quae inter principes supererant , simulta-
tibus abolendis , inito ad quietem publi-
cam foedere , eodem cum Imperatore
tractavit , ac ne qua in Italia scintilla
flammam excitaret , data opera est , ut ii ,
qui e florentissima , ac pulcherrima Etru-
riae civitate indigne familiam Mediceam
eiecerant , coacti longa obsidione se dede-
rent , arma deponerent , & incolumi civi-
tate , integrisque omnium fortunis , respu-
blica modestum , praestantem , validum ,
omnibusque iustum , atque aequum iuve-
nem , eius gentis Alexandrum Ducem , ac

Tom. IV.

S

cipe-

ciperet , a qua ornatam , auſam , deſenſam , & ſaeſius ſe conſervatam meminerat . Vix dum Romam ſummus Pontifex venerat , cum per clariffimorum Germaniae principum litteras in communi diſcrimine opem Romanae eccleſiae expetentium eſt nunciatum , Turcarum exercitum Pannoniam tranſgreſſum Germaniae civitates omnibus viribus oppugnare ; quae quidem res adeo Clementis commovit animum , ut ab urbe transferre ſe in Germaniam cogitarit . Sed cum dilationem pati id bellum non poſſe cerneret , in ſummis aerarii anguſtiis , totque anteaſtis ruinis , pecuniam celerrime undique conquiſivit , atque eo durante bello , ingentem auri ſummam ſingulis expendi menſibus imperavit , & quo imminenti periculo maiori , qua poterat , auctoritate , & praefidio occurreret , Hippolytum Medicem nepotem cariffimum Cardinalem , praefanti animo , conſilio , integritate praeclarum ad bellum tam grave , tam neceſſarium , tam metuendum Legatum ſuum deſtinavit , ad cuius nomen
ex

ex tota undique Italia nobilitas excitata ad saga , atque arma cucurrit , & , delectu habito , validae , ac robustae legiones conscriptae , praestantissimum Legatum in Germaniam sunt secutae , cuius ductu , & auspiciis (quod multis iam temporibus non est auditum) Romana , atque Itala signa , antiqui vigoris , ac roboris , ad eas urbes , regionesque penetrarunt , tantique illa res fuit , ut Germanorum animos alacres , atque ad pugnam paratos in fide Caesaris confirmarit , & Turcarum Tyrannus , cuius ensis tot iam per annos christiano maduerat sanguine , tot urbes vi , & obsidione expugnarat , tot provincias suo imperio adiunxerat , deposito supercilio , & timore in timorem commutato , manus conferere ausus non sit , pedem retulerit , & turpi , atque infami fuga se ad intimi sui regni loca receperit . Praetereo hic ego consulto , quanto studio iterum Bononiam profectus Carolum Imperatorem , re bene gesta , & compressa Turcarum superbia , in Hispaniam redeuntem complexus sit , quae

ad pacem confirmandam egerit , quae foedera ad quietem Italiae inierit, quot, quantisque abeuntem Carolum officiis , atque honoribus sit prosecutus , ut ibidem Senatus amplissimus oratori Aethiopum Regis Romanae ecclesiae veram obedientiam, profitenti Clementis summa cum maiestate , ac dignitate sit datus, ut Romam postea reversus , cum intestinis , ac periculosis christianorum principum discordiis extremam imponi manum vix posse animadverteret , & multa ad nova bella excitanda parari sentiret , bonus pastor ad novos labores , ad maris aestus , & longinqua arripienda itinera , ut opportuno aliquo in loco cum Francisco Gallorum Rege Christianissimo congredederetur , omni se cum diligentia accinxerit . Iudicabat etenim Pontifex sapientissimus , Franciscum Regem cum praestanti natura , & virrute , cum singulari pietate , ac religione salutaria semper consilia probaturum . Quamobrem cum Rex ille optimus suam classem omnibus rebus ornata , atque instructa , qua Pontifex vehem-

veheretur , Pisanum usque ad portum mississet , felici , faustaque navigatione Clemens Massiliam appulit . Plena erant littora , agri , portus earum gentium , ac populorum , qui vera fide , ac religione commoti omnium generum , aetatum , ordinum vocibus felices se , ac beatos appellabant , quibus sanctissimum Pontificem , qui Christi in terris vices gereret , adorare , & cernere concessum esset . Cum duobus clarissimis Francisci Regis filiis comitatus , & Gallorum ducum , ac principum humeris vectus , splendido undique apparatu , Clemens eam urbem ingressus est , quem Rex ille inclitus una cum lectissima femina Regina uxore , & ornatissimo regni successore filio verum , dignum , unicum catholicae ecclesiae pastorem est veneratus : ubi de statu christianae religionis , de sedandis perniciosissimis litibus , de pace undique stabilienda , & bello in Turcas inferendo tanta Clemens integritate , ac gravitate tractavit , ut eam quietem , ocium , securitatem , quae postea secuta est , & qua

nunc Italia fruitur , sola Clementis cura indefessa , ac vigilia fecerit . Qua in re una cum Clementis virtute Francisci Regis animi magnitudo , ac praestantia enituit , quae ea affinitate , qua nobilissima familiae Medicae adolescentula Aurelianorum Principi Regis filio nupsit , perpetuum animi candorem , humanitatem , benevolentiam summo Pontifici ostenderit . Divinum vere Pontificem , quem etsi temporum iniuria varias in calamitates , ac ruinas impulerit , illius tamen prudentia tantum valuit , tantum potuit , tantum peregit , ut pacatis tot fluctibus , & superatis (quod nescio , an ulli umquam Romano antè eum Pontifici contigerit) exterarum gentium , disiunctissimarumque terrarum , ac regionum oratores Moschenfium , atque Aethiopum , & duos orbis terrarum fulgentissimos principes , Carolum Caesarem Augustum Imperatorem coronatum , Gallorumque Regem Franciscum Christianissimum , ac potentissimum prostratos ad genua , & pedes , eumque dignum caput ecclesiae profiteren-

fitentes, venerantes, adorantes conspexerit. Video, Patres amplissimi, dum temporum seriem confector, multas me praeclaras, atque praestantes Clementis VII. virtutes praeterire, quas potuerunt vestra potius ingenia considerare, quam nostra tenuitas ulla ex parte complecti. Probabit etenim hoc semper, vel me tacente, illius vitae integritas, qua non favore ullo, non prece, aut precio adduci potuit, ut ecclesiae civitatem ullam, oppidumve alienarit. Probabit iustitia, qua utrius suum unicuique redderet, in reges, ac principes aequae, ac in privatos exercuit. Probabit fides, quam vel ipsis etiam hostibus incorrupte observandam censuit. Probabit religio, qua tanta cum maiestate, & decore solemnes caeremonias vultu, gestu, pronuntiatione observare, tempora, & ritus dignoscere, ac tota mente, animoque Deo sacra facere consueverat. Probabit vitae bonitas, atque innocentia, qua nulla apud eum monstra vigere, aut nutriri conspeximus. Probabit modestia, qua

in tanta imperii potestate ita vixit, ut dictorum, factorum, consiliorum rationem omnibus redditurus videretur. Probabit labor ille indefessus, quo perpetuos dies, ac noctes publicis intentus negociis, inaudita comitate, ac facilitate omnes ad se adire, & ad satietatem usque sensa animi proferre pariebatur. Probabit sublime ingenium, quo de variis disciplinis, atque artibus, de natura locorum, gentium, provinciarum, de bello, pace, foederibus, de imperii maiestate, ac splendore scite, atque exactissime differebat. Probabit denique sacrosanctus vester senatus, in cuius dignitate amplificanda nullo umquam studio defuit; neque etenim ille plus velle, ac ne optare quidem ausus est, quam quod vestro esset consilio discussum, votis expensum, sententiis comprobatum. Vidistis vos, Patres, in comitiis senatoriis, atque arduis semper in rebus Clementem non elatum, non iracundum, non medioquemque in sermone interpellantem, non quid imperium, aut potestas, sed quid eius

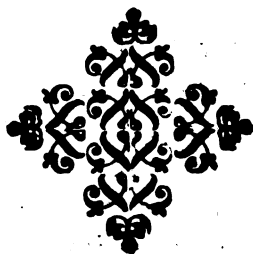
offi-

officium in vestra dignitate conservanda postularer; ingenti benignitate, bonitate, mansuetudine quaesivisse. Sed tamen, bone Deus, quam caduca est, & fragilis humana conditio, vana spes, fallaces cogitationes! Cum Clementem VII. P. M. post tot pericula, labores, itinera, in tanta quiete, & concordia Italiae, tanta Romanae ecclesiae auctoritate, tanto familiae Medicae ornamento, Romae sanum, incolumem, quietum conspiciamus, dum longiore nos aevo illius sub prudentia, & consilio quieturos speramus, LX. etenim vix annum attigerat, tam benigno, iusto, prudente pastore, ac principe privati sumus. Importuna etenim, atque acerba vi morbi correptus ille Clemens, qui praefaga futuri, ac divina mente haud diutius se in terris mansurum praevidens, non ea tantum, quae ad animi salutem, & commoda, verum etiam (ut pontificium funus debito cultu, atque honore vel mortuus honestaret) ea omnia indumenta, quae ad cadaver sepeliendum pertinebant, para-

paraverat. Dum adventare iam tempus cerneret, quo mortalis immortalitatem indueret, in tam longa sex mensium aegrotatione, tot in doloribus, quos incredibili semper cum patientia toleravit, nonnullis ex vestro ordine ad se vocatis (neque enim illum cum omnibus colloqui febris importuna sinebat) cum multa graviter, ac sapienter de statu christianae reipublicae protulisset, omnemque supellectilem, se praesente, colligi, publiceque servandam tradi quaestoribus voluisset, primum ecclesiae ditionem, ac libertatem, deinde nepotes carissimos, familiam, domesticos vestrae fidei, ac pietati commisit, ipseque nullis aliis rebus, quam immortalis, ac divinae intentus felicitati, cum sanctissimum Christi corpus, illaque ecclesiae sacramenta, quae ad caeleste iter peragendum attinent, ab amplissimo, atque integerrimo Antonio Cardinale Puccio summo Poenitentiario sibi dari petiisset, vera fide, ac religione, summo, sanctoque Pontifice digna, sperans,

tans, confidensque in Iesu Deo suo extremum vitae spiritum edidit. Quod si praeclari, ac perfecti Pontificis est in vigilia, ac specula sibi commissa excubare; ad pacem, quietem, concordiam animum semper intendere; omnes horas publicis negotiis impertiri; temporum calamitates consilio; virtute, constantia superare; lapsam ecclesiae disciplinam restituere; nullos terra, marique labores, nulla pericula ad reges pacificandos detrectare; principibus contra hostes fidei dimicantibus thesauros, legatos, praesidia mittere; singulari iudicio inter summos, infimos, medios cum gravitate, ac maiestate versari; iustitiae metam non transgredi; inimicum perpetuum vitiorum, cultorem modestiae, ac virtutum omnium exsistere; semper frugi, semper sobrium, semper constantem, integrumque inveniri; sacrosancti senatus dignitatem conservare, & augere, Clementem VII. Medicem, si gesta gestis, & tempora temporibus conferemus, inter probatos Pontifices,

ces , quos integerrimos , prudentissimos , celeberrimos legimus , iure ipso connumerabimus , laudabimus , venerabimur . Quod quidem ita esse nos in dies magis , ac magis summo illius desiderio cominoti luce clarius dignoscemus , & posteritas ipsa melius , quam nos , sine odio , sine invidia , sine malevolentia iudicabit .

LAUREN-

LAURENTII GRANAE

ROMANI

EPISCOPI SIGNINI

ORATIO IN FUNERE

AEGIDII CANISII CARD. VITERBIENSIS

EX MS. COD. MEMBRANACEO

**Bibliothecae Marii Compagnonii Marefuscii
S. R. E. Card. amplissimi**

ERUTA

ET A IOHANNE CHRISTOPHORO AMADUTIO

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA ,

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD PRÆSTANTISSIMUM PATREM
FRANCISCUM XAVERIUM VASQUEZIUM
PERMANUM
MAGISTRUM GENERALEM
ORDINIS BREMITARUM AUGUSTINENSIVM
PRÆFATIO.

LEVIA ipsa manuscula plerumque haud ingrata contingunt, si ad eos mittantur, quorum intus tersine, & ad quos veluti intus quodam pertinerere videantur. Huiusmodi est opusculum, quod tibi nunc sisto, PRÆSTANTISSIME PATER, quodquo tibi potissimum donatum volui, non quod existimem per illud posse me quoque modo humanitati erga me tuae respondere, vel etiam observantiam meam tuæ dignitati parem exhibere, sed quod illud potius cognoverim tibi pluribus nominibus convenire, ac proinde acceptissimum tibi futurum facile coniecerim. Habe ergo tibi nunc laudationem sane elegantissimam, quam in funere amplissimi S. R. E. Cardinalis Aegidii Canisii Viterbiensis habuit Laurentius Græna Romanus (a), vir dicendi arte clarissimus, Canonicus Lateranensis, ac dein Episcopus Signinus (b) at immatura quidem nimium fato peremptus. Non est

(a) Vid. *bibliob. Rom.* (b) Vid. *Ughell. Itali.*
Prosperi Mandosii vol. II. *sacr.* tom. I. col. 1240.
pag. 304.

est ergo , cur verear , quin sis libenter perlecturus laudes hominis , qui te in supremo ordinis tui magistratu praecefferit (a) , qui familiae tuae honores multiplici sapientia , & trium linguarum , Hebraeae scilicet , Graecae , & Latinae peritia praesertim amplificaverit , quique demum nominis fama , & meritum copia illustris dignus habitus fuerit , qui anno MDXVII. Lateranensi concilio peracto , & comprobato , a Leone X. litteratorum omnium patrono munificentissimo cum XXX. aliis Cardinalibus Romana purpura donaretur , hincque in Hispaniam legatus mitteretur , ut Selymo , post debellatos Persas , & duos Memphiticos Reges interfectos , nobis arma minitante , Christiani denuo ad sacrum bellum excitarentur . Licet enim adsint tibi alphabetum Augustinianum Thomae de Herrera (b) , dissertatio historica de cc. celeberrimis Augustinianis scriptoribus Dominici Antonii Gandolphi (c) , & bibliotheca Augustiniana Iohannis Felicis Ossingerii (d) , unde ea petere abunde potuisti , quae virum amplissimum tibi summopere commendaverint , baud tamen tibi grave erit solida eloquentia exornatas virtutes eius omnes denuo percurrere , & veluti in clariori luce positas intueri . Tu ergo , qui pro tuo in litteras , ac disciplinas omnes studio , ac voluntate in instructissima tua Angelica bibliotheca ,

(a) Electus fuit magister generalis ordinis ann. MDVII. in comitiis Neapolitanis , praefuitque annos circiter XII.

(b) Vid. pag. 42.

(c) Vid. pag. 16.

(d) Vid. pag. 190. edit. Ingolstadii , & Augustae Vindellicorum ann. 1768.

theca, quam *Passioneiorum* codicum, librorumque omnium accessione locupletasti, provide adserves, & carissima habeas acta ordinis tui tempore magistratus supremi *Aegidii Viterbiensis* ab ipsomet conscripta (a), eiusque quinetiam mss. opera plurima, illicitum scilicet *Augustinianum* (b); commentarium in lib. I. sententiarum more scholastico ad mentem *Platonis*; historiam xx. saeculorum per totidem psalmos digestam (c); librum in taghin, id est in
Tom. IV. T signa

(a) Incipiunt acta ordinis *Eremitarum S. Augustini* an. MDVII. maio m. tempore magistratus supremi *Aegidii Viterbiensis*, usque ad ann. MDXI. [licet eius magistratus pervenerit usque ad ann. MDXIX.] Sequitur *Registrum Aegidii Viterbiensis*. [pag. 75.] ab an. MDXI. usque ad MDXIX. a P. Francisco *Gambasita* ord. secret. iussu eiusdem *Aegidii*, ac de mandato Rm̃i P. M. *Philippi Vicecomitis* Gen. ord. hic transcriptum ann. MDCLII. men. iun. Exstant haec omnia in cod. ms. membranaceo in folio.

(b) Hoc opus exstat in

cod. ms. membranaceo, ac dedicatum est a F. *Basilio Eremit. August. Petro Sotherino* Florentinae reipublicae dictatori perpetuo illustri. Scilicet illicitum est locus illicibus plenus in Etruria a civitate *Senensi* non longe distans.

(c) Aliter etiam inscribitur, scil. *Chronicorum liber in xx. saecula distinctum usque ad saeculum Leonis X.*, atque in iis declarat psalmos xx., dum saeculo cuique unum psalmum accommodat. Hieronymus *Seripandius Card.* haec in suo exemplari apposuit: *Huius libri exemplum unicum Alexandro Card.*

signa facta super litteras Hebraicas , & praesertim ghimel , zain , teth , samech , gnain , zadi , & scin ; librum radicum Hebraicae linguae , sive dictionarium (a) ; ac tandem eiusdem epistolas ad aliquos sui ordinis alumnos insignes , ad principes , & litteratos viros (b) : id etiam nunc velis , obsecro te ,
ut

Card. Farnesio a me commodatum , eo pontificatum ineunte , amissum est , quod quibusdam post annis Marcellus Cervinus Cardinal. S. Crucis , cum in campo Florae venundaretur , redemit . Est igitur , ut opinor , penes eius heredes . Haec scripsi , ne quis alienis se plumis vendicaret .

(a) Initio haec leguntur : Curavit Fr. Aegidius Viterb. Erem. haec haberi , tametsi inepta , insulsa , & minus latina ; maluit tamen hoc usui esse suis , quam contempnere ; usui vero possunt esse non mediocri , si quis cum Hebraco codice conferat sine quo conferre possunt nihil . Id non omiserim , praecepto Domini obtemperari non posse sine his , cum scripturas scrutandas esse

mandavit : quibus duo esse apud Hebraeos constat admodum necessaria . & has grammatices institutiones ad linguam , & archanas commentationes ad intellectum . Ad calcem vero haec habentur : Fratris Aegidii V. [Viterbienfis] or. [ordinis] Eremitarum S. Augustini iussu scripta sunt haec , quamquam inculcata , inversa , dura , & quae recte vix percipi possint , maluit tamen Fratres suos his utcumque uti posse , quam omnino carere . Qui legis , boni consule .

(b) Treshabentur mss. codices , in quibus continentur Aegidii Viterbienfis epistolae . I. inscribitur : Collectio epistolarum Aegidii Viterbienfis praesertim , & aliorum concinna-

ut inter hæc cimelia locum aliquem obtineat hoc quidquid est libelli , cui argumenti cognatio quaedam id tribuat , quod eidem & mole sua , & mei causa numquam adsequi licuisset . His accedit , me

T 2 hanc

cinnata a Seraphino Eremita anno MDVII. Illiceti degente ; ubi sunt epistolarum libri VIII. , & eclogae III. Aegidii Viterbienfis . II. hunc titulum gerit : *Epistolae Aegidii Viterbienfis ad Fratrem Gabrielem Venetum ab anno MCCCCXCVII. usque ad ann. MDXVII.* Sequuntur epistolae eius , qui codicem exaravit ad annum MDXXVI. , scilicet Fr. Marci Antonii Patavi Coderatae , & aliorum , ac praecipue Gabrielis Veneti . Cod. chartaceus est in 8. III. demum hac fronte donatur : *Copia delle lettere dell' Illmo , e Rmo Card. Egidio Viterbiense protettore della religione Agostiniana scritte al Reverendo P. M. Gio. Francesco Libertà Treviggiano priore del monastero di Santa Margarita di Treviggi .* Quare ibidem ani-

madverti has epistolas modo datas Patavii anno MDXXVIII. , modo ex campo Nogara , modo Bugnoli eodem anno , modo Romae anno MDXXXI. , & XXXII. ad eundem supra designatum ; licet quaedam etiam habeatur anno MDXXXI. exarata , quae est ad Fratrem Sebastianum Ariminensem . Tum sequuntur epistolae Card. Alexandri Farnesii , Gabrielis Veneti , Iohannis Francisci Libertatis , Card. Hieronymi Seripandii ad Ioh. Fr. Libertatem , & Georgii Cornelli Episcopi Tarvisini . Tandem post carmina Latina , & Italica variorum in laudem Ioh. Fr. Libertatis sequitur oratio eiusdem Libertatis pronunciata in ecclesia Tarvisina in celebratione capituli provincialis anni CIOIOXXX. Cod. chartac. in 8.

hanc laudationem exscripsisse ex ms. codice membraceo bibliothecae selectissimae amplissimi S. R. E. Card. Marii Compagnonii Marefuscii, quem recens

raptum

Abstulit atra dies, & funere merfit acerbo, quemadmodum & alteram ab eodem Grana habitam laudationem in funere Clementis VII. ab alio codice omnino simili, ipso comiter indulgente, excerpti. Tu, qui eo animo polleas, quem haud sati, vel temporis, vel vicissitudinum sortes immutent, & quo informari decet probos, ingenuos, fortes, ac tenaces propositi viros, quos unicus veritatis amor tenet, cur non libentissime excipias, & in deliciis habeas quaecumque tibi in memoriam revocent purpuratum virum, quem nimirum vitae castimonia, puriorum ecclesiae doctrinarum cognitio, & propugnatio, ceterarumque virtutum veluti agmen tibi spectatissimum, immo & coniunctissimum prorsus effecissent? Haec si modo spectaveris, in eam spem facile adducor, fore, ut munusculum hoc ipsum, quod sentio, quam sit exiguum, dignum quoquo modo & gradus tui praestantia, & animi magnitudine videatur. Vale, PRAESTANTISSIME PATER, & diu vive studiorum, atque sanioris theologiae bono, & incremento.

Datis domi kal. maii ciciocclxxxi.

LAUREN-

LAURENTII GRANAЕ
 ROMANI
 CANONICI LATERANENSIS
 ET EPISCOPI SIGNINI
ORATIO
 IN FUNERE
 CARD. AEGIDII VITERBIENSIS
 ORDINIS AUGUSTINENSIIUM.

SI quis est, Patres amplissimi, qui me
 hodiernam dicendi provinciam fratrum
 fortasse aut eorum studiorum exercitatio-
 ne, in quibus multis, variisque laboribus
 omnem fere aetatem consumpsi, aut eius
 dignitatis auctoritate, quam Clemens VII.
 Pont. max., vestra benignitate annuente,
 longe in me maiorem, praestantiorumque
 esse voluit, quam mea umquam merita
 postulassent, aut alicuius gratiae, ambi-
 tionis, gloriae cupiditate commotum su-
 scepiſſe arbitretur, is velim pro sua pru-
 dentia, atque aequitate meae vitae ratio-

T 3 nes

nes modestiae semper fines spectasse consideret, atque aequus, bonusque aestimator de me aliter sentiens conceptam, atque insitam opinionem toto ex animo evellat. Nam quis est usque tam vecors, tam sibi et ipsi tribuens, tam huius urbis censurae, vitaeque communis ignarus, qui ad Aegidii Cardinalis praestantes animi, atque ingenii dotes connumerandum, probitatem, integritatem, religionem recensendum, singularem, atque incomparabilem eloquentiam praedicandum, omnium scientiarum, linguarum, disciplinarum doctrinam referendum, ad eius egregios, frugiferosque labores, pro vestra dignitate, imperio, maiestate, susceptos adducendum, & demum (ut uno omnia verbo perstringam) quis est, inquam, qui ad Aegidium laudandum eodem met ipso Aegidio laudatore opus esse non videat? Quantum vero ad suscepti oneris propositum attinet, dolore, officio, pietate, & debita adductus reverentia huc prodeo, dumque ingrati animi notam cupio

cupio effugere , ingratum prodire in discrimen non abnuo , quandoquidem nec volui , nec fas esse duxi Aegidio , qui meam saepius dicendi tenuitatem vestra in corona amplissime collaudarat , qui me inter carissimos , atque addidissimos connumerabat , cuius erga me animi testimonium vel morientis exstiterit , vita functo , vocem hanc fractam , & debilem denegare , atque in eius laudibus celebrandis , quicquid est in me dicendi facultatis , ac studii , non exhibere , quod tunc pro viribus faciam , cum me vestra benignitas placide , atque attente audiendo animabit. Viterbio in urbe parentibus Aegidius natus est , qui non tam generis , aut nominis claritate , quam bonitate , honestate , religione fulgebant . Quorum opera , ac diligentia peractum est , ut filius a primis ipsis incunabulis his vocibus , moribusque assuesceret , qui ad Deum colendum , laudandum , timendumque attinerent , nec minus cum e pueritiae disciplina excessisset , erudiendus , honestis litterarum prae-

T 4

cepto-

ceptoribus traderetur. Vigeant tunc Viterbii, sicut pluribus Italiae in civitatibus, bonarum litterarum, atque artium disciplinae, ibique non solum indigenae viri clarissimi, verum etiam advenae omni scientiarum genere excellentes loci ille communitate, urbis pulchritudine, rerum omnium affluentia, atque ubertate litteraria sese in palaestra exercebant. Verumtamen non est in animo quidquam, de illius urbis antiquitate, praestantia, nobilitate proferre; esset enim mihi ab initio Etruscorum genus omne, vetustas, potentia recensenda, ut omne Italiae imperium duodecim in colonias distribuerint, & Tyrrheno, atque Hadriatico mari perpetua nomina indiderint, a quibus Romana respublica triumphorum pompas, atque ornamenta, sacrorum caeremonias, haruspiciem, tubam, ludionem in theatris acceperit. Nec possem sine iniuria tot patres celeberrimos nostrorum temporum praeterire. & Desiderii Regis testimonium de Viterbiensibus marmorea tabula Langobardis

gobardis inscriptum characteribus silentio obruere. Quae quidem omnia etsi ad communem laudandi morem, atque Aegidii gloriam pertinent, cum tamen ipse ita propriis decorus laudibus elucescat, ut quod de Marco illo Catone seniore testatum reliquit antiquitas, quocumque loco natus esset, fortunam sibi facturum fuisse videatur, facile haec aliis elogia, ritulosque reliquit, & tantum una cum his connumerari contentus est, qui suapte virtute, ac laboribus aditum sibi ad summos gradus, atque ordines patefecerunt. Est etenim omnium fere mortalium attestatio-
ne approbatum, ut iis, quibus ex angusta illa, ac difficili virtutis semita prodire ad summos honores contigerit, nescio quo pacto maiores ab omnibus plausus, acclamationesque tribuantur. Quod semper in hac civitate, semper in christiana religione, semper in vestro senatu fieri perspectum est, at celebres huiusce conditionis summo semper in pretio patres, collegasque habueritis. Quamquam, Pa-
tres

tres amplissimi , vestram ego semper dignitatem non ut humanam , sed divinam penitus sum admiratus , in qua etsi diversas virtutum vires , gradus , munera intueamur , neminem tamen ex vobis , nisi caelesti electum consilio , numine , voluntate , & quasi manu altissimis in subselliis collocatum existimamus . Errant enim homines , si vos , quorum potestas ad Deum ipsum immortalem proxime accedit , & Christi in terris vicario tam iuncta est , quique divinae hominum parti , menti scilicet , atque animo praesidetis , casu , aut fortuito in gravissimam curarum molem ascisci autumant . Divina est vestra auctoritas , divinitus constituta , omnesque , quocumque estis , divinos suspicimus , atque admiramur . Sed ego ad Aegidium redeo , qui in tanta praeceptorum copia , summo ingenio , continua exercitatione , cum carmine , ac soluta oratione , cum antiquitate prope ipsa certaret , animum ad religionem adiecit , & sua vota , vota illa sanctissima Deo reddere statuens Eremitarum

mitarum Divi Augustini ordinem , in quo
 una cum christiana sanctitate semper vir-
 tutum omnium seminarium viguit , duo
 de viginti annos natus , fausto sidere , fe-
 licibus auspiciis iniit . Patavium deinde
 profectus , bone Deus ! quantos studiorum
 fructus ostendit , quam late , atque alte
 vox eius , ceu aquilae volantis , intonuit .
 Nam cum logicen , physicen , divinam
 scientiam profiteretur , modo ipse arduas
 quaestiones defendens , modo aliorum sen-
 tentias oppugnans , rarissimos inveniebat ,
 qui cum eo aequo , ut aiunt , Marte con-
 gredi auderent . Nec mirum , quando elo-
 quentiae armatus praesidio distincte , or-
 nate , eleganter noverat sensa animi pro-
 ferre , & suos tamquam ungues , digitos-
 que explicare . Cui ne quid ornamenti ,
 ac roboris ulla ex parte deesset , Graeca-
 rum litterarum studia adiunxit , & illa no-
 bili , ac necessario adiumento munivit .
 Erat illis temporibus Eremitanorum prae-
 fectus Marianus Latio oriundus , qui pri-
 mas sibi in concionibus sine controversia
 vindi-

vindicabat . Is Aegidium e Patavio Romam ad se vocavit , apud quem auxit famam Aegidius praesentia , & omnem de se opinionem , expectationemque superavit . Siquidem hoc in loco , frequenti vestro senatu , nova , atque inaudita problemata primum Platonico more , ac disciplina , deinde Aristotelico disputans , & subtili , ac vehementi oratione , modo haec , modo illa defendens ab eodem Mariano theologica est laurea decoratus , & perpetuus comes delectus . Mortuo deinde Mariano , cum iamdiu concepta animo , atque exoptata solitudinis , & contemplationis dulcedine traheretur , secessum Suriani pagi (a) , haud longe a Viterbio tutissimum , atque amoenissimum sibi incolendum

(a) In registro Aegidii Viterbien., de quo in praefatione adnot. (a) , de hoc secessu haec habentur ad annum MDVII. die XVI. augusti pag. 15: *Dominicus , & Matthias familiares Protectoris nostri sitam inquisunt , fatentur-*

que se nobis tam quietas , & tam serena ocia invadere , nec satis umquam caelum , specula , rupes , scopulos , antra , nemus , umbras , fonticulos laudare . ac commendare posse videbantur .

lendum delegit, ibique ad Hebraeorum litteras, ac monumenta exactissime dignoscenda suam omnem curam, cogitationemque convertit. Quotiens Aegidius, imperantibus illis, quorum erat in potestate, petentibus illum certatim Italiae principibus, ut ad concionandum proficisceretur, ingemuit, quod ab omni laude dignissimo, & quieto vitae genere divelleretur. Verumtamen cum obsequio, ac patientia bonorum probari animos nosceret, aliorum potius imperio, quam suo commodo, ac desiderio obtemperavit, de cuius concionibus quid est, Patres amplissimi, quod me referente audiatis? Vidistis vos pluribus in locis, sed hoc praecipue in templo, de rebus christianae religionis sublimibus, de arcanis, atque abditis fidei, de liberalibus omnibus disciplinis, cum semper frequens confessus vester adesset, cum catervatim populus Romanus ad Aegidium audiendum concurreret, cum boni viri, ac litterati omnes pro flagitio ducerent Aegidii concionem

cionem aliquam vel in summis occupationibus praeterire , quanta maiestate dicentem , quanta rerum varietate decorum , quanta doctrinae ubertate affluentem ; quam lenis , summissus , facilis , cum ad dolorem , & lacrimas commoveret ; quam gravis , acer , severus , cum in vitia gentium invehetur ; quam vehemens , concitatus , terribilis , cum linguae gladio haereticorum portenta obtruncaret . Taceo abstrusa , atque uni tantum pervia Aegidio penetralia laudationum . Taceo una cum pronuntiatione oris , vocis , totius denique corporis gratiam . Cum reges , & principes aequae , ac plebem , & populum ad quoscumque animi motus impelleret , cum nil abiectum , nil vulgare , nil sordidum , sed omnia ab ipsa sublimis , & praestantis iudicii officina depromeret , divinum vere hominem , in quo non tantum mellifluos , ut referunt ex ore , ac pectore Apollinis , fluvios , non tonitrua , ac fulgura , quae Graecia tantopere est admirata , sed ideam ipsam veri , ac
perfe-

perfecti oratoris e divina illa mente ad mortales delapsam nobis licuit intueri. Verumtamen tibi ego, Pater optime, atque integerrime, hoc potissimum in loco nimis tibi inepte, nimis insignem iniuriam facio, dum quae potius silenda, horumque tacitae cogitationi, atque animis relinquenda erant, ieiune, leviterque percurro. Vigebar per omnem Italiam, non minus Aegidii gravitatis, religionis, integritatis fama, quam doctrinae, ac facundiae, cum Iulius II. Pont. max. in his Eremitanorum comitiis, quae secundum a Mariani obitu celebrabantur, nec deessent plurimi, qui ad primatum illum contenderent, atque anhelarent, Aegidium nil minus cogitantem e Suriano recessu per certum ad se nuncium advocavit, eiusque perspectae virtuti, ac prudentiae curam tanti ordinis praebuit. Qua dignitate exornatus, quid referam, quanta humanitate antiquioribus assurgeret, eos in consilium adhiberet, suas omnibus deferret, scientiis praeditos debitis honoribus,

bus , muniisque praeficeret , pietate , ac sanctitate conspicuos veneraretur , reliquos non ad unam tantum , sed ad omnes virtutes incitaret , ita ut eum totum ordinem Eremitarum suis continuis studiis , ac vigiliis auxerit , atque ampliarit . Facile etenim omnes , cum ducem probum , doctum , modestum dignoscerent , quem non avaritiâ ad cupiditatem , non odium ad furorem , non voluptas ad ignaviam , non ambitio ad spem turpem aliquam incitaret , illius actionibus , atque institutis commovebantur . Frustra vigilant praesides , incassum labores conterunt , qui se existimant subditos vi , minis , terrore , ac tormentis sub modestiae , ac perfectae virtutis legibus continere ; difficilis etenim possessio est hominum , nec facile mortaliū animi subiugantur . Sit bonus , iustus , fortis , temperatus , qui praesidet , nullo labore experietur potestati , atque imperio addictos ad illius sese naturam , moresque conformare . Haec in Aegidio exempla vigere , atque elucere Iulius II. Pont.

Pont. animadvertens , atque illum ad maxima quaeque tractanda , ac peragenda aptissimum iudicans ad inclitam Venetorum Rempublicam legavit , ut de Flaminiae civitatibus , quas vetusto iure , ac debito Romanae ecclesiae repetebat , cum gravissimis illis Senatoribus ageret ; quo in loco , nil dicam gravius , ne Italiae , obducta iam cute , vulnera videar refricare , si togati illi proceres Aegidii postulationis , hortationibus , consiliis annuissent , atroci illo in conflictu tot occisorum mortalium sanguine Adria non redundasset . Quo deinde Pontifice vita functo , & Leone X. Medice ad suorum temporum felicitatem Petri in solium evecto , cum Franciscus Rex Christianissimus , ac potentissimus suas in Italiam legiones duxisset , & prostratis hostium copiis , Mediolanum una cum tot Insubrum civitatibus recuperasset , novique bellorum motus suborirentur , summus ille Pontifex quieti publicae consulens , Aegidium , ut cum Maximiliano Caesare , de christianorum prin-

Tom. IV.

V

cipum

eipum concordia , & rerum Italicarum pacificatione ageret , in Germaniam misit , ubi tantum ille iudicio , atque ingenio potuit , ut iratum Maximiliani animum pacatiorem , mitioremque reddiderit , Romanamque reversus Caesaris , & Germanorum principum dicta , voluntates , consilia , ceu picta in tabella Pontifici expressit . Hanc igitur virtutem Leo Pontifex , in quem omnes omnium virtutum cumulos natura congefferat , in illis magnis Cardinalium comitiis , quae admirabili prudentia , atque animi magnitudine habuit , haud diutius debere ea in fortuna consistere , sed amplissimum ad honorem evehendam existimavit . Videor etenim videre , atque cum diem memoria teneo , quo de improvviso Leonis iussu Iohannes Matthaeus Gibertus , nunc Veronensis Antistes integerrimus , atque optimus , nostri ordinis splendor , & bonorum omnium firmum praesidium , & numen , Aegidium in Vaticanum vocavit . Quanta tunc literatis laetitia , quanta spes bonis , quanta access-

accessit auctoritas , cum Aegidium cerne-
 rent non ad alienae petitionis odiosum
 ambitum , non potentia , & fastu , non diu-
 turno obsequio , ac famulatu , verum com-
 mendantibus meritis , conciliante virtute ,
 ad eam dignitatem pervenisse , quae diu
 bonarum litterarum , & scientiarum cul-
 toribus clausa , & multis non tantum te-
 nuioribus pessulis , sed vectibus obvallata
 putabatur ; quando multos iam per annos
 haec magnorum principum mentes sen-
 tentia invaserat , litteratos viros merito
 fovendos esse , alendos , alliciendos , ve-
 rum intra certam dignitatis metam , cer-
 tos honorum terminos coarctandos , ne aut
 pauperie omnino sorderent , aut divitiis ,
 & potestate abundarent ; & dignitatis ali-
 quo odore , ac nomine , magisque fructu ,
 ac censu sese ipsos consolarentur , cum
 non nisi maxima cogente Principum ne-
 cessitate , summa doctrina , atque eloquen-
 tia praeditos , maximis auctos honoribus ,
 & eos quidem rarissimos numerarent .
 Quo nil foedius exemplo , nil tetrius ,

nil ad iugulandam poterat virtutem trucu-
 lentius inveniri . Erigendi igitur , ornan-
 di , in sublimibus , sunt ordinibus conspi-
 ciendi doctrinae ignari , virtutis expertes ,
 quasi ab iis sit expectanda prudentia ,
 & difficillimis reipublicae temporibus ope-
 ra , & vigiliae iaceant , iaceant merita ,
 litterae , & virtutes reliquae squallore ,
 obscuritate , desperatione conficiantur ?
 Non tulit Leo Pontifex , qui sub paterna
 illa Medica lauro caelo edita , atque addi-
 ta caelo omnium virtutum semina pullu-
 lasse , atque increvisse meminerat ; non
 tulit , inquam , tam infami nota ignomi-
 niae sua tempora pollui , tam turpi vitio ,
 ac morbo corrumpi : siquidem deligens
 ex omni virtutum genere , ac praestantia
 viros vestri ordinis maiestatem , atque
 amplitudinem decoravit , nec quisquam
 e tanto patrum numero exstitit , qui di-
 gnus eo gradu , dignus tanto honore , di-
 gnus tanti principis munere , ac liberali-
 tate non haberetur . Et veluti serena
 in nocte caelum ipsum intuentes multo-
 rum

rum siderum splendore , copia , varietate oblectamur , ita & in illis comitiis quocumque oculos convertebamus , praeclara sese undique nobis virtutes Leonis X. munificentia ornatae offerebant . Sed de uno mihi nunc Aegidio agendum intelligo , qui cum amplissimam dignitatem omni cum gravitate , ac virtute sibi conservandam proponeret , & Cardinalium mentem , consilium , operam cum ad communem christianae fidei utilitatem , tum ad bonos viros sublevandos impendendam animadverteret , nil de solita benignitate , atque humanitate detraxit , nil de laboriosae vitae , ac studiorum cursu , & genere minuit . Nam dum perpetuos dies , & noctes legem Domini meditatur , secreta quaedam , atque abdita Hebraeorum volumina , quae ab illius gentis magistris celari audierat , omni studio , ac diligentia conquisivit , tantumque illius cura indefessa , ac liberalitas valuit (nullis etenim laboribus , nullis sumptibus parcens ad tercetos aliquando aureos nummos vel exigui

V 3 legen-

legendi , ac describendi voluminis causa
 rogavit) ut enunciata innumera , de quibus
 durae illa cervicis natio nobiscum
 contendere audebat , suorummet testimo-
 nio christianae fidei veritatem approbare ,
 aeterno Aegidii in rempublicam benefi-
 cio , convinceretur . Quod tunc in dies
 maius , ac fructuosius intuebimur , cum
 illius monumenta ingenii , doctrinaeque
 testimonia , de arcanis tot libri , quos
 summa eloquentia scripsit , in lucem le-
 gendi , atque admirandi prodibunt . Et
 quamquam hac in re vehemens Aegidii
 studium existeret , illius tamen opera
 numquam litterato ulli defuit , quin
 & permultos Italos , Gallos , Iberos , Bri-
 tannos opum egenos , scientiarum divites
 domi excipere , atque alere , pecunia iuva-
 re , commendare Pontifici maximo , in po-
 tentiorum familiaritatem inducere omni
 ope solebat . Age vero urbis academiam ,
 & tot praestantissima lumina , doctissimos
 Italiae viros , quo amore , & favore pro-
 sequebatur , quanta humanitate , ut sua
 ope-

opera uterentur, invitabat ! cum se paratum semper ad eorum commoda, atque ornamenta procuranda praeberet. Quae in re dicam ingenue, Patres, quod sentio, nihil est, quod magis bonorum animos, quam affabilitas, clementia, grata responsa, & liberalitas oblata devinciat. Quod si vos aut frigide operam praestantes, aut iracundos, & difficiles experiuntur, indigne secum agi iudicant, non ferunt, libere vociferantur, & si aliquando munera accipiunt, non tanti ducunt, quanti si a benigno, atque hilari animo recepissent. His Aegidius gratias agebat immensas, dum sua opera, praesidioque uterentur; dicere etenim sapienter solebat, illorum causa occasionem sibi exhiberi rite officii exercendi, riteque collocandi, dum sua studia, quae pro dignitatis amplitudine nemini negare exoptenti potuisset, in bonorum patrociniis collocaret. Crescebat his officiis apud Leonem Pontificem Aegidii auctoritas, nec minus apud vos, Patres amplissimi, proficiebat,

V 4 dum

dum in sententiis graviter , integreque dicendis nullius aura in hanc , aut illam partem distractus , quod bonum , rectum , atque e republica esse arbitratur , id summo animi candore , ac libertate asserbat , & vos omnes veluti immortalia numina venerabatur , laudabat , atque omnibus honoribus prosequabatur . Quamobrem cum pro christianorum principum concordia legati essent ex vestro numero deligendi , eum ad Carolum tunc Regem , nunc Imperatorem felicissimum , auctore eodem Leone Pont. , in Hispanias proficisci voluistis , quem pro sua dignitate ille princeps summa cum benignitate suscepit , atque illius animum , consilium , eloquentiam admiratus , viri insuper religione , ac sanctitate commotus enixe rogavit , ut quando eius quotidiano , ac familiari sermone nil gratius , nil iucundius audiret , concione aliqua suum animum recrearet , cui legatus benigne annuens statim die , cum primum Caroli , eiusque maiorum præstantiam , virtutem collaudasset ,

dasset, de his, quibus christiana respublica indigebat, conterendo videlicet aspidē, ac basilisco, haeresi turpissima radicitus extirpanda, & in Turcas bello acriter suscipiendo dixisset, ad pacem, amicitiam, compositionem tanto est ardore animi, ac vehementia adhortatus, ut maiora homine protulisse sit visus, & Caroli, ducumque omnium, qui astant, animum mirum in modum commovisse. O felicem spiritum, cuius gravitate, atque oratione perculsi principes plane poterant iudicare Romanam ecclesiam, cum tali virtute praeditos Senatores ad exteras gentes mitteret, non solum privatorum hominum mentes, verum regna ipsa, & provincias potuisse ad veram religionem, & Christi fidem, cultumque convertere. Praetereo hic ego consulto, ut rebus ex voto confectis, Carolique muneribus exornatus Romam reversus Leonis benignitatem, liberalitatemque perspexit, eodemque Pontifice immature huic urbi crepto, quam bene Hadrianus VI. Pont.

max.

max. de illius virtute senserit , & prædicarit , utque mortuo Hadriano in pontificiis illis comitiis cum semper Iulium Medicem Cardinalem Vicecancellarium, quem præfens numen , Clementem nunc VII. veneramur , dignum summa potestate , atque imperio iudicasset , omnique cum opera , studio , officioque adiuuaret, ex vobis complures extiterint , qui in Aegidium oculos converterint , & de illius dignitate augenda non tantum cogitarint , verum etiam cum summa ipsius Iulii Cardinalis gratia , qui ab hoc eodem consilio alienus non videbatur , egregiam operam adhibuerint . Praetereo insuper, quantum semper & gratia , & auctoritate apud eundem Clementem valuerit . Mitto etiam, quae in calamitosa , ac miserabili huius urbis ruina peregerit . Nam cum in agrum Picenum adversae valetudinis causa , in quam continuis studiis , vigiliis , laboribus inciderat , divertisset , & ab impia illa , ac nefanda manu parricidarum profanata templa , atque aras , eruta e sepulcris cadavera ,

davera , sanctorum ossa pedibus calcata ,
 & proiecta , direptas domos , incensos la-
 res , patresfamilias interfectos , infantes
 ante ora parentum obruncatos , combu-
 stos , laniatos , venerandos praesules ,
 & proceres catenis vinctos , sacerdotes
 passim iugulatos , omnem nobilitatem hor-
 rendis tormentis affectam , & summum
 Pontificem cum Patribus Hadriani in mole
 obsessum intellexisset , ego ne , inquit ,
 Aegidius meae immemor dignitatis hu-
 iusce loci perfruar securitate , & san-
 ctissimus Christi vicarius obsidebitur ?
 Ego ne liber hic ullo pacto degam ,
 & patres mei , ac collegae illi gravissi-
 mi , ac prudentissimi oppugnabuntur ?
 Non finam , non patiar ; sicque nulla
 mora interposita non solum per nuncios ,
 verum ipse ipsemet populos fidissimae
 illius provinciae , ac praestantissimae con-
 vocans integras duas legiones fortissimo-
 rum hominum Firmanorum , Aesinatium ,
 Esculanorum , atque ex omni illo Italiae
 robore , quod se quondam pro huius
 urbis

urbis libertate , Marco Tullio Cicerone Consule , armaverat , subitarie , & confestim collegit ; ipseque expeditiore itinere ad foederatos duces , quos de summa rei ad certum diem deliberaturos audierat , incredibili celeritate advolavit . Ubi cum diversas illos in sententias distractos invenisset , aliique recta ad urbem profisciscendum , & pro summi Pontificis salute omnino pugnandum , alii omnino subsistendum iudicarent , vehementi est illos sermone adhortatus , ne in re tam gravi , & quae celeri , ac praesenti ope indigebat , consulendo , & cunctando tempus contererent . Quod si minus ipsi cum toto exercitu vellent , sinerent se cum suis militibus praeire ; esse in animo vallum aggredi , & quoniam suos pugnae avidissimos cognoscebat , hostes magno impetu adoriri , & tentare fortunam , eam unam esse occasionem , in qua fortissimus quisque mortem summa cum laude & posset , & deberet oppetere ; si ipse cum duabus legionibus periisset , non ideo illo-

illorum exercitum minui , aut ulla ex parte auctoritatem labefactari ; sin autem , ut sperabat , irrupisset , & pugnam , Deo bene adiuvente , feliciter , fausteque inchoasset , auxilium , si videretur , submitterent , atque ad certam victoriam properarent . Verumtamen siue urbis fato , siue hominum consilio , quibus haud ex re Italiae visum est iniquo loco pugnare , atque illi sese discrimini committere , Aegidii conatibus non obscure obstiterunt , & illius copias ulterius progredi vetuerunt . Qua ex re summo cum dolore ad suos reversus , oculis , ac manibus in caelum intentis , supplex , & lacrimans : Vos , inquit , Petre , ac Paulle maxima Numina , obrestor , qui me hodie nostis una cum his decurionibus , primipilis , centurionibus pro vestra urbe , pro vestris aris , ac templis , pro Christi vicario , pro amplissimis illis Patribus tam iniqua , atque indigna perpeffis vitae pericula non refugisse , discrimina nulla evitasse , mortem libenter , avideque expe-

experisse, quando id non licuit, non datum est, vos, quorum in caelo auctoritas viget, Clementem VII., in cuius vita, ac prudentia spes una recumbit ecclesiae, una cum praestantissimis illis Patribus conservate, custodite, defendite, vestroque ingenti miraculo e manibus impiorum eripite. Postea vero cum multis, ac magnificis verbis militum fidem, virtutem, religionem, diligentiam collaudasset, in patriam redire, & suam quemque tueri civitatem, ac recta imperavit. Tantam igitur virtutem, atque admirabilem animi magnitudinem quo praeconio celebrabimus, quibus verbis prosequemur, qua grati animi significatione extollemus? Non enim ille florentibus, atque integris rebus, sed afflictis, ac desperatis, non ingenti auri pondere, non praedae ulla spe, sed sola sola eloquentia eas legiones duxerat, & tam ingenti animo, ac fortitudine, ut se ad iter, ad pugnam, ad mortem sequerentur, incitaret. Atque ut in hoc
tam

tam admirabili eius animi magnitudinis
 documento consistat oratio , id unum
 addam , ex moralibus nullam inveniri
 virtutem , cuius in Aegidio multa , ac
 praeclara exempla non existent . In his
 vero , quae ad christianae religionis san-
 ctimoniam pertinent , quis eo diligen-
 tior , quis vigilantior ? Qui in tantis oc-
 cupationibus numquam sacrarum rerum
 curationem omisit , & Deo optimo ma-
 ximo , in quem unum mentem omnem
 converterat , continuo offerre sacrificium
 non destitit , quin & multis se affectum ,
 & pene confectum aegrotationibus sen-
 tiens , ne inani vivendi spe , qua omnes
 fere mortales capiuntur , deciperetur , sed
 semper vigil , semper paratus , atque ex-
 peditus ardenti cum lampade venienti
 Christo obvius cum eo ad nuptias in-
 troiret , neve ullis humanarum rerum
 cogitationibus praepediretur , testamen-
 tum biennio ante mortem condiderat ,
 & tribus omni laude dignissimis vestri
 ordinis Patribus , in quorum probitate ,
iusti-

iustitia , integritate fidebat , non amplam , aut ornatam supellectilem , non multas pecunias , quas ille dum summa in frugalitate una cum honestissimis familiaribus vixit , dum libris conquirendis , pauperibusque adiuvandis operam dedit , dum viridaria ad amicorum docta colloquia in campo Martio commodaptavit , dum Divi Matthaei templum , de cuius nomine Cardinalis est nuncupatus , collapsum restituit , una cum toto censu erogarat . Verum doctrinae thesauros , scripta illa praeclara , sororem carissimam , dilectos domesticos commendavit , sicque sibi tardius , quam cogitavit (tres etenim , & sexaginta annos natus erat) christianae vero reipublicae , ac vestro ordini celerius , atque intempestivius , quam ratio horum temporum postulet , febri ardentissima oppressus , Christo sese tota mente commendans , divinum illum spiritum exhalavit . Haec sunt , Patres optimi , quae de vestro tam celso , ac praeclaro Aegidio veluti
in

in angustiis pressimus, strinximus, conculcavimus, cuius facta eo a vobis maiora, atque ampliora sunt iudicanda, quo de tam grandi laudum cumulo nostra oratione (dum merum tantum dolorem, officium, pietatem praestamus) scitis maxime detractum, ac diminutum. Nam si iure optimo in omni civitate, republica, imperio, & nostra praecipue religione eorum iugis, atque aeterna memoria colitur, qui animi, atque ingenii dotibus clari omnium bonarum artium, scientiarum, linguarum peritia enituerint, qui una cum summa doctrina, atque eloquentia pietatem, probitatem, religionem coniunxerint, qui humanitatem, liberalitatem, munificentiam in suos, in alienos, in bonos omnes exercuerint, qui suapte virtute regibus, populis, nationibus carissimi aditum sibi ad summos honores patefecerint, qui pro communi libertate, ac salute vitam, gravibus offerre periculis non dubitarint, qui perpetuos dies, ac noctes legem Domini

Tom. IV.

X

evolve-

evolverint , custodierint , praedicarint ,
 Aegidium Cardinalem , in quo uno
 omnes tot congestas virtutes cumulate
 perspeximus , omnis posteritas venerabi-
 tur , fovebit aeternitas , vester senatus
 una cum tota republica extollet , neque
 ullo umquam aevo , aut tempore con-
 fenescens , veluti immortale numen , prae-
 sens , faustum , propitium a bonis , ac lit-
 teratis omnibus celebrabitur ,

STLLO-

STLLOGE EPISTOLARUM
VARIORUM SCRIPTORUM

NIMIRUM

Iacobi Sadoleti Card. , Marci Antonii Mu-
reti , Petri Victorii , Camilli Palaetii ,
Paulli Sacrati , & Ascanii
Columnae Card.

QUAE EX DIVERSIS MSS. CODD.

NUNC PRIMUM PROFERUNTUR

A IOHANNE CHRISTOPHORO AMADUTIO.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD CL. VIRUM
IOSEPHUM VERNAZZAM
PATRICIUM ALBAE POMPEIAE
ET BARONEM FRAXINETI IN MAURIANENSIBUS
PRAEFATIO.

EN tibi, vir clarissime, fasciculum epistolarum, quas latine conscripserunt excellentiores illi saeculi xvi. eruditi homines, per quos potissimum Romani idiomatis dignitatem veluti postliminio restitutam suspeximus. Tu, qui omnium elegantiarum cultor, & auceps merito audis, quique te talem, editis bonae frugis operibus, & eritis unde quaque multiplicis litteraturae monumentis, potissimum praebes, libenti animo excipies qualecumque hoc, quod tibi nunc per me obvenit, munusculum. Ego vero, qui tantis a te excitatus officiis, & muneribus, grato erga te animo maiorem in modum afficior, visus sum quodammodo vehementi, qua tangor, de te benemerendi voluntati satisfacturus, si has tibi nunc laetitias praecipue communicandas susciperem. Utinam potuissem tantum nunc rependere, quantum par esse posset ad exaequandum, quod a te mihi tam ample, & tam liberaliter conlatum est. Verumtamen quid diutius moror te nunc selectarum epistolarum, quas tibi nunc sisto, recensitionem prae verborum officiis praestolan-

Stolantem? Quare habes imprimis duas Iacobi Sadoleti epistolae, quarum prima, quam nobis ex archivo Vaticano (a), cui tunc praeerat, communicavit Praesul eruditissimus Iosephus Garampius, nunc apud Iosephum II. Augustum Nuncius Apostolicus, data est ad Clementem VII. Pontificem maximum; altera vero, quae ad nos beneficio cl. Praesulis Marii Guarnaccii Volaterrani, apud quem autographum ipsum adservatur, pervenit, scripta est ad Marium Misseium, Volaterranum & ipsum, atque Episcopum Caballicensem. De Sadoletis, cuius adeo celebre nomen est, quid praestit ad te, qui summa polles eruditione, nunc scribere? Vides porro, epistolam, quae ordine, & temporis vetustate prima est, datam esse ad Pontificem post celebrem illam urbis direptionem, quae contigit hoc ipso anno MDXXVII., quo haec epistola perscripta apparet. Desideratur haec, ut & subsequens, in ruperia collectione omnium epistolarum Sadoleti, quam III. voluminibus adornavit vir sane eruditus Vincentius Alexander Constantius (b). Ceterum habetur ibidem (c) epistola, qua Sadoletus italice respondet litteris Ioh. Francisci Bini a secretis Pontificis, quibus ipsum de huiusmodi excidio certior fecerat. Tum occurrit altera Sadoleti epistola ad Hieronymum Nigrum (d), quae pro hoc ipso Pontificis casu se animo angere significat. Tandem de hoc infortunio alibi etiam nonnulla ab ipso attin-

(a) Plut. 45. cod. 42. pag. 30.

(b) Romae typis Salomonii 1764.

(c) Tom. I. pag. 177. epist. 67.

(d) Ibid. pag. 194.

attunguntur (a) ; quemadmodum & aliae eiusdem epistolae ad Clementem VII. datae ibidem (b) consuli poterunt , si lubeat . Quo ad alteram vero Sadoleti epistolam illud monere me praestat , ipsam exarata esse v. nonas novembris anni MDXXXVI. , cum nondum Sadoletus Cardinalis renunciatus esset . Siquidem constat Carpentoracensem Episcopum iam a Leonis X. pontificatu exstitisse , purpurae vero honorem nonnisi XIII. kal. ianuaris , labente anno , quem iam designavimus , MDXXXVI. ipsi a Paulo III. delatum fuisse ; ut proinde hic honos huius epistolae scriptiorem mensis unius , & paullo amplius spatium dumtaxat anteverterit . Neque latere te potest Marius Maffei patricius Volaterranus , Raphaëlis , qui Volaterranus vulgo audit , scriptoris sane percelebris , germanus frater , & Episcopus Caballicensis , ad quem prior epistola perscribitur , & cum quo , Volaterris licet tunc agenti , Sadoletus pro veteri in urbe consuetudine , & pro episcopatum propinquitate , tum & assidua officiorum vicissitudine , morumque coniunctione artissimo amicitiae vinculo adstringebatur . Sed iam ad ceteras , quae subsequuntur , epistolas progrediamur . Tertia ergo epistola est Marci Antonii Mureti Laemovicensis in Gallia Aquitanica , cuius perquam notissimae sunt orationes , epistolae , carmina , aliaeque quamplura ingenii monumenta , quae typis impressa pluries fuerunt . Ceterum inter eius epistolas desiderari video hanc , quam nunc tibi com-

X 4 munico ,

(a) Ibid. pag. 244. ,
& 269.

(b) Part.I. pag. 418. ,
& Par.II. p.138. , & 199.

munico, quaeque ad Hugonem Blotium Belgam Caesareae bibliothecae quondam praefectum (a) data est. Sane Petrus Lambecius (b) duas haberi indicaverat Mureti epistolas ad Blotium, atque eas in duobus spissis voluminibus autographarum epistolarum ad eundem Blotium. Verum cum ego rogassem cl. Garampium nostrum, ut has epistolas pro sua in me humanitate perquireret, & mihi transcribendas curaret, haec dumtaxat ipsi obvenit, nec praeterea alia, ut dein ipse singularem hanc mature submit- tens comiter mihi per litteras significavit. Adiu- genda vero foret nunc ceteris Mureti epistolis etiam altera ad Riccardum Riccardium, quam a Mureto scriptam existimavit cl. Lamius, quamque iam ipse una cum elegia in obitu Iohannae Etruriae Reginae edidit in vita Riccardi Riccardii (c); ut proinde ad ipsam digitum dumtaxat intendisse sufficiat. Nec minori ingenii, & eruditionis fama excellit Petrus Victorius, cuius comitatum proinde ceterorum aucto- rum nemo refugiat. Quare heic nunc statuo eiusdem epistolam ex cod. Vaticano depromptam (d), & ad Guillelmum Sirletium Cardinalem missam, cuius no- men quinetiam pari doctrinae commendatione cele- brari iam nostri. Sane Sirletio familiaritate pluri- mum

(a) Vid. de eo Foppens
biblioth. Belgic. part. I.
pag. 491.

(b) Commentar. biblio-
thec. Caesar. Vindobonen.
lib. I. num. III. col. 117.
edit. ann. 1766.

(c) Florentiae 1748.,
vid. & Catalogum biblioth.
Riccardianae eiusdem La-
mii litt. E pag. 174.

(d) Signat. num. 6193.
pag. 70.

num coniunctus erat *Victorius*, qui VII. alias latinas epistolas typis iam impressas ad eum misit (a), qui etiam eiusdem Cardinalis cura potuerit *Clementis Alexandrini* libros integrores, nitidioresque producere (b), tum aliquot ab ipso in veteres geoponicos animadversiones (c), atque *Aeschyli* tragoediam, quae *Agamemnon* inscribitur, cum *Farnesiano* codice conlatam acceperit (d), ac ipsum tandem adiutorem in expurgandis *Boccaccii* fabulis, iisque honestae lectioni aptandis expertus fuerit (e). Hinc plurimum gavisus est *Victorius*, cum *Sirletium* suum purpurae Romanae dignitate auctum, Cardinalis *Caroli Borromaei* officiis, a *Pio IV.* accepit (f); cuius rei testis est etiam *Sirletii* epistola ad *Victorium*, qua se ipsi gratissimum ob huiusmodi officium proficitur (g). *Sirletii* virtus ita inclaruerat, ut sibi litteratorum fere omnium obsequia vindicaverit; inter quos adnumerandus etiam venit *Camillus Palaotus Bononiensis*, cuius ad ipsum est epistola, quae huius sylloges quintum locum tenet, quamque

ex

(a) Vid. *Victor. epist.* lib. x. &c. Florent. apud Iunctas MDLXXXVI. p. 125. 137. 138. 160. 212. 221. & 225.

(b) Vid. *Victor. variar. lection.* lib. xiv. c. xviii.

(c) Vid. *Victor. epist. ad Sirlet.* dat. vi. martii MDLVI. *Prof. Fiorent.* part. iv. vol. iv. lett. vii.

(d) Vid. epistolam praemissam edit. *Henrici Stephani* MDⁱ vii.

(e) *Prof. Fior.* part. iv. vol. iv.

(f) *Epist. Victor.* lib. v. pag. 125. & seqq.

(g) Vid. *Clar. viror. epist. ad Victorium* tom. I. epist. lxxv. pag. 150. edit. cl. *Bandinio*.

ex codice Vaticano (a) nunc deprompsi. Iam Anecdotorum Volumen primum epistolas viii. exhibuerat ad Camillum pertinentes, quas ex Vaticanis codicibus exscriptas, & earum editori a me libenter communicatas ibidem consulere facile poteris. Ea etiam iisdem de illarum auctore praemissa habentur, quae mihi de eodem verba faciendi otium omnino nunc faciant. Sirletii admiratoribus accensendus quin etiam Paullus Sacratius Canonicus Ferrariensis, & Sadolerti Cardinalis sororis filius, cuius epistolam ad ipsum datam habet laudatus codex Vaticanus (b). Inter Mureti epistolas invenies sane varias a Sacratio ad illum amice, & erudite scriptas, quae ipsae eidem addictissimum, tum & elegantissimum patefaciant. Exstant & eiusdem Sacrati epistolae simul collectae, & typis Ferrariæ editae (c), inter quas haec nostra, etsi viii. ad Sirletium datae occurrant (d), a te frustra requiratur. Tandem tum Sirletio additorum litteratorum, tum huius nostrae sylloges agmen claudant binae Ascanii Columnae Cardinalis epistolae ad ipsum Sirletium datae, quas nimirum ex eodem Vaticano codice (e) erutas nunc profero. Iam in laudato primo Anecdotorum volumine

(a) Signat. num. 6194. pag. 146.

(b) Vid. superiorem adnot.

(c) *Epistolarum Paulli Sacrati libri sex &c.* Ferrariæ typis Victorii

Baldini ann. MDLXXX.

(d) Pag. 215. 149. 261. 282. 286. 300. 356. & 483.

(e) Cit. cod. 6194. pag. 178. & 212.

mine videre licet doctissimi huius purpurati viri orationem ad Sixtum V. Pontificem maximum, quam ex codice altero Vaticano primus in lucem edidit cl. Praeful Stephanus Borgia a secretis sacrae congregationis de propaganda fide, utriusque nostri amantissimus, qui ea insuper de hoc ipso auctore praefatus est, quae quidem eruditum tui desiderium, etiam me tacente, explere commode possint. Cum vero Astianus superstes Guillelmo fuerit, & pari studiorum, & elegantiae laude floreret, statim cupiditate exarsit comparandae sibi bibliothecae, quam ipse a Marcello II. cui fuerat a secretis, legato acquisiverat, quaeque post eas omnes, quas nemo non novit, vicissitudines Vaticanæ tandem accessit. Haec sunt, quae levi calamo innuere tibi nunc censui, vir clarissime; quandoquidem pluribus haec exornare non liceat scribenti ad te, qui litterariam historiam apprime calleas, neque insuper deceat te ad elegantiorum huiusmodi scriptorum opuscula degustanda properantem diutius, & fortassis frustra detinere. Tu vero, qui Paulli Cerratii municipis tui latina poemata in unum collecta, addito eiusdem vitae commentariolo, nuper denuo litterato orbi communicasti, quique vitam Benvenuti de Sancto Georgio Comitris Canabicii, & Blandrati, equitis Hierosolymitani, & chrothologi Montisferratensis, cum accurata operum recensione, conscripsisti, id nunc praesta, ut etiam monumenta vitae Petri Bellii, alterius municipis tui, & a consiliis Emmanuelis Philiberti Sabaudiae Ducis, quibus concinandis nunc sedulam operam navas, nobis quan-

torius

rocus degustanda exhibeas. Fastidient quidem exilia
haec nostra, si cum tuis comparentur; verum tu
non ex tuorum operum praestantia nostra metiaris,
quin potius ex bona dumtaxat voluntate labores
nostros diiudices. Quapropter habes, quae gratum
animum meum, tum & observantiam, & benevo-
lentiam quoquo modo patefaciant, quaeque tu aequi,
bonique consulas velim. Vale.

Datum Romae kgl. maii anno a Christo nato
CICCCCLXXXII.

Episto-

I.

Epistola Iacobi Sadoleti ad Clementem VII.

SSmo Domino Nostro Papae .

ATER SANCTISSIME . Etsi omni
 argumento scribendi ad San-
 ctitatem vestram careo , pro-
 ptereaquod neque dolori meo,
 quem ex incommodis reipublicae , & ve-
 strae Sanctitatis maximum accepi , verba ,
 neque meae erga illam voluntati , & ob-
 servantiae litterae ullae satisfaciunt ; ta-
 men cum haberem certum nuncium , qui
 in Italiam , & Romam esset profecturus ,
 quod antehac mihi scribere cupienti non
 contigit , statui mei officii esse aliquid lit-
 terarum dare ad Sanctitatem vestram non
 tam leniendi doloris sui caussa , quam mei
 declarandi ; quamquam , ut dixi , hoc qui-
 dem fieri per me nullo modo potest : tan-
 tus enim est & fuit , ut quod post meum
 ex urbe discessum produxi vitae , id mihi
 omni morte deterius fuisse videatur . Sed
 ego

ego quae a prudentia, & religione Sanctitatis vestrae, quam utramque in ea semper cognovi maximam, proficisci potuerunt, ad infestos adversosque casus constanter, & moderate tolerandos, omnemque spem, & fidem in Deum iaciendam, ea arbitror satis fuisse in tantarum concursu calamitatum adhibita. Novi enim pacem animi vestrae Sanctitatis, novi erga Deum egregiam fidem: quae autem mihi ad scribendum apta esse videantur, ea brevibus complectar. Sic enim statuo tantam acerbitatem poenae non Sanctitati vestrae, sed temporibus fuisse divinitus illatam. Cum enim Sanctitas vestra omni virtute, & bonitate praedita esset, in ea tempora tamen inciderat, quae corruptissimis moribus sine ullis bonis legibus iram Dei omnino ad vindicandum provocabant: quae cum vestra Sanctitas vellet, & conaretur corrigere, cuius ego voluntatis optimus sum testis, tamen vincente eius mentem sanctissimam & hominum perfidia, & vitiorum mole, ab optimo, & saluberrimo consilio

filio non tam depulsa fuit , quam retardata .
 At ego semper & sensi , & prospexi clarius
 etiam aliquanto , quam ea , quae oculis
 cernuntur , aut mutandum ordinem disci-
 plinae publicae , aut ad extremum interi-
 rum praecipitandum esse . Accidit alterum ,
 id quod minime vellem ; nec quicquam
 mihi acerbius potuit contingere : sed si est
 Dei iracundiae , & severitati nostris suppli-
 ciis satisfactum , atque haec poenarum ,
 asperitas aditum ad bonos mores , & san-
 ctiores leges patefactura est , fortasse no-
 biscum non erit pessime actum . Illa enim
 bona profecto , quae virtutis , & integrita-
 tis , & in verum Deum perfectae pietatis
 sunt , longe his sunt anteferenda ; quae
 ubi laboraris coacervare , cum invidia ple-
 rumque , & infamia possederis , facillime
 tamen extorquentur e manibus , saepius-
 que illis sunt noxia qui possident , quam
 qui eis carent , aut qui privati sunt , quae
 ego ad homines impios contemptores
 omnis humani , divinique juris transissi
 non omnino moleste fero . Transiit enim
 ad

ad eos una cum eis illa infanda avaritia , qua nomen sacerdotis sanctissimum tan-
topere laborat , transiit corruptrix animo-
rum , & corporum luxuria , quae ferme
divitiarum , & opulentiae socia est ; quod-
que in primis necesse est , ira Dei , & cae-
lestis ultio in eam quoque partem trans-
gressa est . Itaque nuncio Sanctitati vestrae
celeriter sceleratos homines , quos nec
ab impietate Deus , nec a crudelitate hu-
manitas , nec a violatione foederum fides
ipsa potuit detertere , daturus poenas im-
manitatis suae , utinam illi ad poeniten-
tiam revertantur , & misericordiam Dei
promereantur : sed quoniam hoc nobis ,
qui Christi Dei imitatione , & praeceptis
ad precandum pro inimicis nostris parati
sumus , magis optandum est , quam spe-
randum . Quae Dei sunt , Deo erunt curae ,
quod vero ad nos quoque ipsos attinet ,
quando melior multo vitae conditio nobis
est parata , quae nullis armis eripi potest ,
sic dirigamus actus , cogitatusque nostros ,
ut verum sacerdotii splendorem , ve-
ramque

ramque magnitudinem nostrae potestatis in ipso vero , summoque Deo statuamus , quocum si erimus coniuncti , non inimici homines nos affixisse , sed nos illos ad interitum dedisse videbimur . Cuius optimi instituti , atque consilii Sanctitas vestra , ut dignitate cunctorum princeps , sic in experiundo , & agendo prima esse debet . Sicut tamen & fuit semper , & magis etiam , si per difficultatem temporum licuisset , ut esset , conata est ; ego , qui summum illum amorem , incredibilemque caritatem , qua Sanctitatem vestram iamdiu complexus sum , & conservo in animo integram , inviolatamque & perpetuo sum servaturus : quamquam in hoc Dei servitio , & famulatu affixus , meaeque sponsae copulatus constitutum habeo , & deliberatum in hoc munere finire vitam , cui eam dicavi ; tamen si Sanctitas vestra extra Italiam ad aliquas longinquas regiones se contulerit , aut deducta fuerit , non dcero nec amoris , nec observantiae erga illam meae , particulamque totius temporis , quod Deo , & Dei

Tom. IV.

Y

rebus

rebus per me devotum , & consecratum est , in Sanctitatis vestrae obsequium conferens non arbitrabor me abesse ab eius cultu , quem posthac solum colere iam decrevi . Valeat quotidie melius , atque felicius Sanctitas vestra , cui & me , & harum latorem Gregorium Physicum hominem probum , & fidelem , quanto animi studio possum , diligenter , enixeque commendo , ut eius liberalitate aliquod commodum consequatur . Cui cum mandaverim nonnulla etiam meis verbis Sanctitati vestrae exponenda , atque ut preces quasdam pro me porrigat , oro , atque rogo Sanctitatem vestram , ut suam mihi supplicii , & fidei suo solitam benignitatem exhibere dignetur , cuius sanctissimos pedes corde , & animo absens infinito cum amore quodam , & debita reverentia prostratus osculor . Dominus Deus Sanctitati vestrae omnia bona , prosperaque concedat . Carpentoratti prima septembris MDXXVII. Eiusdem S.V. Devotus , & humill. servus Iacobus Sadoletus Episc. Carpen.

Episto-

II.

*Epistola altera eiusdem ad Marium Maffeiū
Volaterranum Episcopum Caballicensem.*

CRedo iam pridem ad te esse perlatum, me accersitum a Pontifice maximo stauisse suscipere hoc iter, venireque ad eam urbem, in quam a me olim certo consilio relictam, nulla umquam ratio praeter eam quae nobis proposita est, si forte videlicet succurri periculis possit communibus, retrahere me potuisset; quamquam ad hoc quidem tanti ponderis negotium meae & auctoritas tenuis, & ingenii facultas perquam exigua est. Sed sit hic illius error qui ita iudicavit; mihi quidem optima est voluntas: cetera ab aliis meliora quaerenda sunt. Nec tamen hoc mihi fuit propositum, ut de hisce rebus ad te scriberem; illud meae proprium argumentum est epistolae, ut cum ego sine te neque urbem hanc, neque eam quam vivo vitam, aut vitam esse, aut urbem existi-

Y 2 mem,

mem , quia omnis mea suavitas , omne solatium , omnis laetitia te absente mihi adempta est , te orem , atque rogem , ut facias mihi tui optatissimi conspectus , atque complexus aliquam copiam ; & si quid eius amoris adhuc residet in te , quem erga me saepe ostendisti , ne graveris capere breviusculum iter , quod ego longissimum sum emensus , quantis meis incommodis , & detrimentis non dico ; certe , in quo satis incommodi est , adversus omnem animi mei sententiam . Sed officio tamen servandum , & religioni fuit . Illud tibi confirmo , me illo toto itinere , incredibilique molestia , te mihi unum propositum semper habuisse , in cuius benevolentia , & suavitate omnem essem angorem , & sollicitudinem animi depositurus . Itaque quoties revocare me a tristioribus curis ad aliquam animi hilaritatem volebam , ad te ipsum cogitatione revertabar ; eratque meus mihi in mente , & in sermone Marius . Ille consolator molestiae meae , ille animi confirmator ; in illo denique dul-

dulcissimo , & mihi carissimo nomine acquiescebam ; postea vero quam veni ad urbem neque te hic offendi . Quid dicam Mari ? Pudet me proferre quam percussus animo , & destitutus fuerim , ut mihi sordere , & pene iacere omnia visa sint , cum tu deesses unus , qui mihi es pro omnibus . Et si ceterorum quidem officia amicorum mihi non desunt ; sed illa mihi sic grata , & iucunda , si sale tuae venustatis condita fuerint . Itaque in maximo desiderio tui videndi , & complectendi sum ; neque aliam spem ullam aliquam habeo , huius non longi temporis quo Romae sum futurus cum aliqua levatione traducendi , nisi tu hoc dederis vel nostrae amicitiae , vel humanitati tuae , ut nos tibi visendos statuas , conferasque te aliquantisper in hanc urbem , quae conspectu tuo orbata ceteris , qui te diligunt , ornamento suo spoliata , mihi uni deserta , & penitus derelicta visa est . Etenim si in itinere inanis illa de te cogitatio tantum potuit , ut omnes meos labores faceres le-

Y 3 vires ,

viores ; quid faciet viva oratio ? quid vultus , quid ista significatio amoris , quod mea causa adductus huc te retuleris ? Credas mihi velim , non possum tantum exprimere quantum mihi in animo est , vel studii , vel benevolentiae , vel cupiditatis ut tecum aliquandiu sim ; non enim longum id futurum est ; statutum enim mihi est post mensem martium urbanas res relinquere , & vel proficisci Mantuam , si agetur conventus is qui indictus est ; vel in Galliam ulteriorem reverti , ubi iucundum habeo & studiorum meorum , & omnis meae quietis , & tranquillitatis domicilium . Quae res cum ita sese habeat , & hac occasione visendi inter nos praetermissa , reliqua facultas deinde nulla futura sit , quae sustentet animos spe iterum congregiendi , quo me dolore affectum iri putas , si te non videro , quem unum diligo , & dilexi semper plurimum , & cum quo cum sum , quod creberrime sum expertus , nulla omnino molestia , neque gravior sollicitudo mihi infesta esse

po-

potest? Erit ergo, mi Mari optime, atque humanissime, non humanitatis solum tuae, sed eius etiam virtutis, ac integritatis, quam in colenda amicitia semper adhibuisti, concedere hoc nostris precibus, ut te hic praesentem quamprimum habeamus, facilitateque tua efficere, ut quamvis mea cupiditas incitata, & ardens longiorem orationem desideret, tua tamen natura propensa ad obsequendum, breviori contenta fuisse videatur. In quo & tibi ipse constabis, & omnibus facies gratum; me quidem ipsum incredibili quadam laetitia, & summo beneficio afficies, itemque Paulum tuum, qui nunc mecum est, teque eodem amore desiderat. Vale v. non. novembr. MDXXXVI. Ex urbe

Tuus Iac. Sadoletus.

III.

*Epistola Marci Antonii Mureti
ad Hugonem Blotium .*

M. Antonius Muretus Hugoni Blotio
bibliothecae imperatoriae praefecto
V. C. S. D.

BInas tantum a te litteras accepi , Blotti vir eruditissime , quas utrasque attulit Matthaeus Stufius . Ceteras ad me perlatas non esse scito . Earum quas accepi priores nihil fere continebant praeter accuratam commendationem ipsius Stufii , & quaestionem quamdam de pede Romano . Ad Stufium quod attinet , nihil praetermisi , quod in me situm esset : & declaravi quanti facerem commendationem tuam , quibuscumque rebus potui , pluribus idem perfecturus , si ita res ipsius tulissent . Sed patres , quibus istinc commendatus fuerat , diutius eum mecum esse noluerunt : neque ego eorum voluntati , atque auctoritati pro mea perpetua erga universum illum

illum ordinem obſervantia , adverſari aut potui , aut debui . Si quid eveniet , in quo ei auctoritate , gratia , opera , pecunia , omni denique auxilii genere prodeſſe poſſim , faciam cauſa tua , ne quid ei amplius deſit , quam ſi inter ſuos eſſet . Atque hoc cupio te quoque ad ipſum ſcribere , ut plane ſciat ſe mihi curae & eſſe , & , dum hic erit , fore . Quod de pede Romano quaerebas , ne ad id tam cito , quam par erat , reſponderim , cauſa haec fuit . Ibam ad Lucam Paetum , ut ex eo certius aliquid exploratiusque cognoscerem . Cum eo veniſſem , & cum illo ſermonem conferre coepiſſem , litterae tuae , quas ipſi oſtendere cupiebam , in via mihi e ſinu exciderant . Haefi attonitus , cum ſatis certo conſtituere non poſſem numquid eas mecum extuliſſem , an reliquiſſem . domi . Itaque ut domum redii , omnes capſas , omnes forulos , omnes angulos bibliothecae meae excuſſi , donec magna fane cum animi moleſtia ſenſi , verum eſſe illud vetus dictum , neque ſinqui , neque mulic-

mulieri credendum esse . Distuli tamen ,
 sicubi eas forte reperirem : qua spe fretus ,
 dum diem ex die duco , factus sum ὑπερήμα-
 ρος . Hodie denique ad Paetum redii :
 & quia meminisse videbar ζήτημα tuum
 fuisse de discrimine , quod Pactus dixisset
 esse inter pedem Colotianum , quo Agri-
 cola usus est , & suum , hoc ex ipso quae-
 sivi . Ostendit autem mihi cum alia vetu-
 statis monumenta sane insignia , tum pe-
 des duos aeneos e terra erutos mirae an-
 tiquitatis . Eorum utrumque cum Colo-
 tiano contulimus . Est omnino aliquid di-
 scriminis ; pauxillulo enim longior est
 Colotianus . Sed discrepantia ita tenuis
 est , ut oculorum acies intendenda sit ,
 scrupuli si forte unius est . Ego tamen non
 dubito , quin Paeti pes verior sit , quam
 Colorii . Sed ut dixi discrimen est λόγος
 θεωρητόν . Si quid a me aliud praestari vo-
 les (*fac scribas*) ; non enim tibi concedam ,
 ut tu mea causa plus velis , quam ego tua .
 Nunc ad summa capita posterioris episto-
 lae tuae respondebo . Noli , obsecro , ex-
 cusare

cusare te , quod ad me minus accurate scribas . Ego enim , qui vix umquam epistolas meas relegere soleo , nedum emendare ac describere , concidam animo , si cogitem , mihi quoque cogitandum esse , cum ad te scribam . Utamur potius illa veteri consuetudine scribendi amice , ac familiariter quicquid in solum . Tu quidem minus crebras a me litteras accipies , si eam mihi necessitatem imponas , ut quae ad te scribam limare ac polire cogar . Quod mihi ultro defers indicem librorum qui sunt in bibliotheca Caesaris , adeoque si quid describi velim , ut id fiat , curaturum polliceris , amice magne , quis tibi genius id quo ego uno maxime , ac facillime capi possem , indicavit ? Certe enim si cum Ulyssse fuisset , & sirenes mihi tale aliquid ostentassent , in mare me , opinor , quamquam non valde bonus natator , coniecissem , ut ad eas pervenirem . Indicem igitur illum avidissime exspecto ; quem honorem habuit Caesar τῆς μακαρίτης Paullo Manutio , idem , ut mihi quoque habeatur

tur (*gaudeo*). Quod ostendis facile per te, & per Matthaei Stufii patrem impetrari, si velim, posse: respondebo tibi aperte, & breviter. Ego quidem per me id mihi petere non auderem, ne ambiriosus viderer, neve irridendi mei occasionem cuiquam darem, si forte id peterem, neque obtinere possem. Sed si per amicos negotium confici posset, longe plurimum debere & Caesareae Maiestati, & iis qui mihi tantum honorem ab illa conciliassent, & agnoscerem, & praedicarem. Exspectabo igitur dum super ea re aliquid ad me exploratius scribas: ac tum demum, si voles, mittam ad te familiae meae *ἑγὼ*. Sed quia ego, cum iampridem sacerdos sim, filios ex me relinquere non possum, si quid mihi vestra opera concedetur, cuperem id & ad M. Antonium Muretum fratris mei filium, magnae spei puerum, quem ego e Gallia arcessitum hic mecum educo, & ad posteros ipsius pertinere. De professione tua, quod in fine epistolae adscripsisti, ita mihi gra-

gratum , ac iucundum fuit , ut nihil supra .
 Aina me , Bloti optime , & eruditissime ,
 & scito me tibi in amore perpetuo respon-
 surum esse . Vale . Roma nonis martiis
 MDLXXIX.

I V.

*Epistola Petri Victorli ad Guillelmum
 Sirletium Cardinalem .*

Gulielmo Sirleto Card. Petrus Victorius
 salutem .

EXpertus sum , Antistes optime , atque
 omni gravi doctrina instructissime ,
 duris meis in rebus verum prorsus esse ,
 quod memoriae proditum est a sapienti-
 bus viris de scientia bonarum artium , stu-
 dia haec litterarum , quemadmodum se-
 cundas res ornant , ita etiam praesidio esse
 in malis , & adversis , & tamquam portum
 quemdam , ac perfugium ipsarum . Cum
 enim viderem domum meam sine ulla sua
 culpa , sed tantum dolo , ac scelere impro-
 borum , in gravem , & atrocem casum col-
 lapsam , sentiremque ex ea re ingentem ,
 iustum.

iustumque dolorem , nullum aliud remedium tanti mali invenire potui , nisi in sinum Musarum confugere : atque hoc pacto , si non omnino possem delere ex animo meo molestiam illam , ac singularem aegritudinem , saltem ipsam minuere , atque extenuare . Nec tamen non usus sum , ut debebam , solatio illo certo , ac proprio christianae pietatis , quo in primis res odiosae , & acerbac leniores redduntur , & aequiore animo feruntur . Sed loquor tecum , ut cum doctissimo viro , & qui non solum probitate , ac moribus in amplissimum istum dignitatis gradum perveneris , verum etiam commendatione ingenii , atque eruditionis politioris . Incubui igitur toto animo hoc tempore in hanc curam , & exstabit (spero) opus aliquod huius saevae tempestatis , citoque prodibit in lucem . Cum autem praeterea nunc scripserim epistolas nonnullas ad honestos , & eruditos viros , in quibus differui de obscuris quibusdam locis gravium scriptorum , ut elicerem sententiam ipsorum , ac
vide-

viderem , si eorumdem ope scrupulum , qui in animo meo haerebat , evellere possem , statui etiam in hoc dignitati tuae non parcere , praesertim cum domum tuam frequentent , crebroque te saluent cuncti , qui hodie istic vivunt , disert viri , & studiosi bonarum artium . Quod si cognovero tibi hoc non displicere , fungar saepius hoc munere , & de te aliquid quaeram , nulla fane re alienum a persona viri gravis , & honesti . Initium autem sumam a loco politissimi scriptoris , hominisque multis ingenuis artibus florentissimi , qui est in pulcherrimo ipsius opere , & non sine causa valde celebrato a veteribus auctoribus . Verba igitur haec sunt Xenophontis e laudatione Agesilai , quae arbitror a macula vacua non esse : Καίτοι καλὸν μὲν δοκεῖ εἶναι τέχνη ἀνάλωτα ἡττᾶσθαι ὑπὸ πολεμίων . Πολὺ μὲντοι ἔγωγε Κάϊιον κρίνω τὸ τὴν αὐτῇ ψυχὴν ἀνάλωτον κατασκευάσαι καὶ ὑπὸ χημάτων , ἢ ὑπὸ ἡδονῶν , καὶ ὑπὸ φόβου . Quis enim idoneus sensus hinc erui potest ? Vitium autem manere puto in verbo

bo ἡττᾶδιαι, cuius notio non videtur sententiae ipsi ullam in partem convenire. Quod si pro illo legeretur κτᾶδιαι, locus (ut opinor) purgaretur, sensusque mirifice quadraret; ut ostendere voluerit prudens scriptor, valdeque peritus rei militaris, se non negare, quin pulchrum sit, civitatem ita munitam esse, ut muri ipsius ab hostibus capi non possint, se tamen arbitrari firmiorem esse illam, & dignitatis plenior, cuius animi civium expugnari pecunia non possint, nec labefactari voluptate, aut metu: quod in rege illo usu venisse significarat. Hoc sane est iudicium meum, sed tamen sequar auctoritatem tuam. Vale. Florentia XII. kal. aprilis CIOIO LXXVIII.

V.

*Epistola Camilli Palaeoti ad eundem
Sirletium Cardinalem.*

Amplissimo Card. Sirletio salutem.

Perturbationes animorum cur tantopere omnes a nonnullis philosophis fuerint

rint damnatae , morborumque nomine
 appellatae , plane ignoro . Ego quidem
 his proximis diebus tua caussa varie sum
 affectus : maerore primum, deinde laetitia:
 neque tamen me iure reprehendi posse exi-
 stimo . Ut primum enim de adversa tua va-
 letudine , ac te in extremo vitae pericu-
 lo versari est nunciatum , nemo fere fuit
 in civitate nostra , quin istud tam acer-
 bum , inopinatumque vulnus ad se ipsum
 maxime pertinere putarit , & cum tantae
 probitatis , veraeque virtutis lumen e mun-
 do eripi , atque alienissimo totius reipu-
 blicae christianae tempore extinguere vide-
 rent , aegerrime ferebant omnes , videba-
 turque iis , id quod erat , te vita functo
 vix posse in multis viris reperiri tot prae-
 clara animi bona , quae in te uno summa
 Dei benignitate congesta , tuo possent
 exemplo unumquemque ad recte viven-
 dum , pietatemque ex animo colendam ex-
 citare . Quod si ceteri , quibus fama tan-
 tum , ac nomine cognitus es , tantam iactu-
 ram veluti propriam maximopere sibi de-

Tom. IV.

Z

flendam

flendam censebant, quid me facere par erat, qui annos prope xxx. te unice colo, ac veneror, cuius erga me animi propensio, benevolentiaeque declaratio non solum maximo semper mihi fuit ornamento, sed vere etiam salutis? Cum enim, licet esses gravissimis curis, arduisque negotiis assidue occupatus, pro tua tamen humanitate liberrime ad te aditus mihi semper patere volueris, possum equidem affirmare, nullum umquam tempus melius me posuisse mihi visum esse, quam illas horas, quibus tecum fui: cum tu semper vel ex omni veterum antiquitate, vel ex sacris litteris aliquid pie factum, recteque dictum memoriter recenseris, quod in intimis animi mei sensibus infixum meliorem multo me ipsum quam ad te accesseram, reduceret: quae una sane ex praecipuis est causa, cur urbem istam adhuc etiam vehementer desiderem. An igitur cum tam praesens vitae tuae periculum imminere audirem, angi non debui? nec rem miseram existimare, si tali patrono, ac rectius insti-

instituendae vitae meae magistro essem or-
batus ? vel , quando omnipotenti Deo pla-
cuisset cognovi , ne tam clara lux e mundo
tolleretur , non magnopere mihi ipsi , ac
bonis omnibus etiam atque etiam gau-
dendum , gratulandumque opiner ? Va-
leant , qui aliter sentiunt , aut humana
haec reprehendere audent . Ego vero fa-
teor , cum de te , ac Gregorio Pontifice
opt. max. uno eodemque tempore ea au-
direm , quae ab animi mei sensu summo-
pere abhorrebant , expallui primum timo-
re , veritus ne id accideret , quod toti orbi
maxime calamitosum iudicabam , ac simul
ingemiscens dolebam futurum , tamquam
praesens malum . Subsecutis mox secun-
dissimis , atque optatissimis nuntiis de re-
stituta vestrum utrique recta valerudine ,
deposito omni metu , ac dolore , singulari
quadam me perfundi laetitia , ac maxime
exhilarari sensi : quae sane nunc , ut quam
diutissima sit , summopere cupio . Quare
in his quatuor perturbationibus (tot enim ,
ni fallor , genera enumerari solent) versa-

Z 2

tum

tum esse, nunc tandem cum sim in tranquillo haud poenitet; nec me humanam secutum rationem errasse arbitror. Quod si hoc aut est morbus, aut a sapiente longe abest, amabili tamen insania, neque sane improbanda affici mihi videor. Dum autem haec in mea villula scriberem, & villicus oleas colligeret, ipsa me quodammodo admonuit, ut earum te facerem participem, cumque ego has mensa tanti viri minime dignas esse obiicerem, illa contra referre visa est. Ad alios igitur, quos diligis, mittentur, haud vero ad eum quem omnium maxime? Atqui dignitatis, inquam, habenda est ratio, studioque hic potius, ac pietate colendus est, ac non in ceterorum amicorum grege numerandus. Tum illa rursus. At si humanitate, ac facilitate singulari cum aliis quibusvis hic se exaequat; cur non ipse me tali honore dignaris, ut de meis ille aliquid fructibus deguster? Quid quaeris? non est meum cum pertinacibus admodum conflictari, manus itaque dedi. Tu oleas, quaeſo,

quaeso, ea mente, ac fronte accipe, qua nugas de ipsa villula quandoque lectitare non es gravatus. Habes epistolam licentio-
torem, sed hoc in loco abuti etiam otio, calamoque indulgere posse mihi videor, & cum soleant qui e morbo nuper emer-
serint, revocare se a rebus gravioribus, & sermones interdum leviores, ac fabellas relaxandi animi causa haud gravatim au-
dire, non vereor quin haec omnia sis hu-
manissime interpretaturus. Valetudinem
tuam, ut quam diligentissime tueare, te
etiam atque etiam obsecro. Vale. Ex vil-
lula Arientina v. kal. octobr. LXXXI.

Amplitudini tuae, ac virtuti

Addictiss.

Camillus Palaeotus.

VI.

*Epistola Pauli Sacratì ad eundem
Sirlètium Cardinalem.*

Quotiescumque ampla mihi sese of-
fert occasio, amplissime patrone;
Z 3 expli.

explicandi, quae sit amoris erga te mei observantiaeque magnitudo, quaeque a me ex significatione hac delectatio percipiat, eam quamlibenter arripiam, nec pro viribus amittam, quamvis tanta in me dicendi vis non sit, ut id arbitrato meo exprimere, ac tibi narrare queam. Tu tamen ex his intelliges, cum illustris ac praeclarissimus Octavius Sanctacrucius Episcopus Corvien. his paucis ante diebus istuc proficisceretur, qui Taurino rediens familiariter ad me divertit, singulari eius humanitate me abusum fuisse. De tua enim amplitudine habito a me sermone cum eo, quemadmodum assidue de te cogitarem, te mente contemplerer, in qua insidere te, ac iam primum domicilium habere non nescis, &, quod caput est, te venerarer: hoc autem tum tibi persuadere quum vehementer cuperem, ille qui est mansuetudine incredibili, ac mirifico in me studio statim pollicitus fuit hanc se mihi, cum istic erit, operam daturum, ut te diligenter edoceat, quo in te animo
sum,

sim, & quantopere te colam summa cum admiratione excelsae tuae virtutis, atque suspiciam: quam cum mihi egregiam navaverit, ut significavit ipse litteris tuis, cui tu valde assensus fuisti, an gaudio non exsiliam talem ac tantum virum voluntatis erga te meae interpretem mihi fuisse, qui eloquentia sua aditum mihi aperuit ad ingrediendum cordis tui conclave? an ei tantum non debeam, si te mihi adiunxit magis, amoremque tuum conciliavit, quantum me persoluturum, nulla mihi spes est? Tibi vero nonne perpetuo ero addictus, atque obstrictus, qui te persuaderi passus fueris optime forsitan antea erga me animatum, quo magis mei studiosus, ac fautor appareas? At ne forte dicas, quod me tibi ostentem, quodque officia ista verbo quidem summa sunt, re autem minima (nugae enim sunt) mandavi Tiberio Pompeio, ut ea, quae & ego saepe ad te scripsi, & clarissimus Antistes ille meo nomine tibi renunciavit, te videret unum esse ex omnibus, quem semper

in ore habeam , in oculis feram , quem ex sinu meo numquam dimittam , & cuius imago iam diu irruerit in mentem meam , re praestet , ac suave illud tributum tibi ferat , quod evidens mei summi erga amplitudinem tuam studii , ac mirum in modum propensae voluntatis signum tibi esse solet , atque argumentum ; quod si a te hilari fronte ita accipietur , ac libenter videbitur , ut gratum tibi mandatum illud , quod curavit meo nomine , atque iucundum esse vultu oculisque demonstres , eo me apud te loco esse arbitrabor , quem a me teneri iamdudum credo . Vale , amplissime patrone , quem Deus clementissimus diu servare , ac perpetuo fortunare velit .

Ferrariae VI. id. aprilis CIOIOLXXXI.

Tuae amplitudini

Addictissimus servus
Paullus Sacratuſ .

Episto-

VII.

*Epistola Ascanii Columnae Cardinalis
ad eundem Sirletium Card.*

Illmo ac Revmo D. D. Guilelmo Sirletio
S. R. E. Cardinali

Ascanius Columna Abbas S. Sophiae
S. P. D.

PLures iam ad te dedi litteras, Cardinalis amplissime, nullis tamen a te prorsus acceptis: quod ego non equidem officii mei exprobrandi, aut tui requirendi causa commemoro, sed cum te eorum numero esse arbitror, qui ut amantem non redamare, sic scribenti non rescribere indignum humanitate iudicant; dum nihil rescribis adducor, ut verear ne adversa valetudine confictatus, quo minus id facias, impedire. Haec igitur me cura cum angat, non leve solatium attuleris, si ea me liberaris. Neque ego a te postulo commentarium quin potius duobus

bus hisce verbis , *valeo* , & *vale* , prosperae valetudinis , & tui amoris indicium contentus , non ero tibi molestior . Nunc mitto ad te litteras , quas ad Iohannem Laurentium Brancam scripsi , eius , quem te praecipuo auctore doctorem in iure Roma discedens accepi , parentem ; pergratum mihi feceris , si ad eum mittendas curaveris : quod ut facias per meam erga te observantiam etiam atque etiam oro . Vale . Salmanticae IV. kal. novembr. MDLXXI.

VIII.

Epistola altera eiusdem ad eundem .

Illmo ac Revmo D. D. Guilelmo Sirleto
S. R. E. Cardinali

Alcanius Columna Abbas S. Sophiae
S. P. D.

Puto tibi molestam esse iam loquacitatem meam , praesertim semper eadem inculcans , observantiam , animi cul-

cultum , & his similia , quae a me tibi deberi iam dudum scis ; exhiberi , persolvi reipsa tandem optare potes : & cum in verbis insit pollicitatio , exsolutio promissorum in re , hanc tibi praestari , verba dari diutius non est aequum . Sed haec etsi ita vere se habent , si summo iure agatur , nec ullus detur aequitati locus ; longe tamen aliter erit , si res ex aequo , & bono , adhibita etiam humanitate , generatur : ut nihil a quoquam amplius exigatur , quam eius vires , facultatesque pantiantur . Quare etsi me mei officii tuorum erga me meritorum recordatio saepe compellat , quia tamen alia ratione iis satisfacere non possum , quam testificatione meae voluntatis , comprobationeque tenuitatis ; neque aliud absens absenti praeter litteras praestare possum officium , quaeso te , Cardinalis amplissime , meum hoc studium ne averfare ; sed potius tamquam pietatis erga te meae signum amplectere : & si minus pro debiti magnitudine , pro facultate tamen tibi existimo
satisfa-

satisfactum ; quod quia me a tua humanitate impetraturum plane confido , finem faciam , si prius felicem annum , fausta , & felicia in eo omnia tibi precatus fuero .
Vale . Salmanticae prid. id. decembr.
MDLXXX.

LETTE-

LETTERE ITALIANE
DI ALCUNI ILLUSTRI SCRITTORI

DEL SECOLO XVI., E XVII

CIOE

**Di Teodoro Gazza , di Annibal Caro ,
d' Uliſſe Aldrovandi , di Giacomo
Sirmondo , di Benedetto Castelli ,
e di Bonaventura Cavalieri**

CAVATE DAI LORO ORIGINALI .

AL REVERENDISSIMO PADRE
D. GIUSEPPE GIUSTINO DI COSTANZO

MONACO CASINENSE

Ed Abate di San Paolo fuori della porta
Ostienfe

GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI

IO voleva, Reverendissimo Padre, che non solo voi, ma il pubblico anche sapesse, che io faccio una singolar stima de' vostri talenti, delle vostre cognizioni, delle vostre massime, e di tutte l'altre morali virtù, che vi adornano. Io voleva, che tutti pur sapessero, che io vi sono per più ragioni obbligato, e singolarmente per quella di avermi somministrato due lettere, che chiuderanno la presente collezione. Dunque a qual altro partito appigliarmi fuori, che a quello di diriggervi queste poche righe, che debbono render conto di ciascun scritto, che qui vi ora esibisco? Ciò facendo con voi vengo a procacciarmi in parte il piacere di quel colloqui, che godo tal volta di fare con voi stesso, che tanto coltivano il mio spirito, e che in mezzo a tante sconnessioni del secolo giovano a mantenere fra noi vivo il buon senso. Gradite pertanto, che io v'informi di ciascuna lettera, che qui vi ho insieme unito, giacchè facendo ciò con voi il faccio ad un tempo stesso in prò del pubblico, di ragion del quale ora queste lettere addirvengono. Leggete
dun-

dunque per prima una lettera Italiana d'un celebre Greco di Tessalonica , cioè di Teodoro Gazza , scritta a Paolo Cortesi di San Geminiano in Toscana , dimorante in monte Cortese , che è diocesi di Volterra . Non vi parlo del Cortesi , perchè è troppo celebre per il suo libro de cardinalatu , e per la vita , che di lui scrisse il P. Alessandro Politi delle scuole pie . E a che parlarvi pure dell'autore della lettera , parlando di lui le tante sue opere , le sue Latine versioni di Greci scrittori , la nota sua familiarità col Cardinal Bessarione , ed il favore soprattutto da lui goduto in Roma presso i Pontefici Niccolò V. , e Sisto IV. , ed in Napoli presso il Re Alfonso ? Questa lettera , che esiste originale presso il chiarissimo Monsignor Mario Guarnacci di Volterra , dalla cui generosa gentilezza io la riconosco , ben ci mostra , che il Gazza non morì l'anno 1475. , come dice il Moreri nel suo dizionario , nè circa l'anno 1478. , come stampò l' Abate Luigi Bandini nella vita del Card. Bessarione , se egli potè scrivere questa lettera l'anno 1508. , come vedrete . Dunque fu caro anche al Pontefice Giulio II. , se poteva così confidentemente parlargli , come dalla lettera è manifesto . Se morì egli in Calabria , ove aveva un beneficio , forse questo è il paese , ove nella lettera stessa egli dice di andare . La seconda lettera , che io presento , e che è tratta dalla biblioteca Vaticana (a) , appartiene al famoso Annibal Caro , e manca fra le tante , che del medesimo già si leggono , e si ammirano stampate dai filologi . Grata
fu

(a) Cod. Vatic. num. 4104. pag. 259.

fu quella, che già fu data nel tomo II. degli *Aneddoti* (a), e non meno grata dovrà esser questa medesima. Da questa apparisce il genio, che *Annibale* avea non meno, che voi, per le medaglie antiche, ond' egli al pari di voi pur le raccoglieva, ad oggetto di trarne que' molti vantaggi, che da esse all' erudizione, alla cronologia, all' istoria, ed alle belle arti ne ridondano. La lettera è diretta al celebre *Fulvio Orsini*, e voi sapete, che il favore da' *Farnesi* accordato a questi due letterati, come a molt' altri pure, deve avere conciliata questa letteraria, ed amichevole corrispondenza. Segue in terzo luogo una lettera di *Ulisse Aldrovandi*, il *Plinio* de' suoi tempi, la quale esistente nei mss. *Vaticani* (b), e diretta al Cardinal *Guglielmo Sirleto*, serve a mostrare la vastità della sua grande impresa di storia naturale, la quale siccome fu madre di tante sue opere, così lo fu pure di quel singolare museo, che da lui lasciato in testamento al senato della sua patria *Bologna* è tuttora un ornamento di quella illustre città, e l' oggetto principale degli eruditi viaggiatori. La fama di *Ulisse* ugualmente, che l' accurata vita, che di lui scrisse non ha guari il benemerito Signor Conte *Giovanni Fantuzzi* (c), mi dispensano dal farvi di lui più lungo discorso. Occupano il quarto, quinto, e sesto luogo tre altre lettere del celebre *Jacopo Sirmondo*, che sono tratte

Tom. IV.

A a

dalla

(a) Pag. 351.

(c) *Memorie della vita*

(b) Cod. Vat. n. 6192. pag. 656.

di *Ulisse Aldrovandi &c.* Bologna 1774. in 8.

dalla biblioteca Vaticana (a), e che mostrano la corrispondenza letteraria, che questo dotto Francesco avea con Giovanni Batista Bandini Canonico della basilica Vaticana, e lo Studio, che ambedue ponevano sull' opere de' santi Padri. Questa è materia a voi cara ugualmente, e perciò sono certo, che vi piaceranno le cose, che in esse vengono su questo argomento accennate. Mi più di ogn' altra cosa a voi appartengono per provenienza, e in parte per relazione d' istituto le due lettere, che troverete segnate sotto i numeri VII., e VIII., e che appartengono a due celebri filosofi dello scorso secolo, uno vostro Casinense, l' altro Gesuato, cioè il P. Abate D. Benedetto Castelli, ed il P. Bonaventura Cavalieri. Voi vi compiaceste mostrarmene gli originali stessi, esistenti in un protocollo del vostro archivio del monastero di S. Paolo, io ne impetrai da voi le copie, ed è perciò, che il pubblico ora le possiede per la benefica vostra compiacenza in comunicarmele. Io non vi parlerò del vostro dotto correligioso, padre della scienza idrostatica, perchè le cose domestiche non debbono esservi dette da un estero, e perchè oltre la fama delle sue opere ha molto contribuito a renderlo maggiormente noto la vita, che di lui ci diede pochi anni sono il celebre Monsignor Angelo Fabroni (b). Il medesimo elegante biografo, tanto benemerito dell' Italico onore, ci diede pure la

(a) Cod. Vat. n. 6201. *saeculis XVII., & XVIII. floruerunt*, vol. 1. *Pisfs*
pag. 238., 239., e 236.
(b) *Vitae Italorum do-* 1778. p. 235., e segg.
Arina excellentium, qui

la vita dell' altro religioso Gesuato , il precursore del calcolo differenziale , ed integrale , per cui poi tanto si disputarono fra loro il primato il Newton , ed il Leibnitz (a) ; la qual vita sebbene uscisse in prima dalla dotta penna del ch. Frisio , grand' onore dell' Insubria , pure in latino idioma pulitamente tradotta , ed opportunamente ristampata riconoscer dobbiamo dalla diligenza del moderno provveditore generale della Pisana università . La prima lettera pertanto di queste ultime due versa sopra la sboccatura di fiume morto , che scorre per il Pisano in mare , e non nell' altro fiume Serchio dello stesso territorio . Altra lettera del medesimo , ed una scrittura sull' istesso argomento si legge nel I. , e IV. volume della nuova raccolta di autori , che trattano del moto dell' acque , che è stata stampata in Firenze , ed in Parma (b) , essendo la lettera diretta al P. Francesco di S. Giuseppe Scolopio , come è anche la presente . Questa nostra poi è al solito molto ben ragionata giusta i noti principj , e le grandi teorie dell' autor suo , onde non potrà esser letta , che con vero diletto , e molto profitto . L' altra poi dello scolaro del Galileo non mena , che del Castelli , versa sulla laguna di Venezia ; ma le teorie , che egli quì stabilisce , comechè contrarie alla natura delle acque , ed alla esperienza , ben mostreranno , che egli era più matematico , che idrometra . Pure essendo sempre ingegnosi , e sempre pieni d' istruttiva curiosità gli stessi errori de' grandi uomini , non spiacerà di scorgere ora in questa lettera

A a 2 il

(a) Ivi pag. 267. , e segg. (b) L' anno 1766.

il primo speculatore degl' infinitefimi qual' altro Leandro naufragante in mezzo all' Adriaca laguna . Egli dirige appunto questa sua lettera al P. Abate Castelli , che l' avea richiesto su ciò del suo sentimento , e che sappiamo essersi già occupato in questa disamina per le sue dotte scritture , che trovansi registrate nell' indicata raccolta di scrittori idrostatici (a) . Siccome pertanto io mi lusingo , che a voi, Reverendissimo Padre , non possa dispiacere l' uso , che io ho fatto de' vostri doni , così mi persuado , che potiate aver pure gradito questo mio qualunque preambolo , questa maniera di letteraria riconoscenza , e questa amichevole insieme , e rispettosa attenzione .

Roma 1. giugno 1782.

(a) *Considerazioni intorno alla laguna di Venezia* , par. I. e II. , *Modo di esaminare le torbide* , che entrano , e rimangono nella laguna di Venezia ; e *Discorso sopra di essa* , con varie lettere sopra lo stesso argomento . Il tutto si ha nel vol. I. della detta raccolta .

LETTE-

L E T T E R A I.

Di Teodoro Gazza a Messer Paolo Cortese .

Carissimo Messer Paolo mio .

O non vi ho scritto più presto pensando poter presentare il vostro capitolo alla Santità di Nostro Signore insieme con il nostro Messer Marseo . Ma Messer Fabrizio me l' ha detto , che Monsignor Reverendissimo Alessandrino l' ha nelle mani , e che non l' ave visto tutto a causa che è stato un poco indisposto , e che sua Signoria Reverendissima non lo darebbe , se prima non l' avesse discorso . Qualche cosa presto , piacendo a Dio , seguirà , perchè comincia a stare pressochè sano . Nientedimeno io feci il debito colla Santità di Nostro Signore , e per due volte Sua Beatitudine mi domandò affettuosamente de' fatti vostri . Io gli risposi il bisogno , e dissi del predetto capitolo . Vi giuro per mia fe , e senza adulazione , della

A a 3 quale

quale io non mi volli mai valere , che vi porta affezione , *& non confunderis intra paucos dies ab expectatione tua . Restat solum* , che attenda la Signorìa vostra a stare sano . Monsignor Revino Sanseverino con lo Beccatello vi fanno risposta , quali vi mando quì alligate . Io mi parto alla volta del paese , e sarò prestissimo di ritorno . *Tota curia bene se habet , & omnes amici tui* vi si raccomandano , *praecipue* il nostro Messer Giovanni Marseo , al quale ho lasciato ordinato , che presenti questo capitolo al Papa , e ve ne darà avviso . Quì si ragiona molto della pace fra i Tedeschi , e Francesi , e la Santità di N. S. , Spagna , ed Inghilterra la maneggiano . *Tamen* molti sono di parere , che non seguirà . Dio sia quello , che ci doni il più espediente . *Nec alia* . A vostra Signorìa di continuo mi raccomando . *Romae xxv. ianuarii 1508.*

Tutto vostro quanto a fratello
Teodoro Gazza .

LETTE.

LETTERA II.

Di Annibal Caro a Fulvio Orsino.

Molto magnifico .

A Ll' ultima vostra non risposi nell' altro spaccio , per esser occupato , & non di meno scrissi a Fabio di quanto mi ricercate del letto . E son certo che non avrà mancato .

Circa le medaglie non resto di seguire , & ogni dì l' erario moltiplica . Aspetto con desiderio quelle che m' avete procurate . E senza aspettare la partita di Messer Alessandro vi prego a consegnarle in mano del Sig. Giovanni Pacini insieme con la dichiarazione degli rovesci , facendo un piego d' ogni cosa , & mettendomi dentro le medaglie , che tutto verrà sicuramente . Del Caligola , se non si truova , pazienza : non mi parendo onesto ricercare al Sig. Tommaso , per non rompere i suoi concerti . Quanto a dire che biso-

A a 4 gne

gnerebbe trovargli una ricompensa , vorrei sapere volentieri d' avere qualche cosa che gli piacesse , che gliene manderei subito , senza aspettare altro da lui , e mi sarà caro , che mi mandiate di quel che gli manca , perchè se sarà appresso di me , o d' amici miei , sarà compiaciuto . E vi priego a baciargli le mani da mia parte . Il loco d' Oppiano è bellissimo & molto a proposito per Madonna Flora ; se mi manderete gli altri , mi farete grandissimo piacere : e quanto più presto , meglio ; acciocchè mi possa liberare del tutto da questa molestia . De' libri ch' escono di nuovo , mi sarà gratissimo che mi diate sempre un poco di nota di quelli che sono approvati per buoni .

Mi sarà gratissimo ancora mi teniate ragguagliato de' vostri studj . E per questa non m' occorrendo altro . Vi prego con buona occasione baciare le mani di Monsignore Illmo da mia parte , & al Sig. D. Alessandro Cervino , a Monsignor Guiglielmo , a Messer Fabio Benvoglianti , & a voi insieme

fieme con tutto il core mi raccomando .
 Di Parma alli 18. di maggio 1557.

Di V. S.
 Annibal Caro .

L E T T E R A I I I .

*Di Ulisse Aldrovandi al Card. Guglielmo
 Sirleto .*

Illmo e Rmo Monfig. mio sempre colmo .

A Vendo inteso con mio gran contento da Monsignor Commendatore di S. Spirito mio fratello dell' onorato ragionamento che ha avuto sua Signoria Illma con Nostro Signore sopra di me : mi farebbe parso di mancar al debito mio se subito salutandola con questa mia non avessi ringraziato sua Signoria Illma di tanto favore fattomi , siccome ora faccio , sì per il buon animo che lei mi ha mostrato , sì anco vedendo questo suo favore esser drizzato a beneficio universale . Onde per l' una e l' altra causa le rendo infinite grazie , sperando che da pensieri degni di sua Signoria Illma conformi al desiderio
 mio

mio abbia a nascere quel frutto che si desidera a beneficio mio, e di tutti li studiosi. Essendomi sempre affaticato giorno e notte per illustrar questa preclara filosofia naturale, avendo raccolte, e ridotte insieme nel mio teatro di natura più di tredici mila cose diverse, fra' quali si comprendono tutte le cose inanimate, & animate. Inanimate, come sono terre, succi, concreti grassi, e magri, pietre, comunemente dette gioje, marmi, e sassi: tutti i metalli, ed altri misti inanimati. Succedono di poi le piante, come alberi, frutici, suffrutici, e l'erbe, che oltre l'erbe comunemente dette comprendono tutti li legumi, e piante triticee. Degli animali come sono uccelli tanto terrestri, come acquatili, e di dubbia natura. Degli animali acquatici, come sono pesci cartilaginei, squammosi di tante sorti, cetacei, psitacei: presso quali sono quei pesci che di figura rassomigliano li serpenti. Dopo i quali seguitano i ceti animali che respirano, ed altre bestie, e mostri marini, sicco-

siccome anco seguitano gli animali quadrupedi vivipari digitati, che hanno l'unghia fessa, e solipedi, che hanno l'unghia foda. Non lascierò a dietro gli animali quadrupedi, ovipari, siccome anco li serpenti, e tutti gli altri animali senza sangue così volatili come senza ale, e li vermivori, li conchigli di tante varie sorti, e gli crustacei, e piantanimali.

Di questi generi supremi ho voluto far menzione a V. S. Illma, acciò che ella conosca, che in ciascheduno di questi ho scritto l'istorie particolari ponendo avanti gli occhj il giudizio di ciascuna cosa, sensatamente, esplicando primieramente l'equivocazione del nome, di poi li sinonimi in varie lingue, e la varietà delle spezie che ho osservato in ciascuna particolarmente descrittta, ponendo l'opinione mia in ciascuna particolar istoria da me osservata, e non dagli antichi e moderni descrittta, dichiarando a pieno l'istorie descritte dagli antichi, dando il giudizio di ciascuna cosa naturale secondo varj scritto-

scrittori Greci , Latini , ed Arabi , ed in ciascuna di queste istorie si correggono , ed esplicano molti luoghi di poeti , ed altri autori Greci , e Latini ; descrivendo ancora la natura , temperatura , e qualità di ciascuna cosa , dando parimenti notizia di tanti belli secreti di natura , i quali il grande Iddio per la sua bontà infinita ha dato alla generazione umana a varj usi , come per nutrimento , vestito , e medicamento ordinati , & a varj mali deputati al beneficio dell' uomo .

Non v'è cosa sotto la luna , che non si riduca a un di questi tre generi , cioè alle cose inanimate , e fossili , che si cavano dalle viscere della terra , o piante , o animali , ed ancorchè artificiali sian , inchiudino però in sua materia un di questi tre generi . Di modo che tutto il mondo sublunare di misti perfetti riluce in questi tre generi , de' quali noi particolarmente abbiamo scritte l' istorie , e già in quattordici volumi depinte al vivo sei mila figure , e tutto di piante ed animali ,
ed

ed arriverò al numero di nove mila , piacendo a Dio , facendone continuamente depinger dell' altre , ed avendo due e tre scrittori parimente che di continuo scrivono . Ma essendo io povero gentiluomo non posso supplir a far tutto quello che desideraria l' animo mio , spendendo tutte le mie deboli entrate per questo effetto . Averia bisogno d' un gran principe e Mecenate , che mi desse una provvisione onorata non per mio particolare , ma per beneficio universale , acciò che potessi aver molti scrittori , copiatori , scultori , e pittori per poter dar in luce quanto prima queste mie tanto onorate fatiche . Non sò , che maggior beneficio , Monsignor mio Revmo , si potrebbe far al mondo , che ajutarmi a far stampar l' opere mie tanto utili ad ogni sorte di letterati . Sappiamo che fra tutte l' opere preclare che fece Alessandro magno non ci esser stata la più degna , e più lodata di quella d' esser stato liberale verso Aristotele , a cui per l' ajuto suo furono condotte

dotte in Aleſſandria tante varietà d' animali , e ſcrittane quella bell' iſtoria per foccorſo , e commiſſione d' eſſo Aleſſandro magno , avendo fatto comandamento in tutte le parti del mondo a' cacciatori , peſcatori , uccellatori , che li faceſſero aver tutte le ſorti d' animali che trovar ſi poteſſero , acciò che d' ogni coſa ſi ſapeſſe la natura , qualità , e facoltà inſieme .

Ed io ſenza l' ajuto di Aleſſandro magno , ed altro principe , ho raccolto nel mio microcoſmo (queſto dico ſenza jatanza) dieci volte più , che non fece Ariſtotele nella ſua iſtoria , e tutti realmente veder ſi poſſono nel mio muſeo , e tutto il giorno ſono veduti da tanti varj Signori , che paſſano per queſta città , i quali viſitano il mio pandechio di natura , come un ottavo miracolo del mondo . E di queſto che io dico , ſe è vero o nò , ſe ne può molto ben informare Sua Beatitudine ; così dell' aggregazione delle coſe da me raccolte in un luogo in ſpazio di trent' anni ſon tante gran ſpeſe ne' viaggi fatti :
come

come anche le istorie varie da me composte ; non avendo mai perdonato nè a fatica , nè a spesa , affine d'arricchir il mio museo di doni della natura . Oltre di questo ho letto 24. anni onoratamente l'istorie di queste cose naturali nel celeberrimo studio di Bologna . Prego V.S. Illma , che mi perdoni se ho passato il segno del scrivere , perchè invitato dalla sua amorevolissima offerta fattami mentre ero in Roma ; e parimente avendo inteso che ha fatto tanto buon officio con molto mio onore con Sua Beatitudine , ho voluto avvisar sua Signoria Illma della mia buona mente , che sempre ho tenuto , e tengo per giovar al mondo , & adoprandosi sua Signoria R^{ma} con ogni suo potere con Sua Santità acciò sia ajutato a porre in luce le mie tante fatiche desiderate da' studiosi , ne conseguirà una gloria perpetua , e tutti li studiosi le n' averanno obbligo senza fine , ed io le ne resterò tanto obbligato , che di continuo penserò il modo di poter mostrar in parte la gratitudine dell'

dell' animo mio verso sua Signoria Illma,
il qual non è inferiore ad alcuno in amar-
la, e riverirla. E non potendo io render
la pariglia di tanti benefizj fattimi da sua
Signoria Illma pregherò con tutto l'affet-
to del cuore il Signor Iddio, che le dia
quella maggior prosperità che possa desi-
derare. E con questo baciandole con ogni
humiltà le sacre mani di tutto cuore me
l' offro e dono. Di Bologna alli 23. di
luglio 1577.

Di V.S. Illma e R^{ma}

Umiliss. e devotiss. servo

Ulisse Aldrovandi.

LETTERA IV.

*Di Giacomo Sirmondo a Gio. Batista Bandini
Canonico della basilica Vaticana.*

Molto Rev., ed Illust. Sig. mio oss^{mo}.

Grinto che fui a Genova, dove ho
passato l'inverno, come V.S. averà
inteso, non mi scordai della libreria dello
Spedaletto, nella quale vidi l'Epifanio
mano-

manoscritto molto antico sì, e di lettera simile a quella del Vaticano, ma imperfetto anch'esso, non stendendosi più oltre dell'eresia XL., di modo che non serviva per il dubbio dell'età di s. Giacomo. Vero è che, benchè ce ne fosse d'altri interi, non pare che possino in questa parte dissentire dalli stampati; perciocchè chi leggerà con attenzione tutto il discorso di Epifanio, si accorgerà facilmente, che il senso suo sia, che gli anni di s. Giacomo non siano stati manco di 96. Vidi poi in detta libreria il Serapione, col Tito Bostranense, ed oltre altri volumi di s. Basilio, Cirillo, Teodoreto, Climaco, Teofilatto, Eutimio, ed alcuni non ancora stampati, mi piacquero assai sei o sette pezzi di s. Grisostomo, ed in particolare tre grandi assai, ed antichi, di poco meno di cento orazioni sue: fra le quali però non trovai una da me molto desiderata, *de Spiritu sancto*, la quale mi venne incontro poco prima, che partissi di Roma; in un volume della Vallicella, dal quale,

Tom. IV. B b come

come V. S. si ricorderà , copiai alcune co-
fette di s. Cirillo , per mezzo del P. Giu-
stiniani , soprastante della libreria di detto
luogo . Il che mi fa pregare V. S. con la fi-
ducia che mi dà la molta cortesia , ed
amorevolezza sua , che si degni aiutarmi
ad averne una copia per mano di qualche
Greco pratico , perchè la lettera è un
poco difficile . Si troverà detta orazione
nel volume accennato , vicino a quei trat-
tati o epistole di Cirillo , e comincia
nel fine d' una pagina posteriore , con
queste o simili parole , se ben mi ricordo:
χθίς ἡμῖν ὁ φιλόχριστος . E' già stampata la-
tina nel settimo tomo di s. Grisostomo ,
ma m' importa grandemente d' averla in
greco . E perciò prego V. S. farmene gra-
zia , con tutto che mi persuada , che
non sia di s. Grisostomo . Se le piacerà in-
viarmela , lo potrà fare per mezzo del
R. P. Assistente nostro di Francia . E se
all' incontro la posso servire in queste
bande di qualche cosa , mi farà consola-
zione grandissima , che me l' accenni ,
come

come quello che desidero farle intendere, quanto conto faccio dell' obbligo , ch'è le devo . E con questo fo fine baciando le mani a V. S. molto Rev. con pregare di fare a mio nome umilissima riverenza agl' Ill^{mi} Arigone , e Bellarmino . Averò a caro intendere da lei chi si adoperi nelli concili , ed in che termine stia il negozio . Di Lione alli 22. di maggio 1608.

Di V.S. molto Illust. e Rev.

Affez^{mo} servo nel Signore
Giacomo Sirmondo .

L E T T E R A V.

Del medesimo allo stesso .

Molto Rev. Sig. e Padrone mio os^{mo} .

Ricevei ieri l' altra lettera di V.S. , e ieri ancora appunto ebbi la prefazione del v. sinodo con quelle poche osservazioni , che intorno ad essa occorre mi sono , dall' Illmo Cardinale du Perron , il quale essendosi trovato assente di Parigi , quando capitò la prima di V.S. con la det-

B b 2 ta

ta prefazione , nè poi più tornato quà , se non rare volte , e per pochissimi giorni , s' è per forza indugiato a rimandarlo finora , non senza disgusto mio . Mi ha dunque risposto il Signor Cardinale , che per quanto in questi suoi travagli d' infermità ci ha potuto attendere , gli pare che possa passare , come l' altre , delle quali fo sicura V. S. , che vengono di quà lodate assai da' dotti , ed intelligenti . Discorrendo poi , se con questo vostro sinodo non si stamperà insieme l' altro di Mena , m' incaricò di significare a V. S. da parte sua , che gli pare in ogni modo , che si stampi . Ma credo , che così si sia fatto , e che tal ricordo non sia necessario . Vedrà V. S. nell' osservazioni , che si sono acconciate nell' istoria , alcune cosette , non però di tanto momento , che se verranno tardi , come temo , se ne debba fare gran conto . Solo in tal caso prego V. S. , che mi scusi appresso il Signor Cardinale Bellarmino , poichè la tardanza non è nata da mancamento d' animo , il quale secondo l' obbligo ,

bligo , e debito mio sarà sempre prontissimo agli ordini di S. S. Illma. Mi rallegro del felice incontro , che V. S. ha fatto nel libro di s. Agostino *de gestis Pelagii*, perchè sarà opera utile , e grata a tutti . Farà bene darlo in luce quanto prima , e sò , che se fosse la sorte venuta di quà , non tarderebbe il Signor Ieronimo Fabro di accoppiarlo con alcune omilie , ed altri fragmenti , che vuole stampare del medesimo santo . A me quì è occorso trovare nella libreria regia quell' omilia di *ὁμόνοια πάρα θεῶν*, la quale mi pare di stile assai differente dall' ordinario di s. Grisostomo (a) , con tutto che a lui l' attribuisca s. Cirillo . Mi è anche venuta in mano

B b 3 l' epi-

(a) Nell' *Index alphabeticus ex primis verbis sermonum , & homiliarum* , che comprende anche le spurie sì registrate , come escluse , e che si ha in fondo al tomo XIII. dell' edizione Parigina dell' opere di s. Gio. Grisostomo pag. 296. , e legg: manca il principio dell' omilia quivi indicata . Quel *ὁμόνοια* sarà parola mal rilevata , giacchè *ὁμόνοια* *concurfus* è voce conosciuta , ed anche usata dal Grisostomo , come si può vedere tom. III. pag. 743. # .

l' epistola enciclica di Vigilio Papa , dove narra le persecuzioni , che pariva in Costantinopoli , della quale la prima parte sola si legge nelli concili . Se di simili cose , o d' altre posso servire V. S. mi tenga per suo , come sono di cuore , non potendomi scordare della sincera , e particolare amorevolezza sua . Mi faccia grazia di continuarla , e pregare per me il Signore , baciando in nome mio le mani con umile riverenza alli Signori Cardinali Arigone , e Bellarmino . Di Parigi 19. di luglio 1609.

Il Signor Enrico di Sponde è tornato pochi giorni sono di Guascogna : l' ho questa mattina avvisato della memoria , che V. S. conserva di lui . La ringrazia , e saluta con offerirsi a servirla dove sarà buono .

Di V. S. molto Reverenda

Servo affezmo nel Signore
Giacomo Sirmondo.

LETTE.

LETTERA VI.

Del medesimo allo stesso.

Molto Illust. e Rev. Signor mio oisimo.

NOn potrei dire quanto gusto m'abbia recato la sola vista del nome di V. S. in quella che mi scrisse alli 21. di giugno passato, conciossiachè da due anni in quà, cioè dopo che ella mi mandò l'epistola, o prefazione del quinto sinodo, non mi era capitata lettera alcuna sua, onde mi rincresce sommamente, che quelle altre due, che ella dice avermi scritte, si siano smarrite per strada. Quanto all'Ennodio mi sovviene, che alquanti anni prima ch'io partissi da Roma, V. S. me ne fece vedere il primo foglio, che ella avea fatto stampare, con disegno, come credevo allora, di continuare. Ma essendo scorsi parecchi anni, senza che se ne dicesse altro, m'immaginai, anzi mi fu detto, che V. S. non era per farne altro. E così poco prima che morisse l'Illmo Cardinal Baro-

B b 4 nio,

nio, trattandosi già del mio ritorno in Francia, ebbi per mezzo suo l'esemplare del Vaticano, e ne cavai le varie lezioni, ed emendazioni, con altri difetti dello stampato in Basilea. Colle quali, insieme con un altro manoscritto del Sig. Niccolò Fabro, mi sono adoprato in questa nuova edizione, della quale non mi sarei impacciato, se avessi inteso, che V. S. fosse per ripigliare il suo disegno, o che l'avesse già mandato tanto innanzi, come ora significa, perchè in Roma non mi ricordò, che mi sia stato detto più che d'un foglio. Però se ella si contenta di continuare l'impresa, son sicuro, che la farà molto meglio, non solo perchè sà l'arte molto meglio, ma perchè incontrando l'esemplare della Vaticana non potei impiegarvi quella diligenza, ed accuratezza, che bisognava. L'edizione sua servirà all'Italia, siccome quella del Padre Scotto in Fiandra, e Germania, che perciò, credo, non lasciò di cominciarla, ed affrettarla con tutto che fosse avvisato, che
la

la mia stava in ordine per la stampa . Ecco : quanto è dell' Ennodio . Di s. Agostino *de gestis contra Pelagium* averà inteso V. S. la disgrazia quì sopraggiunta , mentre si stampava , come si guastò un foglio della copia in tal modo , che bisognò riscrivere in Firenze per supplire al mancamento , & *inter moras* è comparsa intanto la stampa di Ausburg , ed ora s' aspetta l' altra d' Italia , che sarà , come si spera , più corretta , e con annotazioni . In Parigi non si sà , che per questa fiera si stampi cosa di momento , o che V. S. gusti di sentire . Ma mentre vò cercando nuovi concili antichi di Francia , de' quali si trova sempre qualche parte , se non il tutto , mi viene da pochi giorni riferito , che si siano scoperti gli atti del concilio generale di Chiaramonte sotto Urbano II. , il che essendo vero , perchè sinora non gli ho visti , sarebbe degno di considerazione . Quando ne farò chiarito , o d' altra simile materia , che possa dar gusto a V. S. glie ne farò parte . Ed intanto
rac-

raccomandandomi alle orazioni sue le prego dal Signore ogni contento, e prosperità. Di Parigi il primo di agosto 1611.

Di V.S. molto Illust. e Rev.

Affezmo servitore in Cristo
Giacomo Sirmondo.

LETTERA VII.

*Del P. Abate D. Benedetto Castelli Mon. Casin.
al P. Francesco da s. Giuseppe Scolopio.*

Molto Rev. Padre colmo.

IN esecuzione del comandamento, che mi fece con le passate V. P. molto Rev. di ordine del Serenissimo Signor Principe Leopoldo mio Signore, che io dovessi dire il mio parere intorno alla sboccatura di fiume morto, se si debba aprire in mare, ovvero in Serchio. Io dico, che mi trovai già 18. anni in circa, quando fu aperta la bocca di fiume morto in mare, e serrata quella del Serchio, la quale operazione fu fatta per rimediare all' inondazione grande, che si faceva in tutto quel piano di

di Pisa, che resta tra il fiume d'Arno, i monti di Calci, s. Giuliano, ed il fiume del Serchio, il qual piano restava sempre sotto acqua in modo, che non solo l'inverno, ma gran parte dell'estate quelle campagne stavano coperte dall'acqua, ed effettivamente aperta che fu la bocca di fiume morto in mare, subito il paese rimase libero dalle acque, ed asciutto, con grandissima sodisfazione degl'interessati in quelle campagne.

E qui mi pare cosa degna d'esser avvertita, che per il più tutti quelli, che possiedono beni in quel paese vorrebbero, che la bocca di fiume morto stesse aperta in mare, e quelli, che la vorrebbero aperta in Serchio, sono persone, che non vi hanno altro interesse, che di guadagnare con far spese di cavamenti, o altro &c. Ma per più chiara intelligenza di tutto quello che devo dire, devesi sapere, che la risoluzione di aprire la suddetta bocca in Serchio fu fatta al tempo del Gran Duca Ferdinando I. per i motivi medesimi, che si pro-

si propongono ancora adesso, come ella mi scrive nella sua . Poichè vedendosi manifestamente , che quando fiume morto aveva , ed ha la bocca aperta in mare , la campagna si mantiene asciutta ; ed essendo ancora verissimo , che la furia de' lebecchi , e mezzigiorni porta tanta copia d'arena nella foce di fiume morto , che la serra affatto , massimamente quando le acque de' piani sono pigre , e di debol forza , si pensò , che voltando lo sfogo di fiume morto in Serchio , mantenendosi il Serchio di continuo con la forza delle sue acque la sua bocca aperta in mare , in conseguenza ancora fiume morto avrebbe avuto lo sfogo continuamente libero , ed in questa maniera pensarono , che la campagna di Pisa sarebbe restata libera dalle acque . Il discorso cammina bene a prima faccia , ma la pratica mostrò il contrario , e la ragione conferma il medesimo ; imperocchè l'altezza delle acque per quelle pianure viene regolata dall'altezza delle acque nella sboccatura di fiume

me morto , cioè essendo le acque alla sboc-
 catura alte , ancora le acque si alzano nelle
 campagne , e quando le acque alla sbocca-
 tura sono basse , si sbassano ancora le acque
 nelle campagne . Ora quando fiume mor-
 to terminasse in Serchio , chiara cosa è ,
 che terminerebbe in alto più che termi-
 nando in mare , e di mano in mano , che
 il Serchio abbonda più di acque , e si alza ,
 è necessario , che ancora fiume morto ab-
 bia il suo livello più alto , ed in conseguen-
 za mantenga le acque nelle campagne
 più alte . Anzi è intravenuto alle volte
 (e lo dico di veduta) che fiume morto
 ha rivoltato il corso suo all' insù verso Pisa ,
 la qual cosa seguirà sempre , quando s' in-
 contrerà , che le acque de' piani siano più
 basse di livello di quelle del Serchio per
 qualche piena , che sia sopravvenuta nel
 Serchio , che in tal caso le acque del Ser-
 chio rigurgitano ne' piani per fiume mor-
 to ; e si sono osservate le torbide del Serchio
 arrivare per questo rigurgito fino alle mura
 di Pisa , ed allora avanti , che vi sieno smal-
 tite

tite tant'acque, che vengono con gran furia, e calano a poco a poco, ci corrono molti, e molti giorni, e mesi: anzi non potendosi mai in tempo alcuno trovare l'acqua del Serchio, per magro che sia, tanto bassa di livello, quanto è il mare (che è luogo bassissimo delle acque) ne segue, che mai in qualsivoglia tempo dell'anno le acque del fiume morto, mentre terminassero in Serchio, non farebbero tanto basse, quanto arrivano a sbassarfi, quando il medesimo fiume morto termina nel mare. Egli è ben vero, che la bocca di fiume morto aperta in mare patisce l'incommodo di ferrarsi per l'impeto de' lebecci; ma quì è necessario usare la diligenza di aprirla, la qual cosa si fa facilissimamente con tagliare un poco quell'arena, che resta nella bocca, quietato, che è il lebecchio, e basta farci un fossetto largo poco più di 2. palmi, perchè cominciando l'acque a scorrerci porta via in poche ore quell'arena, e si apre un fosso profondo, e largo, che smaltisce tutta l'acqua de' piani
in

in pochissimo tempo . Ed io mi trovai in fatto , che essendo stata rimessa dalla furia di lebeccio una gran quantità d' arena in bocca di fiume morto , fatto fare che io ebbi il fossetto una mattina , si aprì avanti mezzo giorno una bocca larga più di 40. braccia con fondo notabile in modo , che l' acqua , che già aveva ingombrata tutta la campagna , sfogò in tre giorni con maraviglia , e stupore di tutti , e lasciò libero , ed asciutto il paese . Ed il Sermo Gran Duca venne sopra il luogo , e vide molto bene la gran furia delle acque di fiume morto nell' uscire , che non fu mai possibile , che una barchetta , che era venuta da Livorno per servizio di S. A. R. potesse superare la corrente , ed entrare in fiume morto , ancorchè fosse armata di 10. gagliardi remi , e la Serenissima , che era venuta sopra il luogo con pensiero di far serrare quella bocca , vedendo così chiaro il negozio , terminò , che si continuasse in mantenere la bocca aperta in mare , e se di presente si tornerà in Serchio , son molto

molto ben sicuro , che si riaprirà di nuovo in mare . E fu allora dato ordine , e carico ad un contadino , che avesse questa cura di aprire nel medesimo modo la bocca di fiume morto , e così le cose son camminate assai bene sino ai presenti tempi . Ma avendo da mezzo ottobre sino adesso , che siamo alla fine di gennaio , continuati impetuosissimi venti lebecchi , e scirocchi con piogge frequenti , non è maraviglia , che sia seguito così gran disordine d'inondazione . Ma dico bene risolutamente , che molto maggiore sarebbe stato , se la bocca fosse stata aperta in Serchio . Questo , che io dico sin quì , è assai chiaro , ed intelligibile da tutti quelli , che hanno mediocre ingegno , e notizie di queste materie . Ma quello , che sono per proporre da quì avanti , sò ben sicuro , che sarà inteso da V. P. Rina , ma parerà strano , ed inverisimile a molti . Il punto è , che io dico , che con alzare il livello delle acque di fiume morto un mezzo braccio solamente alla sua sboccatura in Serchio più di

di quello , che farebbe in mare , cagionerà tre , e forse più braccia di alzamento delle acque sopra le campagne verso Pisa , ed anco più di mano in mano , che ci allontaneremo dalla marina , e così seguiranno grand' inondazioni , e danni di considerazione . E per intendere , che ciò sia verissimo , devesi notare un accidente da me avvertito nel mio discorso della misura delle acque , dove ancora ne rendo ragione al corollario XIV. L' accidente è questo , che sopravvenendo una piena , per esempio al fiume d' Arno , la quale lo faccia rialzare sopra la sua altezza ordinaria dentro Pisa o poco sopra , o poco sotto la città sei , o sette braccia , questa medesima altezza riesce sempre minore , e minore , quanto più noi ci andiamo accostando alla marina , in modo tale , che vicino alla marina non sarà rialzato il medesimo fiume a fatica mezzo braccio in circa , dal che ne segue per necessaria conseguenza , che se io mi trovassi alla marina , e non sapendo altro di quello , che accade in Pisa , ve-

Tom. IV.

C c

deffi

deffi alzato alla marina il fiume d'Arno con una piena un mezzo braccio , potrei di ficuro inferire essersi il medesimo fiume alzato in Pisa quelle sei , o sette braccia . E quello , che io dico di Arno , è verissimo in tutti i fiumi , che sboccano in mare . La qual cosa stante vera , è necessario tenere grandissimo conto di quel poco di alzamento , che farà fiume morto alla marina per sboccare in Serchio . Imperocchè quando bene l' alzamento di fiume morto , per dover sgorgare le sue acque in Serchio verso la marina , fosse solo un quarto di braccio , potremo molto bene esser sicuri , che lontano dalla marina intorno a Pisa , e sopra quelle campagne l' alzamento farà molto maggiore , e riuscirà due , o tre braccia . E perchè il paese è basso , tale alzamento opererà l' inondazione delle campagne continua , come faceva già avanti che io facessi aprire la bocca in mare . E pertanto io conchiudo , che in modo nessuno si debba aprire la bocca di fiume morto in Serchio , ma si debba continuare
in

in mare , ufando ogni diligenza per mantenerla aperta nel modo fopradetto , e fe fi farà altrimenti , io dico rifolutamente , che ogni giorno fequiranno maggiori danni non folo alle campagne , ma ancora alla falubrità dell' aria , come fi è provato ne' tempi paffati . E di più devefi con ogni diligenza procurare , che dal foffo di Librafatta non fi fparghino , e non trabocchino acque in modo alcuno nel piano di Pifa , perchè quefte acque dovendo sgorgare per fiume morto lo mantengono alto molto più di quello , che fi penfa , conforme a quello , che io ho dimoftrato nel mio difcorfo , e confiderazione fopra lo ftato della laguna di Venezia . Ho detto poco , ma parlo con V. P. molto Rever. , che intende affai , e fottopongo il tutto al purgatiffimo intelletto del noftro Sermo Signor Principe Leopoldo , il quale V. Riverenza mi favorirà inchinare umilmente in mio nome , e confervarmi la fua clementiffima grazia , ed ella fi ricordi pregare Iddio

C c 2

per

per me, con che le bacio le mani. Roma
il primo di febbrajo 1642.

Di V. P. molto Rev.

Affezmo servitore
D. Benedetto Castelli.

LETTERA VIII.

*Del P. Bonaventura Cavalieri Gesuato
al P. Abate D. Benedetto Castelli
Monaco Casinense.*

Rmo Padre Abate, e Padrone colmo.

MI trovo debitore di risposta a due
sue gratissime lettere, l'una scritta
mi sotto il dì 9. di novembre dell'anno
passato, e l'altra sotto il primo del presen-
te anno. Quanto alla prima non si mara-
vigli, se le do tarda risposta, poichè non
mi fu presentata se non l'ultimo di de-
cembre prossimo passato. Ora le dico, che
io servirò il figlio dell' Illmo Sig. Conte
da Castelvillano, per quanto le mie forze
mi permetteranno in maniera tale, che
credo non avrà da desiderare in me mag-
gior

gior diligenza , poichè trattandosi di servire non solo a persona di tanto merito , di quanto è il Sig. Conte , ma anco a lei , alla quale tengo tanti obblighi , reputo gran ventura mia poter in un tempo essere a parte con lei a scontare quelli , che ella professa al detto Sig. Conte , ed insieme scancellare alcuna di quelle gran partite , che tengo sempre vivamente registrate nella memoria , e nell' affetto obbligatissimo eternamente a V. P. Rma . Ma tralasciando questi complimenti vengo alla seconda lettera , e quanto al canocchiale procuratomi dal Sermo Gran Duca , non dirò altro , ma mi rimetterò alla cortesia , e gentilezza di un tanto principe , il quale essendo discretissimo , non potrà errare o mandandomelo , o ritenendoselo . Resta ora , che tirato dalla forza del suo potente impegno entri anch' io in mezzo alle acque , dove ella mi dice ritrovarsi giorno , e notte , ma tuttavia si ricordi qual pietoso maestro di porgere il braccio salutare al povero Pietro , o per dir meglio Bo-

Cc 3 naven-

naventura , se , come mal pratico in queste acque , lo vedesse nel profondo delle difficoltà , che portano seco queste acque , naufragare . Prima dunque mi congratulo seco , che ella impieghi le discipline matematiche in parte , dove non solo possono deliziosamente pascolare gl' ingegni speculativi , ma utilissimamente ancora esercitarvisi quelli , che solo gradiscono le pratiche di queste scienze ; cosa , che non le può riuscire se non di grandissima gloria . Ho sempre sentito anch' io questo prurito di mostrare al mondo quanto di utilità stia nascosta sotto la stimata dal volgo ruvida scorza delle matematiche , ma il vedermi tolto con la mia crudele infermità il modo di esercitare l' esperienza , fedelissima , e fruttuosissima compagna delle nostre scienze speculative , mi ha fatto contro mia voglia sopprimere quasi affatto questo mio gran desiderio . Non posso dunque in risposta di quella parte , che mi apporta con maraviglia un distintissimo ragguaglio del nuovamente ritrovato

vato accidente delle acque , dir altro , che qualche bagattella dependente solo dalla mia debole speculazione , e se niente vi fosse degno della sua intelligenza , il tutto dipenderà dalla dottrina del suo prezioso , e dottissimo libro .

Dico adunque , che senza dubbio pare maraviglioso , e totalmente inopinabile quest' accidente , che con la diversione di manco acqua , che non fu quella della Brenta , fatta dalla laguna di Venezia , sia per seguire maggior abbassamento di acqua in detta laguna , che non fu quello della prima diversione , e tale è riuscito a prima fronte a me ancora ; ma avendoci poi pensato più attentamente , m'è parso dovere esser così necessariamente , e questo mi persuado di avere francamente penetrato camminando con la saldezza de' suoi principi . Ella c' insegna , che la velocità , e tardità dell' acqua fluente fa , che la medesima acqua si possa smaltire ora per minore , ora per maggiore sezione dell' alveo , per il quale essa scorre ,

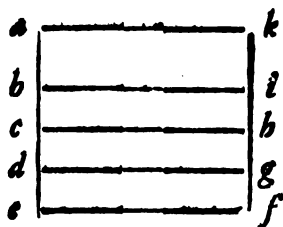
C c 4 . e per-

e perciò c' insegna ancora, che se dall' acqua di un alveo divertiremo due moli d' acqua eguali, ma una veloce, e l' altra tarda, che la veloce [la quale perciò passasse per minor sezione] farà un abbassamento minore, di quello, che farà la tarda [che passa per necessità per maggior sezione], Bisogna dunque dire, che col divertire la Brenta levorno dalla laguna acqua più veloce di quella, che si leverebbe con la diversione de' fiumi rimanenti, e però, che lo scemar dell' acque debba esser minore di quello, che succederebbe ora divertendo questi fiumi, ancorchè questi tutti insieme facessero quanto la Brenta, ed anco manco sino ad un certo segno. Ma egli è pur vero [conformandosi ciò con l' esperienza] che correndo in un alveo l' acqua più alta vi cammina anco più veloce; adunque quando la Brenta entrava con li detti fiumi nella laguna, formavano in essa un corpo di acqua, che vi scorreva più veloce, che non fa ora quella sola de' detti fiumi,

fiumi ; adunque levando la Brenta , han levato acqua veloce , e levando i detti fiumi , levarono acqua tarda , e però lo scemamento dovrà esser maggiore , anco che questa fosse minore di quella sino ad un certo segno . Questo che io dico mostra bene in generale questa verità , ma per comprendere ancora particolarmente [saputasi la proporzione , che ha l'acqua della Brenta a quella de' detti fiumi , cioè quella , che essi mettono , o metterebbono nella laguna nel medesimo tempo] che proporzione avrebbono i loro abbassamenti , stimo , che in tutto dipenda da questa proporzione , che l'acqua , che scorre in un alveo in un dato tempo , all'acqua , che scorreva nell' istesso alveo pure nel dato tempo , divertita una parte di detta acqua , avrà la stessa proporzione , che avrà il quadrato della prima altezza al quadrato della seconda , che si fa dopo la diversione . Ho applicato il pensiero alla prova , ed ho trovato , che mi serve eccellentemente la proposizione
quin-

quinta del suo libro , poichè dimostrando ivi ella , che se un fiume scaricherà una quantità di acqua in un tempo , e poi li sopravverrà una piena , la quantità dell' acqua , che si scarica in altrettanto tempo nella piena a quella , che si scaricava nella prima , mentre il fiume era basso , ha la proporzione composta delle proporzioni della velocità della piena alla velocità della prima acqua , e dell' altezza della piena all' altezza della prima acqua ; faria manifesto allora , che le acque scaricate nell' istesso tempo nell' uno , e l' altro stato del fiume fariano come i quadrati dell' altezze , componendosi allora di due proporzioni dell' altezza all' altezza &c. Ma per provar questo non ho avuto fortuna d' incontrare ragione , che appieno mi soddisfaccia ; non resterò però di dirle quello , che mi è passato per la mente , con pregarla a levarmi quelle difficoltà , che io ci ho dentro , e con favorirmi della dimostrazione di questa verità , la quale parmi , che vada accom-

accompagnata con l'altra suddetta , cioè che in un fiume , che cresca di altezza per acque , che vi entrino , o che scemi per acque diuertite , l' incremento , o decremento dell' altezza cammini con pari proporzione con quello della velocità . Io discorro così . Sia nella presente figura

la sezione del fiume $aefk$, nel quale cammini l'acqua per la sezione df , alta come de con una tal velocità . Intendasi poi messa tant'acqua nell'istesso fiume , che cresca fino in cb correndo nel fiume con l' altezza cb doppia di de , dico , che l' acqua vi camminerà con doppia velocità . E per conchiudere questo , intendendo tutta l'acqua , che scorre per cf divisa ne' due pezzi cg , df mediante
la

la superficie superiore dell' acqua df , che passa per dg , e considero, che l' acqua cg come portata dall' acqua df deve fare nell' istesso tempo lo spazio, che fa la df , e di più intendendosi scorrer l' acqua cg sopra la superficie, che passa per dg , come sopra suo letto nella guisa, che df scorre sopra il fondo, deve l' acqua cg aver forza di trapassare altrettanto spazio, quanto ne passa la df , adunque l' acqua cg avrà forza di trapassare doppio spazio di quello, che passa l' acqua df nell' istesso tempo, onde sarà doppiamente veloce (a). Così proveremo l' acqua bb sopraggiunta nell' altezza bc eguale alle cd, de , esser tripla nella velocità a quella di df , e così di mano in mano. E finalmente avendo dimostrato questo, lo provo poi generalmente

(a) Prescindendo dalla declività, non sussiste, che l' acqua cg scorra più veloce dell' acqua df , anzi al contrario l' acqua df si move più velocemente dell' acqua cg , perchè questa premendo sopra df vi aggiugne forza, e velocità a smaltirsi più speditamente.

mente per tutte le altezze , come si fa circa la prima del sesto di Euclide , cioè , che la velocità alla velocità è come l' altezza all' altezza &c. Ma quì ci ho principalmente due dubbj , primo , che per questa mia ragione bisognerebbe , che in un fiume le acque superiori camminassero più veloci delle medie , e queste delle inferiori , il che non sò se ben concordi con l' esperienza ; di poi perchè il letto ef , e gli altri dg , cb stimo , che non abbiano l' istessa pendenza , ma siano sempre più elevati dell' orizzonte , onde per questo l' acqua cg intesa scorrere sopra il letto dg , dovria scorrervi più veloce , che la df sopra ef , oltre ad altre difficoltà , che per brevità tralascio , onde la prego a sciogliermi questi nodi , ed a favorirmi di più legittima prova . E questa stimerò io assaiissimo , poichè parmi , che avuta la velocità dell' acqua in un fiume posto in una tale altezza la potremo poi avere per il calcolo nelle altre altezze ancora .

Sup-

Supposta dunque questa verità, e che le acque scaricate in un fiume posto in diverse altezze, e quelle nell'istesso tempo sono come i quadrati delle altezze, non mi è difficile intendere per vero, che essendo l'acqua della Brenta parti 5., e quella de' detti fiumi parti 4., lo scemo di quello sia un piede, e di questi due piedi, poichè essendo l'aggregato delle acque della Brenta, e de' detti fiumi a quella de' detti fiumi, come 9. a 4., le radici di questi saranno l'altezza, cioè l'aggregato faceva di altezza p. 3., e quella de' fiumi fa p. 2., onde l'alzamento della Brenta sola era di un piede, e questo de' fiumi è piedi due, e tanto dovrà scemar l'acqua levati detti fiumi. Da questo credo, che ella parimenti [se io capisco] comprenderà l'altro esempio, nel quale si suppone l'acqua del fiume alta p. 10. secondo le differenze de' quadrati, cioè delle parti delle altezze da dieci sino all'unità, detratti i corpi di acqua secondo l'istessa proporzione, seguono

guono pure gli abbassamenti eguali &c. Ma perchè è pieno il foglio , arginando per ora e queste acque , ed il mio troppo loquace discorso , farò fine pregandola a scusarmi , se avrò , come nuovo in questa materia , detto qualche scioccheria , avendo io detto questo per obbedirla , siccome farò sempre come suo svisceratissimo discepolo , alla quale faccio per fine umilissima riverenza . Di Bologna alli 11. gennaio 1642.

Di V. P. Rma

Devmo , obblmo servit. , e discepolo
F. Bonaventura Cavalieri .

FASCI-

FASCICULUS
LATINORUM CARMINUM

Venantii	Fortunati
Petri	Damiani
Francisci	Petrarchae
Aeneae	Silyii Piccolominei
Angelaë	Nogarolae
Pandulphi	Malatestae
Roberti	Urfii
Iohannis Francisci	Varini
Hannibalis	Tuscii
Francisci	Commendonii
& Iani	Pelufii

QUAE EX VARIIS MSS. CODICIBUS

NUNC PRIMUM IN LUCEM PROPERT

IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS.

Tom.IV.

D d

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD PRAECLARISSIMUM ADOLESCENTEM
HIPPOLYTUM PINDEMONTIUM
MARCHIONEM ET EQUITEM HIEROSOLYMITANUM
ATQUE PATRICIUM VERONENSEM
PRAEFATIO.

MEmini etiamnum, PINDEMONTI Eques nobilissime, Latinorum illorum carminum, quibus lamentantem inducebas virginis se Deo vorventis caesaricem, quod ab eius capite resecta, & longe aversata a Bereniceae illius sorte, quam poëtae fabulantur, toto caelo abesset, quibusque, utpote elegantissimis, reduces nos a Tiburtinis vestustatibus, atque deliciis, & curru praetergredientes campos olivis undique confitos, marmoreum Marci Plantii monumentum, & celebres illas aquas Albulas incundissime detinebas, atque recreabas. Etsi enim hisce diebus quatuor quidem anni ab eo tempore iam effluxerint, ea tamen adhuc menti meae insidet tam dulcis, cultaeque poëseos voluptas, ut pene te Latias illas veneres spirantem nunc videar intueri. Quare haud tibi mirum accidet, si editurus modo fasciculum hunc carminum Latinorum, quae varii effuderint tempore, & ingenio poëtae, ea tecum potissimum communicanda censuerim, ratus, neminem vel eorum naturam, vel de litterarum fato certam ab eis emanantem coniecturam te melius

D d 2

esse

esse assequuturum. Voluissem quidem auspicari ab aurea illa aetate, qua Catullus tuus, & ceteri eidem suppare tanta cum dignitate Latinas Musas excoluerunt; sed cui iam licet esse tam felici, ut post tantorum hominum expiscationes tam insigne spicilegium sibi nunc obventurum augeretur? Praeclare, quapropter nobiscum actum existimamus, si nobis seris nepotibus contingat lacinias quasdam sequioris aetatis, quae aliorum oculos effugerint, offendere, tum eas primum in hominum conspectum adducere. Habe ergo tibi aeneae aetatis, sive saeculi vi. ad exitum labentis versus adhuc anecdotos, quos in codice bibliothecae Mediceo-Laurentianae (a) contentos nobis cl. Bandinius comiter communicavit. Pertinent hi siquidem ad Venantium Honorium Clementianum Fortunatum Italum, presbyterum, & in Gallia Episcopum Pictaviensem, qui hos scripsit in laudem s. Martialis Apostoli Christi, & Lemovicae urbis primi Episcopi; atque eiusdem vitae commentario subiiciuntur. Hi sunt numero xvii., atque aetatis ad barbariem declinantis ingenium redolent. Desiderantur versus isti inter cetera ipsius Fortunati carmina, quae omnium postremus Paschalis Amatius popularis meus eruditissimus in Pisaurensi omnium poematum collectione divulgavit (b), quibusque etiam recte acensuisset hymnum in laudem chrisinatis, qui incipit:

O Redemptor, sume carmen
Te met concinentium,

quem-

(a) Cod. III. plut. xx. (b) Tom. vi. a p. 171.
Vid. Catal. codd. mss. ad 248. Pisauri 1766.
Latin. tom. I. col. 608.

quemque eidem tribuit codex ms. membranaceus in 4., continens lectionarium ad usum ecclesiae Versonionensis (a), qui olim in tabulario ecclesiae Veliternae, exstat vero nunc in bibliotheca cl. Praesulis Stephani Borgiae, cuius praeclaras ingenii dotes tunc ipse praesens agnovisti; quemadmodum ibidem recensendi etiam fuissent eiusdem Fortunati versus ad Childebertum Regem Sigeberti R. filium, quos cl. Mabillonius (b) ex cod. Virdunensis coenobii s. Vironi primus edidit. At ab aeneo saeculo ad ferreum, seu etiam luteum, idest ad xi. saeculum, descendere ne graveris, ad quod nimirum spectare censeo rhythmum quemdam, quem ego iam xii. ab hinc annis exscripsi ex cod. ms. membranaceo in 4. eiusdem saeculi xi., qui in sacratio s. Fortunati Tuderti (c) adservatur. Quamquam hic codex

D d 3 s. Pe-

(a) Patet id ex catalogo Archiepiscoporum eiusdem ecclesiae, qui praemittitur, quique cum designat in Hugone I. litteris maiusculis signato, hicque, teste Chiffletio, creatus fuerit Archiepiscopus anno. 1031., exaratus codex apparet saec. xi. Hic hymnus legitur post missam in dominica palmarum, & inscribitur: *Versus Fortunati in laude christiana-*

tis; tum & variantibus nonnullis lectionibus, atque notis musicalibus ibidem instructus est. Exstat in omnibus Pontificalis Romani editionibus, neque tamen ut Fortunati opus adhuc agnoscebatur.

(b) *Veter. analect.* nov. edit. Paris. ann. 1723.

(c) Continet hic codex, qui signatur nunc n. 107., sermones num. CLXXV. Petri Ravennatis, sive

s. Pe-

s. Petri Chrysologi sermones exhibeat, rhythmus tamen ab ipso abiudicandus omnino videtur, tum quia haud ab eo umquam concinnatos versus noverim, tum quia ab ingenio saeculi v., circa cuius dimidium Chrysologus vixit, prorsus abesse pateat. Quare non admodum ambigimus hunc rhythmum Petro Damiano tribuere, atque id sane tribus potissimum causis suffragantibus. Harum prima est, forte amanuensem in ea fuisse sententia, ut Petri Damiani civis Ravennatis rhythmum eundem habere auctorem censuerit, ac habuerant Sermones Petri Ravennatis (sic enim in codice inscribuntur) idest s. Petri Chrysologi Episcopi Ravennatis ecclesiae, ut illum proinde hisce adiungere non dubitaverit. Altera in eo est, quod huiusmodi rhythmus genus Damiano familiare comperiam, eiusque aetati omnino conveniens. Tertia demum ea est, quod in rhythmum memoratum videam Widonem quemdam, sive Guidonem virum illustrem, cuius culpis Deum propitium exorat, quemque haud diversum arbitror ab eo, qui fuit Comes Forocorneliensis, cuiusque in binis

s. Petri Chrysologi, qui desinunt ad pag. CCV., & statim a tergo rhythmus absque ulla inscriptione subsequitur. Sermones isti multis variantibus lectionibus heic ditantur, ac praefertim sermo xcvii., qui est II. de zizania, qui-

que in editione Veneta, anni 1750. pag. 150. in fine mutilus est, ita in codice suppletur: *Et cum ille eum zizania iudicaret inferni, vas electum & triticum in caelesti Dominus borreo continebat.*

eiusdem epistolis mentio fit; siquidem in prima (a) narretur visio Raineri presbyteri, qua, ut illorum temporum ferebat simplicitas, sibi expectari visus sit Guido Comes post feriam quartam in eo suppliciorum loco, in quo Hildebrandus Comes Tusciae, & Lotharius Comes alter detinebantur; in altera (b) vero pisces designentur sibi ab eo donati, & ex Faventina urbe delati, ut eorum sibi per plurimos dies edulium non deesset. An vero Guido hic Cornelienfium Comes idem sit cum Guidone buie synchro, qui in charta Faventinae concordiae (c) vocatur clarissimus Comes, ubi & Ermellina eius serenissima coniux insuper habetur, quique alibi (d) etiam memoratur, ego quidem in tanta rerum obscuritate quidquam definire non ausim, licet hoc tamen mihi admodum verosimile videatur. Sed iam egredi properemus ex lutulenta hac temporum colluvie, a qua animus tuus ad elegantiam plane conformatus iute refugiat. Quare te statim ad saeculum xiv. progredi tubeo, quo sane ineunte, factum est, ut, diuturno squallore depulso, in pristinam litterae dignitatem auspiciato surrexerint. Id ipsis feliciter cessit, auspice potissimum Francisco Petrarca, cuius ingenio, ac arte Latinae Musae veteres formas, novas vero Italiae induerunt.

D d 4

Exci-

(a) Epist. vii. lib. iv. scriptores, editore Ioh. pag. 49. edit. Paris. ann. Benedicto Mittarellio, inter monumenta Faventina 1664. col. 402.

(b) Epist. xix. lib. vi. col. 402.

pag. 93.

(d) Ibid. col. 404.

(c) Rer. Faventinar.

Excipe ergo nunc eiusdem distichon de tumultu eiusdem Zebothi, quod antiqua manu exaratum exstat in tegumento Ciceronis: librorum de officiis (a) in bibliotheca Vallicellana, quodque sane & elegans, & sale non caret, ut decet breves huiusmodi lucubratiunculas. Iam nostri praeter celeberrimum ipsius de Africa poema, quo sibi Romanam lauream paravit, haud alia desiderari concinnata ab eo carmina, epigramma nempe, sive epitaphium filii, qui ex filia sua Francisca, Mediolanensi cuidam iuveni desponsata, ortus fuerat (b), carmina in funere Electae matris (c), epitaphium aliud pro Mauno Appardi filio Donato, militum duce penes Carrienses Patavii dominos (d), ac etiam carmina in laudem S. Mariae Magdalenae (e), & si quae alia huiusmodi, quae haud nunc vacat exquirere, insuper haberi contingat. At perge nunc quinetiam, PRIDEMORTI eruditissime, subsequencia invisere saecula, & invalescentem quodammodo Latinae poëseos elegantiam intueri. Tu haud ignoras, quae fuerit, saeculo xv. ineunte, Aenae Silvii Piccolominei, mox Pii II. P. M. fama, & in litteris praestantia,

(a) Edit. Joh. Fust Moguntini ann. 1465.

(b) Vid. eiusdem vitam a Lud. Beccadellio conscriptam apud Iac. Phil. Thomasinum *Petrarch. redi-viv.* p. 228. Patav. 1650.

(c) Ibid. pag. 243.

(d) Vid. epistolam Vin-

centii Borghinii, quae est CXIV. par. I. vol. IV. *Prof. Florent.* pag. 122.

(e) Vid. *Epist. senil.* lib. XIV. tom. II. edit. Basil. ann. 1591. pag. 945. Vid. tom. III. cod. Latin. biblioth. Laurent. cl. Bandinii col. 292.

ria, qui nimirum fuerit, & audierit orator argutus, vehemens, candidus, poëta itidem non vulgaris, ut Floridi Sabini verba usurpem (a). Accipe ergo Aenese Silvii epitaphium in Ciceronem, ut & tetraſtichon eiusdem in libros officiorum, quod ego exſcripsi ex antiqua editione officiorum Ciceronis (b) in bibliotheca Vallicellana, ubi antiqua manu signatum utrumque occurrit, frustra vero alibi conquisitum. Tu vero saeculum xv. intensius colas oportet, quod patriae tuae pepererit tres potissimum feminas ex Nogarolio sanguine cretas, Isottam, & Iuniperam germanas sorores, tum iis succedentem Angelam, quae dein Comiti Antonio Archio nupta, quaeque & litterarum studio, & eclogarum scriptio- ne percelebris digna habita est, quae a Iacobo Phi- lippo Bergomate in libro de claris mulieribus re- censeretur, & cui a Leonardo Losco (c) hisce car- minibus plauderetur:

Quamquam illa fuerit nuper de sanguine virgo,
Angela, non illis animo, vel carmine dispar.
Verum exstat apud te magni Maffei, civis, & gen-
tilis tui opus rerum Veronensium (d), ex quo tibi
illustrum virorum, & matronarum Nogaroliae gen-
tis opera, & laudes pro libitu haurire liceat. Ce-
terum video latuisse Maffei, ac Tiraboschium
quin-

(a) Apud Bonamicium de pontific. epistolar. scri-
ptorib. pag. 162. secundae
edit. anni 1770.

(b) Apud Iohan. Fust Moguntinum anni 1465.

(c) In eclog. ad Isot-
tam, & Iuniperam No-
garolam num. 36.

(d) Verona illustrata,
ubi de scriptoribus Vero-
nen. lib. III. col. 97.

quinetiam, etsi viros maxime eruditos, carminum
centonem, quo Angela Nogarolia ablatum sibi mora-
lium dogmatum Senecae opus a Pandulpho Malatesta
expostulat, quodque nunc primum ex cod. chartaceo
ms. bibliothecae Riccardianae Florentiae exscriptum (a)
cura cl. Bandinii nostri nunc primum litterato orbi
exhibeo, addita insuper Pandulphi Malatestae, quem
Sigismundi Pandulphi Arimini domini patrem fuisse
censere facile liceat, ad ipsam responsione, qua qui-
dem pietati nostrae in patriam morem quinetiam
gessisse videar. Sinas quoque huic ipsi pietati paullo
magis indulgere me, cui scilicet lubet heic nunc
commode subdere Roberti Ursii Ariminensis epigram-
ma, siue epitaphium pro Basinio Parmense, quod
ego ex cod. ms. chartaceo olim bibliothecae Card.
Dominici Passionei, nunc Angelicae Augustinen-
sis eduxi, in quo elegiae, & epigrammata quamplura
eiusdem, necdum publici iuris facta (b), continen-
tur.

(a) Codex signatus est
num. xxxii. M. iv., & cen-
to ibid. legitur pag. 159.
Vid. *Catalog. biblioth. Ric-
cardian.*, auctore cl. Ioh.
Lamio, litt. A pag. 29.

(b) Tetrastichon eius-
dem ad Senecam Camer-
tem editum dumtaxat ha-
bes a viro cl. Ioh. Franc.
Lancillottio Staphylen-
se, inter variorum poëtarum
carmina post Ludovici
Lazzarellii Septempedani

bombycem; edit. Aesii an.
1765. pag. 96., qui usus
est hoc ipso codice, licet
ipse membranaceum, for-
te ex memoriae lapsu,
appellet. Alios huiusmo-
di codices exstare novi in
bibliotheca Vaticana Ro-
mae, in Magliabecchiana
Florentiae, tum in ea,
quae fuit Apostoli Zenii,
& Iulii Righii Caesenatis.
Notum est eius carmen
editum de bello Tiphernati.

tur. Hoc, quod brevitate commendatur, potissimum selegi, quod singula Basinii Parmensis, cuius vitam ab Irenaeo Affo philologo, ac biographo elegantissimo exspectamus, opera accurate recenscat, inter quae non solum Sigismundi amores erga Iphiam Ariminensem, iam prelo excusos (a), sed etiam poemata *Ἑσπείδος*, *Argonauticon* (b), *Διορυμνός* (c), & *Meleagridos* (d) nondum edita, adumbrata deprehendas. Iam saeculi xvi. carmina aliquot afferantur, ex quibus cuiusque fere saeculi ingenium tamquam speciminis ergo innotescat. Quare elegantioris, quae tunc obtinuit, poëseos testimonium nunc ferat Iob. Francisci Varini, alias Phavorini Camertis hendecasyllabus in Antonium Caballum, quem ex codice Vaticano (e) petiitum heic nunc sisto. Invektivam sane truculentam videas, quam ea ferebant tempora, quibus Varini pueritia informari coepit, quem sane Iohanne Lascare, & Angelo Poliziano praece-

(a) Parisiis typis Simonis Colinaei 1539.

(b) Haec duo habentur in cod. ms. bibliothecae Gambalongae Ariminensis, & alibi.

(c) Exstat hoc in bibliotheca Riccardiana Florentinae. Vid. cl. Lamii catalogum litt. B pag. 63., ubi & ipsius Basinii epigramma Latinum ad Melchiorum Camertinum fortissimum militem refert.

(d) Exstat in cod. ms. biblioth. Mediceo-Laurentinae. Vid. *Catalog. codd. mss. Latin. cl. Bandinii* tom. II. col. 117., ubi etiam col. 119. *Astronomicon* poema recenset. Inter Basinii opera locum habet etiam epistola metrica scripta, quae tom. II. *Anecdotorum* pag. 405., & seqq. edita est.

(e) Num. 2850. fol. 21.

praeceptoribus usum fuisse scimus. Te non latet, ipsum Episcopum Nucerinum fuisse in Umbria, atque in eius cathedrali ecclesia, quam iunxi anno *cicidcclxxii.*, adhuc conspicitur eiusdem tumulus quatuor Graecis inscriptionibus ornatus; qui nimirum anno *cicidxxxvii.* vitam cum morte commutaverit. Celebrius est, quam quod aliud, ipsius Graecae linguae lexicon, summaque illius laus fuit, quod inter suos discipulos Leonem X. Pont. Max., & litteratorum omnium fautorem eximium numeraverit. Id ipsum evincat quinetiam Hannibal's Tuscis carmen de casu Lydiae sponae, quod ex schedula mea, nisi autographa, auctori tamen synchrona tibi in primis statuo; quod dum facio, videas me provinciae meae Aemiliae, in qua & Caesena poëtae ipsius patria, & Sabinianum Ariminensis dioceseos illustre oppidum censetur, nonnihil merito, libenterque tribuere. Quamquam apud plerosque Caesenatenses scriptores, ac praesertim in bibliothecae Malatestianae catalogo, cui accessit catalogus illustrium auctorum Caesenatium (a), auctore Iosepho M. Mucciolo Minorita Conventuali, & erudito plane viro, altum sit de Tuscio silentium, tamen satis noti sunt nonnulli eiusdem versus sparsim editi in poetice saeculi xvi. collectionibus (b), & inter ipsa Massoli poemata (c); ut nunc praeteream ipsum laudari

- (a) Tom. I. pag. 110. *versi raccolte da Lodovico Caesena* 1780. typis *Dolce* part. I.
 Gregorii Blasini . . . (c) Vid. edit. Florent. anni 1564. in 8.

dari in Massoli ipsius carminibus, tum celebrari a Betuffio in imaginibus (a), a Caesare Brissio in opere, quod est de Caesenae civitate (b), & a Crescimbenio in historia vernaculae poëseos (c); ac tandem exstare ad ipsum Claræ Cantariniae inter Matrainios, nobilis feminae Lucensis epistolam (d), tum & ipsius vernaculum epigramma (e) eidem inscriptum, quo poëticas Tuscii lucubrationes a Dulcio collectas laudibus prosequitur. Lege dein ad eandem ætatem pertinentes Ioh. Francisci Commendonii Card. ad fontem in hortis Iulii III. Versiculos, quos ex cod. ms. chartaceo epistolarum Cornelii Mussii Episcopi Bituntini, olim bibliothecae Monachorum Silvestrinorum Sentinatium, sive Saxoferratensium, nunc cl. Praefulis Stephani Borgiae nos exscripsimus. Sed quid de Commendonio opus est plura dicere, cuius gesta late prosecutus est Antonius M. Gratianus Episcopus Amerinus (f), & cuius ceteras quinetiam pro ipso Iulii III. suburbano elucubrationes

(a) Pag. 43.

(b) *Relazione della città di Cesena*, Ferrariae 1598.

(c) Volum. iv. lib. ii. pag. 105., & 106.

(d) Exstat in lib. iv. epistolarum diversorum, vernaculo sermone, collectarum a Bernardino Pinio pag. 57. Epistola

data est anno 1562.

(e) Vulgo *sonetto*. Vide Crescimbenium *Istoria della volgar poesia*, vol. iv. lib. ii. pag. 402. not. 196.

(f) In *vita Card. Ioh. Francisci Commendonii*. Patavii 1685. Vid. cap. viii. pag. 33.

nes pluribus designaturi sumus in historia , quam de laudatorum hortorum loco , cultu , & aedibus conscribendam aggredimur? Tandem liceat oculis tuis subiicere Iani Pelusii Crotoniatae lulum , quem in schedis meis , forte auctoris manu exaratis , habeo . Lulum libros iv. ipsum iam edidisse , tibi pro tua eruditione compertum erit (a); quemadmodum typis editam habemus epistolam eiusdem facetissimam de dubiis adversus Iohan. Pontium Parmensem , eiusque elegiam quamdam in Pelusium ipsum , quam auctor Ranutio I. Parmensium Duci , cuius Pelusius institutor fuerat , una cum perdicum munusculo obtulerat (b); ut nunc praeteream eiusdem epistolam alteram ad Muretum , quae in Miscellaneis collegii Romani prelo excusa cernitur (c) , ceteraque omnia , quae ibidem insuper referuntur . Quare illud solum addam , Pelusium Romae diem obiisse iv. idus februarii anno saeculari MDC. , ut prodit eius epitaphium in laterali vestibulo templi s. Eustachii , cui superne cernitur poëtae vita sancti marmorea

(a) Neapoli apud Ioh. de Boy 1567. in 8. Vid. Nicolaum Toppium in biblioth. Neapol. part. I. pag. 112.

(b) Placentiae typis Iohannis Bazachii , & Anthei Contis 1582. in 16. Vid. Ioh. Cinellii *bibliotheca volante scanz.* VII.

pag. 69. prioris edit. Huius epistolae haud meminit Toppius .

(c) Vol. II. pag. 520. num. LXXXII. , ubi Petrus Lazarus editor adnot. 3. praeter eius opera , quae recensentur in catalogo bibliothecae Barberinae , multa alia enumerat .

*morea protome , inferne vero gentis suae flemma.
En tibi tumuli epigraphe , quam ad marmoris fidem
exhibeo :*

D. O. M

HIC IACTO INVITVS IANVS PELVSIVS VRBS Q
MAGNA CROTO MAGNE GRECIA HABERE DEDIT
DIXI DVM VIXI SEMPER BENE PLVRIMA SCRIPSI
QVE MARCVS CICERO VIRGILIVSQ. PROBANT
NVNC PARVVM HOC SAXVM TIBI SVPPPLICAT HOSPES VT ORES
VERBIGENA CHRISTI PRO REQUIETE MEA VIXIT ANNOS
OCTVAGINTA OBIIT QVARTO IDVS. FEBRVARII MDC

*Sed cur te pluribus immoror arcens te quodammo-
do ab exoptata laudatorum carminum lectione? Uti-
nam omnia offendere posses hoc nostro officio digna,
& tuorum carminum nitore , & elegantiae respon-
dentia. Verumtamen perge iam , PINDEMONTI
Eques clarissime , vel in ipso flore iuventutis (quae
tua peculiaris , ac summa laus est) de litteris beneme-
reri , sive tragoedias alias admirando Ulyssii tuo (a)
comites adiiciens , sive Latinorum , Graecorumque
carmina Italici versibus reddens (b) , sive carmina
cedro*

(a) *Ulysses tragedia . In dal Latino , e dal Greco .
Firenze 1778. In Verona 1781.*

(b) *Volgarizzamenti*

*cedro digna marte tuo pangens , quo maior nomini
tuo gloriae cumulus accedat , & poëticae facultati
vetusta dignitas restituatur . Marte igitur virtute
esto , nos ama , & vale .*

*Datum Romae idibus iunii anno reparaetae sa-
lutis MDCCCLXXXII.*

CAR

I.

CARMEN

VENANTII FORTUNATI

IN VITAM S. MARTIALIS.

Christe, principium, finis, lux est, via Christus,
 Nomine cuius in almifico semperquē beato
 Martiali resonant hic veracissima gesta.

Quis hominum dignē valeat doctissimus um-
 quam

Quanti sit meriti praeclarus Apostolus iste,
 Dicere vel prosa, vel pulchri carminē metri?
 Quo saltem modicis decoretur pagina verbis,
 Tullius atque Maro veniant: sit lingua fa... (a)
 Versibus aut currens, aut pro se nulla rete-
 xens,

Non tua, sancte Pater, poterit depromere
 gesta,

Tellus te Romana, quibus te Gallica tellus
 Post Petrum recolunt iuniorem parte secunda,
 Cum Petro recolunt aequalem sorte priori.
 Beniamita tribus te gessit sanguine clare,
 Urbs te nunc retinet Lemovica corpore sancto,
 Hinc tibi sit, Rex magnē, Deus, laus, glo-
 ria, Christe,
 Christe, caput, finisque cluens, pax, lux,
 via, Christe.

Tom. IV.

E c

RHYTH-

(a) Forte *facunda*.

II.

RHYTHMUS

S. PETRI DAMIANI

IN MORTEM WIDONIS.

A Udiftis quiddam noviter,
 Accidiffe perniciter,
 Widonem illuſtriſſimum
 Mortis ſolviſſe debitum.
 Proprii ſui militis
 Circumdatus inſidiis,
 Dum hoſtis captum tenuit,
 Capite plexus corruit.
 Dum equo coepit ruere
 Secundo foſſus vulnere,
 Ut duo purgent vulnera
 Mentis & carnis vitia.
 Ne daretur daemonibus
 Cruciandus diutius,
 Datur ſuorum manibus,
 Ut moriatur citius.
 Chriſte, qui iam non iudicas,
 Nec damnas in perpetuum,
 Sit Widoni remedium,
 Quod hic tulit ſupplicium.
 Proſit ei, piſſime,
 Quod ſtudit inviſere
 Loca perſacratiffima
 Digna tui praeſentia.

Præſe-

Praesepe tuum cernere
 Quid est, nisi te credere
 Natum ibi de Virgine
 Verum lumen de lumine?
 Gloriosum inspicere
 Tuum sepulcrum, Domine,
 Quid est, ni vere credere
 Te surrexisse ex inde?
 Dum mons olivae scanditur,
 Caelos redisse crederis;
 Parce Widoni, Domine,
 Tunc cum iudex redieris.
 Hic semel, atque iterum
 Tuum petiit tumulum,
 Deliberabat tertio
 Indulto sibi termino,
 Hoc in affectu habuit,
 Si in effectu non potuit,
 Pari repende munere;
 Gratis largitor gratiae.
 Locum beatæ Virginis
 Toto orbe clarissimum
 Supplex frequenter adiit,
 Excoluit ut potuit.
 Apostolorum grandia
 Saepe quaerens suffragia,
 Ut spero, plusquam vices
 Romam venit, & quinque.
 Quos adlutores petiit,
 Advocatos constituit,
 Eisque dum superfuit

Suaque se vi contulit.
 Dicit de eo aliquis,
 Nimium fuit fragilis;
 Et ego dico plurimum
 Deum esse propitium.
 Sinistrum quid de aliquo
 Ego dicere nequeo,
 Huius scripsi itinera,
 Quae sunt in parte dextera.
 Si cui placet legere,
 Et vult iuste discernere,
 Non respiciunt tartara,
 Sed ad sanctorum gaudia.
 Qui vult ad plenum discere
 Tanti mali notitiam,
 Primum debet cognoscere
 Aubertinam nequitiam.
 Hic pertractavit perdere
 Duos sub uno tempore
 Seniores quos habuit,
 Falso, ut vere patuit.
 Unus, qui non superfuit,
 Cum audivit, indoluit
 Occubuisse socium
 Natura sibi proximum.
 Patrator tanti sceleris
 Sub umbra falsi militis
 Promisit his aliquando
 Manibus, & periurio.
 Ut fidem eis congruam,
 Si & pacem continuam

Ser-

Servaret omni tempore ,
 Dum viveret in corpore .
 Si firma stent haec foedera ,
 Deus , qui novit omnia ,
 Ipse scit , ipse iudicet ,
 Ut sibi placet , vindicet .

III.

DISTICHON

FRANCISCI PETRARCHAE

DE TUMULO ZEBOTH

PArve Zeboth , tibi parva damus breve cor-
 pus habenti ,
 Et brevis est tumulus , & breve carmen habe .

IV.

AENEAE SILVII PICCOLOMINEI

EPITAPHIUM

IN CICERONEM .

HIC iacet in tumba Romanae gloria linguae
 Tullius , infandae quem rapuere manus .
 Antonii gladiis cecidisti , magne senator ,
 Et Caietanus te sepelivit ager .
 Eloqui mira superasti dote Pelasgos ,
 Nec te , dum vixti , iustior alter erat .
 Ergo licet tumulo tua membra tegantur opaco ,
 Non tamen ingenium mors tulit atra tuum .

E c 3

Dum

Dum caelum terras respexerit , & mare caelum,
Effugient laudes saecula nulla tuas .
Vos , qui transitis viventes puerique senesque ,
Sistite , & oh , dicite , Marce vale (a) .

V.

E I U S D E M
TETRASTICHON

IN LIBROS OFFICIORUM CICERONIS .

HOC Ciceronis opus si quis bene novit , & eius
Praeceptis paret , proximus ille Deo est .
Cedat huic omnis doctorum turba virorum ,
Tullius hic rectam monstrat ad astra viam .

VI.

C E N T O

ANGELAE NOGAROLAE VERONENSIS

AD PANDULPHUM MALATESTAM

*Pro recuperatione cuiusdam voluminis , in quo omnia
opera moralia Senecae continebantur .*

Virgilius . **N** Ate Dea , quae nunc animo sen-
tentia surgit ?
Angela . Cor quo Caesareum generoso ex pe-
ctore fugit ?

Ovi-

(a) Ms. habet *M. ave* ; sed nos emendavimus , ut
metri lex poscebat .

Ovidius . Qua merui culpa fieri tibi vilis Achille?

Angela . Ut mihi tam fulgens raperes , gene-
rose , monile ?

Virgilius . Usquam iusta est , & mens sibi conscia
recti ?

Angela . Ut tua iam valeant lacrimis praecor-
dia flecti ?

Ovidius . Vince animum , mentemque tuam ,
qui pectora vincis .

Angela . Iacturamque meam prospectu conspi-
ce lyncis .

Horatius . Deme supercilio nubem pleramque
modestus .

Angela . Baltheus & parvus mihi non rapiatur
honestus .

Horatius . Nunc prece , nunc pretio , nec vi , nec
morte supremæ ,

Angela . Deprecor ut nobis reddatur fulgida
gemma .

Horatius . Non domus , & fundus , non aeris
acervus , & auri

Angela . Poscitur , aut tremula flos lectus
ab arbore lauri .

Petrarcha . Poscimus id avide , nihil est mihi pul-
chrius orbe .

Angela . Et tibi nunc plena praestaram copia
corbe .

Lucanus . Pars mundi tibi nulla vacat , sed tota
tenetur .

Angela . Tellus proque tuo placito sermone
movetur .

Petrarcha . Quid verat esse prius munus ? tene
dulcia verba .

Angela . Nempe repulsa magis , quam mors ,
credatur acerba .

Ovidius . Da mihi te placidum , dederisque in
carmina vires .

Angela . At cadet ingenium mentis , si murmur
iures .

Ovidius . Rumpor , & ora mihi pariter cum men-
te tremescunt .

Angela . Hi quotiens nostra flores non sede ni-
tescunt .

Ovidius . Pro somno lacrimis oculi funguntur
obortis .

Angela . Nec mea permulcent patiticia (a) pe-
ctora fontes .

Ovidius . Has solas semperque habeo , semper-
que profundo .

Angela . Nec male ; namque mihi cessit fors
aspera mundo .

Pindarus . Sed iam siste gradum , finemque impo-
ne labori .

Angela . Princeps celsæ , meo , magnoque me-
dere dolori .

(a) Forte *patentia* .

CAR

VII.

CARMEN

PANDULPHI MALATESTAE

AD ANGELAM NOGAROLAM.

O Decus egregium, virgo celeberrima Musis,
 Unica per nostrum volitans nunc aethera
 phoenix,
 Cui caeleste dedit virtus praesaga futuri
 Nomen, & ingenium superi fecere profundum.
 Munera digna viris petis, non aequa puellis.
 Quae licet ampla forent, penitus me dante
 tulisses,
 Si modo quem rogitas perspectum copia germen,
 Aut alibi reperire queam, vel tu quoque posses
 Reddere, dum pectus cupide satiaris honestum.
 Quis ferus, & Thracia genitus sub rupe negaret
 Quidquam dulce tibi, generosae stirpis alumna,
 Carmine quae possis cautes perrumpere duras,
 Atque adamanta queas nimium mollire precando?
 Neque ego tam durus, vel sunt praecordia ferri,
 Ut tua non avide complestem vota libenter,
 Si

Si mihi non animo fixum , natumque federet.

Ergo vale , precibus piis ignosce quod obstem (a).

VIII.

ROBERTI URSII

EPITAPHIUM

BASINII PARMENSIS.

B Asinius primo cecini Meleagron in aevo ,
 Mox caelo cursum , sideribusque dedi .
 Sigismunde , tuos ignes ; dumque arma repono ,
 Protinus in campos distrahor elysios .
 Parma mihi patria est , quem puro e marmore
 templum
 Servat Ariminei gloria certa soli .
 Prima erat Iliadem , sacrique Aeneida vatis
 Cura Heliconiadas sollicitare Deas .

HENDE-

(a) Sequuntur in codice haec soluta oratione : *modo reperire possem , quod precē tam dulci perflagitas . Certa ergo esto , quod si aliunde tale opus inveni- nero , curabo ocyus istud , vel illud posterius habeas .*
Egregiae indolis virago , nullius forte ulterius rei , quae tibi grata foret , nec istius amore patereris repulsam , si qua via , aut

IX.

HENDECASTYLLABUS
IOH. FRANCISCI VARINI
IN ANTONIUM CABALLUM.

I Gnave o magis omnibus, Caballe,
Lurco, barde, rapo, tenebrio, fur,
Laetator, scelerum magister & dux.
Doct̃or praecipuus, decus malorum.
Insignis puerum politiorum
Curvator; duplici ore, tu bilinguis,
Tu nugis nimium scatens solutis,
Cur audes Mutinensium magistros
Multa carpere tu loquacitate?
Cessa garrule iam, Caballe, cessa
Et cessa: o mere rustice arbitraris,
Te nullum fore forte doct̃iorein?
Nec doct̃os manibus suis poct̃as
Tractasse, omnibus o magis scelestis
Ut tu? desine, centies monemus,
Crabrones agitare dormientes.
Nam si continuo, Caballe, reddas
Hinnitu hos vigiles, profecto multos
Circum tempora senties frementes
Crabrones; stimulo & frequentiore
Te cogent alio movere gressus.
Foenum tu in stabulo tuo ligatus,
Et fungens placida quiete frange,
Nec foenum alterius movere cura.

Quod

Quod si feceris, impudens abibis
Multis tergora fustibus refertus.
Contentus stabulo tuo quiesce,
Postque escam monitus memento,
Phago, barde, rapo, tenebrio, fur,
Insulsiſſimeque omnium Caballe.

X.

CARMEN.

HANNIBALIS TUSCII

DE CASU LYDIAE SPONSAE.

DUM cupit insuetas extinguere Lydia flammās,

Atque graves Veneris depellere pectore curas,
Impatiens tot ferre suis incendia venis,
Lydia, quae Latias superat formosa puellas,
Immemor ipsa viri, caraeque oblita iuventae,
Egreditur thalamos per amica silentia noctis,
Horrentes intrans hortos, & in alta profundi
Ora ruit putei, liquidisque immergitur undis.
Sic se praecipitans, temeratos horruit ausus!
Ipsa suos, totosque tremens expalluit artus,
Ante diem dulci timuitque excedere vita.
Iam sacrae fontis Nymphae sensere, cadentemque

Excepere sinu, casum pietate gementes,
Cui sic unanimes placido sermone loquuntur:
Quo ruis? Aut qua spe nostras descendis in aedes?

Extin-

Extinctura vemis tantas parvo amne favillas ?
 Falleris; hoc nullo medicatur gurgite vulnus,
 Quum falis in medio Neptunus fluctuet ardens;
 Nos quoque, divinum genus, istis fluctibus igne
 Saepe Cupidinea comburimur intus, & extra;
 Saevius atque urit miseros sua iussa negantes
 Saevus Amor, gratusque suis gratatur amicis.
 Ergo animos sume, in melius consulta resur-
 gens,

Et Veneris nato, matrique Cupidinis almae
 Redde tuas vires, tua fortia pectora pande,
 Et duram nodo cervicem flecte iugali:
 Sic veniam culpa invenies, requiemve malo-
 rum.

Annuat his monitis virgo, divosque precata est,
 Sint faciles. Subito intumuit fons maximus
 undis,

Extollens se ultra fortem, supremaque labra,
 Et natam matri incolumem dimisit amatae,
 Et nova nupta suo rediit cum coniuge laeta.

XI.

ADONIVM

FRANCISCI COMMENDONII

AD FONTEM CELEBERRIMUM IULII III. P. M.

Spectator nitidi loci,
 Et fontis, geminas vides
 Sacro numine virgines.
 Saxo labitur altera,

Lym-

Lymphis accubat altera,
 Isti iniurius oscula
 Figes, ut magis aestues,
 Illi innoxius, ut calor
 Urens, ut sitis arida
 Pellatur, bibe, prolue,
 Hauri, nudaque pectora
 Caste respiciens, abi

XII.

L U S U S

I A N I P E L U S I I.

A Uceps Lycaon optimus
 In silva opaca turtures
 Dum caprat, & columbulos,
 Suae Dianae muneri
 Quos ferre possit (pessimum
 Avertat omen Iuppiter)
 Picum Amorem pinnulis
 Vidit sedentem in arbore,
 Buxum coloni discitant.
 Tunc ipse summo gaudio
 Praeestitens ut alite
 Iam visa, ad arma cursitat,
 Ad rete textum serico,
 Virgasque visco perlitas,
 Illique tendit plurimos
 Dolos. Laborem at irritum

Cum

Cum sensit omnem labier,
 Iratus illa retia,
 Viscumque ponit de manu.
 Vaditque maestus ad senem
 Illic arantem praedia,
 A quo magistro in silvulis
 Hanc nuper artem noverat.
 Illique pandit ordine
 Res ante quae successerant,
 Monstratque Amorem in ramulis.
 Tunc ille ter quassans caput,
 Ridenſque ſatur talia:
 Amice, praeda hac abſtine,
 Proculque ab hac avicula,
 Qua maxime potes, fuge.
 Hic eſt Cytheres filius,
 Qui maſculos, qui feminas
 Suis cruentis ſpiculis
 Indeſinenter ſauciat.
 Qui nominat, Cupidinem
 Appellat illum nomine.
 Tu ter beatus, & quater,
 Dum non volucrem ceperis
 Sic peſſimam, quae nunc volans
 Et huc, & illuc, te fugit
 Nondum per annos Cypriae
 Aptum palaeſtrae. Militem
 Factum at valentem, & ſtrenuum
 Si umquam prehenderit manu
 Sua renaci, videris
 Tibi prementem calcibus

Collum,

Collum, caputque pendulum
Opemque frustra ab aethere
Posces: Cupido caelitum
Est omnium fortissimus.

CAPL-

CAPITOLI TRE
DI CLEOFE GABRIELLI

DI GUBBIO

AL DUCA BORSO D' ESTE

**Tratti da un codice ms. membranaceo
della biblioteca pubblica di Gubbio**

DA GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI,

Tom. IV.

FF

ALL' ORNATISSIMA E NOBILISSIMA DAMA

LA SIGNORA MARCHESA

FRANCESCA MOSCA BARZI

NATA CONTESSA DELLA BRANCA

GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI.

LA famiglia de' Conti della Branca, da cui voi, illustre Dama, provenite, ha comune la patria, e la più antica nobiltà colla famiglia de' Gabrielli, Conti di Baccarecca, e Coraduccio, a cui appartiene l'autrice de' tre capitoli poetici, che io ora per la prima volta presento al pubblico. Voi avete colla stessa autrice comune il sesso; e se non avete comune l'estro di far versi, avete però comune il gusto di assaporarli, e la coltura dello spirito. Un'anima armonica, un genio vivace, ed una felice immaginazione equivalgono sovente ad un poetico entusiasmo. Io son d'avviso, che Mecenate avesse un'anima poco meno dissimile da quella di Virgilio, e d'Orazio, perchè egli anche senza la pratica abilità di far versi, com'essi ben facevano, sapeva non solo conoscere l'eccellenza de' medesimi, ma la faceva pur gustare, e rendevala accetta, e grata all'Augusto suo Monarca. Dunque io ho tutti i titoli per presentarvi questi versi d'una vostra antica cittadina, e voi dovrete avere tutta la compiacenza nel riceverli. Io presentai già alcuni altri versi scritti nella lingua del Lazio (a)

F f 2

al •

(a) *Anecdor.* vol. II. pag. 377. & seqq.

al ragguardevole , e dotto vostro consorte , il Marchese Carlo , e con tal atto intesi manifestare al pubblico la stima grande , che io di lui faccio , e le molte obbligazioni , che gli professo . Presento ora a voi questi altri versi , scritti nella allor crescente lingua d' Italia , e con questa picciola attenzione , cerco mostrare a tutti , che la stima , e l' obbligo , che mi lega ad uno de' coniugi , è comune anche all' altro , ond' è , che pur mi animi verso voi un uguale attaccamento . Sin dall' anno 1772. io cominciai a conoscere la vostra patria Gubbio , e dopo d' avere ammirato l' antico teatro , e sepolcro , il pubblico palagio , e le antiche tavole Etrusche , sacro misterioso arredo del tempio dedicato al vostro Giove Appennino , visitai il celebre archivio Armanni , unito ora alla pubblica biblioteca . Ivi trovai un codice in membrana scritto con elegante carattere del secolo xv. , ed ornato di miniature , e di pulito tegumento , che fu già posseduto da un certo Giorgio Lanza (a) . Osservai , che esso conteneva tre capitoli in volgare poe-

(a) Apparisce ciò da rireinsieme con quei versi , una sua sottoscrizione , che il possessore vi aggiunse che mi piace ora quì rife- nel dialetto de' suoi tempi:

E' questo il fin di cotai bel librito :

Quel chi la lito forsi ni a piacere ,

Onde si io con mio gran dilito

Di versi ho fati non per fama avere ;

E cui legier lo vol li lo promito ,

Ma non chi longo lo volgi tenere .

Però con bona volgia e con bon core

A chi lo ligie ti son servitore .

Zorzi Lanza.

poesia di Cleofe Gabrielli , diretti al Duca Borso Estense , e ne gustai per allora il principio , ed altri pezzi a salti , come l'angustia del tempo mi permise . L'impressione però , che l'acconcezza di alcuni di que' versi mi fece sin da quel tempo nella fantasia , fu tale , che l'ho sentita sempre viva ugualmente ogni volta , che d'essi mi sono sovvenuto . Quindi mi nacque il pensiero di possederli , e pregai il Sig. Canonico Ignazio Ondedei , che , come gentile verso me , e facitore di colti versi non meno , che buon giudice di questo genere di letteratura , si compiacesse farmene una copia fedele , ed esatta , come meglio d'ogn' altro ei poteva fare , e come appunto ei fece . Accadde , che io dovessi poco appresso ritornare dopo dieci anni in Gubbio , e perciò io potei nel settembre dell'anno scorso collazionare seco lui i luoghi oscuri del codice , e confrontarne alcuni altri con una copia corretta , ed emendata , che apparteneva al celebre Vincenzio Armani . Ecco nato il bisogno di gravarsi di alcune varianti lezioni di molta importanza , e queste sono quelle appunto , che qui vi troverete da noi ora adottate , ora ripudiate , secondo che una ragionata riflessione ci andava persuadendo . Ciò , che vedrete notato in piè di pagina , vi servirà di lume per riconoscere il quando ci siamo appigliati più all'uno , che all'altro temperamento , per cui il poemetto guadagnar potesse di dignità senza però mai nulla perdere dell'originale sua genuinità . Ma poichè la vostra Cleofe scriveva dopo la metà del secolo xv. , quando la lingua nostra Italiana sentiva ancora della sua

infanzia, nè era ancora fissato un solo, e puro dialetto, come si fece in appresso, perciò e voci antiquate, e latinismi, e idiotismi, ed altre cose tali bisogna aspettarsi ne' suoi versi. Siccome ora è noto abbastanza lo stile di quel tempo, nè è necessario esser troppo fedele in conservarlo interamente per non esser poi disgustoso ai delicati palati de' nostri giorni; così io mi son ben guardato di dare al pubblico i versi di Cleofe nella sua originale scabrosità. Dopo che si è incominciato a leggere il Dante, e il Petrarca nella corrente sintassi, ed ortografia, senza che l'antiquario filologo se ne risenta, spero, che neppur meco vorrà ora esser indiscreto il gramatico pedantismo, se, eliminato un certo dialetto Veneto ivi troppo frequente (a), io cerco servire alcun poco al genio del mio secolo nell'indurre su i versi di Cleofe qualche sorte di più delicata moderna vernice. Posso però assicurare d'essermi guardato di farlo senza necessità; siccome ho avuto a cuore di conservare alcune licenze, che esigeva la misura de' versi, ed alcuni archaismi, che erano richiesti dal bisogno della rima (b). Simili maniere pro-

(a) In vece di *za*, *zu*, *trezza* per *treccia*, perchè *zoven*, *zovenil*, *zofra*, faceva rima con *grandezza*, e *sprezza*; così *poetti* per *poeti*, perchè rimato con *electi*, e *perfecti*; e per fine *tola* per *tolga*, perchè veniva a corrispondere a *vola*, e *scola*.

(b) Perciò ho lasciato

proprie de' tempi , ne' quali uno ha scritto , è necessario soffrirle , e conservarle ; come appunto fece già tra gli altri nel decorso secolo il celebre Federico Ubaldini nel pubblicare i documenti d'Amore di Francesco da Barberino , scrittore , che visse parte del XIII. , e XIV. secolo , dandoci egli insieme in fine una tavola delle voci , e maniere di parlare più considerabili usate nell' opera (a). Sarebbe pertanto indiscreto e coll' autrice , e con me chiunque non si gravasse del di lei secolo , e del nostro , e giudicasse quindi sinistramente del di lei merito poetico , e delle riforme da me adottate . Ciò , che poi ho conservato originalmente in que' versi , che ho citati alcune fiate in piè di pagina , siccome servirà a dare una più chiara idea dell' antica sua maniera di scrivere , così gioverà a fare la giustificazione del discreto mio arbitrio nel ripulirla . Ma voi , gentilissima Signora Marchesa , sarete omai bene annoiata di sentire tutte queste minute ragioni di lingua , e di parole , quando piuttosto amereste già sentire qualche cosa della persona di questa vostra illustre cittadina . Voi non sapete , che genia schifiltofa , ed irritabile sia quella de' gramatici , e qual guerra atroce sia questa capace di fare per una voce ; perciò non vi dispiaccia di grazia , che con tante premesse abbia io ora cercato di pormi al coperto da una sì fatta persecuzione . Ora poi vengo subito ad appagare la giusta vostra curiosità . La nostra Cleofe pertanto appartiene alla nobil famiglia Borromei , oriunda di Firenze ,

F f 4

e trasfe-

(a) Roma nella Stamperia di Vitale Malcardi 1640. in 4.

e trasferita indi in Padova. Il di lei padre si nominò Andrea, che si scorge aver abitato in Gubbio, e che in detto tempo collocò la sua figlia Cleofe in moglie a Filippo, secondo figliuolo di Carlo Gabrielli, assegnandole in dote 800. fiorini, come da pubblico documento è manifesto (a). Il Canonico Gianmario Crescimbeni, il primo Custode dell'accademia degli Arcadi, notò ne' suoi Commentari intorno all'istoria della volgar poesia (b), che Cleofe compose diverse cose in volgar metro, e particolarmente un poema in terza rima, dedicato al Duca Borso Marchese d'Este, e di Ferrara, che dietro la testimonianza di Bonaventura Tondi (c) dice conservarsi manoscritto nell'archivio Armani. L'essere poi stato il di lei marito Filippo spedito

(a) Archivio pubblico 1451. al 1468. Protocollo 4. pagina 76. a ter. 20. aprile al quartiere Sans' Andrea nella casa del Conte Antonio Stati d'Urbino, ora abitata dal Sig. Andrea. Il nobile uomo Sig. Andrea di Borromeo degli Borromei di Fiorenza abitante in Gubbio, come padre, e legittimo amministratore della Signora Cleofe di lui figlia promesse al nobile giovine, e valoroso uomo Sig. Fi-

lippo di Carlo Gabrielli di Gubbio del quartiere Sans' Andrea in nome di dote 800. fiorini, che andava debitore il monte della città di Fiorenza, o l'eccellente comune, e cassa per deposito fatto in detto monte dal detto Signor Andrea per la dote di detta Signora Cleofe.

(b) Vol. iv. tomo v. lib. I. centur. II. num. 69. pag. 29.

(c) Fasti di Gubbio pag. 100.

ambasciatore dal Duca Federico d' Urbino alla Corte di Ferrara indica una qualche antica corrispondenza, che la casa Gabrielli avea colla famiglia Estense, oppure una nuova relazione, che Cleofe le avea procurata cogli antichi rapporti suoi propri, accennati nella dedica, e col suo poema stesso, L' estro poetico di Cleofe passò nella di lei nuora, che fu Contarina Ubaldini moglie di Federico figliuolo di Cleofe stessa, e di Filippo Gabrielli, giacchè d' essa v' hanno alle stampe alcune cose divote cantate in versi (a). Oltre tre antichi illustri ecclesiastici, cioè il Beato Forte Eremita, di cui ci diede già la vita il celebre Sig. Canonicò Rinaldo Reposati (b); Ridolfo Vescovo di Gubbio

(a) Vite, e miracoli del serafico San Francesco, e dello episcopo S. Ubaldo da Agubbio, & molte altre cose divote composte per la magnifica, e facondissima poetessa Madonna Contarina Ubaldina consorte del gen. Cavaliere M. Federico de' Gabrielli patritio Agubino. In Vinetia per Miser Nicholò Zopino, e Vincenzio suo compagno 1519. Questo libro è dedicato all' Illma Madama Chiara Feltra, di Malatesti suora reverendissima de observantia

di Santa Chiara da Marchiore R. Pedastro foss. da Perofia umil servo. La sottoscrizione è in S. Angelo in Vado il dì xxv. de sextile MDXV. L' antica dedica però appartiene alle Illme Sigg. Madama Elisabetta, e Madama Elionora Feltra di Gonzaga excellen. Duchesse d' Urbino, fatta da Contarina Gabrielli degli Ubaldini; e porta la data in la Serra il dì x. settembre MCCCCXIII.

(b) In Gubbio 1758. in 8.

bio nell' anno 1069. (a), e Graziano Vescovo di Ferrara nell' anno 1070. (b), tre altri insigni nomini uscirono da questa famiglia, che nelle lettere si distinsero. L' uno fu Giulio Gabrielli, che fu segretario del Cardinal Ercole Gonzaga, e che tradusse dal Greco in Latino, e stampò gli VIII. libri della Ciropedia di Senofonte, dedicandoli al Cardinal Sirleto (c) e l' altro fu desso Girolamo, che morì l' anno 1573., che fu amico del Cardinal Bembo (d), e che com-
pose

(a) *Mauri Sartii de eccles. & episcop. Eugubin.* num. XII. pag. 31. & seqq.

(b) *Serie de' Vescovi, ed Arcivescovi di Ferrara del Sig. Ab. Lorenzo Barotti.* Ferrara 1781. num. XXVI. pag. 12.

(c) *Xenophontis de Cyri vita, & disciplina libri VIII. a Iulio Gabrielio Eugubino latine redditi. Venetiis apud Dominicum, & Io. Baptistam Guerres fratres* 1569. in 8. Il Fabricio *bibliothec. Graec.* lib. III. cap. IV., o sia tom. III. pag. 72. così ne parla ragionando delle edizioni di quest' opera di Senofonte: *Latine in-*

terprete Iulio Gabrielio Eugubino, cum eius castigationibus prodiit Cyropaedia Venet. 1569. in 8. Laudat hanc versionem Thom. Grenius vir cl. par. XI. animadv. p. 214. Si ha di lui alle stampe anche una orazione funebre in lode di Don Ferrando Gonzaga. In Vinegia per Gabriel Giolito de Ferrari 1568. in 4. Morì il Gabrielli l' anno 1579.

(d) Nelle lettere volgari di diversi raccolte da Manucci par. III. p. 44. Venezia 1564. si ha una lettera di Girolamo Gabrielli a M. Pietro Bembo.

pose alcuni consigli legali (a) ; ed un terzo chiamato Carlo , di cui si ha qualche saggio poetico , spirante il genio del suo secolo (b) . Ma di Cleofe , e di Constarina , e di questi ultimi io lascerò , che parli più diffusamente il lodato Signor Canonico Reposati , che so occuparsi attualmente intorno alla biblioteca de' suoi scrittori Gubbini . Tanto meglio per voi , ornatissima Signora Marchesa , perchè così io terminerò più presto d'intrattenervi col mio ragionamento . Ecco , che dunque io vi lascio in libertà di cambiare questa mia prosa pedestre nell' armonioso metrico linguaggio della vostra antica cittadina ; e sì la troverete , malgrado il suo secolo , e il suo sesso , per poetiche idee , e frasi di tratto in tratto veramente eccellente , cosicchè voi , ed ognaltro forse inclinerebbe a crederla nata , e vissuta in miglior tempo , o starà per riconoscere in essa ben anche una Saffo virilmente robusta . Ma quello , che in fine a me più preme , si è , che voi ravvisiate in questo mio scritto , e in questa mia attenzione qualunque quell' ossequio , e quell' attaccamento

(a) *Consilia* tom. II. Venet. apud bared. Hieronymi Scotti 1612. in fol. Si ha dello stesso anche un poema eroico intitolato : *Lo stato della Chiesa liberato* . In Vicenza 1620. in 4.

(b) *Insalata mescolanza* di Carlo Gabrielli di Ugobbio . Bracciano per Andrea Fei 1621. in 8. Vi sono di lui anche alcune rime spirituali sopra le feste dell' anno .

mento sincero , che da me per ogni vostro buon
dritto vi si deve , e quindi a me siate sempre
di vostra buona grazia cortese .

ALL'

ALL' ILLUSTRISSIMO ED ECCELLENTISSIMO SIGNORE

MESSER BORSO

DUCA DI MODENA

MARCHESE D' ESTE , FERRARA &c.

SERVA FEDELISSIMA

CLEOFE DE' GABRIELLI

DA GUBBIO.

OGLIONO, illustrissimo, ed eccellentissimo principe, i chiarissimi poeti, quando i giusti, ed ornatissimi costumi de' valorosi uomini descrivere vogliono, invocare il divo Apollo, le sacre Muse insieme dal monte Parnaso, che i loro intelletti alzando assottigliano drizzando lor lingue, acciocchè, mediante il lor divino aiuto, possano più facilmente esprimere, e nella candida carta dipingere le degnissime opere, nelle loro tacite menti concepite. E quantunque, per la bassezza del mio picciol ingegno, non sia da eguagliare a loro, nondimeno avendo io rude, ed idiota donna animo d' imitare suoi vestigi, quando alcuna notizia delle sacre suore avessi, il loro aiuto chiederia, a me piucchè ad alcuno altro giammai necessario, che a tanta, e sì alta impresa, quale è questa, nella mia debo-

debole , e non capace mente concepita , di volere per il singolare amore , che porto a tua illustrissima Signoria , e grandissima divozione , che siccome fedelissima serva , ho in quella , descrivere le tue degnissime laudi , propizie mi fossero . Alla qual cosa non solamente il mio femminile ingegno saria bastevole , ma tutta la poetica scuola verria meno , e non che li miei insipidi labbri , ma la dolcissima , e risonante lira d' Orfeo ammutiria . Ed avendo io , che già da miei teneri anni nel tuo dolce nido , e sotto l' ali di tua eccellenza nutrita fui , disposta con questi miei rudi , ed umili versi visitare in questa felicissima venuta tua illustrissima Signoria , non avendo , a cui altri per soccorso ricorrere , confisa nell' umanità di tua illustrissima , ed eccellentissima Signoria ai piedi di quella mi getto , chiedendo , che a questo mio dire aiuto ferventissimo porga , umilmente pregando quella , che alla mia presunzione , e rozzo ed inornato dire , e basso stile , per sua usitata clemenza , doni perdono , e dove attingere non ha potuto il mio debil ingegno , supplisca la solita benignità di tua illustrissima , ed eccellentissima Signoria , alla quale di continuo , insieme col mio magnifico consorte , ci raccomandiamo .

ALL'

ALL' ILLUSTRISSIMO PRINCIPE

ED ECCELLENTISSIMO SIGNORE

M E S S E R B O S R O

DUCA DI MODENA, MARCHESE D'ESTE, FERRARA &c.

CLEOFE DE' GABRIELLI DA GUBBIO

V E R S I

A COMMENDAZIONE E LAUDE

DI SUA ILLUSTRISSIMA ED ECCELLENTISSIMA SIGNORIA.

CAPITOLO PRIMO

NEL tempo , che con vesti verdi , e nuove
Ritorna ad illustrar colli , e campagne
L' alma figlia di Cerere , e di Giove ;
Allor , che Progne , e Filomena piagne
Il torto antico , e le dorate chiome
Par che ridendo Apollo entro il mar bagne (a);
Depa-

(a) Le prime due lezioni della copia di Vincenzio Armanni . Ecco
zine diversamente si leg-
gono nel codice originale; dunque l' antica lezione:
noi abbiamo preferita la ne :

Nel tempo , che la bella figlia a Iove

Ritorna a Ceres , philomena piagnie ,

Zefiro suona , e 'l ciel ridendo piove .

Garrisse Progne , e le nude campagnie

Piglian lor veste , Apol l' aurate chiome

Par che con più diletto nel mar bagne .

Deposte ha già Orion l'acquose sorme,
 Ambe le corna del celeste toro
 Con più fervidi raggi il sol par dome:
 Standomi sola sotto un verde alloro
 Tratta lì a rimirar con più diletto
 Del gran maestro eterno il bel lavoro;
 Sentendo or questo or quel vago angelletto
 Cantando far suo verso, e le viole
 Odorifere ornar ciascun poggetto;
 Una donna più bella assai che 'l sole
 M' apparve tal, quale io so ben che mai
 Giù nel chiostro mortal regnar non sole:
 Parlommi, e disse, o tu donna, che vai
 Con gli occhi fissi nell' infima spera,
 Alza il viso ver me, ove vedrai
 Quei che molt' anni già per morte fera
 Spenti furon dal mondo, e per me vivi
 Sono, e ciascun per se quì degno impera:
 Sotto quest' ale mie piucchè mai divi
 Staran, fin che colui, ch' unqua non resta,
 Fermerà il corso ai giorni umidi, e estivi;
 Insieme quei, che nell' età men presta
 Natura al mondo pinse, e 'l vital nodo
 Riserba morte, e l' usitata inchiesta.
 Ascendi quivi meco alquanto, e 'l modo
 Ti mostrerò veder questi miei illustri,
 Di cui pensando sol trionfo, e godo.
 Non che gli anni tuoi brevi, e pochi lustri
 Bastasse a mirar lor, ma in mille, e mille
 Foran tuoi van pensier negletti, e frustri.
 Aguzza un poco l' avide pupille,

Nè

Nè star sospesa all' antiquo valore ,
 Che si risolve in cenere , e faville .
 Qual' è , ch' in cosa nuova gli occhi , e 'l core
 Attento , e fisso tien stupido , e vinto ,
 Preso or da maraviglia , or da timore :
 Tale io a mirar lei , ch' ha 'l viso pinto
 Ad ardente bellezza in color tale ,
 Ch' ogni morto voler aria sospinto ;
 A guisa di serafico quattro ale
 Ventilante nel vol sì dolce , e leve ,
 Che in nulla si può dir or scende , or sale :
 Deh Madonna , dis' io , se non t' è greve ,
 Apri il mio intelletto , e fammi chiara ,
 Che in van quivi non spenda il tempo breve .
 Tanta nobilità nel mondo , e rara ,
 Quant' or mi mostri , nè vedrò più mai ,
 Fin che morte il suo colpo mi rispara ,
 S' io riconosco te , so che tu sai ,
 Che certa il tuo principio , e 'l tuo venire
 Mi fece , e 'l loco , ove condotta m' hai ;
 E benchè indegna a coral dono aspire ,
 Per la grazia del tuo celeste volo
 Prego , che in parte adempi il mio desire .
 Quello , che tra mortali unico , e solo
 Con pace regna sotto il tuo bel manto ,
 Il cui valore ascende al sommo polo ;
 Io dico di colui , ch' al destro canto
 Di te più amico in sì sublime sede
 A seguir l' orme tue sol si dà vanto ,
 Chi fia costui , non so ; mal mi fa fede
 Del ben , che di là su per noi s' attende :
 Tom. II. G g Signor

Signor di largità , pien di mercede .
 Se 'l vero agli occhi miei quì non contende ,
 Da sette gran regine è accompagnato ,
 Ch' ognuna ad amarlo vie più s' accende .
 Or l' una , or l' altra , in sì felice stato ,
 Seguendo il vanto , e fra cotante è il primo
 Del glorioso stuol , che m' hai mostrato .
 Ben fo , dissemi , ed io non men lo stimo ,
 Ma fa ch' in breve a rimirar t' avanzi ,
 Se più alcun vedi in stato sì sublimo .
 Ed io , Madonna , il ricercar più 'n anzi
 Ne vieta del signor sua dolce villa ,
 Più vaga di mirar che non fui dianzi .
 Tra tanta degna turba in una lista
 Veggio d' uomini assai sì real schiera ,
 Che sol a seguir lor pregio s' acquista :
 Ma tale è 'l mio pensier , qual inanti era :
 Però ti prego , che 'l tuo dire affretti ,
 Che già ne manda Apol l' umida sera .
 Poichè in veder costui sol ti diletta ,
 Sorridendo rispose , e in van non miri ,
 Tua voglia seguirò con dolci effetti .
 Questo , a cui con dolcezza gli occhi giri ,
 Non è colui , che già preso in Egitto
 Per Cleopatra fu con altri viri ;
 Nè quel , ch' in Puglia simil fu trafitto
 Di lor tanto più degno , faggio , e forte ,
 Quanto fu più di lor tra i vizi invitto (a) .
 Colui non è , che le tartaree porte

Vide,

(a) Nel codice originale leggesi così :
Quanto contro l' error fa chiar desditta .

Vide , poi con la mente tanto insana
 A se stesso cagion fu di vil morte ,
 Non è questo colui , cui voglia strana
 Tolse di sua salute , e 'l bel lavoro
 Lasciò per mortal cosa infima , e vana .
 Costui non venne mai in pioggia d' oro ,
 Qual Giove , trasformata sua figura ,
 Nè per l'onde mugghiando andò qual toro .
 Di lor più eccelsa dico sua natura ,
 Benchè l' un detto Dio , gli altri mortali ,
 Preclari al mondo , anco lor fama dura .
 In senno , ed in valor sono essi eguali ,
 Ma da vil passion fur sì sorpresi ,
 Che cieca obblivion gl' indusse ai mali .
 Più altri assai al ver' onor sì accesi ,
 Che per dir breve astringo in un bel groppo ,
 Supposti , e vinti alfin da simil pesi .
 Non è questo colui , cui mal' intoppo
 Fu la bella Troiana , e 'l giovin folle ,
 Che per se , e suo regno visse troppo .
 Questo è sol quel , ch' a tutti gli altri tolse
 Il nome di valore , e di grandezza ,
 Trionfo , e gloria al poetico colle .
 Non è quel , che bagnò l' aurata trezza
 Nel gran fiume Peneo , poi van desio
 Lo strinse per colei , ch' anco lo sprezza (a) .

G g. 2

Nè

(a) Nella copia Armanni si legge così :

Non è questo colui , ch' alta bellezza

Lungo il paterno fiume in van seguito ,

E lo strinse per lei , ch' anco lo sprezza .

Noi qui abbiamo preferita la lezione originale .

Nè 'l cieco , che se stesso ebbe in obbligo ,
 Ponendo alla nemica il capo in seno ,
 Onde per vendicarsi al fin morio .
 Scipio non è , nè quel che 'l rio veleno
 Manda alla nova sposa per salvarsi ,
 Che pria ch' altrui servir , vuol venir meno :
 Non fur costor del proprio onor sì scarfi .
 Nè quel , a cui giustizia tanto piacque ,
 Che 'l figlio uccide per giusto chiamarsi .
 Nè di tal gloria fu , sotto a cui nacque
 Quel , che volse purgar il nostro eccesso ,
 Nè quel , cui il viver pria che 'l ben far spiacque .
 Sì magnanimo mai , nè gli fu presso
 Il figliuol di Filippo , a cui fu breve
 Il viver al gran stato a lui concesso .
 Io dico questo , perchè al ver tu deve
 Non contrastar , ma dar perfetta fede :
 Vedi quì ogni altra gloria al sol di neve .
 Questo signor è quel che tutti eccede ,
 E signoreggia , ove Po batte l' onde ,
 Di Niccolò marchese degno erede ,
 Inclito Borso , al cui valor s' asconde
 Ognaltro , quale al sol le minor stelle .
 Il ciel per grazia col voler seconde ,
 Ove son l' alte cose , e le più belle .

CAPITOLO SECONDO.

NEL cor più d' un soave , e dolce verso
 Risonavan ancor gli ultimi detti
 Di quella che trionfa l' universo .
 E i sensi miei a rimirar costretti ,
 Quasi come uom , ch' in picciol tempo nove
 Pitture guardi , e in ciò sol si diletta ;
 Io non potea ritrar mia voglia altrove
 Dall' alta , e singolar leggiadra vista ,
 Nel cui pensar ancor par che mi giove .
 Ed ella a me : mi par che l' alma trista
 Tenga sospesa , or alza quì il desio ,
 Che pregio altro ch' in sole vi s' acquista .
 Nulla parratti 'l breve parlar mio ;
 Però quanto più poi attendi all' opra
 Di chi lode mortal farebbe un fio .
 Vedi , che par ch' agli occhi nostri copra
 Del monte la sua cima il gran pianeta ,
 Com' è 'l giusto voler del re di sopra .
 E 'l gran stupor Madonna pinga , e vera ,
 Interrompe il parlar la maraviglia ,
 Dis' io , che per saper il cor non queta .
 La gloriosa mia nobil famiglia ,
 Replicò lei , so che ti tien sospesa ,
 Or quindi a mirar questi t' assottiglia .
 Vedi quel grande in vista tant' accesa ,
 Più presso riverente , e che più onora ,
 Questo , da cui ogn' altra pompa è offesa .

G g 3

Quan-

Quando par si rallegrì , e quando plora
 Non del ben di costui , ma del suo stato
 Per Bruto tolto , e la vita ad un' ora :
 Quest' è Cesar , per cui fu trionfato
 Cinque volte in un giorno , e la sua chioma
 Di lauro , e degno mirto coronato .
 L' altro ebbe ancor pur l' imperio di Roma ,
 Dico d' Ottavian Cesar' Augusto ,
 Ch' in pace senza pari il mondo doma .
 Questo fu tra mortali inclito , e giusto ,
 Onore immenso , e somma gloria nostra ,
 E dopo lui Alessandro men robusto ,
 Che quasi eguale a lui di fama giostra ,
 Siccome vincitor da Grecia agl' Indi
 Qual per chiara virtù quivi si mostra .
 Vedi il mio Scipio degno , non lungi indi ,
 Come tra gli altri re par che riluca ,
 Annibale pò lui più basso scindi .
 Tutti stan riverenti al nostro Duca ,
 Che par , che renda ogn' altra laude fosca (a),
 E gli animi più eccelsi a se reduca .
 E' l gran Greco mi par quinci conosca ,
 Che per Egisto Clitennestra fera
 Gli fu cagion di morte amara , e tosca .
 Fabrizio , e 'l buon Cammillo nella schiera
 Vedi con quel , che pel mar vide Egitto ,
 E quel , che fè del ciel fermar la sfera .
 Vedi molt' altri ancor , ciascun invitto ,

Ma

(a) Nel ms. originale così si legge :
Siccome a quel ch' ogn' altra laude fosca .

Ma il nome racerò, sebben si scorge,
 Che tutti l'hanno nella fronte scritto.
 Mostrar ti vò colui, ch' al cor mi porge
 Dolcezza immensa, e quest' è 'l patriarca,
 Che sol di sua magion con Sara forge.
 Dopo costui è il ver sommo monarca,
 Ch' a Dio nel monte parla, il re, che dolse
 Della legge del ciel, che 'l rompe, e varca.
 Vedi il forte Sanfon, che mal si volse
 Pietoso alla nemica, ond' ei fu vinto
 Nel duro prandio, ove se stesso colse.
 Vedi lui, che nel cieco laberinto
 Contra del Minotauro ottenne, e vinse,
 E fu per crudeltà dira succiato.
 E quel che già con le sue braccia vinse
 Il forte Anteo, e poi femminil zelo
 Per non veduto inganno a morte spinse.
 Vedi colui, che 'l bel giovenil velo
 Gli tolse l'ira della crudel madre
 In breve spazio coll'ardente stelo.
 Tra mezzo le real prolisse squadre
 Vedi raccolte, ben ch' in picciol dima
 Donne con arme splendide, e leggiadre.
 Va più che l'altre assai per fama in cima
 Antiope, ed Urizia; armata apparse
 Ippolita pò lor, non di men stima.
 Orazia, e Zenobia belle, e scarse
 De' loro onor, e poi Semiramise
 Con Cleopatra ch' indegno foco arse.
 Quella, che sola al gran campo si mise
 Con un' ancella, e i suoi trasse di noia,

Se vendicando , e 'l mal nemico uccise .
 Vedi colei , che diè il soccorfo a Troia
 Tardi , poi le seguì mortal ruina ,
 Ma per vera amicizia le fu gioia .
 Vedi poi quella vergine Latina ,
 Che fu contra ai Troian cotant' ardita ,
 Al fin pur n' ebbe mortal disciplina .
 Vedi molt' altre , il cui valor m' invita
 A dir di lor , le qual nascondo , e premo ,
 Che lunghezza di tempo non m' aita .
 Più ti vò dire anzi giunga all' estremo ,
 Per non lasciarti in dubbio , quant' è grato
 Costui , per cui valor ognaltro è scemo .
 Volgiti un poco dal suo destro lato ,
 Vedi Giove , e Mercurio lieti , e franchi
 Sopra ad un carro , e 'l fiero Marte armato
 Le fiere braccia , i piedi , e 'l collo , e i fianchi ;
 Saturno , e insieme ciaschedun vi veggio
 A onorar costui unqua non stanchi .
 Vedi Apol luminoso in un bel seggio
 Ivi cogli altri , e par d' invidia carico
 Pur d' altro rimirar , dice , non chieggio .
 Vedi poi quella del geloso incarto
 Appresso lei star in candida veste
 Diana , ch' ancor par che tenga l' arco .
 Venere bella vedi ancor tra queste
 Leggiadra starfi con ornate chiome ,
 Minerva , e l' altre non di lor men preste ,
 Per esaltare il glorioso nome .
 Di quel , ch' a tutti par signore , e duce ,
 Vienstì ripien pur d' amorose sorme .

Qual

Qual la gemma nell' or splendida luce ,
 Ovver tra minor stelle al tempo chiaro
 Febo, quando più lieto il car conduce (a).
 Così costui, a cui già non fu avaro
 Il largo donator delle gran cose,
 Tra tutti gli altri si vede preclaro .
 Fuggon dagli occhi suoi l' opere eose ,
 Nemico di viltà , signor cortese ,
 In cui tutte le grazie il cielo ascosse .
 O felici color , da cui discese
 Questo più che real gentil costume ,
 Felice ancor suo dolce , e bel paese .
 Giustizia in sen gli accese un vivo lume ,
 Pensier tutti celesti , e voglie sante ,
 Ch' ascende sopra 'l ciel nell' alto acume .
 Colonna di virtù ferma , e costante ,
 E sommo antiveder , ch' in alto sede ,
 Continenza da lui non già distante ,
 Che 'l modo umano , e naturale eccede ,
 Abito onesto , e chiuso in mezzo l' alma ,
 Ch' aperto qual in vetro sol si vede .
 Questo sol di virtù ottien la palma ,
 Non nacque più di lui in tanta etate
 Qual vedi di virtù carica salma .
 Per la grandezza di sua umanitate
 Vedi la terra , e tutti gli elementi
 Pronti a tenerlo in l' alta summitate .

Se

(a) Nella copia Armanni si legge così :
Febo , quando più bel il dì conduce .

Se tanti uomini passa àlmi , eccellenti ,
 Se 'l ciel inchina a lui ciaschedun segno ,
 Con pace regna , e vince i già vincenti ,
 Chiamar certo si può più ch' altro degno .

CAPIT-

CAPITOLO TERZO.

POichè visto ebbi accolti insieme quivi,
 E 'l nome inteso, e da fortuna eletti
 Principi al mondo gloriosi, e divi,
 E in mezzo quel signor de' più perfetti
 Stare, e sovente rimirarsi attorno
 Quei, che come ghirlande eran ristretti.
 Passava Febo il cerchio a mezzo il giorno
 Già declinando al suo solito occaso
 Portando il viver nostro in cima al corno (a).
 Ed io come uom, che per gran luce a caso
 Quindi gli occhi movendo orbo diviene,
 Tale in quell' ora era io quasi rimasto.
 E quella in cui posava ogni mia spene
 Tacita in parte lieta si sedeva
 Mirando or questo, or quel ch' al loco viene.
 Io, che gli occhi da lei già nonolgeva,
 Attendea, che appianar dovesse il calle,
 Che 'l rozzo ingegno mio varcar doveva (b).
 Già rosseggiava al bel monte le spalle,
 Quando un dolce mormorio, e gran romolto
 Risuonava per poggi, e per la valle.
 Tutta mi scossi, e poi rivolsi il volto,
 Ove il suon vien, con desiderî incensi

Ristret-

- (a) Nella copia Armanni si legge così :
Con men fervidi raggi al carro intorno .
 (b) Nel ms. originale così si legge :
Attenta , se più dire a me l' incalle
'Di quel , che rude ingegno mi toglieva .

Ristretto il sangue intorno al cuore accolto
 Tutti li miei pensieri erano intensi :
 Sol per veder tanto bramato fine
 Posto avea gli occhi , il cor , la vita , e i sensi .
 Dal Gorgoneo monte giù al confine
 Della valle scendean in un drappello
 Genti altere , leggiadre , e pellegrine .
 Un carro trionfale inante a quello ,
 Qual già solea vederfi in Campidoglio
 Concesso al vincitor del gran ribello .
 Sette donne real , vòte d' orgoglio ,
 Vi si vedean seder cantando versi ,
 Tal che simil sentir già mai non soglio .
 Di bellezze immortal adorni , e tersi
 I lor splendidi visi , e l' aurea testa
 Coronata di fronde , e fior diversi .
 Dopo costor in vista alma , e modesta
 Seguia pien di valor un' altra insegna
 Di gente valorosa , al ben far presta .
 Dell' antivista prole non men degna
 Mi parve questa , ond' io gli occhi rivolsi
 A chi di tanta gloria mi fè degna .
 Che a lei parlare ancor subito scorsi
 Non le era grato , ond' io quasi indovina
 Posposi il voler mio , standomi in forsi .
 Vidi la bella schiera alta , e divina
 Giunta già presso al glorioso e degno
 Principe , a cui ogni real s' inchina ;
 E se mai per ben far si giunse al segno
 Di vera lode , e di supremo onore ,
 Ben merita costui entrar nel regno :

Ch'io

Ch' io vidi all' ombra del suo gran valore
 Rimaner riguardandolo nel viso
 Stanco , confuso , e vinto ogni maggiore .
 Le belle donne sopra 'l carro asciso (a)
 Dismontaro , al veder dell' alte insegne ,
 Con riverente fronte , e vago riso ;
 E poco stato , come amor le spigne ,
 Tra le candide man ciascuna regge
 La corona , che l' auree chiome cigne .
 Come per vera forte , e diva legge
 Dato lor fu presente il coronaro
 L' una pò l' altra , qual tra lor s' elegge .
 Liete con esso insieme rimontaro
 Nel venerando carro , più eccellente
 Loco gli elefser , dove il collocaro .
 Poscia che trionfando ivi egualmente
 Da ciascun fu gioito , ove si aspetta ,
 Ritornavano al bel monte lucente .
 Dopo costor seguiva l' aurea setta
 Nell' andar grave , e nel parlar modesta ,
 Gente , che in vero onor sol si diletta .
 Quindi a lor secondavan dopo questi
 Gli uomini valorosi avvolti in arme ,
 Mossi con fronte altera , e passi presti .
 Io non potea di tal vista levarme ,
 Quando la mia Madonna , e cara amica
 Mi scosse al suon , che già solea destarme .
La

(a) Invece di dire *asci-* primi scrittori di poesia
se , o *ascese* . Sono fre-
 quenti queste licenze ne' volgare .

La vista tua se a rimirar s' intrica
 Ch' ove costor voltaro i païsi altronde
 Ne vuoi saper la lor dolce fatica .
 Ed io: Madonna , a te già non s' asconde
 Il mio voler , però lor nome dire
 Ti piaccia chi fian quei dall' aurea fronde .
 Vedi quei due , che con lor dolci lire
 Sonano inanzi al car , quell' un è Orfeo ,
 Che par chiamando Euridice sospire .
 L' altro è Anfion , che con sua lira feo .
 Di Tebe l' alte mura , e Anacreonte
 Seguita dopo lor col dotto Alceo .
 Virgilio vedi con ardita fronte
 Irsene in compagnia del gran traftullo ,
 Più ch' altro lieto ascende l' alto monte .
 L' altro è Ovidio , e dopo lui Catullo ,
 Propertio , che d' amor cantando dice
 Fervidamente , e l' altro è il buon Tibullo .
 Una giovane Greca , ivi fenice ,
 Tra nobili poeti umile , e piano
 Cantando va non men di lor felice .
 Vedi dopo costor seguir Lucano
 Menando a mano a man Giovenal seco
 Con un modo soave , e non in vano ,
 Pindaro degno , e 'l buon poeta Greco
 Omero vedi ancor salir la spiaggia ,
 A cui gran gloria tra gli altri n' ha reco .
 Vedi quel , che non par ch' altra cura aggia ,
 Se non seguir Beatrice , e per lei vola ,
 Ove il dolce Elicon più s' assaggia .
 Volgiti un poco alla moderna scola

Miran-

Mirando attenta quei gentil poeti (a)
 Fa che 'l vel d'ignoranza a te si tola (b).
Uno degli eccellenti degni eletti,
 Che con audace fronte gli altri guida,
 Dir primo si può ben tra più perfetti .
Questo è 'l buon Tito Strozzi, in cui s' annida
 Ogni real virtù, lui colse il ramo
 Meritamente, che coranti sfida .
Quel che segue pò lui, qual non meno amo,
 E' Francesco Filelfo, ed indi poi
 Porcellio tra costor singolar chiamo .
Appena ebb' ella detto, ancor se vuoi
 Veder più, affretta, che in sì picciol spazio
 Passar via lor col fin de' detti suoi .
Stanchi già gli occhi miei, ma 'l cor non sazio
 Di rimirar, ond' io nel fin rivolta
 A cui di tanto bene umil ringrazio ,
Dicendo , poichè a me la vista tolta
 Fu di tanto valor, il cor mi spinge
 A veder la mia patria in riso volta
Più che l' usato; e se pietà ti cinge,
 Madonna, prego che da me disciogli
 Il dubbio, ch' ogni senso in me restringe .
Ben so, dis' ella, or fa che 'l dir raccogli
 Non maraviglia, se 'l tuo bel paese
 Trionfando s' allegra insin ne' scogli .

Però

(a) Altra licenza non (b) Cioè: *tolga* . Altra
 nuova ne' primi scrittori licenza, come l' antecede-
 d' una lingua astretta al dente .
 metro, e alla rima .

Però ch' il Duca , ed inclito Marchese

Borso vi passa , e quel che 'l manto veste
 Già di Piero l' attende a sacre imprese .
 Senti tra monti Aglauro , e per foreste
 Le Naiadi , e le Ninfe , e i fior , e l'erba
 Meritamente , e l' acque farne feste .
 Che sia dunque colui , che in se riserba
 Ogni eccellenza , e gli animi riduce
 Con mente valorosa , e non superba ?
 Quest' è il tuo ver signor , quest' è la luce
 Del seggio militar , quest' è l' onore
 Di Montefeltro , ch' ogni gloria adduce .
 Questo il suo stato insieme , e 'l real core
 Lieto gli appresenta , e però vedi
 Ogni cosa ridente far rimore .
 Questa è sol la cagion di quel che chiedi
 Con un soave volo , e vista onesta .
 Così dicendo , d' indi volse i piedi ,
 Ed io rimasi qual dal sonno desta .

IACO-

**IACOBI DONADEI
EPISCOPI AQUILANI
DIARIA**

RERUM SUIS TEMPORIBUS

AQUILAE ET ALIBI GESTARUM

AB ANNO DOMINI CIOCCCCVII. AD CIOCCCCXIII

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA

AB ANTONIO LUDOVICO ANTINORIO

AQUILANO

OLIM ARCHIEPISCOPO ANXANENSI

DEIN ACHERUNTINO ET MATERANENSI.

Tom. IV.

Hh

ERUDITISSIMO VIRO
IOH. CHRISTOPHORO AMADUTIO
ANTONIUS LUDOVICUS ANTINORIUS (*)
S. P. D

ADDENDA quaedam de Iacobo auctore opusculi, cui titulus: *Diaria sui temporis, doctissime vir, ac de litteraria republica benemerite, humanissime requiris. Morem gero.*

Inquietis, schismaticisque temporibus vitam suam vixit Iacobus Reianus Nicolao genitore, progenitore Donadeo (a), Aquilae natus circa saeculi xiv. medietatem. Adolescentiam canonum studio addixit, & ecclesiasticae vitae adscriptus, decretorum doctor evasit, & professor. Aetatis suae anno xix. Aquilanae cathedralis ecclesiae canonicus, & xxv. vicarius generalis episcopi Asculani in Piceno factus, ad dignitatem archidiaconi illius ecclesiae deinde evectus (b). Illorum temporum abusu, una cum archidiaconatu Asculano Aquilanum canonicatum re-

H h 2 *tinebat;*

(*) Obiit auctor kalendis martii anni 1778. Eius elogium emortuale ab Amadutio elaboratum habes in tomo iv. Anthologiae Romanae num. xli., & xlii., ubi pag. 326. haec diaria commemoran-

tur, & edenda promittuntur.

(a) Catal. Pontt. Aquilan. ms. apud Rinium. *Monum. Aquilan.* p. 2649.

(b) Catal. Pontt. Aquil. apud Murator. *Antiq. Ital.* tom. vi. col. 935.

tinebat; & annis MCCCLXXII., ac MCCCLXXIII. Aquilam per intervalla venit, & notitiam omnium bonorum, & iurium cathedralis ecclesiae, cuius procuratoris officium gessit, descripsit, ab Aquilano episcopo Stephano probatam (a). Patriam iterum revisit mense ianuario an. MCCCLXXXIII., sed mense novembri discessit (b), & redux fuit an. MCCCLXXXIV. (c), nempe, ut ex Esculani, Aquilani vicarii munus obiret. Eo fungebatur mense februario MCCCLXXXV. (d) absente, vel brevi discessuro episcopo intruso Berardo, qui die XI. iulii Avenione, & a curia Clementis VII. nuncupati, in cuius obedientia persistebat, Aquilam repetiit (e). Obiit ille Berardus anno MCCCXCI. die XXVIII. augusti (f). At licet in vivis esset, & Reate in patria degeret, Ludovicus ab Urbano Papa VI. episcopus Aquilanae ecclesiae ordi-

(a) Cit. catalog. ms. apud Ritium ibid.

(b) Instr. rog. not. loh. Petri de Labaret. Aquil. 18. ian. 1383. in archiv. Monial. s. Clarae de Aquilis n: 164.

(c) Instr. rog. eod. not. loh. 27. nov. 1383., & 8. febr., & 3. dec. 1384. in eodem archiv. n. 166. 168. 170.

(d) Instr. rog. not. Petr. de Leto Aquil. 25. febr.

1385. in archiv. eccles. s. Mar. in Paganic. Aqu. n. 75.

(e) Nicol. de Borbona chron. Aquil. n. 26. apud Murator. l. c. col. 858., Bull. Clem. VII. dat. Avenion. II. non. maii pontif. an. VIII. (corrig. VI.) in catal. PP. AA. par. II. n. 11. col. 953.

(f) Nicol. de Borbona chron. n. 29. col. 859.

ordinatus (a), factiose, & potenter Berardus Roianus Iacobi frater die xxxi. eiusdem mensis capitulum, & clerum Aquilanum induxit, ut Iacobum in novum episcopum eligerent. Electionis acta, ab eodem Clemente approbata, regio, nempe Ludovici II. Andegavensis, beneplacito tandem x. novembris munita fuerunt (b). Hoc non expedienti modo, licet a temporum circumstantiis excusato, ingressus titulum electi, & confirmati assumpserat xxiii. decembris mcccxc. (c). Inter potiores curas habuit, ut Hildebrandus Scheme, aliunde cognitus, & tunc eius a secretis, pontificum Aquilae praedecessorum catalogum hoc eodem anno perscriberet, ab aliis postea continuatum, &, licet non per totum, publici iuris factum (d). Anno mcccxcii. ianuario mense, archidiaconatus dignitatem in cathedrali instituit, Ludovici Sabaudiae, Ludovici II. Regis vicem gerentis, degentisque Aquilae, favore, & assensu (e), tum & synodales constitutiones xix. februarii

H h 3

(a) Prorogat. termin. dat. Romae 1391. 20. mart. Bonif. IX. an. 2. ap. Naud. Tabular. Reat. armar. 10. fascic. A n. 8., & armar. 2. fascic. H n. 1.

(b) Catal. PP. AA. p. I. n. 12. col. 935.

(c) Bullar. episc. Interamn. ordinat. sabbat. quat. temp. Aquil. 23. dec.

1391. in archiv. confrat. Pietat. n. 162.

(d) Catal. PP. AA. l. c. col. 927.

(e) Instr. rog. not. Barth. not. Valentini Aquil. 18. & 20. ianuar. 1392., & reg. assens. dat. Aquil. 22. ianuar. 1392. in catal. PP. AA. par. II. num. 14. col. 957.

bruarii promulgavit (a). Die *xxi. aprilis* denique consecrationem episcopalem recepit ab episcopis *Interamnenſi, Vabvenſi, & Leſinenſi* in maiori ecclesia *Aquilana* (b). *Novas iterum conſtitutiones* edidit mense *martio mcccxciv.*, *Clementis* eiusdem & *decimo sexto*, & *emortuali* (c). *Anno ſequenti mcccxcv. die viii. auguſti* urbs *Aquila* Regi *Ladiſlap*, obſidione, ac tractatu intercedentibus, ſe dedit (d). *Licobus* interim a die *tertia maii* proximam dedicationem praefentiens, inde diſceſſerat *Romam* verſus, & ibi in manibus *Bonifacii Papae IX.* episcopatum, tamquam a ſchiſmaticis receptum, populo inſtante, dimiſerat. A ſummo Pontifice *paterna caritate* exceptus, & ſacri palatii cauſarum conſtitutus auditor, *Romae* diu moram traxit (e). Tandem an. *mcccci. die xiv. ianuarii* ab eodem declaratus fuit canonice episcopus *Aquilanus* (f). Sedem hanc, indubie propriam, regebat die *v. ſeptembris*, quo ſua primitus geſta iterum convalidavit (g). *Romae*
ivit

(a) Conſtitt. ſynodal. Aquil. 19. febr. 1392. in eod. catal. par. II. n. 14. col. 958.

(b) Nota indulgentiar. in eod. catal. ms. p. 59.

(c) Conſtitt. ſynodal. Aquil. 18. mart. 1394. indiſt. II. Clement. VII. an. xvi. in eod. catal. ms. pag. 57.

(d) Nicol. de Borbon.

chron. n. 34., Raimo Anal. Neapol. ap. Murator. *Rer. Ital.* to. xxiii. c. 223.

(e) Catal. PP. AA. edit. par. I. n. 12.

(f) Catal. ibid.

(g) Decret. pro archidiacon. in inſtr. rog. not. Ioh. Belox. Aqu. 5. ſept. 1401. in eod. catal. ms. pag. 60.

avit anno mccccii. , unde concessionem laicali societati s. Leonardi die xl. maii signavit (a) . Redierat tamen in patriam die xli. iulii (b) occasione decimarum beneficiorum , a Romano Pontifice Regi Ladislao in subsidium bellorum concessorum . Iacobus filio potius historico , acta illius impositionis , & collectionis compilavit , integris bullis , diplomatibus , epistolis , decretis , suis locis insertis , ab eo usque ad annum mccccxiii. , volumen quidem amatoribus patriae , & provinciae memoriarum non iniucundum (c) . Cetera , quae sua aetate evenerunt , & quorum pars magna fuit , Aquilae , & alibi diutim scribere incepit anno mccccvii. , & usque ad mccccxiv. est prosequutus . Haec sunt , quae modo , clarissime vir , evulgari decernis , exscripta ad fidem quatuor codicum manuscriptorum , quae servantur inter chartas vetustiores familiarum Anzonellae , Agnifilae , Massoniae , & Cardinalis , paucis inutilibus reiectis . Iacobus vero obiit die vi. ianuarii mccccxxxi. (d) .

Talia praefari placuit de praesule hoc , alioquin celebri , cuius vita , & gesta ab aliis sunt tibi nota .

H h 4

Diaria

(a) Bull. episc. Iacob. in catal. PP. AA. ms. pag. dat. Romae p. m. not. 74. , & 88.

Hildebr. Schem. 2. maii (c) Acta exaction. decimar. in codic. chartac. 1402. in eod. catal. edit. ms. apud hered. dd. de par. II. n. 17. col. 959.

(b) Acta capitul. 3. iul. Cirill. Aqu.

1402. die lun. in instr. (d) Catal. PP. AA. edit. rog. not. Hildebr. Scheme l. c. n. 12. , Ughell. Ital. sac. Aqu. 10. iul. 1402. ind. x. tom. I. in Aquilan. n. 12.

*Diaria ab ipso currenti , sed sincero calamo exarata
adnotationibus non indigent . Facem potius reliquis
illorum temporum monumentis praebeant , quam po-
stulant . Vale , & hoc meae observantiae pignus
exiguum benigno animo suscipe .*

IACO.

IACOBI DONADEI
EPISCOPI AQUILANI
DIARIA

RERUM SUIS TEMPORIBUS

AQUILAE ET ALIBI GESTARUM

NEMPE AB A. D. CIOCCCCVII. AD CIOCCCCXIII.

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

MCCCCVII.

DIE XII. februarii magnificus dominus Dux Adriæ proditorie interfectus est in civitate Aprutina per manus Roberti Rutii de eadem civitate, & in domo dicti Roberti, in qua fuerat invitatus, & hospitatus, dum iaceret in lecto.

Die XIX. dominus comes Carrarie vicerex in Aprutio recessit de Aquila, & ivit versus Teramum propter mortem dicti domini ducis. Et recuperavit Ofidam in Marchia. Et recepit burgum Montorii de mense aprilis.

Die

Die VIII. madii fuit notum Aquile , quod gloriosus rex noster Ladislaus habuit Tarentum , plures terras adiacentes , & quod ille contraxerat matrimonium cum illustri domina domna Maria de Enguenio principissa , cum qua prius habuit guer-ram . Et tota patria est in pace ; tamen , ut habui per litteras regias , hec facta sunt de mense aprilis preteriti . Et dedi nuncio , qui portavit litteras regias de cap- tura Taraneti , & dicta desponsatione re- gine Marie

Die XXVI. comes Carrarie vicerex in Aprutio habuit roccam Montorii pro glo- rioso domino nostro rege Ladislao . Et non remansit extatum aliud comiti Montorii , & fratribus in regno .

Die IV. mensis iunii filius Urselli de la Posta duxit uxorem filiam Blasii Cole de Cucullo de Balneo .

Die XXV. iulii habui a magistro Iohan- ne , quod rex volebat a toto clero Aprutii pro subsidio duc. quinque millia . Per prius scripserat idem , quod recepit obligatio- nem

nem a quodam abbate Angelo de tribus millibus . Iste inimicus homo abbas Angelus fuit causa omnium malorum ; qui portavit litteras regias falsificatas : in aliquibus dicebatur , quod rex volebat quatuor millia , & in aliquibus unam decimam papalem , in aliquibus decem millia . Deus provideat ecclesie sue sancte . In his diebus misimus Sulmone ad conferendum cum episcopis Valvensi , Pennensi , Theatino , ut destinarentur oratores ad regem ad remediandum in predictis , ut melius fieri pòterit .

Die prima mensis augusti venit Loyfius Fatii de Neapolis cum litteris regiis , quibus imponebat pro rege subsidium omnibus prelatiis , & clericis utriusque Aprutii quinque millium florenorum auri , sine licentia Pape , & contra alias litteras prius directas per regem de subsidio unius decime .

Eadem die scivi , quod rex misit ad capiendam civitatem Esculanam , sine licentia Pape .

Die

Die IX. dicti mensis comes Carrarie vicerex in Aprutio recessit de Aquila, & iter fecit versus Marchiam Anconitanam, ad finem non dicebatur.

Eadem die tentaverunt imponere subsidium inter clericos pro rege ut petiit, pro rata vero tangente de quinque millibus florenorum in utroque Aprutio.

Die XIV. fui ad Pesculum maiorem diecesis Aquilane, & ibi reconciliaui ecclesiam s. Marie, & in eadem consecravi altare, & crismavi pueros.

Die XV. dum celebrabatur missa fuit magna tempestas in aëre, cum vento, procella, & tempestate, & grandine, & in certis partibus comitatus Aquilae devastavit fructus vinearum, & arborum, & in sequenti nocte fuit magnus terremotus.

Die XVI. venit nuncius ex parte Pape, & domni cardinalis Laudensis (a), ut ego debeam ire ad curiam ad associandum domnum cardinalem, ad finem ponendum schismati sancte matris ecclesie.

Die

(a) In alio ms. *Leodiensis*.

Die VIII. septembris habui litteras regias , quibus dabatur mihi licentia eundi ad Papam .

. MCCCCVIII.

Die XXI. ianuarii in festo gloriose virginis , & martyris Agneris , dominus Antonius Gregorii de Donadeis de Rodio iuravit , & desponsavit dominam Lippam filiam Ugolini Petrutii de Preturo in nomine domini nostri Iesu Christi .

Item XIV. & tribus diebus sequentibus intravere Aquilam quatuor doctores noviter conventuati Bononie , & alibi cives Aquilani , & fuerunt recepti Aquile , ut decuit , cum magno honore , quorum nomina sunt haec : dominus Iohannes , & dominus Daniel de Bazzano , dominus Nannes de Collebrincono , & magister Nicolaus de Porcinario .

Die XVI. martii in civitate Aprutina , alias dicitur Teramo de Aprutio , facta est novitas per quosdam exititios , qui tum erant fideles regis , & intraverunt dictam civi-

civitatem , & interfecerunt fer Henricum fer Rutii , qui tirannizabat ibi , & nepotes , & filios eiusdem , qui interfecerant , iam est annus , illustrem virum ducem. Adrie .

Die xx. comes de Carraria conduxit magnam societatem armorum , & peditum pro rege Ladislao in Aquila , & in ea fecere monstram .

Die xxi. fecimus processiones generales , & duobus diebus sequentibus , quia de mense septembris usque adhuc fuit aer distemperatus , quando pluvia , quando venti , quando nives , multe inundationes aquarum . Egimus orationes pro refectione aeris , pro unitate ecclesie universalis , & pro statu regis . Ipse Dominus pro sui misericordia liberet nos , & exaudiat .

Die iiii. aprilis dominus comes Carrarie vicegerens recessit de Aquila cum sua comitiva equitum , & peditum , & , ut dicebatur , versus Romam direxit gressus suos .

Die xxiii. in festo s. Georgii victoriosus rex noster dominus Ladislaus recepit dominium

minium urbis Rome cum plena potestate, & die sequenti personaliter intravit.

Die xxv. per eundem dominum regem Bonushomo Ionte de Poppleto factus est miles in introitu urbis Rome, & comes Celani, & plures alii.

Die L. madii Paulus de Sassa, & dominus Iacobus de Tornamparte recesserunt de Aquila, timore capitanei, innocentes, & inculpabiles.

Die xxi. mensis madii recesserunt ambasciatores de Aquila euntes ad urbem ad visitandam regiam maiestatem regis Ladislai, qui habuit dominium urbis, fuit notabilis ambasciaria, videlicet capitaneus, & octo cives notabiles, inter quos quatuor doctores, & inter ipsos fuit dominus Antonius de Donadeis, & quilibet ad minus duxit tres equos, & aliqui quatuor, & omnes familiares induti fuerunt de una divisa seu roba; alii septem fuere &c.

Die xxvi. dictum fuit quod Perusini crexerunt vexillum regis Ladislai, clamantes laudes suas, & assignaverunt fortellitia.

Di-

Dictum etiam fuit, quod XIX. (a) praesentis mensis dominus noster Papa creavit quatuor cardinales, videlicet duos suos consanguineos Venetos, quorum nomina pronunc ignoro (b). Tertium dominum Iacobum de Utino olim prothonotarium, & quartum quendam Florentinum fratrem predicatorem, & archiepiscopum (c).

Die XIII. iunii in urbe in palatio palatino Pape rex Ladislaus fecit militem Nicolaum de Gallioffis de Aquila, & XVII. die eiusdem mensis in eodem loco fecit militem Antonium de Sancto Eufanio.

Die XXIV. rex Ladislaus recessit de urbe, & ivit versus Neapolim.

Die II. septembris dominus Nicolaus Cafatinus de Neapoli, & Franciscus consanguineus reverendi patris, & domini cardinalis de Neapoli fuerunt hic venientes de curia Romana.

Die

(a) Ex Contelorii elenco lege IX. dein summus Pontifex, dñs Eugenius IV.

(b) Antonius Corarius fratris filius Gregorii XII., (c) Iohannes Dominici & Gabriel Condolmerius,

Die xxix. accessit dominus Antonius de Donadeis ad civitatem Tuderti in officio defensoratus gabellarum .

Die viii. novembris dictum est Aquilae, quod dominus Gregorius Papa XII. recessit de Senis, & transivit versus Ariminum . Deus dirigat eum , ut det pacem ecclesie sancte .

MCCCCIX.

Die x. martii habui litteras regias , ut irem ad futurum concilium celebrandum per Papam Gregorium XII.

Die eadem habui quod rex Ladislaus exivit Neapoli versus Romam tendens , & tunc erant ambasciatores regis Francie cum eo .

Die xix. maii per nuntium , quem misi in curiam , habui , quod dominus noster Papa Gregorius XII. recessit de Arimino die xiv. presentis mensis .

Et dictum fuit , quod collegium Pisarum elegit dominum de Flisco in Papam .

Die xx. transivi per hanc civitatem quedam domina Neapolitana , que dicebatur

Tom. IV.

I i

batur Cotonia , & ibat ad regem bene sociata .

Die XIX. iunii veniunt ad me littere regie , ut possem comparere per procuratorem in concilio generali .

Eodem die venit eratius regis , & petiit decimam a clero Aquilano .

Die XX. fuit magnus terremotus hora XVI.

Die I. iulii iterum fuit dictum mihi , quod collegium de Pisis privavit Papam Gregorium XII. , & Antipapam , qui dicebatur Benedictus , & elegerunt in Papam magistrum Petrum de Candia (a) ordinis minorum , & archiepiscopum Mediolanensem , & cardinalem . Deus provideat ecclesie sue sancte .

Dicta die per nuncium audiivi , quod dominus rex noster Ladislaus debet venire Aquilam dimisso exercitu gentium armorum in Tuscia .

Die XIII. dominus noster rex Ladislaus transivit per civitatem Aquile ; non deequitavit,

(a) Dictus est Alexander V.

quitavit , sed transivit per portam de la Barette , & exivit per portam de Paganica , & ivit ad villam de Paganica ; & hoc quando reversus est de Tuscia .

Die xvi. dominus Antonius Marficanus ivit pro me cum pleno mandato ad concilium celebraturum coram domino nostro Papa in civitate Austrie pro rebus sancti Antonii , idest pro unione , & pro rescritto Ugolini .

Die xx. septembris venit Ortonam dominus noster Papa Gregorius XII.

Die penultima presentis mensis fuit auditum Aquile , quod Paulus Ursinus , qui erat ad stipendia illustris domini regis Ladislai , vertit se ad partem contrariam , non servando fidem , & fraudem committendo .

Eodem die de mandato dicti domini regis recessi de Aquila , iter faciens versus Papam Gregorium .

Eodem die habui per manus vicarii a clero pro expensis accessus ad dictum dominum nostrum Papam in auro ducatos quadraginta septem .

Die xvii. octobris de licentia domini Pape , & dominorum ambasciatorum domini nostri regis Ladislai reversus sum Aquile , & steteram viginti novem diebus in eundo , & redeundo , & stando , & revertendo a domino Papa .

MCCCCX.

Die xix. ianuarii magister Iohannes Petrus ivit Neapolim ad regiam maiestatem pro parte communitatis Aquile , & accommodavi sibi duos famulos , & duos equos .

Die xix. februarii dictus magister Iohannes Petrus reversus est a regia maiestate cum gratiosa expeditione .

Die xx. magister Iohannes Petrus de Donadeis de Rodio iuravit , & desponsavit dominam Margharitam filiam nobilis viri Philippi Antonii de Cadicchia de Paganica in Christi nomine .

Die II. martii magister Petrus de Donadeis ivit Reate electus a communi ipsius civitatis ad exercendam artem medicine .

Die

Die x. maii fuit novum in Aquila, quod Antipapa (a) Alexander decesserat in civitate Bononie, & cives fecerunt novitatem.

Die xxii. dictum est Aquile, quod electus a collegio cardinalium, qui recessit a Papa Gregorio XII., qui vocari se faciebat Alexander, mortuus est Bononie de mense isto, & collegium predictum, ut dicitur, elegit dominum Baltassarem Cosam, & fecit se vocari Iohannem.

Die xxviii. iulii illustris dominus noster rex Ladislaus intravit Aquilam, satis pacificus, & benevolus.

Die xxvii. augusti illustris dominus, dominus rex Ladislaus recessit de Aquila, & stetit per 30. dies, & fuit sociatus cum multis dominis, & gentibus armorum, & stetit ipse cum toto exercitu suo in villa de Paganica; & per totum comitarum usque in ultimum diem presentis mensis, & postea recessit.

Die septembris venit Aquilam comes Carrarie pro parte regis Ladislai.

I i 3

Die

(a) Id ex partium studio dictum puta.

MCCCCXI.

Die XIX. dum illustris dominus noster rex Ladislaus esset cum exercitu suo castrametatus apud castrum Ceperani detentum a suis inimicis, & cum eo erant plures comites, & barones: stipendiarii lige Antipape irruerunt super eos, & fregerunt campum, & ceperunt comitem Carrarie, & comitem Celani, & plures alios, & dictus dominus rex cum maiori parte exercitus sui recesserunt ad terram Sancti Germani.

Die XIX. iulii fuit portatum in Aquila corpus domini Nicolai de Mozzapede, & sepultum in ecclesia s. Francisci.

Dedi domino meo regi per manus domini Iohannis Petri ducatos Veneros auri ducentos pro defensione regni, & ecclesie.

MCCCCXII.

Die XVII. ianuarii magister Iohannes Cole de Donadeis de Rodio duxit uxorem dominam Margharitam filiam Philippi Anco-

Antonii Masciarelli de Cadicchia de Pa-
ganica .

Die xxix. septembris dominus Anto-
nius de Donadeis ivit ad regiam maiesta-
tem pro parte communitatis Aquile .
Deus societ eum .

Die xxiii. octobris Nicolaus Bartholo-
mei de civitate Raparelli (a) presentavit
litteras regias , in quibus mandabatur de-
beri venerari , & coli pro vero Papa , & Vi-
cario Christi Iesu Papa Iohannes , qui est
in Roma , & debeamus dimittere Angelum
de Corriariis .

MCCCCXIII.

Die I. martii reversus est a rege domi-
nus comes Carrarie vicerex .

Dicto die dominus Antonius de Tornam-
parte ivit ad urbem pro causis ecclesie .

Die xii. ivit dominus Antonius de Do-
nadeis Neapolim pro factis diecesis .

Die xxiii. martii dedi ad extalium se-
pulturam meam fiendam in ecclesia maio-
ri ante portam cripte , quae est sub altari

I i 4

maio-

(a) In alio ms. *Luparelli* .

- maiori , Venture Angeli de s. Maria in Furfona , qui promissit facere suis omnibus expensis , excepta cavatura fovee , videlicet , quod sit cupa quinque pedibus , & murata hinc inde , & intonicata , & cum lignis , ubi ponatur corpus , & lapis magnus pro cooperculo fovee sit laboratus , & politus cum supra immagine , & ab utraque parte ponatur ab una lapis , in quo est draco , ab alia ponatur alius lapis , in quo est pavo ; & in longitudine , que deficit a lateribus , & a capite , & pede ; ipse debeat ponere , & ego emere lapides . Item ipse debet ponere duos lapides magnos super portam dicte cripte ; & in lateribus debet affigere duas imagines lapideas , & sub dictis lapidibus debet ponere imagines Annuntiate , & perficere , ut fieri debet . Et in pede lapidis magni supra sepulturam apponere lapidem , qui est supra prope altare magnum . Et ipse debet habere pro suo labore ducatos auri quinque , & omnes lapides rusticos , calcem , & arenam , & magistrarium , & manualium suis expensis . Et quod

quod hoc fiat usque ad pascham; presentibus domno Christophoro, & Antonio de Cuccinea.

Die x. iunii in festo s. Maximi venit nova, quod gloriosus princeps dominus Ladislaus rex noster illustris intravit urbem, & potitus est dominium, expulsi adversarii suis. Item habuit Campaniam, & Maritimam, & comitatum Talliacotii, & in fine huius mensis fuit redditus comitatus Talliacotii nostro regi Ladislao.

Die xix. iulii recepi novum mandatum a commissario regis.

Die xx. misi litteras ad maiestatem regiam pro dicta materia. Circa finem mensis augusti incepit pestis, & mortalitas in hac civitate Aquila.

MCCCCXIV.

Die xv. aprilis Malatesta de Malatestis revertens a regia maiestate cum magna comitiva transivit per hanc civitatem.

Die xxvii. maii, qua fuit pascha pentecostes, per Dei gratias portare fecimus reli-

reliquias sanctissimas gloriosissimi martyris patroni nostri s. Maximi levite , & martyris de ecclesia Furconensi ad ecclesiam Aquilanam , & simul , & eodem contextu reliquias beati Raynerii episcopi olim dicte ecclesie Furconensis , ut per eorum merita gloriosa ipsa ecclesia Aquilana , & civitas Aquilana erigatur ad maiorem devotionem , & ad maiorem statum . Reliquie s. Raynerii fuerunt reportate ad ecclesiam s. Maximi de civitate Sancti Maximi .

Die II. mensis iunii domnus Petrus Macedonii de Neapoli capitaneus Aquile , & camerarius , & quinque artium civitatis Aquile , ad querelam hominum de Balneo , qui nullum ius habent , nec eorum interest , asportari fecerunt reliquias sanctorum Maximi , & Maximi , atque Raynerii ; & extraxerunt de confessione ecclesie Aquilane . Quod Deus deliberabit ignotum est : permittat quod est iustum . Finaliter remanserunt reliquie s. Maximi levite , & martyris , & reliquie s. Maximi patris s. Maximi .

Die

Die XI. dicti mensis prefatus capitaneus , camerarius Aquile , & abbas s. Iohannis de Collimento , & domnus Iacobus de Furfona cum multis aliis de Balneo personaliter accedentes , fecerunt reportari dictas reliquias sanctorum ad ecclesiam s. Maximi de civitate Sancti Maximi . Et ab hora qua discesserunt Balnenses , fecerunt pulsare campanas s. Marci , & s. Marie de Balneo usque ad horam vespertinam , non ob reverentiam reliquiarum , sed ad iactantiam , & quasi deludendo episcopum , & capitulum ecclesie Aquilanaensis , & in eorum contemptum . Et eundo versus civitatem s. Maximi , transeundo ante ecclesiam s. Marie de Collemadio fecerunt pulsare campanam magnam ipsius ecclesie , & pulsando fracta est ciconia , in qua est funis , quo trahitur pulsando . Descendendoque cum pallio supra dictas reliquias , & cum cereis accensis , ecce ventus validus , & deiecit ad terram dictum pallium , & cereos extinxit . Devenientes ad dictam ecclesiam s. Maximi ,
repo-

reposerunt predictas reliquias , & adsum-
pserunt reliquias s. Maximi , & partem re-
liquiarum s. Maximi patris dicti s. Maximi ,
& sic de reliquiis sanctorum martyrum Ma-
ximi , & Maximi . Et sic cum istis reliquiis
reversi sunt ; & statim in ictu oculi con-
gregati sunt clerici , & laici civitatis cum
episcopo processionaliter exivere obviam
dictis reliquiis usque ad dictam ecclesiam
de Collemadio , & cum magno gaudio ,
devotione , & reverentia deportate sunt
ad ecclesiam Aquilanam , & reposite in sa-
cro loco sub altari maiori dicte ecclesie .
Ad laudem Dei , & ipsorum sanctorum ,
ac ad decus , & defensionem civitatis Aqui-
le , quam Deus conservet in secula secu-
lorum amen . Ego Iacobus episcopus Aкви-
lanus hanc recordationem scripsi .

Dedi ad bonum computum pro cimi-
terio in ecclesia , & pro altari seu lapide ,
& fabrica cappelle cimiterii Dominico An-
geli de Rodio ducatos Venetos duos cum
dimidio ; & pro panno picto pro altari ,
in quo sunt reliquie s. Maximi tres li-
bras , & sollos duodecim .

Die

Die II. augusti domnus Antonius de Donadeis ivit ad acceptandum , & principandum officium assessorie Pauli de Celano in patrimonio beati Petri .

Die V. fuit scitum dolorosum novum de morte gloriosi principis , & invictissimi domini nostri domini Ladislai regis nostri illustris .

Die VII. magnificus dominus Cola de Celano comes Celani , ac magister iustitarius regni Sicilie venit Aquilam ad providendum una cum civibus qualiter debeant se gubernari , & dare formam toti provincie Aprutine .

Die IX. domnus Antonius de Sancto Eufanio cum multis armatis fuit in platea ubi dicitur lo macello de Balneo ; & volebat invadere , & irruere contra domnum Iacobum de Furfona , qui erat in contrata de Rodio cum magna comitiva . Et gratia Dei , & capitanei , & aliquorum civium , sedatus fuit rumor , & facta pax inter eos .

Die X. electus fuit supradictus comes guber.

gubernator civitatis Aquile , eo quod dicebatur de morte regis .

Eodem die quidam cursor de familia domini Benensis retulit quod die VI. presentis mensis dominus Ladislaus rex noster illustris de hac luce migravit .

Die XVII. venit nobilis vir Obisius de Carraria cum bona comitiva gentium armorum ad servitia reginalis maiestatis .

Eodem die venerunt littere illustris domine domine Iohanne regine , & domine huius regni .

Eodem die dominus Antonius de Donadeis reversus est de officio suo , quod habebat Narnie cum Paulo de Celano .

Die penultima recesserunt de Aquila dominus Bonushomo , & dominus de Sancto Eufanio , & iverunt ad dominam reginam Iohannam secundam .

Die I. septembris dominus comes Carrarie post mortem regis Ladislai intravit Aquilam , & receptus est cum gloria a fidelibus regine Iohanne II.

Die XI. , qua est festum ss. Prothi ,
& Hia-

& Hyacinthi martyrum, fuerunt mihi dare de reliquiis gloriosissimorum Apostolorum Andree, Thome, & Bartholomei.

Dedi pro uno castecto pro reliquiis sanctorum ducatos Veneros duos.

Die XXII. reversi sunt ambasciatores a domina regina Iohanna.

Die XV. octobris dominus comes Carra-
rie vicem tenens regis recessit de Aquila,
accedens ad dominam reginam Iohannam II.

Die XVIII. in primis vespers festi s. Maximi cum magna solemnitate fuerunt repositae reliquie gloriosi levite, & martyris Maximi, & Maximi patris eiusdem sancti, & de reliquiis infrascriptorum sanctorum s. Andree Apostoli, s. Thome Apostoli, s. Bartholomei Apostoli, s. Georgii martyris, s. Sebastiani martyris, s. Victorini germani, & Severini, s. Martini episcopi, & confessoris, de cilicio s. Petri confessoris, s. Agathe virginis, & martyris, s. Catharine virginis, & martyris, de petra sepulcri s. Catharine, s. Cecilie virginis, & martyris, de vestimentis s. Clare.

Et

Et factum est per me , presente toto capitulo ecclesie Aquilane , & omnibus prelatiſ eccleſiarum civitatis Aquile , & magna copia laicorum . Et fuit rogatus de hac notarius Marinus de Pizzulo , & iudex Antonius de s. Victorino .

Die ix. novembris Antonutius de Camponiſchis cum duobus ſuis fratribus , & forte cum ducentis equitibus , & quadringentis peditibus , venit uſque ad muros civitatis Aquile , credens , quod ſeditio , & rumor ſurgeret in populo Aquilano . Et per gratiam Dei , & Obiſſi de Carraria tanta fuit unitas , quod non fuit aliquis , qui loqueretur pro eo . Et ſic cum magno dubio receſſerunt in comitatu Spoleti , & ſpecialiter ad Montem Leonem .

Die xix. dictus Antonutius de Camponiſchis cum ſocietate ſua , dato aditu per terrigenas , intravit Civitatem regalem , quae tenebatur per homines de Amatrice , remanente caſtro in poteſtate dictorum de Amatrice . Quod erit Deus ſcit .

SYLLO-

SYLLOGE
INSCRIPTIONUM VETERUM
ANECDOTARUM.

Tom. IV.

Kk

HANNIBALI . ABBATIO . OLIVERIO . IORDANIO

PATRITIO . PISAVRENSI

VIRO . DE . RE . VNIVERSA , ANTIQVARIA

DE . LITTERIS . ET . DE . PATRIA . OPTIME . MERITO

QVEM

MARMORA . PISAVRENSIA

MONVMENTA , ETRVSCA . ET . SAMNITICA

NVMISMATA . GRAECA . VETVSTISSIMA

MONETAE . MEDII , AEVI . PISAVRI . CVSAB

CIMELIA . SACRAE . ANTIQVITATIS

OPPIDA . ET . ECCLESIAE . AGRI . PISAVRENSIS

CIVES . SANCTIMONIA . ET . LITTERIS . INSIGNES

EA . VOLVMINA . SIBI . AB . IPSE . VINDICARVNT

QVAE . AD . EIVS . NOMEN . PER . TOTIDEM . SAECVLA

REMOTISSIMAE . POSTERITATI . COMMENDANDVM

ABVNDE . SVFFICIVNT

QVIQVE . BIBLIOTHECA . ET . MVSEO . INSTRVCTISSIMO

DOMI . COMPARATO

PATRIAE . DECORI . ET . SCIENTIARVM . AMPLIFICATIONI

SVMMA . LIBERALITATE . CONSVLVIT

IOHANNES . CHRISTOPHORVS . AMADVTVS

EQVITI . ERVDITISSIMO . SVIQVE . STVDIOSISSIMO

OB . INLVSTRIA . IPSIVS . MERITA

ET . AMOREM . IVXTA . CIVES

SYLLOGEM . INSCRIPTIONVM . VETERVM . ANECDOTARVM

LIBENTISSIME . OBFERT

INSCRIPTIONES
VETERES.

1.

*Eugubii in tabula marmorea reperta ad s. Petri
in vineto, VIII. ab urbe lapide, mense augusto
anni 1781.*

MARTI . CYPRIO

L. IAVOLENVS . APVLVS . SIGNVM
MARMOREVM . EX . VOTO . POSVIT . ET
AEDEM . VETVSTATE . CONlapsam
REFECIT . ADIECTO . PRONAO . ET . COlumnis

2.

*Ibidem in base marmorei simulacri Martis barbati,
& galea, lorica, clypeo, & hasta armati.*

L. IAVOLENVS . APVLVS

VOTVM . SOLVIT . L. M

Exscripsi ego ipse utramque epigraphem a. d.
XIII. kal. octobr. eiusdem anni.

3.

In oppido Cirignolae in Apulia.

LXXI

IMP. CAESAR

DIVI . NERVAB . F

K k 3

NER-

NERVA . TRAIANVS
AVG. GERMAN. DACICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
XIII. IMP. VI. COS. V
P. P

VIAM . A . BENEVENTO
BRVNDVSIVM
PECVNIA
SVA . FECIT

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Franciscus M. Bandinius Archiepisc. Beneventanus.

4.

*Beneventi repertus cippus anno 1779. ad pontem
fluvii Caloris, & in fundamentis relictus.*

i MP. CAES
SEPTIMIUS . SEVE
RVS . PERTINAX
ARAB. ADIAB. PART
BRITANCVS . MAX
MVS . FELICISS. PONT
MAX. TRIB. POTEST. X
P. XII. COS. III. P. P. P
i MP. CAES. M. AVREL
ANTONINVS . AVG. PI . .
X. BRITANNIC. TRIB
POT. XIII. COS. III. P. P
LABENTEM . VIAM
FIRMIS . OPERIB
VS . CEPERVNT . OB

T. 50-

T. SOVE (sic). MOLIB

A. PECVNIA. MV

NIE RVNT

Communicavit idem amplissimus Cardinalis.

5.

Podit Mirteti in Sabinis in domo rusticana.

IMP. CAESARI . M

AVR

PIO . FELICI . AVG

DIVI . MAGNI . . .

ANTONINI . FILIO

DIVI

Exscripsit octobre anni 1766., & communicavit
vir eruditus Aloysius Riccomannius. Linea se-
cunda abrasum videtur invisum Caracallae
nomen.

6.

*Romae cippus inventus Tibure, nunc apud heredes
Iohan. Baptistae Piranesii caelatoris.*

TT. COCCHI. GAA. ET

PATIENS. QVAEST. III

MENSAM. QVADRATAM. IN. TRICHIL

ABACVM. CVM. BASI. HOROLOGIVM

LABRV. CVM. PVLMENTIS. MARMOR

PVTEALE. CRVSTAS. SVpra. PARIETEM

ITINERIS. MEDI. CVM. TEGVLIS. COLVMEL

LAM. SVB. HOROLOGIO. TIEVRTINA

K k 4

PROIE-

PROIECTVM . ANTE . PORTICVM . TRVTI
 NAM . ET . PONDERA . D. D. S. POSVERVNT
 ET . LOCVM . POST . MACERIAM . VLTERIOREM
 EMENDVM . VSTRINASQVE . DB . CONSAEPTO
 VLTIMO . IN . EVM . LOCVM . TRAICIENDAS . ET
 ITER . AD . EVM . LOCVM . IANVAMQVE . BENE
 FICIO . ET . LIBERALITATE . T. PATRONI . FACI
 ENDA . CVRAVERVNT
 IDEMQVE . VLTIMVM . POMORVMQ. ET . FLORVM
 VIRIDIVMQVE . OMNIVM . GENERVM
 SEMINIEVS . EA . LOCA . QVAB . ET . DECVRI
 ONIBVS . SVIS . ADTRIBVERAT . EX . PECV
 NIA . PVBLICA . ADORNAVERVNT
 SISENNA . TAVRO . SCRIBONIO . LIBONE . COS (*)
 IMPENSAR . CAVSAM . TITVLVM . QVI . PERLEGIS . AVDI
 ET . IVSTAM . QVAESQ. PIETATIS . PERCIPE . CVRAM
 QVIS (sic) . VERA . VT . CVPLANT . CONCORDI . VIVE
 RE . MENSES (sic)
 HOS . ANIMOS . SPECTENT . ATQ. HAEC . EXEMPLA . SE
 QVANTVR
 HAEC . LOCA . DVM . VIVENT . LIBEAT . BENE . CVN
 CTIA . TVERI
 POST . OBITVMQ. SVVM . TRADANTVM (sic) . DEIN
 DE . FVTVRIS
 NE . DESERTA . VACENT . IGNOTIS . DEVIA . BVSTA
 SED . TVTA . AETERNIO . MANEANT . SI . DICERE . FAS .
 EST

Exscripsi ego ipse kal. decembris anni 1778.

Romae

(*) An. Chr. 16. Urb. 769.

7.

*Romae inscriptio effossa anno 1777. ante Curiam
Innocentianam, nunc in Museo Vaticano
Clementino Piano.*

EXEMPLARIA . LITTE
RARVM . RATIONALI
VM . DOMINORVM . NN
SCRIPTARVM . PERTINEN
TES . AD . ADRASTVM
AVGG. NN. LIB. QVIBVS . AELI (sic)
PERMISSVM . SIT . AEDIFI
CARE . LOCO . CANNABAE
A . SOLO . IVRIS . SVI . PECVNIA
SVA . PRAESTATVRVS . SOLARI
VM . SICVT . CETERI
AELIVS . ACHILLES . C. L. PERPETV
VS . FLAVIANVS . EVTYCHVS
EPAPHRODITO . SVO . SALVTEM
TEGVLAS . OMNES . ET . IMPENSA
DE . CASVLIS . ITEM . CANNABIS
ET . AEDIFICIIS . IDONEIS . ADSIGNA
ADRASTO . PROCVRATORI
COLVMNAE . DIVI . MARCI . VT
AD . VOLVPTATEM . SVAM . HOSPI
TIVM . SIBI . EXTRVAT . QVOD . VT
HABEAT . SVI . IVRIS . ET . AD . HN
REDES . TRANSMITTAT
LITTERAE . DATAE . VIII. IDVS
AVG. ROMAE . FALCONE . ET
CLARO . COS

AE

AELIVS . ACHILLES . C . L . PERPETV
 VS . FLAVIANVS . EVTYCHVS . AQVI
 LIO . FELICI . HADRASTO . AVG . LIB
 AD . AEDIFICIVM . QVOD . CVSTODI
 AE . CAUSA . COLUMNAE . CENTE
 NARIIS . PECVNIA . SVA . EXTRVC
 TVRVS . EST . TIGNORVM . VEHES
 DECIM . QVANTI . FISCO . CONSTI
 TERVNT . CVM . PONTEM . NECES
 SE . FVIT . CONFINGI . PETIMVS
 DARE . IVBEAS . LITTERAE . DATAE
 XIII . KAL . SEPT . ROMAE
 FALCONE . ET . CLARO . COS

RATIONALES . SAEIO . SVPERSTITI
 ET . FABIO . MAGNO . PROCVRA
 TOR . COLUMNAE . CENTENARIAE
 DIVI . MARCI . EXTRVERE . HABI
 TATIONEM . IN . CONTERMINIS
 LOCIS . IVSSVS . OPVS . ADGREDIE
 TVR . SI . AVCTORITATEM . VES
 TRAM . ACCEPERIT . PETIMVS
 IGITVR . AREAM . QVAM . DEMO
 NSTRAYERIT . ADRASTVS . LIB
 D . N . ADSIGNARE . EI . IVBE
 ATIS . PRAESTATVRO . SECVNDVM
 EXEMPLVM . CAETERORVM . SO
 LARIVM . LITTERAE . DATE
 VII . IDVS . SEP . ROMAE . RED
 DITAE . IIII . IDVS . SEPT . ROMAE
 ISDES . COS

Commun. vir erud Aloysius Gietius .

Dr-

8.

*Urbisaliae in Piceno cippus effossus inter rudera
mense iunii anni 1775.*

D. ♡ M

M. CALVIO

CLEMENTI

III. VIR. VRB. SAL.

M. CALVIVS

SABINVS. PATRONO

EM. ♡ ET

CALVIR (sc). IVCVNDISSIMAE

VXORI. KARISSIMAE

Communicavit vir eruditus Aloysius Ricco-
mannius.

9.

*Maceratae in aedibus Comitum Camilli Marefustii
cippus inventus Tibure.*

L. ROSCIO . M. F. QVI

ABLIANO . MAECIO

CELERI

COS. PROCOS. PROVINC

AFRICAE . PR. TR. PL. QVAEST

AVG. X. VIR. STLTIB. IVDIC

TRIB. MIL. LEG. IX. HISPAN

VEXILLARIOR. EIVSDEM

IN . EXPEDITIONE . GERMANICA

DONATO . AB . IMP. AVG

MILITARIB. DONIS . CORONA

VALLA-

VALLARI . ET . MVRALI . VEXILLIS
ARGENTEIS . II. HASTIS . PVRIIS . II

SALIO

C. VECILIVS . C. F. PAL. PROEVS

AMICO . OPTIMO

L. D. S. C

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Ma-
rius Marefufcius ὁ μακρίτης .

IO.

*Romae ad clivum Cinnae, sive ad montem Marium
in vinea Pauli Gandulphi .*

D. M. S

Q. GARGILIO

LYSANDRO

GRAMMATICO

GRÆCO

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774

II.

*Bocbignani in Sabinis prope Farfam apud Leopoldum
Guadagnium in cippo reperto in agro Montopoli
vico Cavavilla, ubi rudera veteris villae .*

L. NONIVS . QVINTILI

ANVS . L. F. SEX. N. C. SOSI

COS. TRIVMPHAL. PRO . NEP

AVGVR. SALIVS . PALAT

VIX. ANN. XXIII

Communicavit eruditus vir Aloyfius Riccoman-
nius , qui exscripsit octobre mente anni 1766.

Romae

12.

Romae in villa Albani extra portam Salariam.

D. M
IVSTVS . IVVENIS
ARMORV . CVSTOS
EQ. S. IMP. N. TVR
NAMMINI . VIXI
AN. XXIV. STIP. XII
CVRANTE . AVFI
DIO . VICTORINO
AMICO . IPSIVS

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

13.

*Romae lapis inventus in praedio basilicae sancti Pauli
extra portam Ostiensem prope Tiberim mense
ianuario anni 1781. , exstat nunc in claustro
coenobii,*

D. M
PLARENTIVS
GRATVS . VIXIT.
AN. III. MES. V.
D. XVIII. D.
PLARENT. GRAT.
7. CL. PR. MIS.
P. F. FEC.

Communicavit vir spectatissimus Iosephus Iustinus Constantius Abbas monasterii s. Pauli.

Romae

14.

Romae lapis repertus ibidem .

L. CORANIVS

L. P. STE. VALENS

DOMO . GRAVISCIS

MIL. COH. XIII

VRBANAE . 7. PAVLI

militavit . ANN. X

• • • • • XXX

Communicavit idem spectatissimus Abbas Constantius .

15.

Feltris in Museo Borgiano .

STATIVS . VRBICVS . MIL. COH. X

VRBICAE . STATIO . VRBICO . FILIS (sic)

SVIS . QVI . VIXIT . ANN. X. STATIAE

VRBICAE . QVAE . VIXIT . ANN. VII

FILIIS . DVLCISSIMIS

Communicavit cl. Praeful Stephanus Borgia
a secretis sacrae congreg. de propaganda fide .

16.

*In massa Turbini Ducum Salviatorum ad s. Severam;
in cippo .*

DIs . MAN

EVHELPISTI

TREBONIVS

MELIPTON

PATER

Exscripsit , & communicavit laudatus Ricco-
mannius .

Romae

17.

*Romae in clauſtro monaſterii ſancti Pauli
extra portam Oſienſem .*

L. BAEBIVS . ZOSIMVS . SE
VIVVS . PECIT . SIBI . ET . FILIIS . SVIS
BAEBIO . ZOTICO . ET . BAEBIO . FLAVIANO
ET . STERTINIAE . FELICITATI . CONIVGI . SVÆ
ET . LIBERTIS . LIBERTABVS . QVOS . ME . VIVVS . SI
D VE . TESTAMENTO . MANVMISSE . ERVNT M
ITEM . FILIORVM . MEORVM . LIBERTIS . LIBER
TABVS . QVOS . SEVIVI . SIVE . TESTAMENTO
MANVMISERINT . ET . SI . CVI . TESTAMENTO . MEO . CAVI...
MONIMENTVM . LIBERTORVM . LIBERTOS . SIVE . EXTE-
RI . NOMI
CORPVS . SIVE . CINERES . POST . ME . NON . RECI-
PIT . SI . QVIS . ADVER . FECERIT
... S . ADVERSVS . HANC . SCRIPTVRAM . INFRET . AE-
RARIO . POP . ROM
S-S. L. M. N

18.

Toſiae in Sabinis prope Farſam .

D. M
AVGIAE . FILIAE

DVLCISSIMAE

QVAE . VIXIT . ANN . II . D . XVI

POLLVX . ET

SPEDVSA . PA

RENTES . ET . SIBI

Communicavit laudatus Riccomannius , qui
exſcripſit octobre menſe anni 1771.

Capro-

19.

*Caprodoffi oppido ditionis Neapolitanae ,
Sabinis contermino .*

SATVR . SIBI

ET . DOTICINI

FILIAE . PIAB . ET

MARIONI . FRATRI

Communicavit laudatus Riccomannius .

20.

*Romae in villa Albania extra portam Salariam ,
anaglyphum exprimens Amorem , & Psychem .*

D. M

EVASI

FILIAE

DVLCISSIMAE

EVPREPES

PATER

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

21.

Velitris in Museo Borgiano .

Θ. Κ

ΕΡΜΑΔΙΩΝ

ΕΠΙΜΑΧΟΣ

ΥΕΙΩ

ΜΝΗΜΗC

ΧΑΡΙΝ

D. M

Hermadion

Epimachus

flio

memoriae

caussa

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .

Romae

22.

*Romae in hortis Marchionum Leprium ad s. Agnetis
extra portam Nomentanam; in facie urnae.*

AEL. THALLVSE

FILIAE. DVLCIS

SIME. PARENTES

Communicavit vir cl. Prosper Petronius biblio-
thecae Romanae sapientiae praefectus.

23.

Romae ibidem; in cippo.

SVATICAЕ

HIORTENI

FILIAE. SILICIA

EVPHROSYNE

MATER. FECIT

HOC. TV. MIHI

DEBVISTI. FACERE

Communicavit laudatus Petronius.

24.

*Maceratae in aedibus nobilis viri Camilli Marefuscii;
lapis adiectus Tibure.*

C. ENNIUS. COSMVS

VALERIUS. PHILOTERA

M. VALERIUS. COSMVS

FILIUS. SIBI. ET. SVIS

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Ma-
rius Marefuscus ὁ μακρσίτης.

Tom. IV.

L I

Veli-

25.

Velitris in Museo Borgiano .

TH IATKY	<i>Dulcissi-</i>
TATH ΘΥΓΑ	<i>mae fili-</i>
ΤΡΙ ΠΟΥΛΧΡΗ	<i>ae Pulbrae</i>
ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ	<i>Parentes</i>
M X	<i>Memoriae causa</i>

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .

26.

Velitris ibidem ; in cippo .

D.	M
L. PLVTI . CLADI	
Patera	Patera
PARENTI	
OPTIMO . P	

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .

27.

Tarani in Sabinis ; in urna iacente in foro .

D.	M
L. AVRELIO . TEMIS	
THOCLETI . AVRELIA	
AVRELIANI . PATRI	
BBNEMIRENTI (sic)	

FECIT

Communicavit , & exscripsit octobre mense anni 1768. vir eruditus Aloysius Riccomannius .

Romas

28.

*Romae apud lapicidam; nunc Velitris in Museo Borgiano;
in lapide alto palm. 7. $\frac{1}{2}$, lato palm. 4. $\frac{1}{3}$.*

ANTALCIDES
AVGVSTORVM
LIBERTVS
AELIAE
CONIVGI
ET SIBI

ITAVT . POST . MORTEM . MEAM . PERTINEAT
HOC . SEPVLCRVM . AD . POSSESSIONEM
PVNBORVM . NAEVIAN . ET . CALPVNIANI

Exscripsi ego ipse .

29.

*Romae in sarcophago cum mulieris superne iacentis
immagine anaglyptice sculpta , reperto in vinea
Bernardi Oliverii extra portam Capenam .*

D. M. FAENIAE . L. LIB. NICOPOLI
FAENIVS . ALCIMVS . VXORI

PIENTISSIMAE . ET . DE . SE . BENEMERENTI . PECTY
Communicavit Praeful spectatissimus Philippus
Valentius .

30.

Manliani in ecclesia s. Angeli ; in cippo .

SVLPICIAE
PRISCAE
SER. SVLPICIVS
ADMETVS
VXORI

Communicavit vir cl. Petrus Franciscus Foggi-
nius , qui exscripsit anno 1777.

Ll 2

Romae

31.

*Romae lapis inventus extra portam Capenam
mense aprili anno 1772.*

MINICIAE

FLORAE

C. MINICIVS

POLLYX

CONIVGI

(66) SANTISSIMAE

BENEMERENTI

H. S. E

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Andreas Iohannettius, Archiep. Bononiensis.

32.

*Romae in coenobio s. Francisci Affsinatis montis Marii
Eremitarum B. Petri Gambacurtae Pisani.*

SACRVM

QVIETI

CORPORIS

PETRONIAE

GLYCONIDIS

M. VETTIVS

SYNEGDEMVS

CONIVGI

OPTVMAE

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

Romae

33.

Romae in pariete eiusdem coenobii.

DIS . MANIBVS
ANTHVSAB
HYPPOLYTvs
COLVGI
BENEMERENTI
FECIT

Exscripsi ego ipse.

34.

Romae in pariete eiusdem coenobii.

D. M
TERTIAE . COIV
GI . ET . MODERA
TO . FILIO . Q. VIRIT
ANN. XXVI. M. III
D. VII BENEMA
RENTIBVS . FEC
Q. GRANIUS . ZO
TICVS

Exscripsi ego ipse.

35.

*Beneventi cippus inventus ad pontem fluvii Caloris
anno 1779., nunc in aedibus archiepiscopalibus.*

D. M
C. BENNIO . AGILI . FILIO . DVLCIS
SIMO

L 1 3

QVI

QVI . VIX . ANNIS . XIII. MENS
VIII. OCTAVIAE . SI INE
CONIVGI . CVM . QVA . VI
XIT . ANNIS . VIII. MENS
VIII. FECIT . ET . SIBI

C. ENNIUS . AGILIS
ET . FVNDANIAE
QVINTAE . CONIV
GI

V. S. FECER

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1779.

36.

Ibidem ; in cippo .

D. M
CEIAE . PELA
GIAE . Q. VIX
ANN. XVIII. M
VIII. D. XXIII
P. RVTILIVS
CRESCENTIANVS
C. B. M. F

Exscripsi ego ipse .

37.

*Velitris in Museo Borgiano ; Lapis inventus
in agro Veliterno .*

DONATVS . CONIVGI . SVAE
QVE . VIXIT . ANNIS . XX. ET . DIES
XVII. IN . CONIVGIO . VIXIT . ANNIS . IIII
ET . DIES . XXV. CONIVGI . BENEMERENTI

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia .
Velit-

38.

*Velitris in Museo Borgiano ; lapis inventus
in agro Veliterno .*

P. LIB. SVCCRESSVS

ET . AVILLIAR . QVINTAS

CONIVGI . SVAR . ET

LIBERTIS . LIBERTABVSQVE . SVIS

POSTERISQVE . EORVM

FECIT

IN . FRO . P. XVI . IN . AGR . P. XVII

Communicavit laud. Praeful Srephanus Borgia .

39.

*Maceratae in aedibus nobilis viri Camilli Marefufcii ;
lapis advectus Tibure .*

DLs . MAN

CLODIAR . PRISCAR

.P. COMICVS . HERMES

CONIVGI . BENEMERENTI

FECIT . ET . SIBI . ET . SVIS

(sic) POTERISQVE . EORVM

Communicavit laudatus Card. Marefufcius

ὁ μακρίτης .

40.

*Romae lapis inventus in vinea Billieria extra portam.
Maiorem ianuario mense anni 1775.*

D. M

IVNIAR . PRISCAR

FECIT . M. IVNIVS . CASTOR

CONIVGI . B. M

ET . SIBI

Exscripsit, & commun. laudatus Riccomannius.

L. I 4

Romae

41.

Romae lapis inventus ibidem .

D. M

TI. CLAVDIVS

EVPREPES . FEC

SIBI . ET

PINARIAE . FELI

CVLAE . CONIVGI

B. M

Exscripsit , & communicavit laudatus Riccomannius .

42.

Romae lapis inventus ibidem .

P. MESTRINI . PHILONICI

DECVMANI

MESTRINIAE . P. L. HELENAE

VXORI

Exscripsit , & communic. laud. Riccomannius .

43.

Romae lapis inventus ibidem .

D. M

L. CORNELI

DIOGENIS

CORNELIA

TERPNE

CONIVGI . B. M

Exscripsit , & communicavit laudatus Riccomannius .

Veli-

44.

*Velitris in Museo Borgiano ; lapis inventus
in agro Veliterno anno 1779.*

M. PORCIO . PRISCO

POLLIA . MELIE

VXOR

Exscripsi ego ipse otio autumnali eiusdem anni.

45.

*Romae lapis inventus in vinea Billiceria extra portam
Maiorem ianuario mense anni 1775.*

D. M

CASTERIAE . PASSARI

NAE . LIBERTAE . FIDELISSI

MAE . PATRONVS . FECIT

ET . TETTINO . XENOPHONTI

MARITO . SIVS

IN . FR. P. VII. IN . A. P. VII

Exscripsit , & communic. laud. Riccomannius .

46.

Romae urna inventa ibidem .

T. CAESERN. PRINCEPS

VENERIA . L

CAESERNIA . IRENE . L

Exscripsit , & communic. laud. Riccomannius .

47.

Velitris in Museo Borgiano .

D. M

FLAVIAE . AMAN

DAE . FECIT . FLAVI

V8

VS. FORTVNATVS
CONLIBERTAE

B. M. VIXIT ANN. LX

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

48.

*Vaconis in Sabinis in turri campanaria ad aediculam
s. Stephani prope rudera villae antiquae, quae
tribuitur Horatio Flacco; litteris optime sculptis.*

L. OCTAVIVS . L. L. HILAS
CLVIA . C. L. EPIDORA

L. OCTAVIVS . L. L. AVCTVS

Exscripsi ego ipse iv. kal. novembris anni 1780.

49.

*Perusiae in claustro monachorum Casinensium s. Petri;
lapis Roma aduectus.*

D. M

A. CORNELIVS

CELER. ET . CORNELIA

EVTYCHIS . CORNELI

AE . SEVERAE . ET . COR

NELIS . QUIRTO . ET . ROMA

NO . VERNIS . PAREN

TES . FECERVNT . DVLCIS

SIMIS . ET . PISSIMIS

Communicavit eruditus vir Franciscus M. Galassius Bonon. monachus Casin., Prior ecclesiae s. Constantii Perusiae.

Feli-

50.

Velitris in Museo Borgiano.

DIs . MANIS

MEMORIAE

TELESPHORI

RENE . MERENTI

PERCIT

FLAVIA . MYRTALE

DOMINA

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia.

51.

*Terracinae in paludibus Pontinis effossus lapis
anno 1779.*

A. ARMILI

VS . A. I

STAPHYLVS

ARMILIA. A. I.

SOTERIS

A. ARMILIO

A. ARMILIO

SOTERI

ET . SVIS

IN . FR. P. XIII

IN . AGR. P. XVI

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia.

Mare.

52.

Mareni in villa Maldachinia, nunc Columnensi.

C. HERIVS . FELIX . PATRON

HERIAE . HELPINIS

HIC . EST . ILLE . SITVS . HERIVS . FELIX . COAEQVALIB

CVNCTEIS . QVEI . VEIXIT . ANNIS . VIGINTI

QVEI . ME . RELIQVIT . LIBERIA . HELPINE

ANNORVM . NATAM . XIII. SIBI

VNICE . CARAM . QVAE . ILLIVS . OSSA

RESTITVIT . POST . ANNOS . VIGINTI . ET

MONVMENTVM . NOBIS . AEDIFICAVI (^{sc}) . QVI

LEGIT . DISCAT . ESSE . PIVS

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1776.

53.

Velitris in Museo Borgiano.

HAVE . MANLIA

ANTHUSA

BENE . SIT . TIBI . QVI . LEGIS

ET . TIBI . QVI . PRAETERIS

MIHI . QVI . HOC . LOCO . MONVMENT

FECI . ET . MEIS

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia.

54.

Mareni in villa Maldachinia, nunc Columnensi; anaglyphum exhibet virginem solatam, insudentem dextera odores accensa igni supra aram; hinc epigraphes:

ΦΛΑΟΥΙΑ

Flavia

ΑΦΡΟΔΕΙCΙΑ ΤΡΑΛΛΙΑΝΗ Ε *Aphrodisea Tralliane an-*
ΤΩΝ ΕΠΤΑ *norum septem.*

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1776.

Amc-

55.

*Ameriae figulina inventa in praedia Comitum Marciani,
Guardia dicto, anno 1770.*

EX. PR. LARCIAE. SABINAE

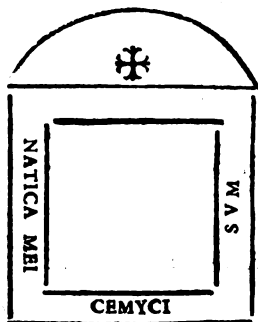
L. ERM. FELICIS

DOL. OP

Communicavit Praesul spectatissimus Franciscus
M. Pafinius episcopus Tudertinus & parapius.

56.

*Velitris in Museo Borgiano; in lucerna fictili quadrata,
in qua superno crux conspicitur.*

Exscripsi

ego ipse.

57.

*Velitris in sacello SS. Trinitatis gentis Borgiae
patritiae; lapis advectus Roma.*

✠ BONOSO BENEMERENTI IN PACE
QVI VIXIT ANNIS II M III D° XX
DEP PRID IDVS SEPT POST
CONSS AMANTI ET ALBINI (*) ✠

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

Velitris

(*) Anno Chr. 346.

58.

Velitris ibidem ; lapis adveſtus Roma .

BASSVS . CAMPANVS
AVREL . DYONYSTAE
CONIVGI . CARISSIMAE
BENE . MERENTI
REDEDIT . PR . IDVS
MARTIAS

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .

59.

Velitris ibidem ; lapis adveſtus Roma .

FAVSTINVS
EMIT LOCVM
BISOMVM AL
FONE FOSSORE

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .

60.

Velitris ibidem ; lapis adveſtus Roma .

MARCI . A.
NVS . ENON
FI . TVS.
RE . CE . SI.
CE . LI . TI . BI . PA
TEN . BIS . BES
IN . PA . CE

Communicavit laud. Praeful Stephanus Borgia .
Lege ſic : Marcianus Neophytus reſeſſit , caeli tibi
parent , viues in pace .

Romae

61.

*Romae olim in monasterio s. Erasmi
in Caelio monte .*

✠ ΥΠΟ ΘΕΩΔΟΣΙΟΥ ΕΛΑΧΙΣΤΟΥ ΠΡΕ-
ΣΒΥΤΕΡΟΥ ΕΓΡΑΦΗΣΑΝΤΑ ΩΝΟΜΑΤΑ ΤΟΝΩΝΙ (sic)
ΑΚΟΝ ΠΡΟ-
ΑΧΤΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΙ (sic) ΕΝΔΟΘΟΥ ΕΙΕΡΟ
ΜΑΡΤΥΡΟ (sic) ΕΡΑΣ-
ΜΟΥ : ΚΟΡΝΙΦΚΙΣΚΑΜΠΙ : ΣΒΙΛΛΙΚΙΣ (a) ΩΠΙΑ-
ΝΟΝ : ΦΟΥΝ-
ΔΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΣ . ΚΑΙΗΣΤΟ ΠΑΔΟΥΜΒΑΡΙΝ : ΩΝΟ-
ΡΑΝΟΝ . ΩΔΕ-
ΡΑΝΟΝ . ΠΑΤΑΝΟΝ . ΦΟΥΝΔΟΣ ΑΝΤΙΚΤΙΣ (b) ΠΟΝ-
ΠΙΝΙΑ-
ΝΟΝ : ΛΟΝΤΙΑΝΟΝ ΜΙΚΡΟΝ . ΛΟΝΤΙΑΝΟΝ ΜΕΓΑ .
ΜΑΡΜΟΡΑΤΟΥΛΑ ΛΑΚΚΟΥΜΕΡΙΑΝΟΝ : ΒΟΥΞΙΤΟΥ-
ΛΑ : ΦΟΥΝΔΟΣ ΠΑΤΡΕΡΙΑΝΟΝ . ΜΟΥΚΙΑΝΟΝ :
ΚΟΥΑΡΤΙΝΙΑ-
ΝΟΝ : ΜΑΧΙΜΙΑΝΟΝ : ΚΑΣΑΦΕΡΡΑΤΑ : ΦΟΥΝΔΟΣ
ΜΟΥ-
ΚΙΑΝΟΝ : ΤΕΣΣΕΡΑΡΟΡΟΥΜ : ΑΡΙΠΟΥ : ΚΑΣΤΕΗΣ :
ΦΟ-
ΥΝΔΟΣ ΙΡΗΦΗΣ : ΦΟΥΝΔΟΣ ΚΑΝΚΕΛΑΤΟΥΛΑ :
ΦΟΥΝΔΟΣ ΤΡΟΥΜΑΚΙΑΝΑ ,

✠ *In nomine Dñi nostri I. C. Incipit privilegium
Graecum*

✠ *Latium de S. Herasmo positum in Roma in Coelio
monte ,*

quod fecit Theodosius minimus presbiter :
De Theodosio minimo presbiter fuerunt scripte iste
nomina : idest : in casali de sancti & gloriosi marti-
ris Erasmi Conifisci campi rillicis . opianum . fundus
Afri-

Africano & in palumbara . onorañ . oleranon . pantano . fundum . anticuis . Pompenianon . Longiano miccino . Longianon maiore . Mamulatula . Lacumegiano . Ruxitula . fundum . patriano . muciano quartuniano . Maximiano . ad casaferrata . fundum muciano . tesserarum . aripum caste ad fundum grifs . fundum ad cancellatula . fundum Strumaciana .

Communicavit laudatus Abbas Constantius, qui exscripsit adamussim ex veteri regesto membranaceo Sublacensis monasterii saeculi XII. pag. 165., ubi hoc monumentum plenius habetur, quam legere occurrat apud Raphaelem Fabrettium *Inscript.* cap. X. n. 629. pag. 757., & apud Iosephum Blanchinium in praefatione ad Anastasii *Pontificale* S. 49.

FINIS TOMI QUARTI.

1

